

**МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ**

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

ФАКУЛЬТЕТ № 2

КАФЕДРА УКРАЇНОЗНАВСТВА

**МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Харків 2019

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

УДК 001.89(075.8)

ББК 87я73

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 30.10.2019 року, протокол № 7

Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю: навчальний посібник / упор. Чорний І. В., Перцева В. А., Голопич І. М. Харків, ХНУВС, 2019. 272 с.

У посібнику узагальнено й систематизовано всю необхідну інформацію, пов'язану з методикою та організацією наукової діяльності. Окремі розділи присвячено викладенню проблем, що виникають під час написання наукових робіт: від вибору теми до захисту, наведено найбільш раціональні способи їх подолання. Автори доводять важливість текстової, жанрової, стилістичної, термінологічної, лексикографічної, бібліографічної компетенцій дослідника, індивідуального стилю автора-науковця.

Навчальний посібник може бути використаний магістрами, ад'юнктами та здобувачами вищої освіти, викладачами та науковими працівниками.

Рецензенти:

Пелепейченко Л. М. – професорка кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій Національної академії Національної гвардії України, докторка філологічних наук, професорка

Федоренко О. І. – завідувачка кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, докторка педагогічних наук, професорка

УДК 001.89(075.8)

ББК 87я73

© Чорний І. В., Перцева В. А., Голопич І. М., 2019

© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2019

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

ПЕРЕДМОВА

У сучасну епоху переходу суспільства на новий рівень розвитку, в умовах зміни цінностей і цілей становлення інформаційного суспільства наука виступає потужною рушійною силою його розвитку. Формою існування й розвитку науки завжди були й залишаються наукові дослідження. Науковий пошук має організований і цілеспрямований характер, як результат процес наукового пізнання відрізняється особливою систематичністю й послідовністю. Оскільки формування дослідника й справжнього професіонала розпочинається насамперед із вивчення понятійного апарату, структури й логіки наукового пошуку, виникає логічне переконання, що проведення наукового дослідження, як одного з видів пізнавальної діяльності людини, неможливе без розуміння методології й вміння застосовувати різні методи наукового пізнання.

Перші розділи навчального посібника дають уявлення про формування дослідницької культури. Проаналізовано методологічні й методичні умови отримання наукового результату, висвітлено типові помилки, які зустрічаються під час написання й оформлення результатів наукової діяльності, надано інформацію про способи їх подолання. Автори посібника також показують, як вибирається тема, складається план, які етапи має дисертаційне дослідження, як правильно оформити текст дисертації й автореферату, а також підготуватися до виступу з науковою доповіддю.

Наукова діяльність передбачає академічну грамотність, тобто опанування наукового стилю. Від його усталеності чималою мірою залежить майбутнє літературної мови загалом. Дослідження наукового стилю актуальне й з огляду на постанову Головної ради ВАК України «Про функціонування державної мови в науковій сфері», у якій звертається увага на низький рівень функціонування української мови у сфері науки й зазначається, що вільно володіти українською фаховою мовою – професійний обов'язок здобувачів наукового ступеня в Україні.

Науковий текст розглядається упорядниками посібника як публічний продукт. Тому метою наступних розділів посібника є допомогти науковцям досконало засвоїти сучасні норми української наукової мови та досягти найкращих результатів у їх використанні; сприяти виробленню цілісного наукового погляду на мову, набуттю вмінь і навичок аналітичного опрацювання різних джерел наукової інформації, правильного використання мовних засобів залежно від форми й різновиду наукового тексту.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Отже, актуальність посібника зумовлена потребою сучасного суспільства в ефективному, безперешкодному поширенні фахових знань й необхідністю надалі запроваджувати зразкову українську мову в царині науки.

Оскільки практика написання змістовного, зрозумілого й переконливого наукового тексту розпочинається з перших студентських робіт і не закінчується ніколи, то посібник може бути корисним і студентові, який готує свою першу доповідь, і молодому науковцеві, який працює над дисертаційним дослідженням, і обізнаному фахівцеві, який пише наукову статтю.

Кожний розділ посібника містить теоретичну інформацію, рекомендаційні матеріали, питання для самоконтролю та список літератури.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИМОГИ ДО НЬОГО

План

1. Наука як система знань. Основні поняття науки
2. Роль особистості вченого в науці. Моральна відповідальність науковця
3. Поняття наукового дослідження: основні ознаки й характеристики
4. Методологія й методи наукових досліджень

НАУКА ЯК СИСТЕМА ЗНАНЬ. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ НАУКИ

Наука є найвищим щаблем розумового розвитку людства, вершиною й специфічним досягненням світової культури. Вона може сформуватися лише за певних умов. Поняття «наука» в цьому специфічному значенні існує з часів великих давньогрецьких мислителів Платона й Арістотеля. Жодна сила сучасного світу не може зрівнятися з силою наукової думки. Можна сперечатися про найважливіші принципи чи наявні результати науки, але ніхто не наважиться заперечити її роль. У цьому сенсі до науки можна застосувати слова Архімеда: «Дайте мені точку опори, і я зрушу Всесвіт».

Наука, як одна із форм суспільної свідомості, дає об'єктивне зображення дійсності. Як система знань, вона розкриває об'єктивні закономірності розвитку природи й суспільства та способи впливу на навколишній світ. Інакше кажучи, це виявлення, дослідження реальних явищ і процесів, формування й систематизація знань про них. У цьому контексті наука – це не просто сума знань про явища й процеси, а точно сформульовані положення про них та їхні взаємозв'язки, що відбито за допомогою конкретних наукових понять та суджень, що формують фундамент наукової теорії. Свого часу німецький вчений фізик Альфред Ейнштейн зазначав: «Уся наука є не що інше, як упорядкування мислення». Подібну думку висловлював англійський філософ і соціолог Герберт Спенсер: «Наука – це організоване знання».

Наука як *система знань* представлена об'єктом, предметом та суб'єктом. Зокрема, *об'єкт науки* – це все те, на що спрямоване наукове пізнання. *Предмет науки* – це певна властивість об'єкту або його складова. Предмет науки зазвичай конкретизує її об'єкт. *Суб'єкт науки* – конкретний дослідник, учений, науковий працівник, науково-педагогічний працівник, фахівець наукової організації, а також наукові установи, наукові організації,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

заклади вищої освіти, громадські організації у сфері наукової й науково-технічної діяльності.

Науку як систему відрізняє єдність кількісного та якісного накопичення наукових знань, процес формування зв'язків між ними. Системність науки реалізується становленням та розвитком її як окремого соціального інституту, що об'єднує інтелектуальний потенціал суспільства.

Наука, як *особлива сфера людської діяльності*, є формою суспільної практики, що пов'язана із нагромадженням, систематизацією та використанням нових знань про об'єктивні закономірності розвитку природи, суспільства й людини. У цьому аспекті наука представлена *методологією, теорією, інформацією та науковими структурами*. Поняття та судження є науковими, якщо вони отримані за допомогою наукових *методів* (як емпіричних, так і теоретичних) та підтверджені в процесі їх практичної перевірки. Отже, наука – це сфера дослідницької діяльності, що спрямована на отримання нових знань про об'єктивну дійсність.

Наука, як *окрема галузь наукового пізнання*, передбачає накопичення фактажу, що систематизується й узагальнюється за допомогою відповідного понятійного та категоріального апарату, має свій чітко окреслений предмет дослідження, теоретико-методологічну основу та методологічний апарат дослідження.

Отже, наука характеризується низкою *ознак*:

- ✓ наявність систематизованих знань;
- ✓ наявність наукової проблеми, об'єкта й предмета дослідження;
- ✓ практична значущість знань про явища чи процеси.

Окрім цього наука, як галузь наукового пізнання, має специфічну *структуру*, що об'єднує такі елементи, як наукова ідея, гіпотеза, теорія, закон, судження, факти, парадокси, категорії тощо.

Наука, як мистецтво, це творча діяльність, що об'єднує інтелектуальний потенціал суспільства. Основна *мета* науки передбачає, з одного боку, постійний пошук нових знань, а з іншого – адекватний пошук можливостей використання наукових знань у практичній діяльності. Загалом, *метою* науки є пізнання законів розвитку природи й суспільства, їх впливу на предмети та явища, їх властивості та взаємодія, що забезпечується через логічне й абстрактне мислення.

Процес наукового пізнання передбачає декілька *завдань*:

- ✓ збирання, опис, аналіз, узагальнення й пояснення фактів;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ виявлення закономірностей розвитку явищ і процесів природи та суспільства;
- ✓ систематизація одержаних знань;
- ✓ пояснення сутності явищ і процесів;
- ✓ формування напрямів і форм практичного використання нових одержаних знань.

Наука виконує в суспільстві різноманітні *функції*:

- ✓ *соціальної пам'яті* як «накопичення – збереження – трансляція» досвіду попередніх епох;
- ✓ *гносеологічну* (пізнавальну), що забезпечує суспільству необхідні знання для правильного розв'язання поставлених проблем;
- ✓ *нормативну*, що встановлює, організовує та регулює відносини між науковими структурами за допомогою системи норм, правил етики;
- ✓ *комунікативну*, що реалізується за допомогою наукової мови як зрозумілого та важливого засобу спілкування;
- ✓ *аксіологічну* (ціннісну), що формує в суспільстві ціннісні орієнтації, які спрямовують результати наукових відкриттів на добробут людства;
- ✓ *креативну* (творчу), що реалізується за допомогою створення потужного, інтелектуального потенціалу людства;
- ✓ *виховну*, що дозволяє підвищити рівень освіченості в суспільстві.

Від зародження науки розвиток знання ґрунтувався на його класифікації за тією чи іншою ознакою, що відіграло вирішальну роль в організації, побудові, спеціалізації знання й пізнавальної діяльності. Тому класифікація наук, як логіко-методологічна, аксіологічна й соціокультурна проблема, зображена в багатьох філософських і наукознавчих дослідженнях, які, розглядаючи структуру науки з одного боку й не претендуючи на цілковиту повноту, доповнюють одне одного, подаючи досить широке уявлення про принципи формування, розвитку та функціонування науки. Багатогранність форм наукових досліджень зумовлює необхідність їх класифікації із врахуванням предмета, характеру, взаємозв'язку різних видів досліджень.

У межах різних дослідницьких позицій існують численні підходи до проблеми *диференціації наукових знань*. Найвідомішими й найбільш визнаними класифікаціями наук і наукових досліджень є їх розмежування за такими критеріями:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ *об'єкта й предмета дослідження* (механіка, фізика, хімія, біологія, фізіологія, географія тощо, а також науки, що утворилася внаслідок їх синтезу – біофізика, біохімія, фізична хімія та ін.);
- ✓ *сфери дослідження* (природничі: хімія, фізика, біологія; суспільні: економічні науки, філологічні, історичні, технічні);
- ✓ *способу й методів одержання нового знання* (теоретичні й емпіричні науки);
- ✓ *зв'язків із предметною діяльністю* (теоретичні й практичні науки);
- ✓ *цільовим призначенням* (фундаментальні (мають найвищий ступінь невизначеності, результатом яких є відкриття нових явищ та законів природи, розширення наукових знань суспільства та їх застосування в практичній діяльності); прикладні (передбачають пошук нових, або удосконалення вже відомих явищ та законів природи, мета яких – використання одержаного результату в практичній діяльності людини та суспільства).

Класифікація наук, яка визначає місце кожної науки в загальній системі наукових знань і взаємозв'язок усіх наук, віддзеркалює когерентність природничих, технічних, гуманітарних наук і філософії. Класифікація відбиває закономірні зв'язки між об'єктами, визначає їх місце й основні властивості в цілісній системі, є засобом збереження та пошуку інформації. Вона має велике наукове значення. Спираючись на предметні й методичні зв'язки наукових дисциплін та їх груп, класифікація сприяє спрямованому руху науки від емпіричного нагромадження знань до рівня теоретичного синтезу, системного підходу до наукових проблем.

Кожна наука покликана пізнавати явища й процеси, що відбуваються в природі й суспільстві. Пізнання цих явищ і процесів у практичній діяльності й спеціальних наукових дослідженнях знаходить свій результат в уявленнях, усвідомленні, які закріплюються в **наукових поняттях**.

Поняття науки – це узагальнення, що характеризує найзагальніші ознаки, властивості того чи іншого явища, або процесу, його наукова назва. Поняття, що є відбитком не лише суттєвих ознак певного явища чи процесу, а і його взаємозв'язків з іншими явищами чи процесами, утворюють категорії.

Із філософської точки зору (Арістотель, Іммануїл Кант, Фрідріх Гегель) **категорії** – це основні логічні поняття, які відтворюють найзагальніші закономірності, зв'язки й відносини, що існують у реальній дійсності. Отже,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

це універсальні форми мислення й свідомості, які характеризують загальні властивості та закономірності розвитку усіх явищ.

Із зазначеного випливає, що *кожна наукова категорія* має свій внутрішній зміст, понятійне навантаження, внутрішню сутність і зовнішні форми прояву, посідає саме їй відведене місце. Тобто, категорії виступають формою теоретичного філософського мислення й наукової абстракції, а в реальному житті вони мають певне матеріальне втілення й зовнішній прояв. Категорії складають *понятійний апарат науки*.

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ВЧЕНОГО В НАУЦІ МОРАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НАУКОВЦЯ

Вивчаючи питання сутності наукової діяльності та її організації, не можна пройти повз проблем, пов'язаних із роллю *особистості вченого*, його *професійною етикою*. Адже сучасна наука є важливою сферою не лише матеріального, а й духовного розвитку суспільства, культурно-творчого фактора виховання особистості.

Наука ХХІ ст. усе більше уваги приділяє суб'єктові своєї діяльності – людині, співвідноситься із її особистими якостями та потребами, які в єдності з соціальними та біологічними якостями стають об'єктом сфери пізнання. З огляду на це виникає тенденція соціально-етичного урегулювання результатів науки на рівні самосвідомості вченого, його моральної відповідальності. Ця тенденція пов'язана із внутрішніми змінами самої науки, розумінням її ролі в системі гуманістичної культури суспільства.

Термін *«етика»* походить із давньогрецької, що означає «звичай, характер, спосіб мислення». Він отримав визнання ще в працях Арістотеля. Латинським аналогом цього терміну є «*mos-mores*» – «звичай, характер, поведінка». Звідси поряд із грецьким з'являється латинське – «*moralitas*» – «моральність людини». Ці терміни у своєму первісному значенні збігаються, однак у процесі розвитку культури терміни «етика» й «мораль» отримують різний зміст.

Предметом етики є мораль та наука про неї, що змінювалася впродовж століть. В епоху античності етика залишалася вченням про добродійність, про такі якості людини, які виражають рівень її влади над самим собою та вміння спілкуватися з іншими. Етика розумілась і як вимогливість до себе. Так, римський поет Фланк Квінт Горацій вважав, що перш ніж почати писати, треба навчитися добре мислити.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

У Середньовіччі основний напрям етики перемістився із суб'єктивних проявів моральності на вивчення її об'єктивних форм. Вона обґрунтовує критерії добра й зла, описує моральні закони, систематизує їх у норми. Внутрішній світ людини в цей період загалом розглядався в аспекті дотримання моральних норм.

Етика Нового часу визнає самодостатність будь-якої особистості, що поєднується із визнанням незалежності індивіда. Пошуки Нового часу завершилися чітким виокремленням у межах філософського знання етики як науки, теорії моралі.

Для визначення кола теоретичних та практичних проблем, що пов'язані із мораллю будь-якої професії, застосовується термін «професійна етика». Етика не проголошує готових «рецептів» або «канонів поведінки» вченого, а ставить його перед певним вибором. Роль етики як науки полягає в тому, щоб навчити норм професійної етики, розкрити моральні й ціннісні критерії наукової діяльності. Етика науки вивчає принципи, якими керується вчений у своїй пізнавальній діяльності, а також поведінці в науковому колективі, його стосунках із суспільством загалом. У цьому контексті потрібно зазначити, що наука – це не лише сума знань, але й творчість, спосіб пізнання.

Отже, наука пов'язана з основними етичними категоріями, зокрема такими, як істина й гармонія. Хоча наука не створює етичні цінності, вона, розкриваючи об'єктивну істину, формулює принципи, які слугують людині для певних цілей.

Наукова діяльність формує конкретний тип особистості, створює етичні цінності й водночас – цілий спектр етичних характеристик цієї діяльності. У цьому сенсі наука, за влучним висловлюванням філософа та літературознавця Дмитра Писарева, формує не спеціального дослідника, а людину, яка загартує свій розум та керується ним протягом усього життя.

ОСНОВНІ ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ДОСЛІДНИКА

Творчі та ділові якості	Основні характеристики
Професійна підготовка	Наявність спеціальних знань, що відповідають науковій діяльності й обраному предмету дослідження, загальна ерудиція, наявність знань у суміжних галузях науки. Насамперед, високий рівень базової освіти, володіння сучасними інформаційними технологіями, науковою рідною мовою, знання іноземної мови
Допитливість	Внутрішнє прагнення до збагнення істини, увага до непізаного й незрозумілого, високий інтерес до нових

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

	знань, зокрема до навчальної та наукової літератури
Цілеспрямованість	Спрямованість на подолання різних труднощів, які виникають у процесі роботи. Впевненість у власних силах, правильності обраного напрямку пошуку, чітке планувати виконання окремих етапів дослідження
Працелюбність	Витримка й терпіння, оскільки на початкових етапах наукового дослідження можливі певні невдачі, прорахунки, необхідність проводити додаткову перевірку отриманих результатів
Спостережливість	Здатність до цілеспрямованого виявлення об'єктивних властивостей, зв'язків і відношень досліджуваних об'єктів
Ініціативність	Внутрішнє прагнення до вдосконалення форм діяльності, опанування новими методами, способами та прийомами дослідження, здатність до самостійного прийняття рішень
Почуття новизни	Вміння по-новому підходити до предмета дослідження, критичне ставлення до нових точок зору, нетерпимість до догматизму, творчий підхід у роботі, активна підтримка нового та прогресивного
Зацікавленість у результатах	Наявність внутрішньої потреби (мотивів, ідей), що спонукають до дослідження, ставлення до наукової праці як до важливої, привабливої
Пунктуальність, обов'язковість	Якісне, своєчасне та ретельне виконання планів і графіків дослідження, дотримання власних зобов'язань
Відповідальність і надійність	Здатність виконувати свої обов'язки, нести відповідальність за свої дії, вчинки та слова
Організаторські здібності	Здатність до планування, упорядкування, узгодження, вдосконалення як власної діяльності, так і діяльності інших людей з метою досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження
Комунікабельність	Уміння налагоджувати контакти із різними людьми в процесі наукових досліджень
Доброзичливість	Толерантність, людяність, прагнення допомогти у розв'язанні певних проблем, співчуття
Здорова амбітність	Прагнення до визнання власних досягнень і поваги з боку колег і науковців, до просування по службі та кар'єрного зростання

Кожний науковець має дотримуватися певних принципів поведінки в науковому товаристві, які визначаються сукупністю морально-етичних цінностей, притаманних цьому виду творчої праці. Їх зміст склався історично й уточнюється та вдосконалюється самою науковою спільнотою відповідно

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

до виникнення нових етичних проблем у науці, пов'язаних із суспільним розвитком.

Наука залежить від моральних цінностей та імперативів різних епох, так само мораль часто регулюється й навіть визначається наукою. Наукове знання, з'ясовуючи, що можна і що не можна в дійсності, визначає межі й орієнтири пізнання, межі дозволеного й недозволеного. Отже, усвідомлюється сфера реальних можливостей людини, вдосконалюються критерії морального вибору. Як результат, наука є не лише виробництвом знань, але й виробленням норм наукової етики.

Наукова етика – це сукупність встановлених та визнаних науковою спільнотою норм поведінки, правил, моралі наукових працівників, зайнятих у сфері науково-технічної та науково-педагогічної діяльності.

В етиці науки існує поняття **особистої відповідальності вченого**. Насамперед науковець відповідає за «повноцінність» отриманого ним наукового продукту – від нього очікують бездоганної вимогливості до правдивості матеріалу, коректності у використанні робіт своїх колег, логіки аналізу, обґрунтованості висновків. Це і є елементарна відповідальність вченого, його персональна етика. Правила персональної етики наукових працівників містяться в такому понятті, як **авторське право**.

Авторами визнаються лише ті наукові працівники, які зробили значний інтелектуальний внесок у певну наукову роботу. **Порушеннями в наукових дослідженнях** вважаються: фальсифікація, перероблення й плагіат; невизнання авторства або значного інтелектуального внеску в наукову роботу; використання нової інформації, ідей або відомостей із конфіденційних рукописів або приватних бесід; використання архівних матеріалів із порушенням правил використання архівних документів; невиконання державного законодавства, статутів та колективних договорів академій, вищих навчальних закладів та науково-дослідних організацій, положень про безпеку наукової праці. Не вважаються порушеними чинники, що притаманні дослідницьким процесам, і нефальсифіковані (несвідомі) дослідницькі помилки, конфлікт наукових інтересів, різне тлумачення та інтерпретація отриманих результатів, експериментальні розробки.

Отже, персональна етика – це відповідальність вченого за об'єктивність результату наукового дослідження. Водночас етичні проблеми, які пов'язані з моральним вибором вченого, передбачають відповідальність морального характеру – перед собою, науковою спільнотою, суспільством за той вплив

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

на навколишній світ, який спричинений його дослідженнями та їх результатами. Так, 20 листопада 1974 р. на 18-й Генеральній конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) в Парижі було ухвалено «Рекомендацію про статус наукових працівників», яка була ратифікована урядами більшості країн світу та зробила значний внесок у справу формування моральних засад наукової діяльності.

Основні права та обов'язки наукових працівників із точки зору моральних та етичних аспектів наукових досліджень, що сформульовані в цьому документі, такі:

- ✓ працювати в дусі інтелектуальної свободи пошуку, розвивати та захищати наукову істину в тому вигляді, як вони її розуміють;
- ✓ сприяти визначенню цілей і задач програм, якими вони займаються, та визначенню методів, які повинні відповідати соціальним й екологічним вимогам;
- ✓ вільно виражати свій погляд стосовно гуманності, значущості та цінності проєктів;
- ✓ робити позитивний та конструктивний внесок у науку, культуру та освіту своєї країни, а також для досягнення національних цілей, покращання добробуту співгромадян, підтримки міжнародних ідеалів та цілей ООН;
- ✓ аналізувати необхідні соціальні умови в кожному випадку та інформувати громадськість про можливі соціальні наслідки, брати участь як у підготовці, так і в реалізації ухвалених рішень, контролі та аналізі результатів; виявляти, аналізувати й повністю усвідомлювати ризик, пов'язаний із проведенням наукових досліджень;
- ✓ спілкуватися й обмінюватися інформацією, яку отримано в процесі власних досліджень та із зовнішніх джерел;
- ✓ сприяти співробітництву й здоровій конкуренції між науковими працівниками, поширенню знань;
- ✓ використовувати сучасні засоби комунікації з метою забезпечення доступу до наукової інформації й стимулювання дискусій як в науковому товаристві, так і в суспільстві загалом, сприяти конструктивному діалогу з людьми, відповідальність яких лежить в інших сферах (ЗМІ, політика, економіка), що полегшить суспільству визнання моральних цінностей науково-технічних досягнень;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ створювати, застосовувати й поширювати знання – це прямий обов'язок наукових працівників перед прийдешніми поколіннями.

ПОНЯТТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ: ОСНОВНІ ОЗНАКИ Й ХАРАКТЕРИСТИКИ

Процес *пізнання* містить накопичення фактів. Без систематизації й узагальнення, без логічного осмислювання фактів не може існувати жодна наука. Окремий факт перетворюється на складову наукових знань, якщо він отримує систематизований й узагальнений вигляд.

Будь-яке *наукове дослідження*, від творчого задуму до завершеної наукової праці, здійснюється індивідуально. Спираючись на загальні та конкретні методи, науковець отримує відповідь про те, з чого потрібно розпочинати дослідження, як узагальнити факти і яким шляхом іти до отримання результатів. Цілком закономірними є такі *рекомендації*:

- ✓ нічого не сприймати за істину, що не є правдивим й аксіоматичним;
- ✓ складні питання розділяти на стільки частин, скільки потрібно для розв'язання проблеми; починати дослідження з найпростіших і найзручніших для пізнання речей, поступово переходячи до складних і змістовних;
- ✓ зупинятись на всіх подробицях, на все звертати увагу, щоб бути впевненим, що нічого не пропущено.

У науці недостатньо встановити новий науковий факт, досить важливо дати йому пояснення з позицій науки, показати його загальнопізнавальне теоретичне або практичне значення, а також завчасно передбачити невідомі раніше нові процеси та явища. *Наукова робота* – це чітко спланована діяльність. Водночас кожний вчений має право на власну точку зору, яку безумовно треба враховувати.

Наука є соціальною за своїм походженням, розвитком та використанням. Будь-яке наукове відкриття є спільною працею, сумарним відтворенням людських успіхів у пізнанні світу. Тому наукове вивчення зобов'язує не тільки сумлінно аналізувати, описувати й усвідомлювати своє ставлення до того, що відомо або з досвіду, або з попереднього вивчення, тобто визначати якість невідомого за допомогою відомого.

Формою здійснення розвитку науки є *наукове дослідження*, тобто цілеспрямоване вивчення явищ і процесів за допомогою наукових методів, аналіз впливу на них різних факторів, а також вивчення взаємодії між

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

явищами з метою отримання переконливих, доведених і корисних для науки й практики рішень. Наукове дослідження характеризується об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю й точністю.

Метою наукового дослідження є всебічне, об'єктивне й ґрунтовне вивчення явищ, процесів, їх характеристик, зв'язків на підставі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів, упровадження їх у виробництво для підвищення ефективності. Проводячи наукове дослідження, важливо враховувати все, концентруючи увагу на основних, ключових питаннях теми. Не можна не враховувати й побічні факти, які на перший погляд видаються малозначущими. Проводити дослідження – це не тільки дивитись, але й бачити, звертати увагу на окремі й навіть другорядні факти, виявляти велике в малому, не відхиляючись від головної теми дослідження. Показник результативності наукових досліджень прямо пропорційно залежить від якості висновків, узагальнень, їхньої правдивості та об'єктивності.

За *цільовим призначенням* наукові дослідження традиційно розділяють на *фундаментальні* (теоретичні) й *прикладні*.

Фундаментальні наукові дослідження – це наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на здобуття нових знань про закономірності розвитку та взаємозв'язку природи, суспільства, людини. *Прикладні наукові дослідження* – наукова й науково-технічна діяльність, спрямована на використання результатів фундаментальних досліджень для різних практичних завдань, на підставі яких розробляється нове обладнання, нові машини, способи організації виробництва, технологічні процеси, з метою отримання безпосереднього ефекту в конкретних практичних галузях. Прикладні дослідження зазвичай плануються, а фундаментальні дослідження планувати складно. Навіть більше, прикладні розробки можуть бути впроваджені в промисловість і приносити економічний ефект. Фундаментальні ж результати безпосереднього прибутку не мають, а їхнє впровадження може тривати десятиліттями.

Наукове дослідження має об'єкт і предмет, на вивчення яких воно спрямоване.

Об'єктом дослідження зазвичай називають те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника. Це процес або явище, яке створює проблемну ситуацію й вибране для певного дослідження.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Предметом дослідження є досліджувані з певною метою властивості, характерні для наукового пізнання, це визначення певного «ракурсу» дослідження як припущення про найсуттєвіші для вивчення вибраної проблеми характеристики об'єкта.

Під *предметом дослідження* розуміється те, що знаходиться в межах *об'єкта* й завжди збігається з темою дослідження. Один і той самий об'єкт може бути предметом різних досліджень і навіть наукових напрямів. Об'єкт і предмет дослідження, як категорії наукового процесу, співвідносяться між собою як загальне й часткове.

Об'єктом наукового дослідження є навколишній матеріальний світ та форми його відбитку в людській свідомості, які існують незалежно від нашого розуму, відбираються відповідно до мети дослідження.

Залежно від рівня складності є *прості* й *складні* об'єкти дослідження, різниця між ними визначається кількістю елементів та видом зв'язку. *Наприклад*, простим об'єктом дослідження в педагогіці є рівень інформаційного забезпечення навчання, складним – ефективність процесу навчання. У першому випадку досліджується забезпечення навчальною літературою, згідно з переліком дисциплін навчального плану, у другому – визначається вплив численних факторів на кінцевий результат навчання (якість викладання, технології навчання, рівень навченості студентів тощо).

Отже, правильний вибір об'єкта дослідження відповідно до мети сприяє обґрунтованості результатів дослідження.

Завдання дослідника полягає у визначенні факторів, які впливають на об'єкт дослідження, відібранні й зосередженні уваги на найсуттєвіших із них. Критеріями відбору є мета дослідження та кількісний рівень накопичених фактів у цьому напрямі. Відібрання найсуттєвіших факторів, які впливають на об'єкт дослідження, має відчутне практичне значення, оскільки позначається на ступені правдивості результатів дослідження. Якщо будь-який суттєвий фактор не враховано, то висновки, отримані в результаті дослідження, можуть бути помилковими, неповними або зовсім хибними. Виявлення суттєвих факторів простіше, якщо дослідження ґрунтуються на якісно опрацьованій теорії. Якщо теорія не дає відповіді на порушені питання, то використовують гіпотези, наукові ідеї, сформовані в процесі попереднього вивчення об'єкта дослідження.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Отже, чим повніше враховано вплив середовища на об'єкт дослідження, тим точнішими будуть результати наукового дослідження. *Середовище* – це те, що впливає на об'єкт дослідження.

Відібравши об'єкт, визначивши предмет і фактори, які впливають на причинно-наслідкові результати стану об'єкта, визначають його параметри, тобто повноту вивчення відповідно до поставленої мети. Наукове дослідження повинно розглядатись у неперервному розвитку, ґрунтуватись на зв'язку теорії з практикою.

Важливу роль у науковому дослідженні відіграють *пізнавальні завдання* емпіричного й теоретичного напрямку.

Емпіричні завдання вирішуються за допомогою спостереження, експерименту, вимірювання, описування.

Теоретичні завдання спрямовані на вивчення й виявлення причин, зв'язків, залежностей, які дозволяють встановити поведінку об'єкта, визначити й вивчити його структуру, характеристику на підставі розроблених у науці принципів і методів пізнання. Тут переважає використання аксіоматичних *методів*, системних, структурно-функціонального аналізу, математичного моделювання. Унаслідок формулюють *закони*, розробляють *теорію*, перевіряють *факти* тощо. Теоретичні пізнавальні завдання формують таким чином, щоб можна було їх перевірити емпірично.

У розв'язанні емпіричних й особливо теоретичних завдань наукового дослідження важливе місце належить логічному методу пізнання, який дозволяє на підставі висновків пояснити явища й процеси, викликати різні пропозиції та ідеї, встановлювати шляхи їх розв'язання. Він будується на отриманих фактах і результатах емпіричних досліджень.

Систематизовані наукові знання *класифікують* за різними ознаками:

- ✓ за видом зв'язку з суспільним виробництвом (поліпшення організації праці, створення механізмів, конструкцій, теоретичні гуманітарні роботи);
- ✓ за ступенем важливості для народного господарства (роботи, що виконуються на замовлення міністерств, відомств);
- ✓ за джерелами фінансування (держбюджетні, госпрозрахункові);
- ✓ за терміном розробки (довготермінові, короткотермінові).

Традиційна *модель наукового пізнання* передбачає певний ланцюжок: встановлення емпіричних фактів – первинне емпіричне узагальнення – виявлення відхилень фактів від правил – винахід теоретичної гіпотези з

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

новою аргументацією – логічний висновок (дедукція) з гіпотези всіх фактів спостереження, що є перевіркою на її істинність.

Отже, процес наукового дослідження достатньо тривалий і складний. Він починається з виникнення ідеї, а завершується доведенням правильності гіпотези й суджень.

Наукове дослідження повинно пройти відповідні **етапи**: організаційний, дослідний, узагальнення, апробація, реалізація результатів дослідження.

Організаційний етап наукового дослідження передбачає вивчення стану об'єкта дослідження, конкретизацію місця наукової теми в науковому дослідженні; визначення об'єкта дослідження. На цьому етапі відбувається попереднє визначення теоретичної бази (теоретичні джерела, що є підґрунтям для наукового дослідження, розгляд історії, оцінка сучасного стану проблеми, збирання інформації про об'єкт, висування й обґрунтування гіпотез).

Організаційна підготовка наукового дослідження передбачає складання: *програми наукового дослідження, плану дослідження* теми, *методики дослідження* (перелік методів і прийомів, які будуть використовуватися в науковому дослідженні, висування гіпотез та їх узагальнення), *робочого плану* (складається відповідно до програми й плану наукового дослідження, де вказуються календарні терміни, етапи робіт).

Дослідний етап охоплює спостереження, обираються критерії оцінки, здійснюється збирання й групування інформації за допомогою сучасних інформаційних технологій. Власне виконання дослідження передбачає доведення гіпотез, формулювання висновків і пропозицій, науковий експеримент, коригування попередніх результатів, оприлюднення проміжних результатів – на конференціях, у статтях, доповідях.

Етап узагальнення – це літературне викладення результатів дослідження у вигляді дисертації. Якість виконаної роботи визначається апробацією. **Апробація** містить у собі колективне обговорення виконаного дослідження на вчених радах, його рецензування й експертизу, оприлюднення кінцевих результатів у спеціальних журналах, реферативних збірниках, а також у виступах і повідомленнях на науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах. До того ж результати дослідження апробовуються зовнішнім рецензуванням, коли рецензентом виступає стороння установа, підрозділ або вчений, який не входить до штату

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

підрозділу-дослідника, або внутрішнього, виконаного співробітниками підрозділу-дослідника, які не зайняті виконанням робіт за цією темою.

Реалізація результатів дослідження здійснюється дослідним впровадженням їх у практику за участю замовника теми. Водночас виявляються недоробки, які потім усуваються дослідником, оприлюднюються кінцеві результати дослідження. Реалізація результатів дослідження завершується захистом дисертації.

Проте в науці недостатньо встановити будь-який науковий факт. Важливим є пояснення його з позиції науки, обґрунтування загально-пізнавального, теоретичного та практичного значення. Накопичення наукових фактів у процесі досліджень є творчим процесом, джерелом якого завжди є задум вченого, його ідея. Наукове пізнання – це процес складний, який потребує постійної напруженої праці з натхненням, максимальної зосередженості, мислення й послідовних дій, інакше воно перетворюється на ремісництво й ніколи не призведе до суттєвого результату.

МЕТОДОЛОГІЯ Й МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Процес пізнання, як фундамент будь-якого наукового дослідження, є складним і вимагає концептуального підходу на підставі певної методології. Поняття *методології* є складним і в численних літературних джерелах пояснюється по-різному.

Етимологічно термін «методологія» означає вчення про способи організації й побудови теоретичної та практичної діяльності людини. Методологія *досліджує* загальну систему способів, операцій пізнання й перетворення дійсності. Кожна сфера людської діяльності має разом з універсальними та специфічними особливостями й відповідну методологію.

Специфічними особливостями наділена й методологія науки – сфера розумової діяльності людства.

Методологія науки – вчення про принципи, форми й способи наукового пізнання. Її завдання полягає в забезпеченні пізнавальної, теоретичної діяльності людини найефективнішими прийомами, способами опанування дійсності з метою ефективного продукування матеріальних і духовних цінностей. З урахуванням вищезазначеного, методологія – це наука про методи дослідження, про правила мислення в процесі формулювання теоретичних знань.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Осмисленням методів наукового пізнання, розробкою його методології займались видатні вчені як минулого, так і теперішнього часу і, зокрема: Арістотель, Френсіс Бекон, Галілео Галілей, Ісак Ньютон, Готфрід Лейбніц, Михайло Ломоносов, Чарльз Дарвін, Дмитро Менделєєв, Іван Павлов, Альфред Ейнштейн, Нільс Бор, Юрій Дрогобич та інші. Ще в період античної культури з'явилися перші паростки методології отримання нових знань. Так, стародавні греки найбільш доцільним способом відкриття нових істин визнавали *дискусію*, у результаті якої виявлялись розбіжності про предмет обговорення, суперечливість трактувань, які дозволяли відстоювати нетрадиційні й малоймовірні здогадки. Однак формування основних ідей методології науки почалося в епоху Відродження, чому значною мірою сприяли успіхи в природознавстві й початок розмежування філософії та спеціальних наук – як фундаментальних, так і прикладних. У зв'язку з цим особливого значення набули методи дослідження, які є складовою частиною пізнавального процесу, і відіграють важливу роль у науці.

У багатьох зарубіжних літературних джерелах поняття методології й методів дослідження не відокремлюються. На відміну від них, вітчизняні науковці методологію розглядають як систему поглядів про наукові методи пізнання і як систему наукових принципів, на підставі яких формується дослідження та проводиться вибір пізнавальних засобів, методів і способів дослідження. З огляду на це, найбільш доцільним є визначення *методології* як теорії методів дослідження, створення наукових концепцій, як системи знань про теорію науки або системи методів дослідження.

Для розкриття суті методології як складного й багатоаспектного поняття важливо звернутися до її основних функцій, методологічного апарату, основних принципів та рівнів методологічного аналізу.

Основними *функціями методології* можна назвати такі:

- ✓ визначення способів отримання наукових знань, які характеризують динамічні процеси та явища;
- ✓ визначення певного шляху, на якому досягається науково-дослідна мета;
- ✓ забезпечення всебічності отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- ✓ внесення нової інформації до теорії науки;
- ✓ уточнення, збагачення, систематизація термінів і понять у науці;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ створення системи наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичного інструменту наукового пізнання.

Методологія – це наука про структуру, логічну організацію, засоби й методи діяльності взагалі. Зазвичай під методологією розуміють насамперед методологію наукового пізнання, яка є сукупністю теоретичних положень про принципи побудови, форми й способи науково-пізнавальної діяльності. Іншими словами, сукупність методів, які застосовуються під час проведення наукових досліджень у межах тієї чи іншої науки, складають її методологію.

Отже, методологія має два значення: по-перше, це *сукупність* засобів, методів, способів, які застосовують у певній науці; по-друге, це *галузь знань*, яка вивчає засоби, принципи організації пізнавальної й практично-перетворювальної діяльності людини. Насамперед методологія – це філософська доктрина про методи пізнання й перетворення дійсності, використання світоглядних принципів у теорії й практиці.

Розвиток методології – одна зі сторін розвитку науки загалом. Будь-яке наукове відкриття має не тільки предметний, а й методологічний зміст, оскільки це пов'язано із критичним переосмисленням наявного понятійного апарату, передумов і підходів до інтерпретації об'єкта, явища, що вивчається. У цьому сенсі методологія – це *сукупність* правил визначення понять, виведення одних знань з інших, методів, способів, операцій наукового дослідження у всіх галузях науки та на всіх етапах дослідження.

Нині методологія виступає як окрема наукова дисципліна, яка вивчає технологію проведення наукових досліджень; опис й аналіз етапів досліджень та низку інших проблем і, зокрема, вона вивчає методи, засоби та способи, за допомогою яких набуваються, визначаються, будуються різні системи знань.

Методологічний апарат містить:

- ✓ принципи організації та проведення наукового дослідження;
- ✓ методи наукового дослідження та способи визначення його стратегії;
- ✓ науковий апарат: понятійно-категоріальний фундамент наукового дослідження (актуальність, наукову новизну, евристичну цінність, теоретичну й практичну значущість, проблематику, об'єкт, предмет, гіпотезу, мету та завдання).

Усі складові наукового пошуку в сукупності є основою методологічного апарату, тому під **науковим дослідженням** розуміють цілеспрямоване пізнання, результати якого представлені у вигляді системи

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

понять, законів, теорій. Отже, методологія – це наука про систему наукових принципів й способів дослідницької діяльності. Вона охоплює фундаментальні, загальнонаукові принципи, що є її підґрунтям, власне наукові принципи, що є джерелом теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технічних способів, що застосовуються для розв'язання спеціальних дослідницьких завдань. Головна **мета методології науки** – вивчення й аналіз методів, засобів, способів, за допомогою яких отримують нові знання в науці як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях пізнання. Найважливішим для методології науки є визначення проблеми, побудова предмета дослідження й наукової теорії, перевірки істинності результатів.

Основні принципи методології пізнання:

- ✓ принцип єдності теорії й практики, що є взаємозалежним;
- ✓ принцип об'єктивності, що потребує врахування усіх факторів, які характеризують те чи інше явище;
- ✓ принцип конкретності, що вказує на суттєві сторони та закономірності об'єктивних процесів, конкретні підходи до їх оцінки;
- ✓ принцип розвитку, що полягає у формуванні наукового знання із зображенням суперечностей, кількісних та якісних змін об'єкта пізнання;
- ✓ принцип закономірності, що потребує обумовленості явищ із врахуванням відносин та зв'язків між ними.

Методологія – це схема, план вирішення запланованих завдань наукового дослідження. Методологія наукового дослідження розглядає найсуттєвіші особливості й ознаки методів дослідження. Існують різні **рівні методологічного аналізу**, зокрема:

- ✓ **динамічний рівень**: світоглядна інтерпретація результатів науки, аналіз загальних форм і методів наукового мислення, його категоріального підходу;
- ✓ **статичний рівень**: принципи, підходи, форми дослідження, що мають загальнонауковий характер;
- ✓ **аналітико-синтетичний рівень**: конкретно-наукова методологія як сукупність методів та принципів дослідження, що застосовуються в тій чи іншій галузі науки;
- ✓ **предметний рівень**: сукупність методів та принципів дослідження, що використовуються в тій чи іншій науковій дисципліні конкретної галузі

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

наук або на межі наук, де сама наукова дисципліна є основною формою організації наукового знання;

- ✓ *міждисциплінарний рівень*: методологія міждисциплінарного комплексного дослідження, що відповідно до логіки наукового пошуку є сферою взаємодії різних наук, коли отримання знання про предмет дослідження можливе лише у взаємодії різних підсистем з урахуванням комплексного знання про предмет.

У науці від категорії, методів дослідження й узагальнення часто залежать остаточні результати дослідження. Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми вимагає певної методики дослідження.

Методика – це вчення про особливості застосування окремого методу чи системи методів; це система правил використання методів, способів і техніки дослідження.

Кожен вид людської діяльності передбачає використання певних прийомів, способів, операцій для досягнення поставленої мети. Специфічними способами послуговується й наука як один із видів діяльності людини. Сукупність цих способів позначають поняттям «метод».

Метод – це спосіб досягнення мети, сукупність способів й операцій теоретичного, практичного опанування дійсності; спосіб певним чином організованої людської діяльності.

Метод є не тільки сукупністю правил, способів, норм пізнання й дій, а й системою приписів, принципів, вимог, які повинні орієнтувати в розв'язанні конкретного завдання, досягнення результату в будь-якій сфері діяльності.

Досить поширеним є розподіл основних наукових методів за двома ознаками: мета й спосіб реалізації.

За першою ознакою виділяються:

- ✓ *первинні методи*, що використовуються з метою збирання інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування тощо;
- ✓ *вторинні методи* використовуються з метою оброблення й аналізу отриманих результатів – кількісний та якісний аналіз наукових фактів, їх систематизація.

За способом реалізації розрізняють:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ **логіко-аналітичні методи** (дедукція та індукція): вони доповнюють один одного й можуть використовуватися з метою перевірки істинності гіпотез і висновків;
- ✓ **візуальні**, або графічні, методи (графіки, схеми, діаграми, картограми), що дають змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об'єкт і водночас наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів. Ці методи тісно пов'язані з комп'ютерними технологіями;
- ✓ **експериментально-ігрові** методи безпосередньо стосуються реальних об'єктів, які функціонують у конкретній ситуації, і призначаються для прогнозування результатів.

Інколи методи розділяють на групи відповідно до їх функціональних можливостей:

- ✓ **етапні**, тобто пов'язані з певними етапами дослідження (спостереження, експеримент);
- ✓ **універсальні**, які використовують на всіх етапах (абстрагування, узагальнення, дедукція та індукція).

За функціональним критерієм наукові методи розділяють на три групи:

- ✓ методи емпіричного рівня;
- ✓ методи емпіричного й теоретичного рівня;
- ✓ методи теоретичного рівня.

Найхарактернішою особливістю **емпіричних** методів (спостереження, вимірювання, порівняння, експеримент) є пізнання феноменів, їх зв'язків і відношень завдяки безпосередньому застосуванню певних параметрів.

Використання **методу спостереження** збагачує науку фактами безпосередньої дійсності. Полягає він у цілеспрямованому вивченні предметів із використанням таких чуттєвих властивостей, як сприйняття, уявлення предметів і явищ дійсності. Спостереження дає знання про зовнішні аспекти й властивості об'єкта. Пізнавальними результатами спостереження є опис мовними засобами предметів і явищ, а також схеми, таблиці, графіки, рисунки, діаграми тощо.

Використання **методу вимірювання** (представлення властивостей реальних об'єктів у вигляді певної кількості) полягає у встановленні величини об'єкта, явища, процесу в порівнянні цієї величини з одиницею вимірювання. У розвитку емпіричного пізнання вимірювання є його вищим і досконалішим способом.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Основу *методу порівняння* (метод пізнання дійсності, покликаний встановити спільні й відмінні параметри між процесами, явищами, об'єктами) становить порівняння окремих параметрів або сукупних ознак досліджуваних об'єктів, встановлення відмінностей і спільних рис між ними. Метод порівняння найчастіше використовується для систематизації й класифікації понять, адже це дає змогу порівняти відоме з невідомим, пояснити нове через вже наявні поняття й категорії; показує лише перші етапи дослідження й слугує передумовою для проведення аналогії.

У XIX ст. було сформовано *порівняльно-історичний метод*, завдяки якому головна увага приділялась вивченню історичних аспектів (походження, розвиток), подібних та відмінних ознак.

Сутність *експериментального методу* полягає в ініціюванні дослідником процесів і явищ, до яких він має науковий інтерес. Цей метод дає змогу з'ясувати конкретні особливості об'єкта наукового інтересу за певних важливих для дослідника умов, які можуть бути як реальними, так і штучно організованими та дають можливість спрогнозувати його стан, поведінку в різних ситуаціях. *Експеримент* – це цілеспрямоване вивчення об'єкта з метою виявлення раніше невідомих його властивостей (якостей) або перевірки правильності теоретичних положень, що визначається певною пошуковою ідеєю й має чітко визначену мету. Експеримент неможливий без теоретичних положень, які він або підтверджує, або спростовує, тому є одним із найважливіших шляхів розвитку сучасної науки.

Значення *емпіричних і теоретичних* методів полягає в зорієнтованості на безпосередню дійсність й одночасному використанні абстрактних форм (уявлень, ідей, понять, концепцій), які стосуються цієї дійсності.

На *емпіричному рівні* об'єкт, що досліджується, зображено здебільшого з позицій зовнішніх зв'язків і відносин. Емпіричному пізнанню притаманні збір фактів, первинне узагальнення, опис дослідних фактів, систематизація й класифікація. Емпіричне дослідження спрямоване безпосередньо на об'єкт дослідження, відбувається за допомогою методів порівняння, виміру, спостереження, експерименту, аналізу. Під емпіричним дослідженням розуміють також практичні аспекти наукової організації, збір емпіричної інформації, осмислення результатів спостереження й експериментів, відкриття емпіричних законів, формування класифікацій (розбивка класу об'єктів на підкласи).

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Отже, емпіричне дослідження – це особливий вид практичної діяльності, що існує в середині науки. Емпіричні методи дослідження є визначальними в навчально-дослідній справі, що пов'язана з практикою, та забезпечують накопичення, фіксацію та узагальнення вихідного дослідного матеріалу. Отримані за допомогою цих методів знання є фундаментом для подальшого теоретичного осмислення пізнавальних процесів та створюють цілісну єдність наукового пізнання.

Методологічною основою *теоретичних досліджень* є творчий процес. Творчість полягає у створенні нових цінностей, встановленні невідомих науці фактів, створенні досить незнаних, цінних для людства інформаційних накопичень тощо. Спростувати наявні або створити нові наукові гіпотези, надати ґрунтовне глибоке пояснення процесів або явищ, що раніше були незрозумілими або недосконало вивченими, узагальнити численну кількість наукових фактів – усе це неможливо без теоретичного осмислення.

До теоретичних методів наукового дослідження належать аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння, класифікація, узагальнення, абстрагування, конкретизація.

Абстрагування – метод наукового дослідження, який полягає у виокремленні суттєвих, істотних ознак, аспектів, відношень предмета, процесу, явища подумки. Мова йде про виокремлення із сукупності ознак, властивостей явища, процесу дійсності тих, що становлять інтерес для дослідника.

Аналіз і синтез, як методи наукового пізнання, органічно взаємопов'язані й взаємозумовлені. Аналіз полягає в розчленуванні об'єкта, який досліджується, у думках або на практиці, на складові частини, з'ясуванні тенденцій розвитку й способів функціонування з метою їх відносно самостійного вивчення. Він є засобом осягнення об'єкта лише тоді, коли виокремлює найсуттєвіше в об'єкті. Аналіз формує в дослідникові здатність до структурування об'єкта дослідження, до визначення його складових без взаємодії з ним шляхом логічної абстракції.

Відіграючи велику роль у пізнанні, аналіз не дає конкретного знання. Це завдання виконує синтез, який є протилежною дією в мисленні. Синтез – це об'єднання раніше розділених частин у ціле, у якому суперечності й протилежності послаблюються або знімаються. Аналіз і синтез, як логічні методи пізнання, виникли на підставі практичної діяльності й досвіду людей. Практичне розчленування й поєднання речей передували логічному аналізу й

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

синтезу. Розуміння діалектичної природи цих протилежностей дає змогу з'ясувати їх справжнє місце й значення в пізнанні істини.

Особливістю *індукції й дедукції*, як методів пізнання дійсності, є перехід знання про конкретне й окреме в знання про загальне й навпаки. *Індукція* – метод пізнання, згідно з яким на підставі висновків про часткове роблять висновки про загальне. Цей метод найчастіше використовують задля перевірки гіпотез. Індукція нерозривно пов'язана з дедукцією.

Дедукція – це метод пізнання, що базується на висновках із загальних положень. Отже, дедукція – це результат певних тверджень (вірогідних висновків) на підставі вихідних положень. Якщо недоліком індукції є неможливість через неї чітко обґрунтувати загальне (адже розглядається лише частина сукупності), то недоліком дедукції вважають неможливість чіткого обґрунтування загальної передумови.

Суттєвою особливістю методу *аналогії* є конструювання висновків про можливу подібність предметів за певними ознаками на підставі їх подібності за іншими ознаками. Отже, аналогія – це метод пізнання, який формується на перенесенні однієї або кількох характеристик від відомого явища на невідоме. У загальних рисах висновок за аналогією формулюють так: якщо **A** і **B** мають спільні риси і, водночас, **A** має рису **C**, то й **B** має рису **C**. Аналогія є своєрідним випадком індукції. Вона важлива у разі висування припущень, для отримання нового знання. Так, *наприклад*, більшість відкриттів у політичній економіці було зроблено за аналогією (кровообіг й рух товарних і грошових потоків у соціальному організмі). Аналогія відіграє значну роль у народженні нових ідей і формулюванні гіпотез.

Моделювання, як метод пізнання, застосовують у випадку, коли безпосереднє вивчення предметів, процесів, явищ неможливе або недоцільне. Цей метод пізнання явищ і процесів ґрунтується на заміні, теоретичній або експериментальній, об'єкта дослідження (оригінала) подібним на нього (моделлю).

Методи *теоретичного дослідження* полягають у використанні абстрактних уявлень, ідей, положень, концепцій, які мають безпосереднє відношення до процесу практичного пізнання. Найчастіше в процесі теоретичного пізнання наука послуговується методом сходження від абстрактного до конкретного, гіпотетико-дедуктивним, системним методами.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Сходження від абстрактного до конкретного є загальною формою руху наукового пізнання, відтворенням дійсності в мисленні. Згідно з цим методом у процесі пізнання виокремлюють два відносно самостійні етапи.

На першому – відбувається перехід від конкретного до його абстрактних визначень. Єдиний об'єкт розчленовується, описується за допомогою багатьох понять і суджень. Він перетворюється на сукупність зафіксованих мисленням абстракцій, визначень.

Другий етап є рухом від абстрактного до конкретного. Сутність його полягає в прямуванні думки від абстрактних визначень об'єкта, тобто від абстрактного в пізнанні до конкретного. На цьому етапі немовби відновлюється вихідна цілісність об'єкта, він відтворюється у всьому різноманітті – але вже в мисленні. Обидва ці етапи пізнання тісно взаємопов'язані: мислення сходиться від конкретного на ділі до абстрактного в мисленні, а від нього – до конкретного в мисленні.

Гіпотетико-дедуктивний метод використовують як інструмент обґрунтування готового, наявного знання. За його допомогою можна виводити наслідки з гіпотез і перевіряти їх за допомогою фактів. Але шлях до таких гіпотез, ініційованість їхніми фактами, пояснення залишаються поза межами цього методу. Використання гіпотетико-дедуктивного методу в суспільних науках, які переважно належать до описових, на відміну від природничих наук, пов'язане з певними труднощами, оскільки в них не виокремленні найважливіші узагальнення й факти з багатьох інших, другорядних, а основні гіпотези не відокремлено від похідних. Негативно позначається на цьому й дуже велика кількість гіпотез.

Системний метод ґрунтується на ідеї про те, що навколишня дійсність є єдиним цілим, речі і явища пов'язані одне з одним багатьма взаємозв'язками. Системному методу властивий розгляд певної сукупності об'єктів (матеріальних або ідеальних), у процесі якого з'ясовується, що їхній взаємозв'язок і взаємодія спричинюють виникнення нових інтегративних властивостей системи, відсутніх у її складових. У кожному конкретному випадку для характеристики системи необхідно виявити механізм, за допомогою якого здійснюється взаємодія між елементами системних властивостей. Кожна система взаємодіє з тілами, явищами й подіями, які оточують її й певним чином впливають на перебіг процесів у ній. Тому дослідження системи буде неповним без врахування її зовнішнього середовища. Часто вплив цього середовища буває настільки істотним, що

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

еволюцію системи потрібно розглядати в тісному зв'язку з еволюцією самого середовища.

До *спеціальних методів* наукового дослідження належать методи прогнозування, дисперсного аналізу, кореляції й регресії, факторного аналізу.

Прогнозування, як метод наукового пізнання, полягає в передбаченні майбутнього етапу процесу, явища, предмета на підставі аналізу його минулого й сучасного. Прогнозування – сукупність засобів і способів мислення, що дають змогу на підставі аналізу ретроспективних, екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) даних, а також їх змін у певний період вивести судження певної істини стосовно майбутнього розвитку об'єкта. Методи прогнозування класифікують за різними ознаками. Більшість класифікаційних схем виокремлює серед методів прогнозування метод екстраполяції, метод експертних оцінок, моделювання.

Метод *дисперсного аналізу* використовується для оцінювання впливу різних факторів на результат експерименту, планування аналогічних експериментів. За кількістю факторів, вплив яких досліджується, розрізняють однофакторний й багатфакторний дисперсійний аналіз.

Застосування методів *кореляції й регресії* пояснюється необхідністю розглядати природні та суспільні явища у взаємозв'язку. Суть методу кореляції полягає у встановленні кореляційної залежності між двома змінними величинами, яка становить функціональну залежність між значеннями однієї з них і умовним математичним очікуванням іншої. Регресійним аналізом називають встановлення форми залежності між змінними, оцінювання функції регресії, невідомих значень (прогноз-значень) залежної змінної.

Основним завданням *факторного аналізу* є перехід від первинної системи багатьох взаємопов'язаних факторів до відносно малої кількості латентних (прихованих) факторів. Факторний аналіз дає змогу, *наприклад*, встановити вплив на динаміку продуктивності праці узагальнених факторів (розміру підприємства, рівня організації праці, характеру продукції), які безпосередньо не спостерігались.

Отже, розглянуті методи наукових досліджень дозволяють стверджувати, що методологія не може базуватись лише на одному методі, адже кожен метод застосовується не ізольовано, а в поєднанні з іншими. Оскільки головне призначення будь-якого наукового методу – на підставі відповідних принципів забезпечити успішне розв'язання певних теоретичних

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

і практичних проблем, оптимальне функціонування й розвиток тих чи інших об'єктів.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення науки.
2. Назвіть основні поняття науки.
3. У чому полягає мета науки?
4. Які завдання передбачає процес наукового пізнання?
5. Які Ви знаєте поняття науки.
6. Як Ви розумієте професійну етику науковця?
7. Перерахуйте основні права та обов'язки наукових працівників, що сформульовані в 1974 р. ЮНЕСКО в «Рекомендаціях про статус наукових працівників».
8. Що є метою наукового дослідження?
9. Чим відрізняються фундаментальні наукові дослідження від прикладних?
10. Що таке методологія науки?
11. Які існують методи науки?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
2. Гуторов О. І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Харків : ХНАУ, 2017. 272 с.
3. Основи методології та організації наукових досліджень. : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
4. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи. : навч. посібник. Київ : Каравела, 2008. 336 с.
5. Рассоха І. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Харків : ХНАМГ, 2011. 76 с.
6. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
7. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2003. 240 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

РОЗДІЛ 2 НАУКОВИЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

План

1. Особливості наукового стилю літературної мови
2. Загальні риси наукового стилю
3. Види і жанри наукового стилю

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Наука – це складне соціальне явище. Сьогодні вона представляє розвинутий соціальний організм, що виробляє об'єктивні знання. Зміст і форма будь-якого наукового пізнання нероздільні. До того ж форма наукового пізнання – це не просто певна зовнішня, пасивна «матеріальна оболонка» пізнавального образу, а надзвичайно активний засіб, без якого фактично неможливий процес відображення наукового дослідження.

Мова є формою існування знання у вигляді системи знаків. Наукові знання тільки через мову стають доступними не лише сучасникам, але й майбутнім поколінням. Отже, наука створила свою мову, яка, виконуючи функцію знаряддя пізнання, обумовлюється функціонуванням різних форм наукового дослідження. Мова науки – явище надзвичайно складне й різноманітне. Насамперед варто звернути увагу на лінгвістичний аспект мови науки, який пов'язаний із вивченням її як стильового різновиду національної літературної мови в межах обраної галузі знань.

Отже, *науковий стиль* – це різновид літературної мови, що використовується з пізнавально-інформативною метою в галузі освіти й науки.

Науковий стиль належить до книжних стилів літературної мови, яким властиві попередня підготовленість висловлювання, ґрунтовна обізнаність із проблемами й темами, монологічність, унормованість мови. Сфера його використання – наукова діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіта.

Стиль наукових робіт визначається їх змістом і цілями наукового повідомлення – точно й змістовно пояснити факти навколишньої дійсності, показати причинно-наслідкові зв'язки між явищами, виявити закономірності історичного розвитку тощо.

Науковий стиль характеризується такими ознаками:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ логічною послідовністю викладення,
- ✓ ясністю і предметністю тлумачень,
- ✓ узагальненістю понять і явищ,
- ✓ об'єктивністю,
- ✓ аргументацією, доказовістю й переконаністю тверджень,
- ✓ причинно-наслідковими поясненнями, аналізом, синтезом;
- ✓ докладними висновками,
- ✓ інформативністю,
- ✓ понятійністю й предметністю,
- ✓ упорядкованою системою зв'язків між частинами висловлювання,
- ✓ прагненням авторів до точності, стислості, однозначності висловлювання.

Основне *призначення* наукового стилю – повідомлення про результати наукових досліджень, систематизація знань.

Функції наукового стилю:

- пізнавально-інформативна (повідомлення, з'ясування);
- доказова (доведення наукових теорій, явищ, знань);
- роз'яснювальна (роз'яснення явищ);
- презентативна (представлення наукових результатів суспільству, виклад матеріалу);
- гносеологічна (збудження інтелекту читача з метою осмислення наукових даних).

Обставини мовлення: наукова інформація, що доводиться до різних наукових верств суспільства.

Сфера вживання: наукові праці, підручники, науково-популярні журнали.

Науковому стилю літературної мови властивий суворий відбір мовних засобів. Це викликано, насамперед, необхідністю уникання двозначностей і багатозначності тих чи інших наукових понять. *Форма існування наукової мови* є письмова, що пояснюється такими її визначальними ознаками, як понятійне відображення дійсності та логічністю викладу.

Поняття, якими оперує наукове мислення, зазвичай виражаються багатокomпонентними структурами, характерними саме для письмової мови. Це відбувається тому, що письмова форма більш зручна й надійна в сенсі виявлення найменших інформативних неточностей, логічних порушень, які неактуальні для побутового спілкування, а в науковому можуть призвести до

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

серйозних змістовних перекручувань. Зазвичай наукові доповіді, повідомлення спочатку пишуть, відпрацьовуючи адекватну форму втілення наукової інформації, або хоча б складають тези, план.

ЗАГАЛЬНІ РИСИ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Науковий стиль має низку спільних рис, що виявляються незалежно від характеру визначених наук (природничих, точних, гуманітарних) та відмінностей між жанрами висловлювання (монографія, стаття, доповідь, підручник), що дає можливість говорити про специфіку стилю загалом.

Науковий стиль характеризується *логічною послідовністю* викладення, яка виявляється в послідовності, несуперечливості висловлювання, у його доказовості й аргументованості, побудові мовлення відповідно до законів логіки зі збереженням відношень і зв'язків реальної дійсності.

Першою умовою логічності мовлення є логічність мислення, що передбачає:

- ✓ вміння дисциплінувати своє мислення,
- ✓ послідовність міркування (спираючись на попередні етапи мислення розвивати наступні),
- ✓ пошук джерел і причин явищ,
- ✓ вміння висувати положення (тези),
- ✓ вміння пояснювати, обґрунтовувати та аргументувати факти,
- ✓ вміння робити висновки.

*Другою умовою логічності мовлення є знання й правильне використання мовних засобів, за допомогою яких можна чітко описати предмет мислення й думку про нього, досягти змістовної зв'язності мовлення, уникаючи суперечностей у викладенні матеріалу. Так, вживання повних, переважно складних сполучникових речень, зі сполучниками сурядності або підрядності дають змогу членувати зміст і чіткіше передати смислові й логічні зв'язки між частинами змісту й речення. Оскільки *складні речення* є зручною формою вираження складної системи наукових понять, установлення певних відношень між ними: причина й наслідок, доведення й висновки тощо. Тому в текстах наукового стилю здебільшого використовуються *складнопідрядні речення*. Усі види речень часто ускладнені відокремленими членами речення, що підвищує їхню логічну послідовність.*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Підкреслена логічність викладення виявляється також у вживанні *однорідних членів речення з узагальнюючим словом*, які розкривають родові поняття за допомогою вужчих, видових понять. Широко вживаються в науковому стилі вставні слова й словосполучення, які увиразнюють логіку мислення, послідовність викладу (*по-перше, по-друге, відповідно, отже*). Для об'єднання частин тексту, зокрема тісно пов'язаних логічними зв'язками абзаців, використовуються слова й словосполучення, які вказують на цей зв'язок: *тому, спочатку, потім, насамперед, насамкінець* тощо. Підкресленій логічності й послідовності викладу також сприяє прямий порядок слів у реченні.

Логічність у науковому стилі витримується найпослідовніше. Її називають *відкритою* (однозначною, без підтексту). Принцип відкритої логічності є основним для наукового стилю й виявляється в словосполученнях, реченнях, порядку слів, надфразових єдностях, зв'язному тексті (у тричастинній його композиції – вступі, основній частині, висновках). Отже, реалізацію підкресленої логічності як стильової ознаки забезпечує текстова категорія логічності.

Точність й однозначність наукового стилю формуються на підставі зв'язку мовлення з дійсністю й мисленням. Вони досягаються за умови глибокого знання предмета мовлення, мовної системи й вироблених мовленнєвих навичок.

Точність мови – це відповідність змісту мовлення предметно-речовій дійсності, реальним особам і системі понять про них. Точність залежить від вибору слова чи вислову, а також від уміння мовця зіставляти слово, предмет (річ, ознаку, явище) і поняття. Точне слововживання забезпечується знанням системи лексичних значень, розмежуванням значень багатозначного слова, слів-синонімів, омонімів, паронімів. Вживання великої кількості термінів, слів у прямому значенні, обмеження синонімічних замінів регулюють точність наукового стилю.

Багатозначні слова виступають у текстах наукового стилю лише в одному чітко визначеному відповідним контекстом значенні, завдяки чому досягається однозначність висловлювань. Сприяють точності мовлення також відокремлені узгоджені означення, вставні й вставлені слова та словосполучення, різного роду уточнення. Крім того тут багато зносок, посилань, цитат, прізвищ авторів, власних назв, цифрової інформації, які

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

аргументують наукові положення й підсилюють об'єктивність та правдивість висловленого.

Оскільки точність тісно пов'язана з підкресленою логічністю, то на синтаксичному рівні вона виражається подібними конструкціями.

Ясність наукового стилю визначають як його зрозумілість. Забезпечується вона точністю та логічністю викладу. Усне мовлення для адресата буде ясним, якщо його мислення буде встигати за мисленням мовця, а ще краще, якщо трохи випереджатиме його, тобто існуватиме ефект очікування. Слухач у такій ситуації адекватно «прочитує» те, що чує, про що здогадується, і часто каже: «Я все зрозумів».

Ясності усного мовлення сприяють чітка дикція, логічне й фонетичне наголошування, правильне інтонування, розмірений та уповільнений ритм, спокійний і ввічливий тон.

На письмі ясність досягається послідовністю викладення матеріалу, що відбиває логічне розгортання думки, точним називанням понять, членуванням тексту на абзаци відповідно до тем, підтем і сегментів думки, повтором домінантних, ключових і наскрізних слів.

Об'єктивність викладення в науковому стилі полягає у зваженості оцінювання ступеня дослідження проблеми, шляхів її розв'язання, ефективності певної теорії, рівня завершеності її вивчення, обґрунтованості результатів тощо.

У науковому стилі добір і поєднання мовних засобів значною мірою залежить від підстилю, змісту наукової праці, мети наукового повідомлення і ситуації. Спільним для більшості текстів цього стилю є використання абстрактної лексики, символів, великої кількості термінів, схем, таблиць, графіків, зразків-символів, часто іншомовних слів, наукової фразеології (стійких термінологічних словосполучень), цитат, посилань, однозначної загальноживаної лексики, відсутності тих мовних засобів, які б указували на особу автора, його уподобання (особових займенників, особових форм дієслів, емоційно-експресивних суфіксів тощо).

Емоційність, як й експресивність, у науковому стилі, який вимагає об'єктивного, «інтелектуального» викладення наукової інформації, виражається інакше, ніж в інших стилях. Сприйняття наукового твору може викликати певні почуття в читача, але не як відповідну реакцію на емоційність автора, а як усвідомлення самого наукового факту. Хоча наукове відкриття впливає незалежно від способу його передавання, сам автор

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

наукового твору не завжди відмовляється від емоційно-оціночного ставлення до фактів і подій, про які він доповідає. Прагнення до обмеженого використання авторського «я» – це не вимога етикету, а прояв абстрактно-узагальненої стильової риси наукової мови, що відбиває форму мислення.

Характерною рисою стилю наукових робіт є їх насиченість термінами (зокрема, інтернаціональними). Не варто, однак, переоцінювати ступінь цієї насиченості: у середньому термінологічна лексика становить 15-25% загальної лексики, використаної в роботі.

Велику роль у стилі наукових робіт відіграє використання абстрактної лексики. *Абстрагованість наукового стилю* створюється шляхом широкого використання мовних одиниць абстрактного й узагальненого значення, зокрема абстрактної лексики, слів, що виражають узагальнені поняття. Абстрагованості тексту сприяють не тільки лексичні засоби, а й морфологічні та синтаксичні.

ВИДИ І ЖАНРИ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Науковий стиль має кілька *різновидів*:

- ✓ власне науковий (жанри: монографія, енциклопедія, довідник, стаття, дисертація, тези, реферат);
- ✓ науково-популярний (жанри: нарис, стаття, книга, лекція);
- ✓ науково-навчальний (посібник, підручник, словник, лекція, реферат);
- ✓ науково-публіцистичний (використовується в статтях газет і журналів з метою повідомлень про досягнення у галузях науки й техніки).

Власне науковий підстиль вирізняється з-поміж інших суворю, академічною манерою викладення. До цього підстилю належить наукова література, написана фахівцями й призначена для фахівців.

Науково-популярний підстиль поєднує в собі протилежні стильові риси: логічність і емоційність, об'єктивність та суб'єктивність, абстрактність і конкретність. У науково-популярній літературі значно менше спеціальних термінів й інших власне наукових засобів. Його функція полягає в популяризації наукових відомостей. Текст пишеться для читача, не знайомого достатньою мірою з наукою, тому інформація подається в простій, доступній й, якщо змога, цікавій формі.

Науково-навчальний підстиль увібрав у себе риси власне-наукового підстилю та науково-популярного викладення. Від власне-наукового підстилю він запозичив термінологічність, системність в описі наукових

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

відомостей, логічність, доказовість; від науково-популярного – доступність, насиченість ілюстративним матеріалом. До жанрів науково-навчального підстилю належать: підручники, навчальні посібники, лекції, семінарські доповіді, відповіді на іспиті, реферат, реферативне повідомлення тощо.

Науково-публіцистичний підстиль синтезував ознаки наукового й публіцистичного стилів. Використовується в засобах масової інформації з метою викладення політичних, наукових, філософських проблем у літературно-критичних статтях, наукових оглядах, рецензіях тощо.

Виробничо-технічний підстиль обслуговує різні сфери господарства й виробництва – інструкції, проекти тощо. Від власне наукового стилю він відрізняється простішою формою викладення, лаконічнішим обґрунтуванням тієї чи іншої проблеми, обмеженою кількістю спеціальної термінології.

До основних **жанрів наукового стилю** належать: монографія, стаття, анотація, дисертація, тези.

Монографія – наукова праця, у якій досліджується одна проблема, обмежене коло питань. У монографії обов'язково мають бути теоретичні розділи, висновки й наукова література.

Стаття – невеликого розміру наукова праця, присвячена певній темі й розрахована на обізнаних фахівців.

Анотація – стисла характеристика роботи щодо її змісту й призначення.

Дисертація – наукова праця, підготовлена для прилюдного захисту на здобуття вченого ступеня.

Тези є одним із жанрів, який вимагає суворої нормативної змістово-композиційної структури, у якій виділяється преамбула, основне теоретичне положення, завершальна теза (висновок).

Підручник і посібник – жанри науково-навчального підстилю, які мають багато спільного й відмінного в текстотворенні. До спільних ознак належать: науковість, об'єктивність викладеного матеріалу, відповідність його навчальній програмі, поступовість і перспективність у процесі розгортання навчального курсу, доступність подавання матеріалу, спрямована на активізацію мислення учнів, студентів; поступове й послідовне введення термінологічної лексики; суворе дотримання норм української літературної мови; культура й естетика мовлення.

Відмінність підручника й навчального посібника стосується способів подавання матеріалу й мовного викладення. Підручник містить увесь

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

обов'язковий зміст навчального курсу. Навчальний посібник може розглядати лише ті розділи, що, на думку автора, потребують особливої уваги, або містити матеріал ширший, ніж передбачає програма. Часто навчальний посібник є першою спробою підручника і в наступних виданнях трансформується в нього.

Існують також студентські наукові жанри.

Реферат – короткий виклад наукової проблеми за одним чи кількома джерелами. **Курсова робота** – невелика за обсягом дослідницька робота із значною реферативною частиною. **Дипломна робота** – кваліфікаційна науково-дослідницька робота студента, яка готується з метою публічного захисту й отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «спеціаліст». Виконання дипломної роботи та її захист перед державною екзаменаційною комісією є перевіркою підготовки фахівця до самостійної діяльності з обраної спеціальності, його здатності самостійно аналізувати стан проблем у певній галузі науки, розробляти необхідні пропозиції.

Магістерська робота – це кваліфікаційна науково-дослідницька робота випускника, яка готується з метою публічного захисту й отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «магістр». Автор роботи покликаний продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і розв'язувати конкретні наукові завдання.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення поняттю «науковий стиль».
2. Назвіть ознаки наукового стилю.
3. Які відомі підстили наукового стилю?
4. Охарактеризуйте особливості власне наукового підстилю.
5. Порівняйте власне науковий підстиль із науково-навчальним. Назвіть основні відмінності.
6. Дайте характеристику науково-публіцистичному стилю.
7. Назвіть студентські наукові жанри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: монографія. Київ : Видавництво Київського державного університету, 1969. 304 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

2. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / За ред. В. М. Русанівського. Київ : Наук. думка, 1977. 235 с.
3. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. 2-ге видання перероблене та доповнене. навчальний посібник з алгоритмічними приписами. Київ : «Центр учбової літератури», 2009. 392 с.
4. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. 2-ге видання. Київ : Академія, 2010. 213 с.

РОЗДІЛ 3

СТРУКТУРА Й ЛОГІКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

План

1. Загальна логіка наукового дослідження
2. Загальне ознайомлення з проблемою дослідження
3. Формулювання теми дослідження
4. Визначення об'єкта й предмета дослідження
5. Формулювання мети дослідження
6. Постановка завдань дослідження

ЗАГАЛЬНА ЛОГІКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективність наукового пошуку насамперед обумовлюється послідовністю дослідницьких кроків, які повинні привести до істинних результатів, тобто *логікою наукового дослідження*. Розуміння логіки наукового пошуку саме як логіки пошукової діяльності дозволяє чітко визначити її специфіку.

У широкому плані *логіка пошукової діяльності* охоплює багато факторів, що впливають на спрямованість дослідницького процесу:

- ✓ стан і характер самого об'єкта дослідження;
- ✓ первинну позицію й настанови дослідника;
- ✓ умови дослідницької діяльності;
- ✓ вплив зовнішнього соціокультурного середовища тощо.

Логіка пошукової діяльності є *різноплановою*, оскільки науковий пошук може бути представлений через різні аспекти. Якщо брати до уваги *етапи наукового пошуку*, то існує своя логіка у висуванні й обґрунтуванні проблеми, послідовному переході від одного етапу до іншого, в детермінованій ролі проблеми щодо знайденого рішення й зворотний вплив результату на поставлення проблеми тощо. Якщо ж пошуковий процес розглядати з точки зору об'єкта дослідження, то логіка пошуку буде

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

формуватись за допомогою виявлення логіки об'єкта, його зв'язків і відносин. Пошукову діяльність здійснює суб'єкт (вчений), який має свідомо визначений план діяльності, що залежить від вихідних позицій і принципів, інтелектуального потенціалу й наявних пізнавальних засобів.

На логіку пошукового процесу можуть також впливати *позанаукові чинники* – соціальні та економічні умови, культурні традиції, політична система. Ці фактори мають свою динаміку, свою логіку розвитку. Отже, логіка наукового пошуку формується через взаємодію суб'єктивних й об'єктивних, наукових і позанаукових чинників.

Існують також інші аспекти пошукового процесу. Кожен із них є відносно самостійним, має свій комплекс зв'язків і відносин, а отже, свою логіку. Логіка кожного окремого аспекту взаємодіє в комплексному процесі пошукової діяльності, тому логіка пошукового процесу виявляється *логікою кооперативного процесу*, у якому існують і взаємодіють різні *субпроцеси*.

Логіка зв'язків і відносин складається незалежно від свідомості, намірів та установок суб'єкта наукової діяльності. Вона впливає на пошуковий процес і може спрямувати дослідника на правильний або хибний шлях. Різні зовнішні умови, випадкові обставини теж можуть позитивно або негативно впливати на дослідницький процес.

Важливу роль у здійсненні наукових відкриттів грає, наприклад, *випадковість*. Так, хіміку Августу Кекуле відкриття формули бензолу підказала побачена ним побутова ситуація: вулицею везли до цирку клітку з мавпами, які хапалися лапами один за одного й раптом утворили кільце. Як наслідок, учений здогадався, що формула бензолу повинна бути кільцевою.

Зазвичай успіх приходить до дослідника, який відкритий до сприйняття чогось незвичайного, що виникає навіть поза його намірами в процесі пошукової діяльності. Пошуковий простір повинен бути доступним для впровадження в нього різних факторів зовнішнього середовища, які можуть вплинути на логіку дослідження, правильно його скоординувати.

Отже, логіка наукового пошуку – неоднорідний за своїм змістом аспект логіки наукового дослідження. У ній логіка суб'єктивного й об'єктивного характеру взаємопов'язана з компонентами гносеологічної (пізнавальної) й негносеологічної природи. Різномірність логіки пошукового процесу робить її логікою стохастичного процесу, що ймовірно розвивається. Результатом наукового пошуку є висунення *гіпотези*, яка становить не правдиве, а вірогідне знання.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Стохастичний характер логіки наукового пошуку висуває особливі *вимоги до вченого*. Він не повинен вважати безпомилковою вибрану ним логіку пошуку. Дослідникові треба до певної міри сумніватися в її правильності. У науковій роботі потрібно зберігати *свободу ідей* і завжди бути готовим до того, що норми й принципи, яких вчений довгий час дотримувався, згодом можуть виявитися неадекватними для вирішення поставлених перед ним нових завдань. Учений повинен брати до уваги й той факт, що крім логіки відомого йому явища в пошуковому процесі може проявити себе логіка явища йому невідомого. На думку А. С. Майданова, справжній фахівець повинен вчасно помічати прояви нової логіки й перевести дослідження на шлях, який вона підказує. Отже, у складному, суперечливому характері логіки пошукового процесу, її динамічному розвитку, у гнучкій, неоднозначно орієнтованій позиції дослідника яскраво й багатогранно проявляється діалектика цього процесу.

Конструювання логіки, яка втілює стратегію пошуку, – це складний процес, який не тільки передує, а й супроводжує весь процес наукового дослідження, адже характер і послідовність кроків багато в чому формуються саме завдяки отриманим вже під час роботи результатам і складнощам. Проте основну роботу з конструювання логіки наукового дослідження необхідно виконати на початку роботи, спираючись на принцип моделювання кінцевого результату й приблизні уявлення щодо тих етапів дослідження, які зможуть забезпечити його досягнення.

Традиційно виділяють **три етапи конструювання** логіки дослідження: постановчий, власне дослідницький й оздоблювально-впроваджувальний.

Перший етап (**постановчий**) – від вибору теми до визначення завдань і розробки гіпотези – значною мірою здійснюється за загальною для всіх досліджень логічною схемою (проблема – тема – об'єкт – предмет – наукові факти – вихідна концепція – провідна ідея й задум – гіпотеза – завдання дослідження). Логіка цієї частини наукового пошуку, хоча й не є стовідсотково однозначною, але все ж значною мірою рекомендованою.

Логіка ж другого етапу роботи, **власне дослідницького**, рекомендована лише загальною, вона досить варіативна й неоднозначна (відбір методів – перевірка гіпотези – конструювання попередніх висновків – їх випробування й уточнення структури кінцевого висновку).

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Найбільш однозначною є логіка третього етапу дослідження – *оздоблювально-впроваджувального*. Вона містить апробацію (обговорення висновків, їх презентацію перед громадськістю), оформлення роботи (звіти, доповіді, книги, дисертації, рекомендації, проекти тощо) й практичне впровадження результатів.

У кожному дослідженні бажано знайти єдиний оптимальний варіант *послідовності пошукових кроків*, виходячи з характеру проблеми, предмета й завдань дослідження, рівня оснащення роботи, можливостей дослідника та інших факторів, а також визначити логіку й характер викладення результатів з урахуванням підготовленості та інтересів адресата. Зрозуміло, що логіка кожного дослідження специфічна, оригінальна. Наше завдання – окреслити ті загальні підходи, які дозволять виявити інваріантні елементи будь-якої наукової роботи, а також показати, як ці елементи функціонують у всіх наукових дослідженнях.

ЗАГАЛЬНЕ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРОБЛЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові дослідження мають різний професійний рівень, і те, як їх автор уміє вибрати проблему й наскільки правильно він цю проблему розуміє й оцінює з точки зору актуальності, соціальної значущості, економічної й комерційної важливості, характеризує його наукову зрілість і відповідний рівень професійної підготовленості до практичної діяльності.

Будь-яке наукове дослідження проводиться для того, щоб здолати певні труднощі в процесі пізнання нових явищ, пояснити раніше невідомі факти або виявити неповноту раніше виявлених способів пояснення відомих фактів.

Для успішного вирішення обраної *наукової проблеми* дослідник повинен передусім мати якнайповніше уявлення про все те, що вже було зроблено його попередниками в цій галузі. Наукова проблема завжди виникає тоді, коли старе знання вже виявило свою неспроможність, а нове знання ще не набуло розвиненої форми.

Отже, наукова проблема – це суперечлива ситуація, що вимагає своєчасного вирішення. Така ситуація найчастіше виникає в результаті відкриття нових фактів, які не вкладаються в коло минулих теоретичних досліджень й уявлень, тобто коли жодна з сучасних теорій не може пояснити недавно виявлені факти.

Правильне й точне формулювання наукової проблеми має важливе значення, оскільки це дозволяє визначити як стратегію дослідження загалом,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

так і напрям окремого наукового пошуку. Не випадково дослідники вважають, що сформулювати наукову проблему – означає показати вміння відокремити головне від другорядного, з'ясувати те, що на цей час відомо й що дотепер не відомо науці про предмет наукового дослідження.

Етап *ознайомлення* зі станом обраної для наукового дослідження *проблеми* передбачає виконання низки дій:

- ✓ виділення знань, які отримали загальне визнання науковим товариством і перевірені часом та на практиці;
- ✓ виділення питань, які недостатньо розроблені й потребують наукового обґрунтування (дискусійні питання);
- ✓ виділення нерозв'язаних питань, що зафіксовані в першоджерелах, запропоновані практикою або виникли в процесі постановки проблеми.

Виконання перелічених вище заходів дає дослідникові змогу усвідомити *зміст* проблеми, її *значущість* та *зв'язок* із загальними тенденціями розвитку досліджуваного предмета, його об'єктами, загальними закономірностями науки, що його вивчає.

Огляд стану опрацювання проблеми дає *можливість*:

- ✓ провести якісний і кількісний аналіз обраної проблеми;
- ✓ обґрунтувати предмет дослідження;
- ✓ визначити суперечності між теоретичним обґрунтуванням й практичною реалізацією предмета дослідження;
- ✓ виділити прогресивні тенденції, шляхи, форми, методи й способи вирішення поставлених завдань;
- ✓ визначити межі проведення дослідження, окреслити умови й вимоги до його здійснення та можливого використання результатів.

Результати ознайомлення зі станом наукової проблеми допоможуть з'ясувати: чи обрана наукова проблема вже вивчена, описана й отримала широке науково-практичне застосування. У такому разі вивчення стану проблеми запобігає подальшій даремній роботі над вирішенням уже дослідженого завдання.

Може статися й так, що обрана для дослідження проблема вивчена не повністю, деякі її питання досліджено поверхово й побіжно. До того ж дослідник може й не погодитись із деякими положеннями раніше проведених досліджень. Тому наявні в друкованих джерелах відомості не можуть бути перепорою для проведення нового дослідження, їх докладне вивчення може

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

викликати потреби в певних змінах попередньо сформульованої назви проблеми (теми) дослідження.

Отже, на стадії ознайомлення зі станом проблеми дослідження вивчають усі критерії її вибору, після чого остаточно вирішують – вносити тему до плану науково-дослідних робіт цього закладу чи ні.

Ознайомленню зі станом проблеми сприяє насамперед **вивчення опублікованих наукових праць**, що здійснюється переважно відразу після визначення ідеї та наукової гіпотези. Такий підхід дає можливість краще розкрити стан обраної проблеми, оскільки джерела основних її положень фактично завжди закладено в попередніх наукових дослідженнях.

Вивчати стан проблеми доречно починати з ґрунтовної публікації (це може бути монографія, дисертація, тематичний збірник наукових праць), яка є близькою до обраної для дослідження проблеми. Під час ознайомлення з нею може виявитись, що в тексті, у посиланнях та у переліку використаної літератури наведено праці, що потрібні для подальшого опрацювання з метою ознайомлення зі станом обраної для дослідження проблеми.

ФОРМУЛЮВАННЯ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вибір теми – найважливіший і найвідповідальніший етап будь-якого наукового дослідження. **Тема** – це коротке й чітке формулювання суті наукової проблеми (або її частини), яку передбачається розв'язати в дослідженні.

Заведено вважати, що правильно вибрати тему – це майже наполовину забезпечити успішне її виконання. Тема наукового дослідження повинна бути актуальною, відрізнятися новизною, спрямувати науковий пошук у галузь життєво важливих, ще не розв'язаних проблем і питань сучасної науки й практики.

Актуальність і відповідність науково-практичним вимогам – серйозний критерій під час вибору теми дослідження. Штучні, відірвані від життя теми наукового дослідження не виправдовують себе з точки зору сучасних запитів наукової та професійної діяльності. Вибираючи тему дослідження, необхідно обов'язково враховувати й суб'єктивний фактор. Особистий інтерес, наявний позитивний досвід роботи в вибраному тематичному напрямку є потужним стимулом, що мобілізує енергію дослідника й гарантує досягнення ним необхідних результатів.

Традиційно розрізняють три **види тем**:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ теми, що виникають у результаті розвитку проблем, над якими працює певний науковий колектив;
- ✓ ініціативні теми;
- ✓ теми на замовлення.

Процес формулювання теми дослідження охоплює декілька *етапів*:

1. вибір теми;
2. обґрунтування теми;
3. уточнення й конкретизація теми;
4. формулювання назви теми;
5. затвердження теми.

Вибираючи тему наукового дослідження, можна скористатися такими загальними *правилами*:

- дослідити стан наукових розробок;
- ознайомитись із новими результатами досліджень у суміжних галузях науки;
- оцінити стан розроблення методів дослідження;
- здійснити перегляд відомих наукових рішень за допомогою нових методів, із нових теоретичних позицій, під новим кутом зору, на найвищому рівні з урахуванням нових, істотних наукових фактів.

Можна визначити комплекс обов'язкових *вимог до вибору й формулювання* теми наукового дослідження:

- ✓ *актуальність* (новизна, зв'язок із життям суспільства, врахування соціальних потреб у розв'язанні нагальних суперечностей);
- ✓ *конкретність* (реальне існування об'єкта дослідження, його предметна визначеність, ясність, чіткість і точність визначення);
- ✓ *проблемність* (наявність у темі проблемного аспекту, що полягає в необхідності знайти способи й механізми розв'язання проблеми);
- ✓ *визначеність понять* (неможливість вживання двозначних, багатозначних і нечітких дефініцій);
- ✓ *стилістичність* (лаконічність формулювання теми в поєднанні зі змістовною місткістю).

Отже, тема обов'язково повинна бути *актуальною*, тобто важливою, такою, що вимагає швидкого рішення. Це вимога – одна з основних. Чітких критеріїв для встановлення рівня актуальності немає. Так, порівнюючи дві теми теоретичних досліджень, ступінь актуальності може оцінити обізнаний вчений цієї галузі або науковий колектив. Оцінюючи актуальність

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

практичних наукових розробок, помилок не виникає, якщо більш актуальною визнається тема, що в майбутньому забезпечить, наприклад, більший економічний ефект.

Тема повинна розв'язувати *нові наукові завдання*. Новизна – це ознака, яка характеризує отримані результати й загалом проведення наукових досліджень поняттям «вперше». Це означає, що тема в такому формулюванні ніколи раніше не розроблялась і не розробляється зараз, тобто дублювання фактично неможливе. Дублювання допускається тільки в тому випадку, коли за завданням керівних організацій подібні теми розробляють кілька колективів із метою розв'язання найважливіших наукових проблем в найкоротші терміни.

Отже, виправдане дублювання теми (розробки) наукового дослідження іноді може бути однією з вимог.

З кожним роком межа між теоретичними й практичними дослідженнями майже зникає. Проте, вибираючи тему, новизна повинна бути не практичною, а теоретичною, принципово новою. Все, що вже відомо, не може бути предметом наукового дослідження.

У науковій методології виділяють три *ступені новизни*:

1. *перетворення* відомих фактів, їх глобальна зміна (характеризуються принципово новими в цій галузі знаннями, які не просто доповнюють уже відомі твердження, а становлять щось самостійне);
2. *розширення*, доповнення відомої інформації (новий результат розширює відомі теоретичні або практичні знання, доповнює їх без зміни сутності);
3. *уточнення* відомих тверджень (новий результат конкретизує окремі відомості, що стосуються лише окремих випадків).

Тема має бути *значущою*. Для наукових досліджень така вимога є тим елементом, який визначає престиж теоретичної вітчизняної науки й становить фундамент для практичних досліджень.

Тема наукових досліджень повинна *відповідати профілю наукового колективу*. Кожний науковий колектив має свою спеціалізацію, кваліфікацію, компетентність. Така визначеність дає свої позитивні результати, підвищує теоретичний рівень досліджень. Проте необхідно уникати крайнощів. Монополізм у науці є неприпустимим, інакше зникає елемент змагальності. У колективних дослідженнях широкого значення набувають критика, дискусії, обговорення наукових проблем і тем. У процесі

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

дискусії з'являються нові, ще не розв'язані актуальні завдання різного рівня складності, значущості, обсягу.

Практична значущість вибраної теми залежить від характеру конкретного наукового дослідження.

Вона може полягати:

- ✓ у наявності актів про практичне впровадження результатів дослідження;
- ✓ використанні наукових результатів у навчальному процесі закладів освіти;
- ✓ участі в розробленні державних і регіональних програм розвитку певної галузі народного господарства;
- ✓ використанні результатів для підготовки нових нормативних і законодавчих актів.

Отже, вибір теми наукового дослідження потребує індивідуального підходу. Проте існують загальні правила, яких варто дотримуватись:

По-перше, бажано вибирати тему, до якої здобувач найкраще підготовлений, з якої вже щось ним написано, зібрано літературний чи фактичний матеріал тощо.

По-друге, вибираючи тему наукового дослідження, доцільно ставити вузькі за характером завдання, оскільки тема повинна бути глибоко опрацьована.

По-третє, не варто обирати тему, якщо відомо, що над нею вже працюють. У науці достатньо тем, що потребують спеціального дослідження. Якщо ж таке сталося, то доречно уточнити саме свій аспект її розгляду та дослідження.

Вибір теми завершується формулюванням **назви наукового дослідження**. Назва наукової роботи повинна:

- ✓ бути короткою й конкретною (від 5 до 9 слів);
- ✓ адекватно відбивати зміст;
- ✓ окреслювати найважливіші категорії, що виражають якісні характеристики наукової проблеми;
- ✓ вказувати на мету/предмет наукового дослідження.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

МОВНІ ЗАСОБИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬ ДЛЯ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ТЕМИ ТА ЇЇ АКТУАЛЬНОСТІ

- *проблема ... має першорядне, наукове, теоретичне, практичне значення;*
- *проблема актуальна, цікава, доцільна, не втратила свого значення, актуальності;*
- *важливого значення набуває питання ...;*
- *однією з актуальних проблем ... сьогодні варто назвати ....*
- *соціальне значення теми визначається...*
- *уважного ставлення дослідників останнім часом вимагає питання ...*
- *у зв'язку з ... особливого значення набуває питання... .*
- *зацікавлення проблемою зумовлене...*
- *тим часом відкритим залишається питання ...*

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА Й ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Грамотний підхід до визначення ключових аспектів наукової роботи багато в чому зумовлює її успіх. Розпочавши написання наукової роботи, дослідник натрапляє на труднощі під час визначення **об'єкта вивчення**.

Попри те, що визначення понять можна легко відшукати в словнику, труднощі з самостійним виділенням об'єкта дослідження в авторів наукових робіт виникають досить часто. Поняття об'єкта ширше, тому визначити його у своєму дослідженні зазвичай буває простіше, ніж *предмет дослідження*. Об'єкт має безліч властивостей і сторін для вивчення. Щоб правильно визначити об'єкт дослідження, необхідно відповісти на питання: «Що є носієм проблемної ситуації та підлягає дослідженню?», «Що розглядається?».

Об'єктом наукового дослідження є явище або предмет, що існує в матеріальному світі незалежно від свідомості людини, і на яке спрямовано його пізнання або діяльність. Простіше кажучи, об'єкт – це та частина всього наукового пізнання, з якою працює дослідник, *наприклад*:

- ✓ суспільні відносини;
- ✓ державні відносини;
- ✓ службові стосунки;
- ✓ публічно-правові відносини;
- ✓ діяльність суб'єктів суспільних відносин.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

У науковій роботі об'єкт тісно пов'язаний з *темою дослідження*, але не повторює її. Чітке розмежування понять «об'єкт» і «предмет» у науковій роботі, їх правильне формулювання – це обов'язкові критерії компетентності дослідника й грамотності його наукового дослідження.

Предмет дослідження – це окрема властивість об'єкта, питання або проблема, яка перебуває в його межах. Будь-яка наукова робота не може охоплювати весь об'єкт для вивчення. Тому необхідно виділити конкретну сторону, на яку буде спрямована діяльність дослідника. Окреслюючи предмет вивчення, слід відповісти на питання: «Що конкретно вивчається?». Предметом наукового дослідження переважно можуть виступати:

- ✓ факти, закони, політико-правові доктрини;
- ✓ окремі правові норми чи їх сукупність;
- ✓ чинне законодавство;
- ✓ наукові публікації в галузі, що вивчається;
- ✓ наукові знання, теоретичні уявлення про стан і шляхи розвитку проблеми, що вивчається,
- ✓ причини та умови правопорушень.

Отже, у предметі відбувається уточнення об'єкта або його конкретизація.

Об'єкти наукового дослідження зазвичай поділяють на групи за певними критеріями з метою вивчення та наукового узагальнення:

1. За науковими рівнями:

- теоретичні;
- емпіричні.

2. За ступенем складності:

- прості;
- складні.

Теоретичні об'єкти наукового дослідження є результатом досягнення синтезу знань (у формі наукової теорії: дія закону попиту та пропозиції, закону вартості, подвійності фактів господарського життя підприємства).

Емпіричні об'єкти наукового дослідження зорієнтовані на безпосереднє вивчення явищ. Емпіричні об'єкти поділяють на натуральні (фізичні), які існують у природі незалежно від волі та свідомості людей, і штучні (технічні), які створюються в результаті людської діяльності.

Прості об'єкти наукового дослідження зазвичай складаються з кількох елементів, а **складні** – мають невизначену структуру й вимагають виявлення

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

зовнішніх та внутрішніх факторів впливу. До того ж розрізняють матеріальні, енергетичні й інформаційні фактори впливу.

Поширеними є також методи *класифікації об'єктів* наукового дослідження за *наявністю та відсутністю ознак*, а також за їх *видозміною*. Такий поділ об'єктів дає змогу виділити їх дві групи, з яких одна має певну властивість, а друга – не має. Цей поділ може бути деталізований у межах кожного класу об'єктів. Класифікація об'єктів за видозміною ознак передбачає виділення сукупностей об'єктів, у кожній з яких загальна для всіх ознака виявляється особливим чином.

Вивчення факторів, що зумовлюють *розвиток об'єкта* наукового дослідження, дає змогу схарактеризувати його навколишнє середовище – усе те, що оточує об'єкт наукового дослідження й впливає на його елементи. Результати наукового дослідження значною мірою залежать від повноти й глибини вивчення впливу середовища на об'єкт наукового дослідження.

Об'єкти, що вивчаються у науковій роботі, розглядаються у процесі їх діалектичного розвитку, у взаємозв'язку й взаємозумовленості, оскільки явища природи та технічні системи не існують окремо.

Характерною ознакою сучасної науки є *системний підхід до вивчення* об'єктів дослідження. Це означає, що останні розглядають не ізольовано, а як складне ціле, виявляють не тільки структуру й властивості об'єкта, але й зв'язки його частин, підсистем, їх функції, встановлюють його взаємозв'язок із навколишнім середовищем, тобто об'єкт дослідження вивчають як частину більш загальної системи.

Предмет наукового дослідження містить у себе ті сторони й властивості об'єкта, які в найповнішому вигляді характеризують досліджувану проблему (розбіжності, що в ній приховуються) й підлягають вивченню. Наприклад, причини неуспішності в навчальному закладі – це предмет дослідження. Він становить концентроване вираження взаємозв'язку соціальної проблеми й об'єкта дослідження.

Предмет дослідження – найбільш істотні властивості й відносини об'єкта, пізнання яких є особливо важливим для розв'язання проблеми дослідження. Визначення предмета залежить як від властивостей об'єкта й характеру окреслених проблем, так і від рівня наукових знань, наявних дослідницьких засобів, якими володіє вчений. Формується на підставі аналізу властивостей й ознак об'єкта дослідження, але не збігається з ним.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Отже, один і той же об'єкт може вивчатися для розв'язання різних проблем і передбачати безліч предметів дослідження.

Предмет дослідження встановлює пізнавальні кордони, в межах яких вивчається конкретний об'єкт в цьому дослідженні. Правильний вибір предмета забезпечується суворим формулюванням проблеми, системним аналізом об'єкта. Якщо проблему дослідження не виявлено досить чітко, для встановлення предмета необхідно пошукове дослідження.

Предмет дослідження – це центральне питання проблеми. В одній і тій проблемній ситуації, на одному й тому ж емпіричному об'єкті можуть виділятися різні її аспекти, які будуть предметом дослідження.

Розподіл предмета й об'єкта дослідження – гносеологічна проблема. Вона утворюється там, де більше не працює методологічний запит на застосування визначених понять, а також там, де об'єкт науки, з яким пов'язана наукова робота, ще не відокремлений і не доведений.

Різниця між об'єктом і предметом дослідження з'явилась у процесі вивчення гносеологічної сфери. Вивчаючи світ або будь-які його аспекти, дослідник формує незалежні поняття щодо дійсності, яка його оточує. Кожний наступний науковець насамперед повинен опрацювати вже сформовану в суспільстві сукупність знань, що представляє цей об'єкт.

Отже, сукупність знань буде предметом дослідження.

Визначаючи схожості й відмінності між окремими об'єктами реального світу, дослідник відокремлює невідповідні об'єкти, позначає їх як можливі предмети для своєї наукової роботи й аналізу. Як наслідок, предмети також будуть об'єктивною дійсністю, оскільки їх існування є незалежним від діяльності людини.

Від дослідника може залежати лише безпосередній розподіл об'єкта. Однак, як тільки особа позначила об'єкт, він стає для неї предметом дослідження. Це характерна людська риса – перетворювати об'єкт на предмет дослідження. Виокремленні з об'єктивної дійсності розрізнені об'єкти, переформуються на предмети діяльності, і кожен із таких об'єктів може перетворитися на предмет будь-якої спеціальної науки.

Предмет й об'єкт наукового дослідження можуть бути *основним* і *другорядним*. Деякі науковці загалом не розмежовують ці поняття й об'єднують їх. Проте такий підхід не можна вважати повною мірою коректним. Визначившись із предметом й об'єктом дослідження,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

дослідникові необхідно дати їм загальну оцінку, до якої він буде звертатись у процесі всієї наукової роботи. Предмет конкретизується в меті дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вже на початку дослідження важливо сформулювати *мету*, яку потрібно досягнути. Як відомо, *цілеспрямованість* – є найголовнішою властивістю діяльності людини, що відрізняє її як від несвідомої поведінки тварин, так і від безладних, не керованих метою вчинків людини. Насамперед людина описує уявне зображення того, що їй потрібно в майбутньому, вибудовує його у своїй свідомості, здійснює так зване «випереджальне відтворення реальності».

Науковці дають різні *тлумачення* поняття «мета наукового дослідження».

Так, Галина Цехмістрова вважає, що *мета наукового дослідження* – це те, «чого в загальному вигляді потрібно досягти в результаті дослідження.

Наталія Малюга розуміє під *метою наукового дослідження* «запланований результат, який має бути конструктивним, тобто спрямованим на вироблення суспільно корисного продукту з кращими, ніж були раніше, показниками якості або процесу її досягнення».

А Олександр Колесников розглядає її як «визначення конкретного об'єкта й всебічне, вірогідне вивчення його структури, характеристик, зв'язків на підставі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також одержання корисних для діяльності людини результатів, впровадження у виробництво й одержання ефекту».

Попри деякі розбіжності цих формулювань, між ними є й спільне. Мета наукової роботи передбачає відповідь на питання «*що хоче одержати дослідник і яким має бути цей результат?*». До того ж із цього формулювання має бути зрозуміло:

- що досліджується;
- для чого досліджується (суспільне значення);
- яким шляхом досягається результат.

Чітке розуміння мети дослідження є передумовою цілеспрямованої діяльності дослідника. Тому формулювання мети зазвичай починається словами: «*розробити методiku (модель, критерії, вимоги, основи)*», «*обґрунтувати...*», «*виявити...*», «*розкрити особливості...*», «*виявити*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

можливості використання...». Вона може бути пов'язаною як з теоретичними, так і практичними питаннями. Зазвичай її вбачають у:

- виявленні залежностей між певними факторами;
- встановленні умов усунення недоліків;
- розкритті чи окресленні можливостей удосконалення процесів;
- виявлення зв'язків між різними явищами;
- пізнанні закономірностей і тенденцій розвитку.

Цілі наукового дослідження класифікують за певними *видами*:

- ✓ основні;
- ✓ допоміжні;
- ✓ теоретичні;
- ✓ практичні.

Основна мета наукового дослідження – це передбачення його результату, визначення оптимальних шляхів розв'язання завдань. *Допоміжні цілі наукового дослідження* можуть бути спрямовані на різні аспекти розв'язання основних цілей.

Обов'язковим атрибутом більшості наукових досліджень є *практичні цілі*, через які реалізується практично-перетворювальна функція дослідження.

Якщо основна мета формулюється як *теоретична*, то розробляючи програму дослідження головна увага приділяється вивченню наукової літератури з визначеного питання, побудові гіпотетичної загальної концепції предмета дослідження, чіткої семантичної й емпіричної інтерпретації вихідних понять, виділенню наукової проблеми й логічному аналізу робочих гіпотез. Якщо ж мета пов'язана з дослідженням нових феноменів, то більша увага приділяється розв'язанню *методичних завдань*.

Мета наукового дослідження – *ідеальне бачення результату*, який спрямовує наукову діяльність людини. Дослідник для досягнення поставленої мети й перевірки положень сформульованої їм гіпотези виділяє конкретні *завдання дослідження*.

Отже, мета наукового дослідження орієнтує на його *кінцевий результат*, а завдання дослідження формулюють питання, на які необхідно отримати відповідь для реалізації окресленої мети. Можна зазначити, що завдання конкретизують способи досягнення мети. Вони дають уявлення щодо спрямованості наукового дослідження й розкривають його мету, до того ж у своїй сукупності бути адекватними цій меті.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

МОВНІ ЗАСОБИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬ ДЛЯ ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ

- Метою пропонованого дослідження є спроба окреслити перспективи вивчення ...,
- Метою цього дослідження є встановлення специфіки ..., визначення ..., з'ясування типових механізмів формування ...
- У пропонованій роботі спробуємо проаналізувати ..., це допоможе глибше зрозуміти ...
- У зв'язку з наявністю достатньої кількості досліджень, присвячених вивченню ..., ми зосередили нашу увагу на пошуку ... .
- Метою нашої розвідки є ... .
- Метою нашого дослідження є уточнення поняття про ... .

ПОСТАНОВКА ЗАВДАНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завдання наукового дослідження – засоби реалізації мети дослідження, які розкривають послідовність основних кроків, необхідних для досягнення поставленої мети.

У сучасній науці використовується багаторівнева *класифікація наукових завдань*:

1. за функціональним призначенням (змістовні, організаційні, методичні);
2. за науковим рівнем (теоретичні, емпіричні, логічні, статистичні, аналітичні, експериментальні);
3. за часом виконання (постійні, тимчасові).

Так, *змістовні завдання* охоплюють пошук відповідей на питання:

- що становить явище, яке вивчається;
- яка його структура та функції;
- як проходить процес, що вивчається;
- що впливає на хід процесу, що вивчається;
- які фактори визначають явище, що досліджується?

Методичні – містять завдання для розроблення методичних документів та їхнього тестування.

Організаційні завдання відповідають на питання:

- що треба зробити;
- якою є послідовність кроків із теоретичного аналізу, збирання, оброблення та аналізу інформації, визначення можливих рішень.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Теоретичні завдання наукового дослідження розв'язуються за допомогою певного комплексу висновків, що спираються на наявні в науці знання й факти.

Емпіричне завдання наукового дослідження – це завдання, що реалізується через спостереження об'єктів, фіксацію фактів, проведення експериментів, встановлення співвідношень, зв'язків, закономірностей між окремими науковими явищами.

Логічні завдання розв'язують методами логічного аналізу наукового знання, яке існує у вигляді окремих суджень або цілих систем.

Статистичні завдання наукового дослідження розв'язуються на підставі методів статистичного аналізу, використовуючи можливості математичної статистики.

Аналітичні завдання наукових досліджень виступають здебільшого в ролі елементів розв'язання експериментальних завдань. Розв'язання аналітичних завдань полягає в отриманні точних експериментальних відомостей із математичним описом процесів, що досліджуються, або за допомогою математичної форми подання результатів дослідження.

Експериментальні завдання наукових досліджень розв'язуються на підставі цілеспрямованого керування змінами стану окремих сторін або відношень об'єкта дослідження й точного опису фактів, що відбивають відповідні зміни стану самого об'єкта.

Постійні завдання дослідження – це завдання, які вивчаються на всіх етапах наукового дослідження, а **тимчасові** – лише на конкретних.

Кількість завдань дослідження має бути мінімальною (переважно 4-5 завдань). Єдиного стандарту з цього приводу немає й не може бути, але загальними тенденціями для їх формулювання є такі:

- ✓ **перше завдання** пов'язують із виявленням, уточненням, поглибленням, обґрунтуванням сутності, природи, структури, законів функціонування й розвитку об'єкта, що вивчається;
- ✓ **друге завдання** спрямовують на аналіз реального стану предмета дослідження, динаміки, внутрішніх розбіжностей розвитку;
- ✓ **третє завдання** спрямоване на розкриття загальних способів перетворення об'єкта, на побудову його моделей, виявлення умов ефективного функціонування та експериментальну перевірку;
- ✓ **четверте завдання** пов'язують із виявленням шляхів і засобів підвищення ефективності досліджуваного явища, процесу тощо;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ *п'яте завдання* присвячують створенню, розробленню конкретних методик і технологій, практичних рекомендацій з їхнього використання.

Фактично, завдання наукового дослідження мають дати уявлення про те, що слід зробити для розв'язання поставленої в науковій роботі проблеми.

Отже, завдання наукового дослідження можна визначити як *часткові*, порівняно *самостійні* цілі стосовно загальної мети в конкретних умовах для перевірки окресленої в конкретному дослідженні гіпотези.

Під час формулювання завдань наукового дослідження можливі *помилки*, типовими з яких є:

- ✓ заміна завдань на етапи дослідження (наприклад, «*Вивчити науково-методичну літературу з проблеми дослідження*»);
- ✓ заміна завдань на методи дослідження (наприклад, «*Проаналізувати науково-методичну літературу з проблеми дослідження*»).

Формулюючи завдання, можна починати текст із дієслів неозначеної форми або іменників:

- здійснити... – здійснення...
- провести... – проведення...
- визначити... – визначення...
- сформулювати... – формулювання...
- скласти... – складання...
- розробити... – розроблення...

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. У чому полягає загальна логіка наукового дослідження?
2. Дайте характеристику трьох етапів конструювання логіки дослідження.
3. Які дії виконуються під час загального ознайомлення з проблемою дослідження?
4. Дайте визначення теми наукового дослідження.
5. Які етапи містить процес формування теми дослідження?
6. Сформулюйте певні вимоги до вибору теми наукового дослідження.
7. Як співвідносяться між собою об'єкт і предмет наукового дослідження?
8. Які Ви знаєте тлумачення мети наукового дослідження?»?
9. Наведіть класифікацію цілей наукового дослідження за видами.
10. У чому полягають завдання наукового дослідження?
11. Схарактеризуйте види завдань наукового дослідження.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бірта Г. О. *Методологія і організація наукових досліджень*. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
2. Гуторов О. І. *Методологія та організація наукових досліджень* : навч. посіб. Харків : ХНАУ, 2017. 272 с.
3. *Основи методології та організації наукових досліджень*. : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
4. Подоляк Л. Г. *Психологія вищої школи*. : практикум. : навч. посібник. Київ : Каравела, 2008. 336 с.
5. Рассоха І. М. *Конспект лекцій з навчальної дисципліни Методологія та організація наукових досліджень*. Харків : ХНАМГ, 2011. 76 с.
6. Романчиков В. І. *Основи наукових досліджень*. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
7. Цехмістрова Г. С. *Основи наукових досліджень* : навч. посіб. Київ : Слово, 2003. 240 с.
8. Швець Ф. Д. *Методологія та організація наукових досліджень* : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2016. 151 с.

РОЗДІЛ 4

ВИКЛАД ЗМІСТУ Й СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ

План

1. Загальні положення та структура дисертації
2. Вимоги до структурних елементів дисертації
3. Оформлення основної частини дисертації.
4. Список використаних джерел та додатки

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук, доктора філософії (кандидата наук) готується *державною мовою* у вигляді спеціально підготовленої наукової праці *на правах рукопису* у твердій або м'якій палітурці та в електронній формі.

До спеціалізованих вчених рад закладу вищої освіти здобувачі подають дисертацію у твердій палітурці та електронній формі у форматі **PDF**.

Кількість примірників для докторської:

- для спецради (відправляється в МОН) – 1;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- для бібліотеки – 1;
- для опонентів – 3.

Кількість примірників для кандидатських:

- для спецради (відправляється в МОН) – 1;
- для бібліотеки – 1;
- для опонентів – 2.

За бажанням здобувача дисертація може бути *перекладена* англійською мовою або іншою мовою, пов'язаною з предметом дослідження, з поданням перекладу до спеціалізованої вченої ради. Всі примірники, що надаються до спеціалізованої вченої ради, мають бути *українською мовою*.

Дисертацію друкують на одному боці аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм) через 1,5 міжрядкового інтервалу. Кегель – мітел (14 типографських пунктів), шрифт Times New Roman. Текст дисертації необхідно друкувати, залишаючи береги таких розмірів: ліве – не менше 20 (25 мм, праве – не менше 10 мм, верхнє – не менше 20 мм, нижнє – не менше 20 мм.

Дисертація повинна мати такі *основні* (обов'язкові) *структурні елементи*:

- ✓ титульний аркуш;
- ✓ анотація;
- ✓ зміст;
- ✓ перелік умовних позначень (за необхідності);
- ✓ основна частина;
- ✓ список використаних джерел;
- ✓ додатки.

Кожен з цих елементів, а також розділи основної частини та додатки мають починатися з нової сторінки.

Обсяг основного тексту дисертації вираховується авторськими аркушами.

Обсяг основного тексту для *кандидатської дисертації* становить 4,5-7 авторського аркуша – **108-168 сторінок**. Обсяг основного тексту для *докторської дисертації* становить 11-13 авторського аркуша – **264-312 сторінок**.

Розрахунок обсягу основного тексту:

Загальний обсяг дисертації – додатки – список використаних джерел – таблиці та ілюстрації, які повністю займають площу сторінки = *обсяг*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

основного тексту. Загальний *обсяг огляду* літератури не повинен перевищувати **20%** обсягу основної частини дисертації. Огляд літератури для кандидатської дисертації становить орієнтовно **18-20 сторінок**, докторської – **38-40 сторінок**.

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Титульний аркуш дисертації оформляється за затвердженою формою.

На титульному аркуші зазначаються установа, у якій виконано дисертаційну роботу, та устанovu, де буде відбуватись захист дисертаційної роботи. У випадку, якщо це та ж сама установа, вона повторюється на титульному аркуші двічі.

Титульний аркуш містить власноручний підпис дисертанта, що засвідчує самостійне виконання досліджень автором та відсутність запозичень без оформлених належним чином посилань.

Для ознайомлення зі змістом та результатами дисертації подається узагальнений короткий виклад її основного змісту – *анотація* – відповідно до встановленого зразка. Анотація надається державною та англійською мовами. В анотації дисертації мають бути стисло представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та за наявності практичного значення.

В анотації також вказуються:

- прізвище та ініціали здобувача;
- назва дисертації;
- вид дисертації та науковий ступінь, на який претендує здобувач;
- спеціальність (шифр і назва);
- найменування вищого навчального закладу або найменування наукової установи, у якому (якій) здійснювалася підготовка;
- найменування наукової установи або найменування вищого навчального закладу, у спеціалізованій вченій раді якої (якого) відбудеться захист;
- місто, рік.

Обсяг анотації становить 0,2 - 0,3 авторського аркуша (**5-7 сторінок**).

Наприкінці анотації наводяться *ключові слова* відповідною мовою. Сукупність ключових слів повинна відповідати основному змісту наукової праці, відбивати тематику дослідження й забезпечувати тематичний пошук

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

роботи. Кількість ключових слів становить від п'яти до п'ятнадцяти. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують у рядок через кому.

Після ключових слів наводиться *список публікацій* здобувача за темою дисертації. Вказуються наукові праці:

- ✓ у яких опубліковані основні наукові результати дисертації;
- ✓ які засвідчують апробацію матеріалів дисертації;
- ✓ які додатково характеризують наукові результати дисертації.

Перелік публікацій наводиться в такому порядку:

1. Монографії із зазначенням особистого внеску.
2. Статті із зазначенням особистого внеску.
3. Патенти із зазначенням особистого внеску.
4. Тези доповідей.
5. Інформаційні листи, методичні рекомендації тощо.

Зміст подається на початку дисертації після анотації. Нумерація сторінок починається з титульної сторінки, але на титульній сторінці номер не ставиться. Зміст повинен містити назви всіх структурних елементів, заголовки та підзаголовки (за їх наявності) із зазначенням нумерації та номери їх початкових сторінок.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць вимірювання, скорочень подається за необхідності у вигляді окремого списку. Додатково їхнє пояснення наводиться в тексті у першому згадуванні. Скорочення подаються в переліку в алфавітному порядку. Скорочення, символи, позначення, які повторюються не більше двох разів, до переліку не вносяться. *Не слід наводити загальноприйняті скорочення (г, м, см, кг).*

ОФОРМЛЕННЯ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ ДИСЕРТАЦІЇ

Основна частина дисертації має містити:

- вступ;
- огляд літератури;
- розділи дисертації;
- висновки.

У *вступі* подається загальна характеристика дисертації відповідно до структурних частин, а саме:

1. *обґрунтування вибору теми дослідження* (висвітлюється зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями у відповідній галузі знань

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

шляхом критичного аналізу з визначенням сутності наукової проблеми або завдання). Цей пункт раніше називався *актуальність теми*.

За наявності у вступі можуть також вказуватися:

2. зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами – вказується, в межах яких програм, тематичних планів, наукових тематик і грантів, зокрема галузевих, державних та/або міжнародних, виконувалося дисертаційне дослідження, із зазначенням номерів державної реєстрації науково-дослідних робіт і найменуванням організації, де виконувалася робота;

3. мета й завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження;

4. методи дослідження (перераховуються використані наукові методи дослідження та змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують правдивість отриманих результатів та висновків);

5. наукова новизна отриманих результатів (аргументовано, коротко та чітко презентуються основні наукові положення, які виносяться на захист, із зазначенням відмінності одержаних результатів від відомих раніше);

6. практичне значення отриманих результатів – надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх практичного використання.

7. особистий внесок здобувача (якщо в дисертації використано ідеї або розробки, що належать співавторам, разом з якими здобувачем опубліковано наукові праці, обов'язково зазначається конкретний особистий внесок здобувача в такі праці або розробки; здобувач має також додати посилання на дисертації співавторів, у яких було використано результати спільних робіт);

8. апробація матеріалів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення);

9. структура та обсяг дисертації (анонсується структура дисертації, зазначається її загальний обсяг).

Огляд літератури:

В огляді літератури наводяться відомості інших авторів про стан та перспективи дослідження обраного об'єкта. У тексті дисертації обов'язково повинні бути посилання на публікації цих авторів.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Розділи дисертації:

У розділах дисертації має бути вичерпно й повно викладено зміст власних досліджень здобувача наукового ступеня, зроблено посилання на всі наукові праці здобувача, наведені в анотації. Список цих праць має також міститися в списку використаних джерел.

У списку публікацій, які наведені після розділів дисертації для статей, патентів, монографій слід зазначати особистий внесок.

У разі використання наукових результатів, ідей, публікацій та інших матеріалів інших авторів у тексті дисертації обов'язково повинні бути посилання на публікації цих авторів. Фрагменти оприлюднених (опублікованих) текстів інших авторів (цитати) можуть вноситись до дисертації виключно із посиланням на джерело (крім фрагментів, які не несуть самостійного змістовного навантаження).

Розділи дисертації можуть поділятися на:

- ✓ підрозділи (нумерація складається з номера розділу й порядкового номера підрозділу, відокремлених крапкою);
- ✓ пункти (нумерація – з номера розділу, порядкового номера підрозділу й порядкового номера пункту, відокремлених крапкою);
- ✓ підпункти (нумерація – з номера розділу, порядкового номера підрозділу, порядкового номера пункту й порядкового номера підпункту, відокремлених крапкою).

Розділи, підрозділи, пункти й підпункти нумеруються *арабськими цифрами*.

Формули та рисунки:

Під час нумерації формул і рисунків за наявності посилань на них у тексті дисертації проставляються через крапку номер розділу та номер формули (рисунка). Формула, що нумерується, наводиться посередині нового рядка (нумерація – з правого боку в дужках). Номер та назва рисунка наводяться знизу/з правого боку рисунка.

Примітки:

Одну примітку не нумерують. Слово «Примітка» друкують із великої літери з абзацного відступу, не підкреслюють, після слова «Примітка» ставлять крапку і з великої літери в тому ж рядку подають текст примітки.

Декілька приміток нумерують послідовно арабськими цифрами з крапкою. Після слова «Примітки» ставлять двокрапку й з нового рядка з абзацу після номера примітки з великої літери подають текст примітки.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Висновки:

У висновках викладаються найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, вказуються наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також *можливі напрями продовження досліджень за тематикою дисертації*.

За наявності практичного значення отриманих результатів надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх використання. У разі якщо результати впроваджено, відомості подаються із зазначенням найменувань організацій, у яких здійснено впровадження. У цьому випадку додатки можуть містити копії відповідних документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ДОДАТКИ

Список використаних джерел формується здобувачем наукового ступеня одним із таких способів:

- ✓ у порядку появи посилань у тексті;
- ✓ в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків;
- ✓ у хронологічному порядку.

Бібліографічний опис списку використаних джерел у дисертації оформлюється здобувачем наукового ступеня за правилами Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

До **додатків** може вноситись допоміжний матеріал, необхідний для повноти сприйняття дисертації:

- ✓ проміжні формули й розрахунки;
- ✓ таблиці допоміжних цифрових даних;
- ✓ протоколи та акти випробувань, впровадження, листи підтримки результатів дисертаційної роботи;
- ✓ інструкції та методики, опис алгоритмів, які не є основними результатами дисертації, описи й тексти комп'ютерних програм розв'язання задач за допомогою електронно-обчислювальних засобів, які розроблені в процесі виконання дисертації;
- ✓ ілюстрації допоміжного характеру;
- ✓ інші дані та матеріали.

Обов'язковим додатком до дисертації є список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Вказуються наукові праці автора у послідовності, наведеній вище. Додатки можуть бути надані у вигляді окремої частини (том, книга).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яким наказом МОН України затверджено вимоги до оформлення дисертації?
2. Якими є загальні положення щодо оформлення дисертації?
3. Чи є якісь обмеження в обсязі дисертаційних досліджень?
4. Які відомості зазначають на титульній сторінці дисертації?
5. З яких структурних елементів складається анотація до дисертації?
6. З яких частин складається основна частина дисертації?
7. Що викладають у вступі до дисертаційного дослідження?
8. На які структурні елементи можуть поділитись розділи дисертації?
9. За правилами якого Національного стандарту України оформлюється список використаних джерел?
10. Що може вноситись до додатків дисертаційного дослідження?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наказ МОН України від 12 січня 2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».
2. Бірта Г. О. *Методологія і організація наукових досліджень*. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
3. Гуторов О. І. *Методологія та організація наукових досліджень* : навч. посіб. Харків : ХНАУ, 2017. 272 с.
4. *Основи методології та організації наукових досліджень*. : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
5. Подоляк Л. Г. *Психологія вищої школи*. : практикум. : навч. посібник. Київ : Каравела, 2008. 336 с.
6. Рассоха І. М. *Конспект лекцій з навчальної дисципліни Методологія та організація наукових досліджень*. Харків : ХНАМГ, 2011. 76 с.
7. Романчиков В. І. *Основи наукових досліджень*. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
8. Цехмістрова Г. С. *Основи наукових досліджень* : навч. посіб. Київ : Слово, 2003. 240 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

РОЗДІЛ 5 ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

План

1. Наукова інформація: її роль та значення
2. Інформаційний пошук
3. Основні джерела наукової інформації. Види наукових документів
4. Організація інформаційно-бібліографічної діяльності
5. Пошукові системи наукової інформації
6. Бібліографічна культура дослідника. Накопичення та опрацювання наукової інформації
7. Огляд літератури
8. Академічний плагіат та методи його виявлення

НАУКОВА ІНФОРМАЦІЯ: ЇЇ РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Інтелектуальна, розумова діяльність у будь-якій формі її прояву міцно пов'язана з пошуком інформації. Проведення наукових досліджень вимагає серйозного інформаційного забезпечення. *Інформаційне забезпечення* – це сукупність інформації та способів її пошуку, опрацювання, накопичення, збереження, систематизація та узагальнення з метою використання в процесі наукового дослідження. Процеси пошуку інформації через невідпинний розвиток суспільства з кожним роком ускладнюються, оскільки у світі нестримно зростає випуск друкарської продукції, розвивається інформаційна мережа, Інтернет. Кожен науковець повинен отримати відповідні знання й навички в цій галузі, що складаються з таких основних компонентів:

- ✓ чітке уявлення про загальну систему науково-технічної інформації й тих можливостях, які дає використання інформаційних органів галузі;
- ✓ знання усіх можливих джерел інформації зі своєї спеціальності;
- ✓ уміння вибрати найбільш раціональну схему пошуку відповідно до завдань й умов наукового дослідження;
- ✓ наявність навичок у використанні допоміжних бібліографічних й інформаційних матеріалів.

У широкому розумінні *інформація* – це знання, факти, які отримуються та накопичуються в процесі розвитку науки та в практичній діяльності людей; у вузькому розумінні – це відомості, які є об'єктом оброблення, передавання та зберігання.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Наукова інформація – це систематизовані й документовані у відповідній формі відомості, які отримують та використовують у процесі пізнання чи наукової діяльності.

Наукова інформація *характеризується*:

- логічністю та закономірністю,
- релевантністю (доцільністю) і повнотою;
- правдивістю та надійністю,
- цінністю та своєчасністю,
- періодичністю та безперервністю,
- цільовим і практичним призначенням,
- корисністю та ергономічністю (зручністю).

Наукову інформацію класифікують за різноманітними *ознаками*: способом зображення, насиченістю фактажем, корисністю використання, способом подавання, ознаками оброблення тощо.

Наукова інформація виконує такі *функції*:

- ✓ сприяє визначенню сучасних ідей у розв'язанні визначеної наукової проблеми;
- ✓ дає нагоду розглянути предмет у динаміці, визначити рівень розробленості наукової проблеми;
- ✓ дозволяє уникнути дублювання виконаних робіт і повторення помилок;
- ✓ надає матеріал для вибору необхідних аспектів теоретичного дослідження;
- ✓ забезпечує вірогідність висновків пошуків;
- ✓ організовує зв'язок власної сформованої концепції із загальним розвитком теорії.

Загалом *роль* наукової інформації полягає в тому, щоб усунути суб'єктивні судження про досліджуваний об'єкт. Для цього необхідно поцікавитись, що з обраної теми зроблено за останні 5-10, а іноді й більше років. Наукова інформація досить швидко старіє, і потребує постійного оновлення матеріалів. За статистикою інтенсивність старіння інформації становить понад 10% на день для газет, 10% на місяць для журналів, 10% на рік для книг і монографій. Окрім цього, осмислюючи та опрацьовуючи потрібну наукову інформацію, дослідник будує власний науковий прогноз та видає специфічний продукт – якісно нову інформацію. Водночас підраховано, що приблизно 50% свого часу дослідник витрачає саме на пошук наукової інформації.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Отже, досить відповідальним етапом наукової діяльності є вміння оперативно знаходити й опрацьовувати потрібну інформацію з теми дослідження.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОШУК

Будь-яке дослідження проводиться не на порожньому місці, а спирається на серйозний фундамент, на узагальнення найрізноманітніших джерел інформації. Аналіз стану теорії й практики з досліджуваного питання виникає після вибору її теми, розроблення дослідницької програми й визначення проблемного поля. Інформаційна потреба з'являється в процесі наукової діяльності, коли виникає необхідність одержання нових знань або з'ясування тих чи інших фактів.

Наступним відповідальним етапом наукового дослідження є **інформаційний пошук**, під час якого здобувач повинен ознайомитись із роботами інших авторів з обраної та суміжної тематики, проаналізувати, наскільки тема його дисертаційного дослідження перетинається з раніше проведеними науковими розвідками інших учених. Інформаційний пошук здійснюється не заради запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої інформації й вироблення власної концепції, що може стати самостійним науковим дослідженням.

Зрозуміло, що з будь-якої проблеми у світі виходить незліченна кількість видань, інформація в яких часто може дублюватися. Тому **завдання пошуку** полягає в тому, щоб у цьому інформаційному потоці виявити оригінальну, актуальну на сьогодні інформацію, яка подається в будь-якому джерелі в компактному вигляді, має узагальнювальний характер і високий ступінь повноти. Якісно проведений інформаційний пошук *дозволяє*:

- ✓ вибрати та конкретизувати тему дослідження;
- ✓ визначити об'єкт наукової роботи;
- ✓ розробити теоретичні передумови майбутньої розвідки;
- ✓ визначити актуальність обраної теми;
- ✓ сформулювати гіпотезу, яка є відправною точкою наукового дослідження.

Повний інформаційний пошук проходить такі *етапи*:

1. визначення теми пошуку й складання списку джерел інформації для її вивчення;
2. пошук конкретних джерел для безпосереднього їх читання (перегляду) і вилучення потрібної інформації.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Здійснюючи перший етап (частковий пошук), треба насамперед чітко визначити хронологічні, мовні, географічні межі, за якими відбудуватиметься пошук інформації.

Хронологічні межі передбачають чітке уявлення про те, джерела яких років видання необхідні (хронологічна глибина пошуку).

Мовні межі виникають під час пошуку літератури іноземними мовами (книги невідомою здобувачеві мовою є недоступними, і в такому разі говорять про мовний бар'єр пошуку).

Географічні межі визначають за місцем, у якому видано чи якому присвячено певне інформаційне джерело.

Отже, алгоритм інформаційної розвідки передбачає пошук відповідей на чотири основні питання: що, де, яким чином шукати, як опрацьовувати?

Інформаційне забезпечення наукового дослідження має досить розгалужену *класифікацію*. Так, із точки зору *пізнавального характеру* воно розподіляється на:

- ✓ **нове**, що відтворює новизну запропонованого рішення або обґрунтовує причину недоліків, виявлених у дослідженнях;
- ✓ **релевантне**, яке використовувалося раніше в аналогах.
За *змістом* інформаційне забезпечення розподіляється на:
  - ✓ **законодавче** (сукупність законів, які регулюють суспільні відносини й окремі законотворчі стосунки);
  - ✓ **планове** (сукупність інформації, яка міститься в планах економічного й соціального розвитку, норми та нормативи);
  - ✓ **договірне** (інформація з договорів, угод та контрактів, затверджена в установленому порядку);
  - ✓ **технологічне** (технічна документація, стандарти, технічні умови, проектно-технічна документація);
  - ✓ **організаційно-управлінське** (юридично-правові та організаційно-розпорядчі документи, службове листування);
  - ✓ **фактографічне** (звітність, відомості бухгалтерського, статистичного та оперативного обліку).

За *темою дослідження* інформація розподіляється на первинну та вторинну.

Первинна інформація – це вихідна інформація, яка є результатом безпосередніх досліджень, вивчення практичного досвіду. Її складають факти, ідеї, концепції, проблеми в різних поєднаннях і формах викладу. Вони

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

знаходять відбиток у науковій, навчальній, довідковій літературі, що випускається у вигляді книг, брошур, журналів, бюлетенів, газет тощо.

Вторинна інформація – це результат аналітичної обробки та публікації інформації з теми дослідження. До джерел вторинної інформації належать бібліографічні джерела, які не дають безпосередньої інформації щодо суті питання, теми, але вказують на документальне джерело, де ця інформація знаходиться.

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ВИДИ НАУКОВИХ ДОКУМЕНТІВ

Розвиток науки починається зі збирання наукових фактів. **Науковий факт** – це підґрунтя для висновку або підтвердження. Він є елементом, який становить фундамент наукового знання, відбиває об'єктивні властивості явищ та процесів. Але самі по собі наукові факти – ще не наука. Вони стають складовою частиною наукових знань, коли виступають у систематизованому, узагальненому вигляді.

Джерелом первинної та вторинної інформації, що містить будь-які наукові факти та відомості, слугують документи.

Документальний фонд наукової інформації представлений такими основними групами: **опубліковані документи**, які доводяться до загального відома за допомогою тиражування, і **неопубліковані документи**, не розраховані на широке поширення. Опубліковані документи заведено називати **виданнями**.

Отже, організація наукових досліджень значною мірою залежать від складу, змісту та характеру джерел, які для цього використовуються.

Джерела первинної інформації (документальний фонд)	Джерела вторинної інформації (довідково-пошуковий апарат)	
Опубліковані документи	Бібліотечні каталоги й картотеки	Бібліографічні посібники
Документи, що не публікуються	Каталоги:	• державні
	• алфавітний	• науково-допоміжні
	• систематичний	• рекомендаційні
	• предметний	
Аудіовізуальні документи	• зведений	
	Картотеки:	
Електронні документи	• статей	
	• тематичні	
	• періодики	

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Згідно з ДСТУ 3017-2017 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять» *основними різновидами видань* є: книжкове видання, журнальне, газетне, аркушеве, буклет, плакат тощо. За *цільовим призначенням* (характеристика видання з точки зору виконуваної ним суспільної функції) видання поділяються на наукові, суспільно-політичні, інформаційні, науково-популярні, навчальні, довідкові, виробничі, офіційні, літературно-художні тощо.

До *неопублікованих документів*, що збираються й зберігаються у фондах наукових бібліотек, належать матеріали, які створюються в процесі роботи різних організацій і залишаються в рукописі або тиражуються в невеликій кількості екземплярів. Особлива цінність неопублікованих документів обумовлена їх правдивістю, точністю й повнотою відомостей, що містяться в них, актуальністю та оперативністю. Серед них належить виділити: науково-технічні звіти, переклади, дисертації та автореферати до них, опис алгоритмів і програм, проекти й кошториси, депоновані рукописи, матеріали конференцій, нарад, семінарів, інформаційні карти, аналітичні огляди, акти державних випробувань, протоколи експериментів тощо.

Також існує група документів, які принципово не підлягають тиражуванню через своє функціональне призначення. Вони необхідні для ухвалення конкретних управлінських рішень, містять вихідні фактичні відомості, показники, параметри, призначені для укладання нових узагальнених документів управління (адміністративно-господарська, організаційно-розпорядча, планово-економічна, фінансово-бухгалтерська, технологічна документація).

Основними документальними джерелами для здійснення наукових досліджень можна назвати:

- ✓ *наукові* (містять результати теоретичних або експериментальних досліджень, розкривають шляхи й характер наукових пошуків, описують методiku та процес проведення досліджень, простежують історію найважливіших відкриттів);
- ✓ *навчальні* (містять систематизовані відомості наукового або прикладного характеру, написані в зручній для вивчення формі);
- ✓ *довідкові* (містять короткі відомості наукового чи прикладного характеру, призначені для отримання фактичних даних із певного питання розміщені в порядку, зручному для швидкого пошуку);

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ *офіційні* (містять правила, норми, положення, опубліковані від імені державних або громадських організацій, що встановлюють статус організації, функціональний зміст її діяльності організації, права, обов'язки, відповідальність працівників);
- ✓ *інформаційні* (містять систематизовані чи узагальнені відомості про опубліковані чи неопубліковані дані з першоджерел, що здійснюють науково-інформаційну діяльність).

Найбільшу цінність для здійснення наукових досліджень мають саме наукові видання з огляду на те, що кожен науковець може ознайомитися з нетрадиційним трактуванням тих чи інших питань, критикою поглядів інших авторів, а також науковою новизною, характерною для науки на конкретному етапі її розвитку.

Наукові видання поділяють на **види**:

- збірник наукових праць;
- препринт;
- тези доповідей наукової конференції;
- матеріали наукової конференції;
- монографія;
- автореферат дисертації.

Збірник наукових праць – це видання, що вміщує окремі матеріали досліджень різних авторів, присвячені одному напрямку.

Препринт – публікація матеріалів попереднього характеру (для обговорення чи уточнення отриманих результатів наукового дослідження), які випускають у світ до виходу статті чи монографії.

Тези доповідей наукової конференції – неперіодичний збірник, що містить короткий виклад матеріалів, опублікованих до початку конференції (симпозіуму, школи, семінару).

Матеріали конференції – неперіодичний збірник матеріалів за результатами конференції (доповіді, рекомендації, рішення тощо).

Монографія – це наукове дослідження, у якому різнобічно й глибоко висвітлюється вибрана наукова проблема з критичним її аналізом, визначенням вагомості, формулюванням нових наукових концепцій.

Особливе місце серед неопублікованих наукових документів належить дисертаціям та авторефератам.

Дисертація представляє кваліфікаційну наукову роботу в певній галузі науки, що має внутрішню єдність, містить сукупність наукових результатів,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

наукових положень, висунутих автором для прилюдного захисту. Дисертація повинна бути фундаментальною науковою працею, завершеним науковим дослідженням, містить нові знання, сформульовані й обґрунтовані наукові концепції. Дисертація друкується в одиничному екземплярі, але викладені в ній ідеї й факти вважаються офіційно введеними в науковий обіг.

Між дисертацією та монографією існують певні відмінності:

По-перше, дисертація передбачає виклад наукових результатів і висновків, автором яких є особисто здобувач. Монографія – це виклад результатів, ідей, концепцій, які належать як здобувачеві, так й іншим авторам.

По-друге, дисертація містить нові наукові результати, висновки, факти, а монографія може викладати як нові результати, так і методичні, технологічні рішення, факти, які вже відомі.

По-третьє, дисертація має визначену структуру й правила оформлення, яких необхідно обов'язково дотримуватись. Монографія таких чітких вимог не має.

По-четверте, дисертація – це рукопис, який зберігається в обмеженій кількості примірників у певних бібліотечних установах. Монографія – це видання, що передбачає відповідне редакційно-видавниче опрацювання, виготовлене друкарським або іншим способом, видане у фаховому видавництві України.

По-п'яте, монографія призначена для поширення інформації, і не повинна містити надмірних подробиць. Дисертація ж свідчить про особистий внесок автора в науку і нього як ученого.

На ці особливості необхідно зважати, щоб не збитися на монографію під час написання дисертаційного дослідження.

Процедура публічного захисту дисертації передбачає попереднє ознайомлення з науковим внеском дисертанта широкої наукової громадськості. Для цієї мети служить *автореферат* – виклад основних положень дисертації, складений самим автором, який публікується обмеженим тиражем (100-150 примірників). В авторефераті викладаються основні ідеї та висновки дисертанта, вказується внесок автора в проведені дослідження, ступінь новизни й практична значущість результатів. Він володіє всіма правами видання, хоча на його обкладинці поміщається гриф «На правах рукопису».

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Отже, під *джерелом наукової інформації* розуміється документ, що містить спеціальне повідомлення, а не бібліотека чи інформаційний орган, звідки він отриманий. На жаль, це часто плутають.

Документальний фонд наукового дослідження містить сукупність відомостей, які використовуються для здійснення наукової розвідки. Попри істотне розмаїття, усі документальні джерела наукової інформації дають змогу досліджувати об'єкти в динаміці. Це необхідно для вивчення й зіставлення факторів, які позитивно чи негативно впливають на розвиток певного наукового явища.

Використовуючи в науковій роботі документальні джерела, треба оцінювати ту інформацію, що в них міститься, за такими критеріями: повнота й правдивість даних, терміни їх публікації, наявність теоретичних узагальнень і критичних матеріалів, реальність їх отримання.

Стосовно завдань конкретного пошуку кожне з перерахованих вище джерел документального фонду має свої певні позитивні якості й недоліки. Не є винятком навіть такі основні їх види, як книги й журнальні статті. Так, відомості та наукові факти, що містяться в будь-якій науковій книзі за 3-4 роки, які пішли на її підготовку, видання й поширення, могли певною мірою застаріти. Науковий журнал також не може повністю вважатися ідеальним джерелом інформації, оскільки яким би вузькоспеціалізованим він не був, тематика його значно ширша, ніж конкретні професійні інтереси того чи іншого фахівця. Матеріали за темою будь-якого обраного наукового дослідження завжди розкидані у величезній кількості журналів. Такою ж неоднозначною буде оцінка й усіх інших документальних джерел інформації. Проте важливо бачити не лише недоліки, але й ті потенційні можливості, які з'являються у разі використання кожного наукового видання. Наприклад, на додаток до відомих і поширених книг і журналів дослідникам *обов'язково треба звертатися:*

- ✓ до різного роду тривалих видань («Труди», «Студії», «Записки», «Вісті», «Інформаційні бюлетені» тощо), у яких часто можна знайти матеріали, що цікавлять найвужче коло фахівців і виявляють напрям діяльності окремих установ;
- ✓ до праць конференцій різного рівня, зокрема й міжнародні, у яких містяться наукові відомості про процес дослідницьких робіт, їхні попередні результати;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ до неопублікованих документів, інформація у яких зазвичай новіша, ніж у будь-яких публікаціях, і значно повніша, оскільки вона ще не зазнала «коректив», обов'язкових під час підготовки до друку;
- ✓ до документів інформаційних мереж «Internet», у яких інформація «найсвіжіша» і навіть літературно не повністю оброблена, до неї професійні дослідники поки що ставляться з певною недовірою, оскільки вона, не маючи правової захищеності, може містити неточні або некоректні відомості, дуже коротка за обсягом, не завжди відповідає стандартам.

Отже, дослідникові для підвищення якості своєї професійної діяльності важливо знати усі документальні джерела інформації своєї галузі, їхні позитивні й негативні риси, уміти обирати ті з них, у яких міститься необхідна для роботи наукова інформація. Так забезпечується повнота інформаційної бази дослідження.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Займаючись пошуком необхідних інформаційних відомостей, дослідникові належить чітко для себе уявляти, де їх можна знайти та які можливості мають ті організації, що існують для цієї мети (бібліотеки й органи науково-технічної інформації). Для пошуку наукової інформації звертаються до наукової, спеціальної, профільної бібліотек.

Бібліографічний пошук – це досить складний вид діяльності, який реалізується під час діалогу між читачем та інформаційно-пошуковою системою бібліотеки. Функцію довідково-пошукового апарату наукового дослідження зазвичай виконує розгалужена **система довідково-бібліографічного апарату бібліотеки**.

У довідково-інформаційному відділі бібліотек існує система каталогів та картотек, що допоможуть визначити необхідне коло наукових джерел. **Каталог** – це система накопичення й збереження відомостей про літературу, що наявна у бібліотеці. **Картотека** – це перелік усіх матеріалів, виявлених із певної тематики.

Існує три види каталогів: абетковий, систематичний, предметний. Абетковий каталог дозволяє встановити, які твори того чи іншого автора, відомого дослідникові, наявні в бібліотеці, а також з'ясувати відомості про

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

видання: прізвище автора й назва книги, місто, де книга надрукована, назва видавництва й рік видання, кількість сторінок.

У систематичному каталозі картки згруповані в логічному порядку відповідно до галузей знань. За допомогою такого каталогу можна з'ясувати, які саме твори наявні в бібліотеці, а також підібрати необхідну літературу. Послідовність розміщення карток відповідає визначеній бібліографічній класифікації – УДК чи ББК.

У предметному каталозі бібліографічні записи розташовані за абеткою предметних рубрик. Такий каталог використовують для підбору матеріалів із вузькоспеціалізованих питань.

Проте фонд будь-якої бібліотеки комплектується зазвичай вибірково, містить не всі матеріали, що випущені друком, а тільки ті, що відповідають її профілю. Значну частину потрібних матеріалів збирають і зберігають інші бібліотеки, архіви, музеї. Інакше кажучи, каталоги й картотеки конкретної бібліотеки відбивають лише частину наявної літератури загалом і за окремими темами. Повні відомості надають **бібліографічні покажчики**. Збір та обробку цих матеріалів в Україні здійснюють Книжкова палата України, Український інститут науково-технічної й економічної інформації (УкрІНТЕІ), Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та інші бібліотечно-інформаційні установи загальнодержавного або регіонального рівня. Бібліографічні покажчики можуть бути різними за своїм завданням, змістом і формою. Вони допомагають визначити стан вивченості теми, ознайомитись не лише з відомостями про надруковані праці, а й з вміщеними ідеями та фактами. Їх характеризує новизна поданої інформації, повнота охоплення джерел і наявність довідкового апарату, що полегшує пошук і систематизацію літератури.

У процесі інформаційно-бібліографічного пошуку доцільно виділити *три групи видів* бібліографічних посібників:

- 1. державні** (показують надруковані твори, що випускаються на території певної країни на підставі державної реєстрації, наприклад, покажчики «Літопис книг», «Літопис газетних статей», «Нові видання України», які видаються Книжковою палатою України);
- 2. науково-допоміжні** (охоплюють твори друку на допомогу науковій і професійній діяльності, що складаються за певними темами, наприклад, «Анотований інформаційно-бібліографічний покажчик статей із періодичних видань. Право. Юридичні науки»);

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

3. *рекомендаційні* (відтворюють твори друку на допомогу освіті, самоосвіті, вихованню; створюються на підставі відбору кращих, найбільш актуальних видань, надаючи коротку характеристику у формі анотації чи реферату, наприклад, «Екологічні проблеми: уроки минулого і сучасність»).

Крім бібліографічних посібників важливим джерелом пошуку наукової інформації виступають *реферативні журнали*. Вони публікують реферати, які містять скорочений виклад змісту первинних документів (або їх частин) з основними фактичними відомостями та висновками. В Україні видається Український Реферативний Журнал (УРЖ) «Джерело», що виходить у трьох серіях: Серія 1. Природничі науки. Серія 2. Техніка. Промисловість. Сільське господарство. Серія 3. Соціальні й гуманітарні науки. Мистецтво.

Отже, бібліографічний пошук – це пошук бібліографічної інформації, тобто відомостей про документ, який відповідає інформаційній потребі, але без звернення безпосередньо до документа. Як показує досвід, бібліографічний пошук за своєю природою завжди є документальним та інформаційним. Структура бібліотечних фондів може бути різною.

Зараз для пошуку інформації в Україні можна використовувати такі *загальнодержавні бібліотеки*:

✓ *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* (Україна, 03039, м. Київ, пр. Голосіївський, 3. Електронна адреса бібліотеки: [http:// www.nbuv.gov.ua/](http://www.nbuv.gov.ua/)).

Обсяг фондів – близько 15 млн одиниць зберігання. Це унікальне зібрання джерел інформації, що охоплює книги, журнали, продовжувані видання, рукописи, стародруки, газети, документи на нетрадиційних носіях інформації. Складові фонди: бібліотечно-архівна колекція «Фонд Президентів України», архівний фонд Національної академії наук України. Щорічно до фондів надходять 160–180 тис документів. Бібліотека комплектується всіма українськими виданнями, отримує примірник дисертацій, які захищаються на території України, веде міжнародний книгообмін із понад 1500 науковими закладами й бібліотеками країн світу. З 1998 року бібліотека здійснює цілеспрямоване комплектування електронними документами.

Пошуковий апарат бібліотеки має систему бібліотечних каталогів та картотек і фонд довідково-бібліографічних видань обсягом 200 тис примірників. З 1994 р. наповнюється електронний каталог, з 1998 р. –

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова», на Internet-порталі – 3,5 млн бібліографічних і 260 тис реферативних записів, а також 55 тис повних текстів документів; в Internet-середовищі – 700 тис публікацій. Інформаційне обслуговування читачів здійснюється в галузевих та спеціалізованих залах основного бібліотечного комплексу, де розміщено найбільше в Україні зібрання газет, фонди рукописів, стародруків видань, а також значна частина архівного фонду Національної академії наук України.

✓ **Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого** (Україна, 01001, м. Київ, вул. Михайла Грушевського, 1. Електронна адреса сайту бібліотеки: <http://nlu.org.ua/>

Фонд НБУ імені Ярослава Мудрого, що складає понад 4 млн примірників, – універсальний за змістом, містить книжкові, періодичні видання українською та іншими мовами. Отримати необхідний документ у приміщеннях бібліотеки за адресами: вул. М Грушевського, 1 та вул. Набережно-Хрещатицька, 1.

Складові фонду НБУ імені Ярослава Мудрого: Центр правової інформації, що містить нормативно-правові акти, науково-практичні коментарі, монографії, навчальні посібники з усіх галузей права, довідкові видання, журнали й газети із правової тематики, що надійшли за поточний рік, відділ інформаційного забезпечення Верховної Ради України, що містить нормативно-правові видання, видані в Канаді, документи європейських міжнародних організацій; українські довідкові видання суспільно-політичної тематики; фонд стародруків, рідкісних і цінних книг, що містить рукописні книги, прижиттєві видання визначних українських діячів історії, науки й культури.

Склад і зміст фондів НБУ розкривають каталоги та картотеки, які створені в традиційній картковій та електронній формах. Електронний каталог охоплює документи з 1995 року та пропонує доступ до повнотекстового електронного архіву історичної періодики «LIBRARIA».

✓ **Національна історична бібліотека України** (Україна, 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9 (на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника). Електронна адреса бібліотеки: <http://www.nibu.kiev@ukr.net>.

Національна історична бібліотека України є всеукраїнським депозитарієм історичної літератури та методичним центром у галузі історико-краєзнавчої діяльності. Фонд Бібліотеки складає понад 800 тис

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

одиниць зберігання. Імідж-каталоги: генеральний алфавітний каталог, стародрукованих книг іноземними мовами, каталог періодичних та продовжуваних видань, картотека матеріалів з історії міст і сіл України. В електронному каталозі представлена інформація про всі нові документи з 1996 року.

У 2019 р. Національна історична бібліотека України та Інститут української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського НАН України уклали Договір про проєкт «Електронний архів Михайла Грушевського».

У партнерстві з Фондом культури та інновацій FUTURA розпочато створення електронного ресурсу – «Історія України в документах і матеріалах Всеукраїнської академії наук (ВУАН) 1918-1930 років». Проєкт має на меті формування бази даних і текстів історичних документів.

✓ **Державна науково-технічна бібліотека України** (Україна, 03680, м. Київ, вул. Антоновича, 180. Електронна адреса: <http://dntb.gov.ua>).

ДНТБ України – одна з найбільших бібліотек країни з унікальним багатогалузевим фондом науково-технічної літератури й документації, що нараховує майже 21 млн примірників документальних джерел інформації. У ньому представлені: найбільший фонд патентних документів в Україні, унікальні фонди промислової та нормативно-технічної документації, дисертацій, звітів про НДДКР, депонованих наукових робіт, фонд вітчизняних та закордонних книг та періодичних видань науково-технічного спрямування.

Одним із головних завдань ДНТБ України є зібрання та збереження основного репертуару вітчизняної літератури з науки й техніки, формування якісного і науково обґрунтованого документального фонду. Гарантією цього є право на одержання обов'язкового безкоштовного примірника усіх видань науково-технічного характеру, які друкуються в Україні. Щорічно до бібліотеки надходить майже 60 тис прим. документів.

Бібліотека є місцем збереження всіх звітів про виконані науково-дослідні роботи та повних текстів дисертацій з усіх галузей знань, які захищені в Україні (у вигляді комп'ютерних файлів). Електронний каталог ДНТБ, який працює цілодобово, було створено на базі сервісу «WEB Ірбіс».

Крім вище зазначених, в Україні можна використовувати фонди таких **наукових бібліотек:**

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- Бібліотека імені Михайла Максимовича Київського національного університету (<http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/>);
- «Книжкова палата України імені Івана Федорова» (<http://www.ukrbook.net>);
- Одеська національна наукова бібліотека (<http://odnb.odessa.ua/>);
- Харківська державна наукова бібліотека імені Володимира Короленка (<http://korolenko.kharkov.com>);
- Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника (<http://www.lsl.lviv.ua>);
- Полтавська наукова бібліотека імені Івана Котляревського (<http://www.library.pl.ua/>);
- Тернопільська наукова бібліотека (<http://www.library.te.ua/>);
- Херсонська наукова бібліотека імені Олесь Гончара (<http://www.lib.kherson.ua/>);
- Чернігівська наукова бібліотека імені Володимира Короленка (<http://libkor.com.ua/>);

Сучасна бібліотека є складною інформаційною системою, яка формується як із традиційних, так і нових, нетрадиційних інформаційних підсистем. Важливу роль серед нових інформаційних підсистем бібліотеки відіграє *електронний каталог*. Саме електронний каталог відкриває швидкий та якісний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки. Якість та ефективність електронних каталогів обумовлюється комплексом методів і засобів, що визначають технологію його створення та використання. Ресурс електронних каталогів особливо цінний тоді, коли він перебуває в мережі Internet, що дає змогу забезпечити цілодобовий доступ до відомостей про наявність документів у фондах бібліотеки.

ПОШУКОВІ СИСТЕМИ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Соціальні мережі для науковців – необхідна складова професійного розвитку. Це інтерактивна платформа з широкими можливостями для обміну думок, пошуку й створення груп зі схожими науковими інтересами, розміщення публікацій та інтеграції в наукове життя академічної спільноти.

Найбільшою та найпопулярнішою на сьогодні пошуковою системою є *Google* (www.google.com). Ця система обробляє понад 40 млрд запитів щомісяця, індексує понад 25 млрд вебсторінок, здійснює пошук 190 мовами, підтримує пошук у документах форматів PDF, RTF, PostScript, Word, Excel,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

PowerPoint тощо, швидко завантажує сторінки та забезпечує якісні результати. Перевагами цієї пошукової системи вважають точність пошуку визначених фраз та можливість налаштувати додаткові базові фільтри, наприклад: «сторінки українською мовою», «сторінки з України».

Також популярними серед українських користувачів є такі пошукові системи, як Yandex, Bing, Yahoo!, Mail.ru, DuckDuckGo, Baidu.

Крім перерахованих сервісів існують інші **проекти від українських розробників**, через які теж можна проводити інформаційний пошук:

- Sova.com.ua;
- Gala.Net;
- Online.ua;
- Мета;
- I.ua;
- UA port;
- Ukr.net;
- Poshukach.com;
- Shukalka.com.ua;
- TopPING.

Проте сформовано групу **спеціалізованих соціальних мереж**, призначених для використання саме науковими працівниками:

1. ResearchGate (<https://www.researchgate.net>) – безкоштовна соціальна мережа для вчених із вільним архівом та елементами наукометричної бази. Зареєстровано понад 6 млн науковців.

Чим корисно:

- ✓ актуальна інформація про публікації;
- ✓ контакти з іншими науковцями;
- ✓ пошук потрібних публікацій;
- ✓ створення власного блогу й публікація своїх робіт;
- ✓ обмін повнотекстовими варіантами неопублікованих робіт;
- ✓ форуми та дискусії.

Істотна незручність – реєстрація. ResearchGate дає змогу реєструватися лише за наявності електронної скриньки на домені університету (.edu).

2. Academia.edu (<https://www.academia.edu/>) – універсальна мережа для представників усіх сфер науки. У ній зареєстровані майже 16 млн користувачів, які завантажили 43 млн наукових робіт.

Чим корисно:

- ✓ відстеження поточних публікацій;
- ✓ мікроблогінговий сервіс для незалежних науковців з різних галузей;
- ✓ публікація власних статей;
- ✓ відстеження цитування;
- ✓ зручний пошук за автором і ключовими словами;
- ✓ можливість завантажити роботи.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

3. *Scientific Social Community* (<https://www.science-community.org>) – наукова соціальна мережа, що об'єднує понад 40 тис вчених з України, Росії, Білорусії, Казахстану та інших країн.

Чим корисно:

- ✓ сервіс для моніторингу грантів, наукових подій, вакансій;
- ✓ пошук партнерів для наукових досліджень.

4. *Ukrainian Scientists Worldwide* (<http://usw.com.ua>) – соціальна мережа українських науковців.

Чим корисно:

- ✓ пошук потенційних партнерів для успішних досліджень як з України, так і з усього світу;
- ✓ розміщення оголошень про наукові заходи в Україні та за кордоном;
- ✓ спілкування за науковою тематикою з представниками 19 країн (Німеччина, Бразилія, США, Швейцарія, Великобританія, Японія, Україна, Австрія);
- ✓ спільні проекти науки та бізнесу.

5. *Social Science Research Network* (<https://www.ssrn.com/en>) – ресурс, призначений для мережевого спілкування дослідників у галузях соціальних і гуманітарних наук (право, економіка, політика, філософія, література, менеджмент, комунікації), що вже охопив понад 1,7 млн користувачів.

Чим корисно:

- ✓ пошук потенційних партнерів для успішних досліджень як з України, так і з усього світу;
- ✓ доступна база даних із різноманітних статей, монографій та інших наукових публікацій користувачів сайту.

6. *Mendeley* (<https://www.mendeley.com/>) – безкоштовний ресурс для управління бібліографічною інформацією.

Чим корисно:

- ✓ збереження й перегляд дослідницьких праць у форматі PDF;
- ✓ вбудований PDF-рідер із можливістю робити позначки;
- ✓ використання тегів для категоризації документів;
- ✓ зручний пошук за назвою документа, за автором або за власним ключовим словом;
- ✓ статистика перегляду завантажених документів;
- ✓ повноцінний профіль із зазначенням інтересів та іншої особистої й професійної інформації.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Значна кількість різноманітних джерел у мережі «Internet» потребує вміння знаходити відповідну інформацію з найменшими витратами часу. Допомогу в цьому надає знання *принципів роботи пошукових серверів* (пошукових систем). Використовуючи такі сервери, можна подати запит на пошук потрібної наукової інформації, а пошукова система видасть список посилань (адрес) на електронні джерела. Кожна адреса відіграє роль гіперпосилання, активізуючи яке, можна одразу ж розгорнути відповідну сторінку. Розрізняють декілька видів пошукових служб. Найпоширенішими є пошукові тематичні каталоги та пошукові системи індексних баз даних.

Пошукові тематичні каталоги організовані за тим самим принципом, що й тематичні каталоги великих бібліотек. На головній сторінці пошукового каталогу є список тематичних категорій, наприклад, «Освіта» (Education), «Наука» (Science) тощо. Кожний запис у списку категорій – це гіперпосилання. З нього відкривається наступна сторінка пошукового каталогу, на якому визначена тема, подана детальніше, наприклад «Право», «Хімія», «Комунікація» тощо. Вибір назви теми (наприклад, «Право») відкриває сторінку зі списком розділів («Цивільне право», «Кримінальне право», «Конституційне право»). Заглиблюючись у тему, можна дійти до списку конкретних вебсторінок і вибрати той ресурс, який найкраще задовольняє потреби на шукану інформацію.

Працювати з пошуковими каталогами просто. У них пошук інформації майже завжди успішний. Однак за цією простотою прихована найвища складність створення й ведення каталогу. Пошукові каталоги створюють вручну висококваліфіковані редактори, які переглядають інформаційний Internet-простір, відбирають те, що на їхню думку становить загальний інтерес, і заносять адреси до каталогу.

Більшість пошукових служб світу належить до індексних баз даних, які ще називають *пошуковими покажчиками*. Їхнє призначення – якнайкраще охопити інформаційний простір і подати його користувачам у зручному вигляді. Для збирання відомостей пошукові покажчики використовують спеціальні програмні засоби – пошукові роботи, які автоматично переглядають усі ресурси мережі «Internet» та індексують їхній зміст.

У процесі інформаційного пошуку важливе значення має набір пошукових ознак, за якими ведеться пошук інформації. Ознака – це властивість об'єкта, яка обумовлює його відмінні або спільні риси з іншими об'єктами. *Пошуковий образ документа* – це набір пошукових ознак, які

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

характеризують документ і є потрібними для пошуку та ідентифікації документа відповідно до запиту.

Принцип роботи пошукових покажчиків ґрунтується на *ключових словах*. Розшукуючи інформацію з певної теми, потрібно підібрати ключові слова, які описують цю тему, і задати їх пошуковій системі як завдання. Для цього використовують поле для введення ключового слова (слів) або фрази. Ключова фраза пересилається на сервер, опрацьовується, пошукова система знаходить у своїх базах даних адреси вебресурсів, у яких є задані ключові слова, і видає посилання на ці ресурси. Кожний пошуковий покажчик має два режими пошуку: простий і розширений. Режим простого пошуку передбачає значну кількість результатів, з яких важко вибрати конкретний. Команди розширеного пошуку дають можливість точно описати необхідний документ.

Проте жодна пошукова система не може адекватно індексувати всі сторінки й документи на всіх серверах мережі «Internet». Тому розроблено декілька *правил для ефективного пошуку інформаційних ресурсів*.

- ✓ не використовувати великої кількості серверів;
- ✓ використовувати лише ті слова, що найточніше характеризують тему;
- ✓ найважливіші ключові слова (терміни) розміщувати на початку запиту;
- ✓ фрази й словосполучення брати в лапки (інакше вони сприймаються пошуковою системою як набір ключових слів);
- ✓ використовувати в запитах логічних операторів «І» (AND), «АБО» (OR), «НЕ» (NOT): це робить пошук надзвичайно точним;
- ✓ радикально змінити набір ключових слів або сервер, якщо серед перших 20–30 посилань потрібна інформація відсутня;
- ✓ використовувати сторінку розширеного пошуку (Advanced Search);
- ✓ знайти повний перелік правил написання запитів на самому сайті в пунктах «Допомога», «Підказка», «Правила створення запиту» тощо.

БІБЛОГРАФІЧНА КУЛЬТУРА ДОСЛІДНИКА НАКОПИЧЕННЯ ТА ОПРАЦЮВАННЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Інформація, стаючи потужним стратегічним ресурсом нового, високотехнологічного суспільства, ставить перед науковцем завдання розробки принципово нових методів її обробки, зберігання й контролю.

Згідно з обраною темою наукового дослідження науковець самостійно підбирає літературні джерела (книги, брошури, статті), офіційні документи, накопичує відомчі матеріали з теми та опрацьовує їх. Порядок роботи над

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

літературними джерелами охоплює пошук літератури з теми, її вивчення, фіксацію початкових даних та їх використання в процесі наукового дослідження для створення нових знань.

Інформаційний пошук передбачає такі *етапи вивчення наукових джерел*:

1. загальне ознайомлення зі змістом і швидкий перегляд джерел;
2. систематизація джерел відповідно до змісту роботи й черговості вивчення, опрацювання;
3. уважне читання кожного джерела за послідовністю розміщення матеріалу (виділення найважливішого тексту);
4. вибіркоче читання тексту окремих частин (перечитування найважливішого);
5. складання плану прочитаного матеріалу (постановка проблем);
6. виписки з прочитаного (цитати й бібліографічний опис із зазначенням сторінок);
7. оформлення картотек (за потребою);
8. зіставлення та критична оцінка прочитаного (написання огляду літератури).

Інформаційний пошук за вибраною науковою темою, результати дослідження якої кладуться в основу дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук), вважається виконаним на достатньому рівні, якщо він охоплює приблизно 150 джерел наукової інформації. Досвід свідчить, що лише 60-70% із попередньо відібраних, виявляються корисними під час наукової розвідки. Цілком зрозуміло, що не обов'язково використати в дисертації всі накопичені фактичні дані. Незалежно від того, на якому носії (електронному чи на паперовому) зафіксована інформація, вона повинна бути згрупована за однорідними ознаками для використання в процесі дослідження. Такою ознакою здебільшого є питання, які містяться в плані теми дослідження.

Отже, необхідно прочитати значну кількість різноманітної літератури. Враховуючи це, корисно опанувати *основні правила швидкочитання*:

- Відмовитись від *регресій* (повернень до прочитаного), вироблення звички читати тільки вперед. Людина читає, зазвичай, хаотично – погляд її багато разів повертається до вже прочитаного. Квапливість робить повернення більш частими. Подібні перескакування знижують не тільки швидкість читання, але й увагу.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- Уникати *субвокалізації*, тобто використовувати лише зір, не промовляючи текст уголос або про себе. Звичка розуміти тільки те, що було проговорено, обмежує швидкість читання, тому що читати можна в кілька разів швидше, ніж говорити.
- Читати не рядками, а вертикальними рухами очей по середині сторінки зверху вниз, а не зліва направо. Так розширюється поле зору, завдяки так званому «периферійному» (боковому) зору.
- Не читати окремими складами, а цілісно сприймати слово (або всю знайому фразу) як окремий знак.

Щоб уникнути накопичення матеріалу, що не стосується обраної теми та об'єкта дослідження, необхідно робити позначки й виписки. Це дозволить сформулювати власні висновки, оцінки, узагальнення, передбачення використаної інформації.

Серед науковців існують практичні способи, які спрямовані на те, щоб на записи витратити найменше часу і щоб потім ними можна було легко скористатися. Якщо книга власна, то записи можна робити прямо на берегах, маючи при цьому свою *систему умовних позначок*.

Переважно застосовують три групи знаків:

1. *знаки схвалення окремих висловів у тексті* (підкреслення, знаки оклику);
2. *знаки нерозуміння, заперечення* (хвилясте підкреслення, запитальні слова: «для чого?», «як?», «звідки це?», або посилання на іншу сторінку тексту);
3. *знаки доповнення та пропозицій* (пунктирна лінія, записи: «див.також»).

Якщо ж книга чужа чи бібліотечна, безумовно, робити в ній будь-які позначки неможна. У такому разі потрібно використовувати різні *робочі записи*. Зазвичай виписують лише найбільш суттєве й те, що викликає певну наукову цікавість та особистий інтерес.

Коли робочі записи здійснюються рукописним способом, їх необхідно записувати й виділяти в тексті позначками на берегах аркушу у квадратних дужках або записувати іншим кольором. У цьому випадку окремі положення краще фіксувати на аркушах паперу тільки з одного боку, залишаючи великі береги. Це дає змогу в разі потреби робити додаткові вставки, паралельні виписки з інших джерел для порівняння, а також викладу власної думки з цього питання.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Робочі записи виконують функцію початкової структури джерела інформації, готуючи його для подальшого, глибшого вивчення за допомогою *умовних позначок*. Ця методика припускає здійснення спеціального маркування за допомогою системи графічних умовних позначень. Виходячи з досвіду, доцільно усі умовні позначки розподілити на групи:

- для *позначення структури тексту* (наприклад, звичайна порядкова нумерація (арабськими цифрами), що дозволяє структурувати текст усередині розділів і глав джерела на дрібніші фрагменти);
- для *позначення особливостей змісту тексту* (наприклад, позначення певними літерами фрагментів тексту за функціональною ознакою: А – визначення, Б – властивості, В – обґрунтування);
- для виділення *найбільш важливих відомостей*, що містяться в тексті (наприклад, графіку – подвійне або жирне підкреслення, пунктир);
- допоміжні (наприклад, загальноприйняті змістовні скорочення: NB (nota bene) – «зверни увагу»; XN (ex news) – «нічого нового», V (versus) – «порівняти», Q (question) – питання).

Однак у сучасних умовах набагато краще та зручніше використовувати для роботи над текстом спеціальне програмне забезпечення – *текстові редактори*. Виписки можна робити, записуючи текст у відповідний текстовий файл, а позначки – за допомогою різнокольорового виділення. Інший шлях – це сканування великих частин тексту, а потім, у разі потреби, його правка та коментар.

Накопичення наукової інформації з попередньо обраної теми завжди багатоаспектне. Тут і глибоке вивчення опублікованих матеріалів, ознайомлення з архівами й відомчою інформацією, отримання різного роду консультацій і, зрозуміло, аналіз та узагальнення власних наукових результатів.

Накопичення попередньої інформації – не механічний, а творчий процес, що вимагає цілеспрямованості, наполегливості й творчої пристрасності. Вчений певною мірою схожий на будівельника складної й оригінальної споруди. Дбайливо й з любов'ю він збирає потрібні будівельні матеріали, все збирається в запланованому й визначеному порядку. Не біда, якщо обсяг опрацьованої інформації здається надлишковим, аби не було її замало.

Ще на першому етапі організації наукового дослідження необхідно вибрати найбільш прийнятну систему зберігання первинної інформації. Це допоможе зберегти надалі багато часу й полегшити користування подібними

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

матеріалами. Під час роботи над науковим дослідженням вчений опрацьовує багато джерел, інформацію з яких неможливо запам'ятати чи виписати в повному обсязі.

Отже, необхідно використовувати відповідні *способи фіксації інформації*. Багаторічна практика неспростовно доводить, що ведення *робочих записів* прочитаного є найбільш ефективним методом збереження інформації, що міститься в джерелах.

Дійсно, застосовуючи цей метод, дослідник:

- ✓ міцніше опановує прочитаний матеріал, оскільки використовує для цього не лише зорову й звукову, але й рухову пам'ять;
- ✓ здійснює глибший і ретельніший аналіз досліджуваного матеріалу, маючи можливість уточнити власні висновки й оцінки з прочитаного, ґрунтуючись на зафіксованих враженнях;
- ✓ здатний точніше окреслити акценти в опрацьованому матеріалі й у такий спосіб набагато краще зрозуміти авторську думку, а також її контекстуальне оточення;
- ✓ на підставі записів вчасно уточнює структуру своєї майбутньої наукової роботи.

Проте варто підкреслити, що не існує універсальної форми ведення робочих записів прочитаного. Вибір доречно робити, беручи до уваги індивідуальні особливості й звички в роботі з джерелами інформації, рівень «володіння пером», специфічні властивості своєї пам'яті.

Найбільш *практичними формами робочих записів прочитаного* є план, цитати, анотація, тези, резюме й конспект.

План – це каркас будь-якої наукової роботи, що визначає послідовність викладу матеріалу. Фактично, це – перелік основних питань, що розглядаються в джерелі. Існує два базові способи складання планів змісту початкових джерел наукової інформації.

Перший спосіб полягає у веденні відповідних записів під час читання, за що й отримав назву «наскрізного».

Другий спосіб – «узагальнювальний» – припускає складання плану джерела після того, як читання закінчене.

План вміщує такі *елементи*: довідкові відомості про джерело (прізвище й ініціали автора, повна назва, видавництва й рік публікації, кількість сторінок); коротка згадка про стрижневу ідею роботи; перелік основних моментів змісту роботи (за пунктами, можливо, із розбиттям на підпункти);

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

стислий висновок, що відбиває особисте враження від прочитаного; посилання на інші джерела й матеріали.

Чим корисно:

- ✓ дозволяє швидше згадати прочитане та відшукати в джерелі потрібні місця, факти, цитати тощо;
- ✓ є найбільш стислою і найдоступнішою формою робочих записів.

Цитата – це дослівний уривок твору, чийсь вислів, що органічно вписується в текст наукової роботи як підтвердження чи заперечення певної думки.

Отже, потрібна особлива старанність, бо будь-яка недбалість у цитатах повертається втратою додаткового часу на уточнення думки автора.

Цитуючи джерело, треба обов'язково дотримуватись таких *правил*:

- текст цитати починається й закінчується лапками та наводиться в тій граматичній формі, у якій він поданий в джерелі, зі збереженням усіх особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту й без перекручення думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців у цитатах допускається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати. Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата супроводжується посиланням на джерело, у квадратних дужках ставиться порядковий номер за переліком літературних джерел із виділенням;
- непряме цитування (переказ думки) дає значну економію тексту, проте варто бути максимально точним у викладенні думок автора й давати відповідні посилання на джерело. Наприклад: *Обдарованість, за Г.Костюком та П.Білоусом, трактуємо як індивідуальну своєрідність особливої комбінації загальних і спеціальних здібностей людини, цілого комплексу психофізіологічних процесів і станів, що створюють сталий рівень реалізації можливостей, бажань, інтересів індивіда [330, с.85];*
- цитати мають органічно «вписуватись» у контекст наукової роботи.

Чим корисно:

- ✓ згодом дуже легко звернутися до творчо обробленого першоджерела,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ із високою точністю відтворюють оригінальний матеріал;
- ✓ залишають дослідникові значну свободу дій у подальшій роботі над текстом;
- ✓ поступово накопичуються у вигляді «напівфабрикату», який згодом може бути не раз використаний для написання інших наукових робіт зі схожою тематикою;
- ✓ сприяють глибшому засвоєнню й запам'ятовуванню прочитаного.

Анотація – це короткий виклад основного змісту початкового джерела інформації, що дає про нього узагальнене уявлення. До написання анотацій звертаються в тих випадках, коли справжня цінність і корисність першоджерела виконавцеві наукового дослідження остаточно не зрозумілі, проте необхідно про матеріал залишити стислий узагальнений запис. Для вказаної мети й використовується анотація.

Чим корисно:

- ✓ пишеться завжди після того, як (хоч би попередньо) завершено ознайомлення зі змістом джерела інформації;
- ✓ вимагає глибокої й усебічної аргументації та вміння узагальнювати;
- ✓ пишеться майже виключно своїми словами.

Резюме – це коротка оцінка вивченого змісту першоджерела інформації, отримана передусім на підставі висновків, що містяться в ньому. Резюме подібне до анотації. Проте на відміну від останньої текст резюме концентрує в собі інформацію не з основного змісту джерела інформації, а з його прикінцевої частини, передусім висновків.

Чим корисно:

- ✓ пишеться майже виключно своїми словами;
- ✓ вимагає вміння узагальнювати й критично сприймати прочитане.

Тези – стислий виклад змісту першоджерела у формі ствердження або заперечення (спростування). Тези подаються у вигляді логічних суджень, тому їм властива значна міра концентрації матеріалу та перевага висновків над загальними міркуваннями.

Чим корисно:

- ✓ незамінні для підготовки глибокої й детальної аргументації наукової роботи будь-якої складності, а також для підготовки докладів;
- ✓ може бути фундаментом для «чорнового» варіанту основного тексту дисертаційного дослідження.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Конспект – складний запис змісту першотвору, що містить запозичення (цитати) найбільш показових місць у поєднанні з планом джерела, а також стислий аналіз записаного матеріалу й висновки до нього.

Чим корисно:

- ✓ допомагає глибокому розумінню й міцному вивченню матеріалу;
- ✓ сприяє вмінню виділяти з першоджерела домінуючі положення;
- ✓ виробляє навички самостійного письмового викладу інформації.

Зазвичай після перегляду зроблених робочих записів у дослідника виникає необхідність внесення уточнень у початковий варіант використаних першоджерел наукової інформації. Загалом ці уточнення призводять до коригування списку – видалення з нього одних джерел і внесення додаткових, які з певних причин не були використані як першотвори. Видаленню підлягають передусім ті з них, які в процесі ведення робочих записів не були потрібні жодного разу.

Крім того, зі списку вирізають ті джерела, зміст яких під час ознайомлення опинився непридатним або малоприслужним до використання в подальшому науковому дослідженні, – *наприклад*, ті, які видалися сумнівними або після їх вивчення була підібрана відповідна заміна у вигляді сучаснішого або повнішого аналога.

Додаткові першоджерела наукової інформації вносяться до списку лише, якщо їх придатність до використання в роботі не викликає жодного сумніву у виконавця й заперечень у керівника роботи. До списку може бути внесено лише ті джерела, місцезнаходження й довідкові дані яких виконавцеві відомі. Уточнений і виправлений варіант списку використаних джерел згодом перетвориться для науковця на своєрідну «лоцію», без якої організувати ефективний процес підготовки дослідження буде складно.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Вивчення наукових першоджерел здійснюється не для запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої наукової інформації й вироблення власної концепції. Результатом накопичення й аналізу наукової інформації є *огляд літератури з теми дисертаційного дослідження*.

Огляд літератури покликаний не лише пов'язати проведене дослідження із загальним станом науки, але й порівняти отримані результати з висновками інших дослідників, свій погляд – із поглядами інших учених, визначити загальні тенденції в науці, підтвердити актуальність теми й

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

правдивість фактології та теорії дослідника. Після закінчення роботи над науковим дослідженням зазвичай огляд літератури поглиблюється, оскільки з'являється можливість більш обґрунтовано пояснити хибність поглядів певних дослідників.

Багаторічна практика неспростовно доводить: для того, щоб уникнути примітивності й помилок в огляді літератури треба уважно систематизувати погляди попередників у такому порядку:

- ✓ у чому квінтесенція (значення) досліджуваного явища, процесу (позиція декількох авторів збігається в такому-то аспекті);
- ✓ що визначає зміст досліджуваного процесу чи явища (його компоненти, ланцюги, стадії, етапи розвитку);
- ✓ які існують погляди серед науковців щодо шляхів вирішення на практиці проблеми дослідження (хто й що пропонує);
- ✓ які труднощі виявлено в попередніх дослідженнях чи трапляються вони на практиці;
- ✓ які чинники, умови ефективного розвитку досліджуваного процесу чи явища в зазначеній галузі вже окреслено вченими.

На сьогодні існує дві концепції написання літературного огляду.

У *хронологічному підході* джерела викладаються в історичній площині: описуються переломні моменти в тому порядку, у якому вони відбувалися, вказуються найбільш важливі гіпотези та їх автори, характеризуються течії, що конфліктують, й обов'язково розкривається внесок автора в загальну картину.

Логічний принцип в огляді літературних джерел у науковій роботі має на увазі написання підрозділів, присвячених опису об'єкта дослідження, характеристиці його зв'язку із суміжними галузями науки й практики, значенні для господарства або соціуму. Логічний принцип створює передумови для точного виявлення в дослідженні мети й завдань для її досягнення.

Якісний огляд наукової літератури має не реферативний, а аналітичний характер. Це означає, що автор, готуючи його, повинен пов'язувати знайдену в публікаціях інформацію із завданнями власного дослідження. До того ж виклад повинен виявляти проблемні місця в масиві наявної наукової інформації з теми дисертаційного дослідження. Це можуть бути суперечливі судження або недостатньо розроблені аспекти. Результати такої аналітичної оцінки знайдених джерел доречно використати для обґрунтування

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

необхідності розгляду вибраної тематики. Вважається, що огляд написано правильно, якщо його можна визнати окремою, цілісною публікацією.

Отже, правильно написаний огляд літератури наукової роботи показує рівень компетентності автора в проблематиці, яку розглянуто в дослідженні. У результаті його прочитання фахівець зможе визначити використані методи, зрозуміти причини вибору об'єкта. Якщо ж наукова праця потрапляє до рук неспеціаліста, то результати теоретичних досліджень автора повинні сприяти розумінню читачем суті проведеного дослідження. Це дозволяє неспеціалістам розібратися в практичному значенні проведеної наукової розвідки.

Загальний *обсяг огляду літератури* не повинен перевищувати 20% обсягу основної частини дисертації. Це складає для кандидатської роботи – приблизно 20-40 сторінок, для докторської – 70-80 сторінок. Жорстких вимог ВАК не висуває, проте відхилення від таких норм можуть бути сприйняті критично: занадто маленький обсяг говорить про зневажливе ставлення, занадто великий – про наявність компіляції в роботі, її реферативності, відсутності авторського бачення проблеми.

АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ ТА МЕТОДИ ЙОГО ВИЯВЛЕННЯ

Будь-який текст, як стверджувала французька філологиня Юлія Кристева, є «продуктом вбирання й трансформації іншого тексту». Тобто кожне наукове дослідження базується на *принципі наукового цитування*.

Науковець не вигадує, не фантазує, а досліджує, шукає зв'язки між об'єктами, методи й способи, закономірності, обґрунтування, пояснення. Фактично, наукове дослідження – це соціальний феномен, адже воно спрямоване на пізнання, на розвиток наявних знань чи утворення абсолютно нових. Переважно новий результат наукової роботи не означає щось, чого раніше взагалі не існувало й не було відоме суспільству. Дослідник може проявити інший підхід до розгляду вже відомої проблеми, доповнити розроблену кимось теорію іншими висновками, приєднатися до чийсь точки зору з власними аргументами, одержати результати, які не створюють щось зовсім нове, проте збагачують науку, розвивають її, дають додаткові знання про те, що вже існує.

Цитування – це важлива частина наукового й культурного розвитку суспільства. Проте, посилаючись на чужі думки, авторові треба бути гранично уважним:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- необхідно вибрати джерело цитати,
- виділити точні змістовні межі цитати,
- вказати джерело.

Авторським результатом такої роботи є наукові висновки, які формулюються на підставі перероблювання значних інформаційних масивів. Саме вони й повинні стати справжньою науковою цінністю певного аналітичного огляду.

Отже, система внесення посилань у власну наукову роботу свідчить не тільки про професійний світогляд дослідника, але його бібліографічну й наукову культуру, а в окремих випадках й елементарну порядність. Необхідно вказати, що автор наукової роботи міцно зв'язаний принципами, що панують у відповідній галузі, використанням мовних засобів, вимогами наукового стилю, використанням обов'язкової бібліографії тощо.

Зазначимо, що запозичення в науковій сфері можуть здійснюватись як правомірно (у науково коректній або некоректній формі), так і неправомірно. За такої умови до **правомірного запозичення** в науковій сфері належать:

- ✓ запозичення текстів нормативно-правових актів та офіційних документів;
- ✓ використання цитат (коротких уривків), тобто цитування інших дослідників із вказівкою на джерело запозичення, якщо воно цитується також і в інших творах цієї або близької тематики;
- ✓ використання спеціальної термінології, усталених знань і висловів, поширених у певній сфері;
- ✓ згадування в тексті визначень різних понять, які є загальноживаними у відповідній науковій галузі.

До **неправомірного запозичення** належить:

- ✓ дослівне привласнення авторства чужого тексту (дослівне запозичення тексту без зазначення його джерела);
- ✓ привласнення чужого тексту із застосуванням техніки парафрази, тобто із заміною слів і виразів на близькі за значенням (синоніми) без зміни внутрішньої форми (змісту) запозиченого тексту.

Законом України «Про освіту» визначено поняття **академічної доброчесності**, основні види її порушень та відповідальність за такі порушення.

«Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень».

Відповідно до ч. 4 ст. 42 Закону «Про освіту» порушеннями академічної доброчесності є **плагіат**, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво та необ'єктивне оцінювання. Цей перелік може бути доповнений спеціальними законами, зокрема, Законом України «Про вищу освіту».

Крім того, МОН України розробило й надіслало Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності, у яких зокрема вказано на необхідність «розуміти спільне й відмінне між поняттями **«плагіат»** (стаття 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права») та **«академічний плагіат»** (стаття 42 Закону України «Про освіту»): закон про авторське право захищає форму твору (перефразування тексту може бути розцінене як оригінальний твір, відсутність плагіату), тоді як ключове у понятті «академічний плагіат» – відтворення наукових (творчих) результатів інших осіб без належного посилання, і перефразування тексту без посилання на джерело є різновидом академічного плагіату.

Отже, плагіат доцільно шукати не там, де наявна схожість, а там, де творчість замінюється банальним копіюванням чужих здобутків та імітацією власного внеску в розвиток науки. Плагіатом є використання не ідеї як такої, а способу її втілена в конкретній науковій роботі та формі її вираження.

Основні види відповідальності науково-педагогічних та наукових працівників за порушення академічної доброчесності встановлює ч. 5 ст. 42 Закону України «Про освіту». До них належать:

- відмова в присвоєнні наукового ступеня чи вченого звання;
- позбавлення присудженого наукового ступеня чи наданого вченого звання;
- позбавлення наданого педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;
- позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи обіймати визначені законом посади.

Для виявлення плагіату активно використовують спеціальні комп'ютерні програми, які видають відсоток унікальності тексту: чим він вищий, тим менша ймовірність наявності будь-яких запозичень у творі. Однак необхідно звернути увагу, що не може існувати будь-якого граничного

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

значення (у відсотковому співвідношенні) наявності текстових запозичень, яких було б достатньо для оцінки та формулювання висновку про наявність чи відсутність ознак плагіату. Усе залежить від змісту та форми вираження запозиченого фрагмента. У кожному конкретному випадку він буде різним. Саме тому жодна комп'ютерна програма не може встановити ознаки плагіату. Тут потрібен спеціаліст, зокрема судовий експерт у сфері інтелектуальної власності, для оцінки природи збігів й відмінностей ознак творів, для визначення їх походження та можливості виникнення незалежно один від одного.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення поняттю «наукова інформація».
2. Назвіть види та ознаки наукової інформації.
3. Охарактеризуйте поняття «інформаційний пошук».
4. Окресліть теми інформаційного пошуку, його хронологічні, мовні й географічні межі.
5. Визначте склад, зміст та характер первинних і вторинних джерел інформації.
6. Що розуміють під документальним фондом наукової інформації?
7. Як відбувається бібліографічний пошук інформації?
8. Які групи спеціалізованих соціальних мереж Вам відомі? Назвіть переваги кожної.
9. Назвіть етапи накопичення наукової інформації.
10. Охарактеризуйте форми ведення робочих записів.
11. Поясніть наявні концепції написання літературного огляду.
12. Які існують правила цитування?
13. Чим правомірне запозичення відрізняється від неправомірного?
14. Розкрийте значення понять «плагіат» та «академічний плагіат».
15. Бібліографічний опис літератури. Назвіть вимоги до оформлення наукових джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених. : кол. моногр. /за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

2. Бірта Г. О. *Методологія і організація наукових досліджень*. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
3. Гуроров О. І. *Методологія та організація наукових досліджень* : навч. посіб. Харків : ХНАУ, 2017. 272 с.
4. ДСТУ 8302:2015 *Інформація та документація Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання*. [чинний від 2016-07-01]. Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2015. 27 с.
5. ДСТУ 3017:2017. *Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять* [На заміну ДСТУ 3017-95; чинний від 2016-07-01]. Вид. офіц. Київ : Державна наукова установа «Книжкова палата», 2015. 42 с.
6. *Основи методології та організації наукових досліджень*. : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів /за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
7. Подоляк Л. Г. *Психологія вищої школи*. : практикум. : навч. посібник. Київ : Каравела, 2008. 336 с.
8. Романчиков В. І. *Основи наукових досліджень*. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
9. Сопова К. А. *Методи виявлення плагіату в наукових публікаціях. Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. №4. С. 31-37.
10. Струнгар А. В. *Пертинентність і релевантність інформаційних ресурсів при пошуку інформації в електронних бібліотеках. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2014. Вип. 39. С. 407-416.
11. Храпцов П. О. *Поисковых системах, доменных именах и поисковой оптимизации. Агентство корпоративных коммуникаций OSPCon*. Режим доступа: <https://www.osp.ru/os/2005/11/380556/>
12. Цехмістрова Г. С. *Основи наукових досліджень* : навч. посіб. Київ : Слово, 2003. 240 с.
13. Штефан А. С. *Науковий плагіат: співвідношення використання ідеї та форми вираження твору. Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. №4. С. 68-79.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

РОЗДІЛ 6

НАУКОВИЙ ТЕКСТ ЯК ФОРМА ІСНУВАННЯ НАУКОВИХ ЗНАНЬ

План

1. Поняття наукового тексту
2. Ознаки наукового тексту –
3. Класифікація наукових текстів
4. Композиція наукового тексту та принципи його укладання

ПОНЯТТЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Сучасне розуміння будь-якого *тексту* ґрунтується в лінгвістиці на тлумаченні його не лише як готового продукту мовлення, а і як складного комунікативного механізму. За цих умов текст є середнім елементом схеми комунікації: автор (адресант) – текст – читач (адресат). Наукові тексти зорієнтовані на читача як професіонала (партнера й однодумця), підготовленого до сприйняття інформації.

Отже, *науковий текст* виступає способом подання наукової інформації, результатом наукового дослідження. Він є тим інтелектуальним продуктом, що доводиться до наукової громадськості. Доля наукового дослідження, його сприйняття науковим товариством, вплив на процес розвитку науки залежить саме від якості наукового тексту.

Аналіз останніх наукових праць спонукає до певного узагальненого визначення. *Науковий текст* – це цілісний комунікативний блок, що має чітку, логічну структуру із внутрішньо завершеними частинами (розділами, пунктами, абзацами), насиченими відповідною термінологією, змістом яких є наукове знання.

Науковий текст постає в трьох *варіантах*:

- ✓ виступає продуктом дослідження, тому що містить наукові ідеї, обґрунтування, аргументації, тобто наукове знання;
- ✓ упорядковує наукове знання, закріплюючи його в науці та забезпечуючи наукову комунікацію;
- ✓ є зразком інтелектуального продукту, тобто змушує наслідувати або призводить до формування уявлень про те, як не треба писати.

Орієнтація на читача-професіонала послідовно реалізує такі основні *функції наукових текстів*:

- інформативну (повідомлення);
- епістемічну (з'ясування, обґрунтування знань);

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- комунікативну (передавання спеціальної інформації);
- перформативну (встановлення фактів/зв'язків за допомогою мовного матеріалу);
- гносеологічну (пізнання);
- когнітивну (отримання нового знання);
- апелятивну (вплив, прагнення переконати);
- дослідницьку;
- презентаційну (представлення дослідника у науковому товаристві).

Поглиблення вимог до кваліфікаційних наукових робіт і наукових публікацій загострюють сьогодні увагу до культури наукового тексту.

Серед науковців виділяються декілька *методів логічної побудови наукового тексту*:

- ✓ дедуктивний;
- ✓ індуктивний;
- ✓ метод викладу на основі проблемного принципу;
- ✓ метод аналогії.

Дедуція – це рух думки від загального до конкретного. Дедуктивний метод викладу матеріалу доречно використовувати тоді, коли необхідно розглянути якість явища на підставі вже відомого зведення або закону й зробити необхідні висновки. Дедуктивне міркування охоплює певні етапи:

- ✓ висування тези або гіпотези;
- ✓ розвиток тези (гіпотези), її обґрунтування, доказ або спростування з використанням таких аргументів, як тлумачення тези, посилання на думки авторитетів, доказ від протилежного, наведення фактів і прикладів, порівняння;
- ✓ формування висновків і пропозицій.

Отже, наукові тексти з дедуктивною структурою починаються з узагальнення. Далі в тексті конкретизується, пояснюється або доводиться найголовніше положення. Дедуктивний метод широко використовується в наукових статтях, дискусіях, семінарах.

Індукція – це рух думки від часткового до загального, від знання окремих фактів до узагальнення. Композиційно науковий текст цієї моделі будується в такий спосіб:

- ✓ у вступі визначається мета дослідження,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ в основній частині – накопичені факти, розповідається про технології їх отримання, проводять аналіз, порівняння та синтез отриманого матеріалу;
- ✓ на підставі отриманих результатів робляться висновки, встановлюються закономірності, визначаються властивості будь-якого об'єкта, ознаки того чи іншого процесу тощо.

Індуктивне міркування активно використовується в наукових повідомленнях, монографіях, дисертаціях.

Виклад на підставі проблемного принципу – це різновид індуктивного методу. Він передбачає побудову певної послідовності проблем, досліджуючи які, автор може прийти до теоретичних узагальнень, формулювання правил і закономірностей. Під час лекції, доповіді, у процесі написання дисертаційного дослідження, статті автор формулює проблему й пропонує послідовність можливих шляхів її вирішення. Вибравши оптимальний шлях, автор детально аналізує проблему: розкриває її внутрішні суперечності, наводить наукові факти, що підтверджують висловлені припущення, аргументовано спростовує погляди інших дослідників, не переконливі, на думку автора).

Умовиводи за **аналогією** мають імовірнісний, приблизний характер. Цим можна пояснити їх меншу поширеність у наукових текстах.

ОЗНАКИ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Безумовно, кожен текст (науковий, художній, публіцистичний) виявляє певну більш-менш виражену функціонально-стильову орієнтацію і як цілісний мовний твір має власні характеристики й принципи побудови. Слід зазначити, що науковий текст від публіцистичного й художнього має **принципові відмінності**.

Властиві науковому стилю ознаки – *логічність, ясність, стислість, виразність, читабельність, зв'язність, структурна організованість, цілісність, точність, абстрагованість, узагальненість, інформативність* – знаходять віддзеркалення майже у всіх текстових категоріях. Зупинимось на деяких.

Логічність. Науковий текст фактично має раціональний характер, він складається із суджень, побудованих за правилами логіки. Отже, важливою його особливістю є широке використання термінології певної наукової галузі. На відміну від художнього тексту, він базується не на образі, а орієнтований

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

на доцільність, розумність. На відміну від публіцистичного тексту, він не припускає спрощення. Його призначення в тому, щоб довести, обґрунтувати, аргументувати істину.

Ясність. Уже для вчених епохи Античності ясність була однією з перших вимог до публічної промови: «Достойність стилю полягає в ясності; доказом цьому слугує те, що, коли мовлення не ясне, воно не досягає своєї мети». Афористично цю думку висловив й Іван Огієнко: «Хто пише неясно, той проповідує в пустині». Отже, настанову на зрозумілість в усі часи уважали обов'язковою ознакою довершеного мислення й мовлення. Навіть фундаментальна думка повинна бути сформульована так, щоб її розуміння не викликало труднощів. І це справді так: мета науки полягає в тому, щоб сумнівне робити очевидним, складне – простим, фрагментарне – цілісним, безсистемне – систематичним. Звісно, науковий текст із фізики може бути незрозумілим юристові, а праця з криміналістики – фізикові. Тому ясний науковий текст повинен бути зрозумілим читачеві, який володіє понятійним апаратом відповідної галузі.

Техніка мовної ясності давно опрацьована. На *лексичному рівні* – переважне використання загальноновживаних слів, і до того ж у точному значенні, уникнення двозначностей, пріоритет українських відповідників. На *морфологічному* – не скупчувати поспіль кілька іменників, надто в родовому відмінку, не витісняти дієслова віддієслівними іменниками, домірно вживати різні частини мови. На *синтаксичному* – занадто не видовжувати фрази, не розривати думку довгими вставками, не нанизувати кілька підрядних речень поспіль, слідкувати за природним порядком слів.

Корисно додержувати правила «одна думка – одне речення». Якщо думка надто утяжлива, щоб уміститися в одному реченні, її варто обдумати й скоротити, або розташувати в кількох сусідніх реченнях, а зв'язок між ними підкреслити лексично: *по-перше, насамперед, потім, саме тоді, водночас, проте, на противагу цьому, до того ж* тощо. Такі речення сприймаються легше, бо не треба перенапружувати увагу.

Стислість. Лаконізм не тільки підвищує дієвість наукового тексту, а й слугує критерієм його стильової правильності. Усі мовні засоби, які ущільнюють виклад і звільняють автора від зайвих зусиль, варто вважати нормативними. За допомогою новітніх електронних носіїв передавання інформації вимагає все менше місця, а її сприйняття – все менше часу. Стислість (мовна економія) – обличчя наукового стилю. Лаконічний текст

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

довше тримає увагу й сильніше впливає на читача. Стислість заохочує відстежувати логіку викладу, звільняє від сторонніх асоціацій, допомагає швидше віднайти найголовніше.

Деякі автори-початківці, потрапивши в полон до масиву зібраної інформації, намагаються писати розлого, щоб підвищити доказовість своїх роздумів, щоб не виникало сумнівів в їхній фундаментальності. Як наслідок, у текст потрапляє більше відомостей, пояснень і доказів, ніж це об'єктивно потрібно. Проте важлива не кількість, а якість: кілька аргументів, але потужних.

Доведено часом, що справжні наукові відкриття викладались на десятках сторінок. Так, праця Ніколо Макіавеллі «Володар» («Державець»), яка започаткувала політологію, налічує лише 90 сторінок. Фердинан де Соссюр став «батьком» сучасного мовознавства завдяки єдиній праці – опублікованому курсу університетських лекцій. Хірург Микола Коротков здобув світову славу, відкривши метод вимірювання артеріального тиску, розповівши про нього в односторінковій журнальній статті. Отже, навіть невеликі публікації здатні викликати глобальні зміни в науці, якщо їхні автори наділені гострим розумом і лаконічним викладенням.

Відповідно вирізняють два *способи скорочення*: мовний (довгі мовні елементи замінюють на коротші) та змістовий (позбуваються несуттєвого, зрозумілого).

Якщо перший спосіб усуває тільки мовну надлишковість, то другий передбачає також і певні інформаційні втрати. У науковому тексті абсолютно все має бути змістовно навантаженим. Не повинно бути зайвих слів, речень, абзаців. Елемент, що не виконує в тексті певної функції, не працює на зміст, треба безжально видаляти. Бо це суперечить принципу мовної економії. Словесна надлишковість певною мірою виправдана лише для уникнення різночитань, коли інформацію доводиться подавати якомога докладніше й точніше.

Наприклад, замість кількох слів можна вжити одне. Порівняймо:

1. *Депопуляція, що досягає значних розмірів, беззаперечно **негативно позначається на можливості сталого** (=перешкоджає=) розвитку Української держави;*

2. *Формування організаційної культури **справляє позитивний вплив на ефективність** (=поліпшує=) управління персоналом підприємства;*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

3. *Аналіз наукових поглядів на явище фінансової реструктуризації показує, що загалом підходи до визначення поняття фінансової реструктуризації характеризуються різноманіттям* (=це поняття визначають по-різному=).

Виразність. Публікуючи працю, вчений ставить за мету повідомити колегам про свої дослідження. Наукова розвідка має дійти до найширшого кола фахівців. Успіх у цій справі залежить і від того, наскільки вправно написано текст.

Отже, науковий текст – не просто передавання інформації, а й вплив на читача. Для цього треба дотримуватись *правил виразності*:

- ✓ текст буде виразним, якщо авторові вдалося знайти нові факти, дати їм власне тлумачення або знайти в спостереженні нестандартний підхід;
- ✓ текст буде виразним, якщо автор абсолютно переконаний у тому, про що пише;
- ✓ текст буде виразним, якщо автор прискіпливо добирає мовні засоби, свідомо послуговуючись усім розмаїттям виражальних можливостей – як мови загалом, так і наукового стилю зокрема.

Серед науковців існує думка, що варто розрізняти поняття «виразність» і «читабельність». Вони близькі, але не тотожні. Якщо перше передає міру впливу тексту на читача, то друге – простоту й швидкість засвоєння змісту.

Читабельність (доступність) – це сприйняття й осмислення наукового тексту читачем без істотних поняттєвих чи мовних труднощів. Читабельність визначають за формальними показниками, серед яких:

- ✓ використання незначної кількості запозичених слів (термінів);
- ✓ використання речень із неускладненою будовою;
- ✓ зв'язність і структурованість тексту;
- ✓ тематична єдність і ритмічність тексту.

Отже, науковий твір, як художній і публіцистичний, теж має орієнтуватись на читача. Тобто бути, як зазначив Петро Селігей, «антропоцентричним».

Зв'язаність. За допомогою мовних чинників зв'язаність забезпечує обмін інформацією. Показниками зв'язаності є: порядок слів, інтонація, наголос, пауза, ситуація спілкування.

Зв'язаність характеризує синтаксичну організацію тексту, яка забезпечує логічність і точність викладу, однозначну інтерпретацію змісту. Існують різні види засобів зв'язності. Так, можна виділити:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ лексичні засоби зв'язку;
- ✓ лексико-граматичні;
- ✓ граматичні.

Серед *лексичних засобів* найбільш розповсюджене лексичне повторення. Це пояснюється прагненням до однозначності, й точності, які досягаються за допомогою стійкої термінології та обмеженого використання синонімів.

Найбільш нейтральний вид зв'язку – *за допомогою займенників*: з одного боку, вживання займенника замість повторення того ж слова дозволяє уникнути стилістичної одноманітності, з іншого – забезпечує стислість й інформаційну сконцентрованість, необхідну в наукових текстах.

Лексико-граматичні засоби зв'язку теж забезпечують логічну й композиційну організацію текстового матеріалу, відображаючи широкий спектр відносин (умовних, причинно-наслідкових, порівняльних тощо). Це так звані мовні скріплювачі, які допомагають вибудувати науковий текст композиційно й структурно (*по-перше, по-друге, перш за все, нарешті*); пояснити спосіб аналізу автором проблеми (*зокрема, наприклад, з іншого боку, однак*); зробити висновок, узагальнення, підбити підсумок (*отже, так, у такий спосіб, загалом*); конкретизувати, уточнити, додати (*саме, крім того, навіть, проте*). До них приєднуються мовні кліше, що вказують на зв'язок із попередньою інформацією (*як було сказано, розглянуте вище дозволяє, як уже зазначалося*).

До *граматичних засобів* зв'язності належать: порядок слів, синтаксичний паралелізм, вживання певних форм дієслова. Порядок слів і речень у тексті, відображаючи характер розподілу інформації, визначається комунікативними цілями автора. Для наукових текстів характерний нейтральний порядок слів, де *тема* (первинна, відома інформація) розташовується на початку речення, а *рема* (нова, важлива, актуальна інформація) – наприкінці. Рема, зазвичай, збігається з групою присудка, а тема – з підметом. Крім того, порядок слів у реченні залежить від контексту й виконує текстоутворювальні функції.

Отже, зв'язність наукового тексту базується насамперед на внутрішній логіці предмета дослідження.

Науковий текст неможна уявити без *точності*. Точність як норма наукового стилю вимагає ретельно добирати слова й звороти, вживати їх в узвичаєних значеннях – так, щоб звести до мінімуму ймовірність

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

неоднозначного розуміння. Але точність не повинна стримувати його рухомість і пластичність, перетворюючи написане в набір мовних кліше. Якщо доводиться обирати між ясністю й точністю, перевагу краще віддати ясності, бо на першому місці в наукових текстах мають стояти інтереси багатьох читачів, а не одного автора. В особливо важливих місцях наукових досліджень (там, де дають визначення, формулюють закони, правила, висновки) перевагу варто віддавати точності, в інших випадках – ясності.

Цілісність – це базова ознака наукового тексту як комунікативного блоку. Вона характеризує змістовну й смислову єдність тексту, що забезпечується темою, метою спілкування, граматиною та єдиним жанром.

Отже, цілісність наукового тексту – це:

- ✓ наявність у дослідження певної теми, тобто того, про що йдеться в тексті;
- ✓ наявність ідеї, тобто основного висновку, що передає задум автора;
- ✓ можливість підібрати заголовок до наукового дослідження;
- ✓ можливість створити відносно автономне (закінчене) висловлювання, тобто цілісний науковий текст зазвичай має початок і кінець.

Інформативність. Кожен текст створюється заради передавання інформації. Проте далеко не завжди реципієнт здатний адекватно зрозуміти задум автора, оскільки кожна людина має свою картину світу – поняттєву й мовну. Іншими словами, науковий текст – це певна інформаційна база, основними характеристиками якої виступають інформаційна насиченість та інформативність. Інформаційна насиченість наукового тексту розуміється як загальна кількість інформації, закладеної автором дослідження, тоді як інформативність тексту передбачає його новизну, оригінальність і корисність для наукового загалу. Обидві характеристики пов'язані зі ступенем його оптимальної змістовної наповненості.

Узагальненість. На відміну від художнього тексту, який характеризується максимальною естетичною й образною конкретизацією, однією з головних ознак наукового тексту є максимальна узагальненість. Оскільки призначення науки – відшукувати закономірності, науковий текст повинен бути об'єктивним і позбавленим будь-яких випадковостей. Накопичуючи факти, експериментуючи й узагальнюючи, наука фіксує свої результати в поняттях і системі понять. Для реалізації цієї ознаки в науковому тексті використовуються спеціальні мовні засоби (лексичні, морфологічні, синтаксичні).

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

На лексичному рівні узагальненість наукового тексту проявляються насамперед через *абстрактну лексику* (зокрема, терміни), також підкреслюється спеціальними словами: *зазвичай, завжди, регулярно* тощо. Дієслова широкої семантики (*існувати, мати, проявлятися* тощо) теж виступають в узагальненому значенні. Певні дієслова виконують функцію зв'язування (*бути, слугувати, мати* тощо).

Абстрактність й узагальненість реалізується також через вживання слів середнього роду (*пізнання, обговорення, поняття*). Ще однією типовою ознакою узагальненості наукового тексту є використання *віддієслівних іменників*. Найчастіше вони входять до складу готових усталених кліше, і їхнє використання є необхідним і виправданим. Віддієслівні іменники мають здатність не називати конкретну дію, а лише дають загальне уявлення про неї. Вони забезпечують однозначність і узагальненість змісту (*виконувати обчислення, а не обчислювати; здійснити перевірку, а не перевірити; займатися дослідженням, а не досліджувати*).

На синтаксичному рівні узагальненість наукового тексту реалізується за допомогою *поширених безособових, неозначено-особових речень*, які використовуються для описування явищ, фактів, процесів.

Структурна організованість (членованість). Будь-який текст можна комунікативно розділяти на частини з метою полегшення сприйняття інформації. Структура наукового тексту відображає послідовність розташування смислових блоків у тексті. Для наукових текстів насамперед характерні типізовані схеми розташування змістовної інформації, які визначаються жанровою приналежністю.

Основні письмові форми наукового тексту (монографія, стаття, дисертація, реферат, рецензія) мають властивий їм порядок розташування частин тексту й відповідно більш-менш стандартний набір мовних засобів для оформлення переходів від однієї змістовної частини до іншої. Науковий текст незалежно від галузі будується за схемою «вступ – основна частина – висновок». Необхідними елементами є також заголовок і список використаної літератури.

Кожен структурний блок виконує відповідну функцію:

- ✓ заголовок відбиває головний зміст тексту або його тему;
- ✓ у вступі зазвичай викладається історія питання з необхідним ступенем деталізації, ставляться завдання, обґрунтовуються її актуальність і значення;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ основна частина містить авторське рішення поставленого завдання;
- ✓ у висновку підбиваються підсумки, формулюються нові судження, підкреслюється значимість отриманих результатів, прогноуються можливості їх використання.

Можна виокремити стандартні вирази, які сигналізують про перехід до наступної змістовної частини:

- *у цій статті ставиться завдання показати; оскільки в цьому дослідженні нас цікавить; основний акцент тут робиться; надалі ми будемо розглядати явища* (перехід від вступу до основної частини);
- *залишається зауважити на; цілком можливо, що саме на цьому шляху буде знайдено рішення; отже, ми розглянули деякі питання* (перехід від основної частини до висновків).

Отже, будь-який науковий текст – це особливий діалог. Він – ретроспективно й перспективно – пов'язаний з іншими дослідженнями: є своєрідним мікротекстом у загальнонауковому макротексті.

З одного боку, у межах певної галузі, концепція окремого автора (дослідника) перегукується з множиною інших текстів, як інших авторів-колег, так і своїх власних. З іншого – кожен новий науковий текст відбиває розвиток наукового пізнання, показуючи реалізацію спадкоємності в науці. Кожен науковий текст належить до складного механізму, який здійснює як зберігання знання, так і спілкування людей, що створили ці знання.

КЛАСИФІКАЦІЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

У сучасній науці використовується багаторівнева *класифікація наукових текстів*.

Так, за *функціональним призначенням* наукові тексти розподіляють на:

- ✓ **теоретичний** (подає теоретичні аспекти дослідження, його пояснення з погляду сформульованих закономірностей і тенденцій);
- ✓ **методологічний** (містить опис принципів, підходів, слугує для обґрунтування специфіки методології проведеного дослідження);
- ✓ **оглядовий текст** (обґрунтовує предмет дослідження, вказує на ступінь невивченості його окремих складників, зазвичай, представляє собою огляд наукової літератури з досліджуваної проблеми);
- ✓ **пояснювальний текст** (становить вербальну структуру, яка призначена для пояснення положень інших видів тексту: різні примітки

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

й пояснення, словники базових і додаткових понять, таблиці, діаграми, схеми, графіки);

- ✓ **емпірико-фактологічний текст** (містить опис фактологічної бази дослідження, класифікацію й узагальнення фактів, зазвичай, представляє собою статистику проведених іншими дослідниками соціологічних досліджень);
- ✓ **додатковий текст** (розміщують у додатках до наукової роботи, зазвичай, представляє собою анкети, графіки як додаткові докази наукових положень);
- ✓ **вторинний текст** (являє собою згортання й розгортання інформації у вигляді анотацій, рефератів, конспектів, оглядів, рецензій).

Залежно від *комунікативної мети* наукові тексти діляться на описові та аргументаційні.

Описові тексти характеризується найбільшою простотою й чіткістю організації. Мета описового наукового тексту – створення детального уявлення через безліч його відмінних (істотних і несуттєвих) ознак. В описових текстах послідовно перераховуються ознаки, властивості, риси предмета або явища й встановлюються зв'язки між ними.

Елементи описового тексту зазвичай розташовуються залежно від значущості, щоб кожен наступний елемент доповнював новими фактами до попередній. Загальне уявлення про предмет може бути сформоване як на початку описового тексту, так і наприкінці. Така форма викладу використовується найчастіше для опису матеріалів, дослідів, експериментів, приладів. В описах використовуються порівняння, аналогії, протиставлення.

Різновидами описових текстів є визначення, дефініція, опис, пояснення.

Найбільш розповсюдженими серед наукових текстів є **визначення**, мета якого – охарактеризувати наукове поняття через вказівки на його найсуттєвіші ознаки й властивості. На синтаксичному рівні визначенням характерні конструкції із загальним синтаксичним значенням «суб'єкт (носій ознаки) – властивість (ознака)».

Наприклад: *Основні засоби підприємства використовуються протягом багатьох виробничих циклів не менше одного року, зберігаючи свою натуральну форму. Основні засоби діляться за призначенням на виробничі кошти й невиробничі кошти. У складі основних засобів є активні й пасивні кошти.*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Близькою до визначення є *дефініція*. Проте в дефініції перераховуються тільки диференціальні ознаки об'єкта, що виділяють його за допомогою ідентифікації з іншим суміжним поняттям. У дефініції зазвичай відсутня повнозначна характеристика.

Наприклад: *Цивільне право – одна з основних галузей права в Україні – представляє систему норм, що регулюють на засадах рівності учасників відносин, недоторканність власності, свободу укладення договорів, сукупність майнових, а також пов'язаних із ними особистих немайнових відносин.*

Опис будується у вільній формі, зберігаючи головну комунікативну мету – дати характеристику предмета, поняття, явища з певною мірою точності й деталізації. Структура цього різновиду опису зазвичай представлена тематичною прогресією.

Наприклад: *Предметом цивільного права, як і будь-якої іншої галузі, є суспільні відносини, тобто зв'язки між членами суспільства. Специфіка цивільного права полягає в тому, що воно регулює відносини, пов'язані з певним майном. Цивільне право регулює усі найважливіші сторони й види майнових відноси.*

Мета **пояснення** – доповнити характеристику об'єкта, ввести другорядні деталі, що уточнюють й ілюструють інформацію про його властивості й ознаки.

Наприклад: *Цивільне право регулює усі найважливіші сторони й види майнових відносин, зокрема, правове становище учасників цих відносин. Тут розкриваються поняття правоздатності громадян, умови виникнення дієздатності, закріплюється порядок визнання громадян недієздатними, встановлення над ними опіки та піклування.*

Аргументаційні тексти – це тексти, що переконують, доводять, роз'яснюють. Тексти цього типу об'єднані метою передавання, демонстрації процесів мислення, логічного висновку, обґрунтування наукової позиції. До текстів цього типу належать міркування, доказ, пояснення.

Базова структура **міркування** охоплює посилення й висновок, який не завжди є верифікованим, бо залежить від посилення, які можуть бути як істинними, так і хибними. **Пояснення** ж за структурою нагадує доказ, проте аргументами тут є лише конкретні приклади й факти, які дозволяють визнати висунуті автором тези.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Наприклад: *Цінності спотворюють сприйняття природи, суспільства й людини, тому, щоб людина не обманювалась у своєму сприйнятті, вона повинна постійно усвідомлювати факт присутності цінностей.* (Це було міркування, за ним йде пояснення). *Говорячи про «спотворення», я маю на увазі накладення особистісного аспекту сприйняття на реальні аспекти, що пізнає людина.*

Докази складаються з тези (основне судження, істинність якого повинна бути доведена) й аргументів (положення, що доводять тези).

Отже, якщо в тексті-міркуванні первинне посилення повинно сприйматися читачем на віру, то в тексті-доказі теза підтверджується фактами, на підставі яких робиться висновок про правильність тези.

Наприклад: *Нормативність, як результат історичного розвитку суспільства, не є специфічною ознакою права.* (Це була теза, далі йде перший аргумент). *Вона присутня в релігії, моралі, естетиці, і навіть літературі.* (Далі йде наступний аргумент). *Деякі соціальні норми належать кільком нормативним системам водночас.* (Далі наводиться ілюстрація другого аргументу). *Так, євангельські заборони «не вбий», «не вкради» – це і моральні, і юридичні правила.* (Далі робиться висновок). *Тому, для того щоб відрізнити право від інших соціальних феноменів, необхідні ще якісь ознаки. Одна з них – загальнообов'язковість права. Це друга після нормативності ознака права.*

Проте необхідно пам'ятати, що в сучасному науковому тексті досить рідко трапляються окремо описові та аргументаційні тексти. Набагато частіше можна побачити поєднання різних способів в одному тексті.

КОМПОЗИЦІЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ ТА ПРИНЦИПИ ЙОГО УКЛАДАННЯ

Науковий текст не повинен нагадувати огляд, його функція дослідницька. Тому серед *принципів* його укладання фахівці виділяють такі:

- ✓ **принцип змістової насиченості**, що полягає в пізнавальній цінності професійно орієнтованої інформації, лексичному й граматичному наповненні;
- ✓ **принцип професійної значущості**, який виявляється в повідомленні необхідної інформації з галузі професійної сфери діяльності;
- ✓ **принцип наукової інформативності**, що розкривається в авторській концепції, оцінці певного явища чи факту;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ **принцип новизни**, що характеризується наявністю нових знань, які обґрунтовано на підставі фундаментальних або прикладних наукових досліджень й впроваджено у практику;
- ✓ **принцип змістової завершеності**, який реалізується в цілісності вирішення поставлених завдань;
- ✓ **принцип доступності**, що означає зрозумілість, легкість сприйняття інформації, відповідність комунікативній сприйнятливості користувача;
- ✓ **принцип інтертекстуальності**, який характеризують як багатовимірний зв'язок наукового тексту з іншими видами текстової інформації.

Правильний науковий текст вирізняється стрункою **композицією**, яка відображає рух думки дослідника. Тому текстову інформацію доцільно розподіляти відповідно до того, як її сприйматимуть: *старе – нове, відоме – невідоме, головне – другорядне, істотне – неістотне, загальне – конкретне, спільне – специфічне, просте – складне, зрозуміле – незрозуміле, звичне – незвичне, безперечне – суперечливе*.

Названі вище принципи визначають *структуру наукового тексту*. Традиційно науковий текст складається з трьох частин:

- ✓ **постановочної**, де визначається проблема, мета й завдання, гіпотези й методи дослідження, а також описується зв'язок проведеного дослідження з іншими.
- ✓ **дослідницької** (опис дослідження й отриманих результатів);
- ✓ **підсумкової** (висновки й рекомендації для проведення подальших досліджень і використання результатів у практичному житті).

Оскільки все в науковому тексті підпорядковане вирішенню єдиної наукової проблеми, самостійність кожного композиційного елемента є досить формальною: будь-який розділ виконує свою функцію тільки в сукупності з іншими.

Отже, основна ідея й проблема наукової роботи, сформульовані у вступі в загальному вигляді, потім послідовно розгортаються в основній частині (спростовуються, доводяться, пояснюються, уточнюються). Для цього слід враховувати мовні засоби організації інформації наукового тексту.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

МОВНІ ЗАСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

N	Функції змістовних відношень між елементами інформації	Мовні засоби для поєднання інформації
1	Тотожність, близькість суб'єкта, об'єкта дії або місця дії (події)	Він; цей; той (самий); такий (самий); такий; подібний; у(в)се це; в(у)сі ці; це все; тут; там; усюди; скрізь; вище; нижче
2	Причини й наслідки, умови й наслідки	І; та; але; проте, однак; тому що; бо; звідки йдеться; за таких умов; в(у) результаті; через; в(у) зв'язку з цим; згідно з; відповідно до; в(у) такому випадку; якщо (ж), то це свідчить про; вказує на; засвідчує, що; дозволяє; сприяє; має значення.
3	Порядок викладення інформації й часова співвіднесеність	Спочатку (насамперед) з'ясуємо; передусім зазначимо; наступним кроком у дослідженні; в(у) той же час; поряд із цим; попередньо; вище; в(у) подальшому; по-перше; останнім часом; нарешті; насамкінець.
4	Всебічний розгляд об'єкта (з точки зору типовості, сутності конкретності тощо)	З точки зору; в(у) цьому розумінні; взагалі; зокрема; як правило; зокрема; практично, по суті; з одного боку; з іншого боку; крім того; у (в) контексті; за концепцією; між іншим; більше того.
5	Зіставлення й протиставлення інформації	Однак, проте; але, та, також, як, так само, як і; не лише, але й; навпаки, аналогічно, також, з одного боку, з іншого боку, в(у) той же час, як; між тим, як; в(у) той час, як; разом із тим, інакше, саме так.
6	Виокремлення частин висловлювання	Головне, необхідно зазначити, маємо підкреслити (зазначити); слід мати на увазі (враховувати); характерно, що; лише; виключно це.
7	Доповнення або уточнення інформації	Також, і, разом із тим, крім того, понад (що?), до речі, між іншим, головним чином, особливо, точніше, скоріше, йдеться про, мається на увазі, по суті, справа в тому, що, втім, все-таки, повернемося до теми, що; у випадку, тобто, а саме.
8	Зв'язок між попередньою та наступною інформаціями	Як було сказано (показано, зазначено, встановлено, одержано, виявлено, знайдено, з'ясовано), як свідчать дані, на підставі даних, у(в)раховуючи (що), як видно з таблиці, як (уже) зазначалося раніше, (підкреслювалося,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

		у(в)казувалося вище), вище(нижче) наведено, вище йшлося про, згідно з цим, відповідно до цього, у зв'язку з вищевикладеним, названий, останній, попередній, відповідний, вищеописаний, вищенаведений.
9	Об'єктивна оцінка інформації	Природно, безперечно, очевидно, навряд чи, начебто, у дійсності, насправді, дійсно, правда; точніше; зрозуміло; безсумнівно, але; швидше за все, на перший погляд, врешті-решт, зрештою, дослідження показало, досвід (розрахунки, аналіз) підтвердив, можна припустити, невідомо, як відомо, загальновідомо.
10	Суб'єктивна оцінка інформації	Думається; думаємо, що; здається, що; за нашим переконанням, уявляється вірогідним (правомірним), викликає сумнів, точка зору автора..., спадає на думку, й(і)мовірно.
11	Узагальнення, висновок, підсумок	Отже, тож, коротше кажучи, у підсумку, в результаті, у зв'язку з цим виходить, так що, усе це свідчить про те, що, звідси впливає (є зрозумілим, що), з цього ясно, що (є очевидним, що), це дозволяє зробити висновок (зводиться до того, що, свідчить про), нарешті, сформулюємо висновок, підбиваючи підсумки, резюмуючи.
12	Ілюстрація зазначеного	Наприклад, так, як приклад, прикладом може слугувати, проілюструємо яскравими прикладами, про що можна судити за; продовжимо ілюструвати; наведемо найяскравіший приклад; проаналізуємо типові приклади; унаочнимо, візуалізуємо.
13	Введення нової інформації, у тому числі питальними та риторичними реченнями	Які основні характеристики закону? У чому полягає новизна роботи? Розглянемо такі випадки. Наведемо такі факти. Наведемо кілька нових аргументів. Зупинимось детальніше на. Приступимо до. Перейдемо до питання про. Постає (виникає) питання про. Припустімо. Досить згадати (вказати). Основні переваги цього методу. Деякі додаткові зауваження стосуються. Кілька слів про перспективи дослідження.

Вперше увагу читача на основну ідею авторської концепції акцентує **заголовок наукового тексту**. Назва (заголовок) наукового тексту – найважливіша інформативна одиниця.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Існує декілька *типів заголовків*: назва загального характеру, назва, що конкретизує розроблені автором питання наукової теорії й практики, назва, яка відбиває особливості авторської постановки питання.

Отже, те, що стисло сформульовано в назві, згодом у тексті розкривається з потрібним ступенем деталізації. Формулюючи кожне наступне речення, треба пам'ятати, про що йшлося раніше й про що йтиметься далі. Тобто автор наукового тексту має розподіляти увагу як на зв'язки всередині конкретного речення, так і на зв'язки в межах абзацу, і на зв'язки на рівні всього тексту загалом.

Основною архітектонічною одиницею наукового тексту виступає **абзац**. Логіко-сисловою підставою для його виділення в науковому тексті є об'єктивний факт існування логічних єдностей, більших за судження. Грамотне членування тексту на абзаци допомагає осмислити прочитане.

Отже, основне призначення абзацу – розчленування тексту з метою виділення його компонентів, що, безумовно, полегшує сприйняття повідомлення, а також розставляє акценти. Абзац може складатися з одного речення, якщо йому надають особливого значення. Перехід від одного абзацу до іншого часто означає перехід до нової думки, і тому основним «акумулятором» нового в абзаци є перше його речення. Його й варто вважати головним, визначальним компонентом структури абзацу. Щоб головну думку, сформульовану в першому реченні, можна було прослідкувати й далі, у наступних реченнях варто застосувати повтор одного й того ж слова, словосполучення, вживання відповідних займенників.

Великі абзаци роблять виклад громіздким, штучно гальмують перехід від однієї мікротеми до іншої. Інша помилка – маленькі абзаци. Науковий текст, занадто подрібнений на абзаци, стає уривчастим і справляє враження несерйозності та поверховості думки. Найкраще, коли в тексті чергуються абзаци різної довжини, а середній розмір їх наближається до показника 7 (± 2) речень.

Структурні компоненти наукового тексту можуть поєднуватись декількома *видами зв'язку*:

- ✓ **ланцюжковим** (послідовним), коли речення (абзаци) послідовно зв'язуються одне з одним, а певний елемент попереднього речення стає вихідним пунктом для наступного, вимагаючи розгортання думки (переважно з використанням займенників і лексичних повторів);

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ *паралельним*, коли речення (абзаци) рівноправні, часто однотипні за будовою, а розвиток думки йде через зіставлення ознак;
- ✓ *дистантним* – об'єкт, що згадувався в першому абзаці, знову стане предметом уваги в наступних абзацах, через певну кількість речень іншого змісту;
- ✓ *перспективним* – вказує на те, про що мовитиметься далі;
- ✓ *ретроспективним* – певний фрагмент тексту вимагає пригадування змісту попередніх частин.

Взаємозв'язки між реченнями у науковому тексті можуть бути й складнішими. Так, найважливішу інформацію може нести перше речення, інші тільки уточнюють, поглиблюють, конкретизують його зміст. Інформація також може бути зосереджена в першому й останньому реченнях, тісно пов'язаних між собою, проміжні речення виконуватимуть функцію коментаря.

Отже, на підставі вищезазначеного в науковій літературі було сформульовано *загальні вимоги до створення наукового тексту*:

- ✓ Науковий текст має бути чітко структурованим, розділятися на розділи й параграфи, кожен з яких є самостійним й обґрунтованим науковим дослідженням з певної складової загальної проблеми.
- ✓ Науковий текст має відрізнятися композиційністю, тобто поєднанням в єдине ціле в певному порядку сторінок, що разом складають (компонують) визначену форму.
- ✓ Науковий текст вимагає логічно-послідовного викладу. Для того, щоб зробити висновки про певний процес або явище, обов'язково потрібно застосувати чіткі аналітичні процедури: порівняти об'єкти, виявити специфіку, знайти тенденцію (до зростання, стабілізації, зниження).
- ✓ Науковий текст повинен бути завершеним, становити певну цілісність.
- ✓ Науковий текст передбачає якісний рівень систематизації й узагальнення.
- ✓ Науковий текст повинен бути максимально точним і чітким, відрізнятися стислістю й ясністю викладення.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. У чому виражається специфіка наукового тексту?
2. Які методи логічної побудови доречно використовувати в науковому тексті?

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

3. Назвіть основні ознаки наукового тексту.
4. Як реалізується на різних мовних рівнях ясність як ознака наукового тексту?
5. Проаналізуйте правила виразності й читабельності наукового тексту.
6. На які види поділяють наукові тексти за функціональним призначенням?
7. Які виділяються різновиди описових наукових текстів?
8. У чому суть принципу інтертекстуальності?
9. Які основні недоліки наукових текстів?
10. Назвіть етапи роботи над науковим текстом?
11. Чим зумовлюється структура наукового тексту?
12. Яку роль виконує заголовок у науковому тексті?
13. Обґрунтуйте вимоги до наукового тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горошкіна О. М., Шугова Л. І. Науковий текст: особливості мови та стилю: навчально-методичний посібник для аспірантів. Луганськ : Світанок, 2013. 138 с.
2. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: монографія. Київ : Видавництво Київського державного університету, 1969. 304 с.
3. Овсієнко Л. М. Науковий текст як лінгвістична одиниця і комунікативний феномен. *Педагогічні науки*. Випуск 60. Херсон : ХДУ, 2011. С.125-128.
4. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. 2-ге видання перероблене та доповнене. навчальний посібник з алгоритмічними приписами. Київ : «Центр учбової літератури», 2009. 392 с.
5. Основи наукового мовлення /за ред. І. М. Плотницької, Р. І. Ленди. Київ : НАДУ, 2012. 48 с.
6. Селігей П. О. Український науковий текст : проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості : автореф. дис ... д-ра філол. наук. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 36 с.
7. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. 2-ге видання. Київ : Академія, 2010. 213 с.
8. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація. Київ : НАДУ, 2008. 184 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

РОЗДІЛ 7

СТАТТЯ ЯК САМОСТІЙНИЙ НАУКОВИЙ ТВІР

План

1. Наукова стаття як жанр наукової літератури
2. Класифікація наукових статей
3. Етапи роботи над науковою статтею
4. Структура та правила оформлення наукової статті
5. Вимоги до змісту, форми, мови наукової статті
6. Мовні кліше в науковій статті

НАУКОВА СТАТТЯ ЯК ЖАНР НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Створення й передавання наукового знання відбувається на підставі текстової діяльності: у науковому середовищі це публікація результатів наукових досліджень. З переходом до інформаційного суспільства помітно зросли обсяги наукових публікацій, але письмова комунікація до сих пір домінує над усною й вимагає оволодіння відповідними компетенціями.

Результати наукових досліджень оприлюднюються у вигляді різних видів *публікацій*. Це свідчить про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми (особливе значення мають індивідуальні публікації, роботи в співавторстві потребують додаткових роз'яснень). У тексті дисертації та автореферату здобувач має наводити посилання на власні публікації, вносити їх до списку використаної літератури й джерел.

Публікації показують основний зміст, новизну наукової роботи й фіксують завершення певного етапу дослідження або роботи загалом. Крім того, публікації забезпечують первинною науковою інформацією суспільство, сповіщають наукове товариство про появу нового наукового знання й передають індивідуальний результат у загальне надбання.

Наукові публікації виходять друком у формі друкованих або електронних видань. Більшість публікацій здобувача мають бути одноосібними, тобто без співавторів.

Одним з основних сучасних видів наукових публікацій є *наукова стаття*.

Як жанр наукової літератури наукова стаття сформувалась у ХІХ столітті. Раніше були розповсюджені наукові листи (із конкретною адресністю), публікації (оди, поеми) та памфлети. Не кожен науковий текст можна вважати науковою статтею, а лише той, який логічно завершений, аргументовано

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

розкриває авторське бачення проблеми, показує діалог думок, поданий у формі міркувань. Та й не кожна стаття може стати «науковою», а лише тоді, коли в ній реалізуються безпосередні цілі та функції науки – розвиток і систематизація знань, опис, пояснення й передбачення певних процесів і явищ.

Основні *ознаки науковості* статті:

- ✓ концептуальна спрямованість та науково-пізнавальний характер;
- ✓ наявність спеціального об'єкта дослідження, що належить до певної галузі науки;
- ✓ застосування спеціальних методів наукового пізнання;
- ✓ сутнісний аналіз та узагальнення фактів і явищ;
- ✓ соціальний контекст;
- ✓ визначеність й однозначність вживаних понять і термінів;
- ✓ чітке окреслення знайденого автором нового та авторської позиції.

Отже, наукова стаття – це логічно завершене дослідження будь-якої проблеми, яке було здійснене за допомогою застосування наукового методу. Зазвичай наукова стаття не просто висвітлює окреме наукове питання, вона фіксує науковий пріоритет автора, роблячи матеріал надбанням наукової спільноти. У науковій статті подаються кінцеві або проміжні результати наукового дослідження.

Наукова стаття виконує в науці кілька важливих *функцій*:

- ✓ *дослідницьку* (виступає формою віддзеркалення наукових результатів, методології й методів їх одержання);
- ✓ *презентаційну* (показує переваги дослідника і його досліджень серед наукового товариства);
- ✓ *оцінну* (дає оцінку стану наукових досліджень в аспекті проблеми статті);
- ✓ *комунікаційну* (є засобом спілкування дослідників із певної проблеми);
- ✓ *атестаційну* (забезпечує характеристику автора під час захисту дисертації).

Цілком зрозуміло, що обов'язковою ознакою наукової статті є *категорія інформативності*, яка може виявлятися в різних формах – від нульової, коли зміст тексту не несе нічого нового, а лише повторює вже відоме, до концептуальної, коли для її виявлення необхідно докладно проаналізувати текст. Цінність насамперед має інформація нова, корисна, прагматична, саме вона є показником інформативності наукового тексту.

Наукова стаття може містити такі *типи інформації*:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ змістовно-фактуальну,
- ✓ змістовно-концептуальну,
- ✓ змістовно-підтекстову.

Змістовно-фактуальна інформація (ЗФІ) містить повідомлення про факти, події, процеси, що відбувалися, відбуваються або ж відбуватимуться в оточуючому світі, реальному або уявному. У такій інформації можуть бути надані відомості про гіпотези, що висувають вчені, їхні погляди, зіставлення фактів, характеристики, різного роду припущення, можливі вирішення поставлених питань. ЗФІ є експліцитною (відкритою) за своєю природою, тобто вона завжди відтворена словесно. Одиниці мови в змістовно-фактуальній інформації звичайно вживаються в їх прямих, предметно-логічних, словникових значеннях. Цей тип інформації не вимагає дешифровки. Саме ця інформація відтворюється, коли текст переказують.

Змістовно-концептуальна інформація (ЗКІ) повідомляє читачеві індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, що описані, задум автора, його інтенцію, сприймання причинно-наслідкових зв'язків, їх значущості в соціальному, економічному, політичному, культурному житті суспільства. Така інформація становить творче переосмислення зазначених відносин, фактів, процесів. ЗКІ не завжди виражена з достатньою ясністю. Вона нагально вимагає різних тлумачень. Отже, змістовно-фактуальна інформація – це поштовх для розкриття змістовно-концептуальної інформації.

Змістовно-підтекстова інформація (ЗПІ) – це імпліцитний (прихований) зміст тексту, який здобувається з опису фактів, явищ, подій. Її читач може видобути, а може й пропустити через неуважне читання або обмежений світогляд. ЗПІ з'являється завдяки здатності мовних одиниць викликати асоціації, робити припущення. Отримання інформації такого типу вимагає певних зусиль із боку читача, а саме: уважного, можливо, кількаразового читання тексту, отримання коментарів до нього.

КЛАСИФІКАЦІЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

Жанр наукової статті сьогодні дуже популярний, тому існує багато його різновидів. Про них обов'язково потрібно знати, якщо хочете написати грамотну за змістом і за правилами оформлену статтю.

Існує кілька *класифікацій наукових статей*:

1. *У залежності від предмета й методу дослідження* (теоретичні, практичні, оглядові, історичні).

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Науково-теоретичні статті – це викладені в доступній формі теоретичні розробки в певній галузі. Такі статті відрізняються чіткою тематичною спрямованістю, глибоким аналізом і ґрунтовним науковим опрацюванням матеріалу. Присвячені, зазвичай, одній темі, одному предмету дослідження або опису вони мають чітко визначену читацьку спрямованість.

Науково-практичні статті – це публікації експериментальних досліджень, у таких роботах наводяться результати отриманих дослідів, розкривається їх практичне значення.

Оглядові статті – це насамперед огляд, у якому аналізується думка різних науковців щодо досліджуваного питання і, зазвичай, викладається думку автора.

Історична стаття відрізняється не тільки змістом, але й методом його побудови. Історичний метод дозволяє розгорнути картину у формі послідовної характеристики подій, що відбулися. Історична наукова стаття віддзеркалює тенденцію до спадковості наукової інформації. Тому такі статті мають найчастіше найширшу читацьку аудиторію. Вони вимагають продуманої форми викладення, об'єктивного ставлення до відбору фактів, зв'язку з сьогоденням.

2. За жанром викладення інформації (аналітичні, науково-публіцистичні, науково-дослідні, узагальнені).

Аналітична стаття – це дослідження, що проводилося на підставі вихідної інформації з використанням певного наукового методу. Щоб написати аналітичну статтю, потрібно:

- окреслити запитання, відповідь на яке ви плануєте шукати (воно зовсім не повинно бути глобальним, навпаки – чим конкретніше воно сформульоване, тим краще);
- продумати робочу гіпотезу, яку ви або підтвердите, або скоригуєте, або заперечите;
- зібравши матеріал й осмисливши його, необхідно сформулювати сюжет розвитку думки або план тексту (спочатку пояснення проблеми, потім – історичні екскурси та фон (бекграунд));
- наприкінці – запропонувати шлях або кілька шляхів розв'язання досліджуваної проблеми.

Отже, аналітична стаття відрізняється докладністю розробки теми, в ній є аргументовані докази, теоретичні узагальнення, логічні висновки та

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

практичні рекомендації. Водночас – це програма для перспективних напрямків у науковому дослідженні.

Науково-публіцистична стаття – це дослідницька робота, що характеризується поєднанням наукового та публіцистичного стилів. Фактично, така публікація характеризується вільною формою презентації матеріалу, а поняттєвий апарат орієнтований на досить широку аудиторію. Така наукова публікація зазвичай написана «живою», більш емоційною мовою, ніж аналітичні статті. Тут допускаються власні висловлювання автора про його ставлення до досліджуваної проблеми.

Науково-дослідна стаття – це логічно завершене дослідження. Публікація цієї категорії зазвичай має таку структуру: вступ (гіпотези й причини, що спонукали почати дослідження, а також прогнозовані результати дослідження), експеримент (опис методики, що використовувалась для збору інформації й проведення спостережень), результати й висновки. Усі проведені розвідки відображаються в науково-дослідних статтях наочно – це одна з характерних особливостей цього виду наукових статей. Це можуть бути таблиці, діаграми, графіки тощо.

Свої особливості має **стаття-узагальнення**. Вона спирається на чималу інформацію, що належить до одного предмета або групі предметів дослідження, об'єднаних темою, часом, функціями. Призначення такої статті не тільки в тому, щоб зібрати й показати події, явища, факти, а й в тому, щоб проаналізувати їх, порівняти, виявити найбільш важливі й перспективні напрямки. Найбільшу інформаційну цінність мають висновки та узагальнення, що містяться в статті такого виду.

3. За метою (загальнодослідницькі, практико-аналітичні, полемічні).

Загальнодослідницькі роботи пишуться з метою вивчення тенденцій і закономірностей розвитку науки чи певної галузі знань.

Практико-орієнтовні статті спрямовані на аналіз ситуацій певних сфер (наукової, соціальної або культурної), цю ситуацію оцінюють, визначаючи її причини, перспективи розвитку та шляху вирішення проблеми.

Полемічні публікації пишуться з метою дискусії з приводу конкретної проблеми, виявленої іншим автором (опонентом).

4. За відношенням до проблем (постановча, методологічна, проблемна).

У **постановчій статті** автор не тільки порушує проблему, він її «реєструє» в науці й пропонує для обговорення.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Методологічна стаття дає обґрунтування методології розв'язання проблеми, а *проблемна* – дає авторський варіант розв'язання сформульованої наукової проблеми.

5. *За структурою: неструктурована* (у ній не виділяються окремі підзаголовки) та *структурована* (виділяються окремі підрозділи відповідно до логіки найбільш важливих складових дослідження).

6. *За новизною: новаторська* (презентує принципово нові наукові результати) й *розвиваюча* (дає абсолютно нові варіанти розв'язання окремих складових наукової проблеми).

7. *За роллю в атестації автора: спеціальна* (задовольняє цілком визначеним вимогам, друкується в спеціальному фаховому виданні й враховується під час захисту дисертації) та *звичайна* (виступає засобом просування автора в науковому товаристві).

8. *Залежно від розміру: повноформатні публікації* (8-12 сторінок), *короткі повідомлення* (до 6 сторінок), *наукові ідеї* (дуже маленькі за обсягом статті, близько пів сторінки друкованого тексту).

У деяких сучасних підручниках із основ наукових досліджень подається цікава класифікація наукових статей, що відповідає новітнім вимогам. Наприклад,

- *мета-стаття* – це традиційна оглядова стаття, яка отримала сучасну модну назву, у таких статтях автори можуть наводити свої критичні міркування з приводу проаналізованих матеріалів;
- *«битва матеріалів»* – стаття, де автор порівнює різні погляди на певну наукову проблему, порівнюючи їх, додаючи власні міркування;
- *«хіт-парад»* – стаття, що містить перелік актуальних термінів, думок, формул, теорій, методів, гіпотез. Такі статті мають досить гучні, неприпустимі як для наукового стилю назви.

ЕТАПИ РОБОТИ НАД НАУКОВОЮ СТАТТЕЮ

Написання статті – це нелегка праця, що вимагає інтелектуальних і часових витрат, але результат такого внеску – прогрес у сфері науки. Крім того, публікація наукової статті – це процес, який підпорядковується певним правилам. Тому її написання треба починати, знаючи заздалегідь вимоги, що висуваються до публікацій подібного наукового жанру.

Можна визначити такі *основні етапи роботи над статтею*:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

1. *Визначення теми.* Обрати правильно тему – вкрай важливий етап. Автор повинен чітко розуміти, наскільки питання вивчене раніше. У зв'язку з цим необхідно ознайомитися з основною літературою, що стосується обраної теми. Точність отриманого результату прямо пропорційно залежить від кількості вивчених джерел. В іншому випадку можна «потрапити пальцем у небо», висунувши права на вже вивчену проблему.
2. *Формулювання робочої назви статті.* Вибір назви – справа не менш відповідальна, ніж виклад самої ідеї. Тут недоречні яскраві заголовки, використання жаргонізмів та художній стиль написання: заголовки має бути лаконічним, однозначним і концентрувати увагу читача на предметі дослідження.
3. *Визначення різновиду статті,* адже від нього залежатиме зміст і лексичне наповнення.
4. *Окреслення меж теми та обсягів наукової інформації,* яка демонструється в науковій статті.
5. *Розроблення орієнтовного плану (змісту) статті:* вступу, основної частини, висновків, перспектив дослідження.
6. *Ознайомлення з найпоширенішими мовними кліше:* вони допоможуть об'єднати окремі структурні елементи статті в єдине ціле.
7. *Окреслення у вступі змісту роботи.* Мета вступу – показати, що це дослідження є розвитком, продовженням або спростуванням визнаних положень, полемікою з іншими напрямками або окремими науковцями:
  - постановка проблеми, з'ясування її актуальності та науково-практичного значення (висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним, головне – показати суть проблемної ситуації, що потребує вивчення;
  - аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання певної проблеми й на які спирається автор (навіть якщо тема абсолютно ексклюзивна, її все одно слід так чи інакше зв'язати із суміжними напрямками науки);
  - порушення нерозв'язаних раніше питань, яким присвячено статтю;
  - формулювання мети й завдань статті.
8. *Визначення методів дослідження, джерельної бази.*
9. *Підготовка основних тез (відповідей на завдання статті).*
10. *Тлумачення термінів,* використаних у статті.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

11. *Запис основного тексту* статті. Текст має спиратися на принципи «від відомого до невідомого», «від простого до складного». Факти, явища мають бути певним чином презентовані, класифіковані, згруповані, описані й супроводжуватися відповідним коментарем.
12. *Обґрунтування отриманих результатів*.
13. *Міркування над перспективами* подальших розвідок у проблемі, що досліджується.
14. *Проведення самоконтролю виконаної роботи* на змістовному, логічному, мовностилістичному рівнях:
  - перевірка узгодженості між заголовком, метою, завданнями й висновками;
  - перевірка тексту на відповідність чинним правописним нормам;
  - перевірка тексту на відповідність вимогам наукового стилю;
  - перевірка цитат та посилань.
15. *Оформлення списку використаних джерел* за чинними стандартами.

СТРУКТУРА ТА ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Відповідно до чинного Наказу Міністерства освіти й науки України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» установлено, що:

- ✓ за темою дисертації на здобуття наукового ступеня *доктора наук* необхідна наявність не менше 20 публікацій в наукових (зокрема електронних) фахових виданнях України та інших держав, з яких: не менше чотирьох публікацій в наукових періодичних виданнях інших держав із напряму, з якого підготовлено дисертацію. До таких публікацій можуть прирівнюватися публікації у виданнях України, які внесені до міжнародних наукометричних баз;
- ✓ за темою дисертації на здобуття наукового ступеня *кандидата наук* необхідна наявність не менше п'яти публікацій в наукових (зокрема електронних) фахових виданнях України та інших держав, з яких: не менше однієї статті в наукових періодичних виданнях інших держав з напряму, з якого підготовлено дисертацію. До такої публікації може прирівнюватися публікація у виданнях України, які внесено до міжнародних наукометричних баз.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Оптимальний *обсяг наукової статті* – 0,5 авторського аркуша (5-12 сторінок друкованого на комп'ютері тексту через 1,5 інтервали, шрифт 14).

Стаття повинна мати відповідні *структурні елементи*:

1. Постановка проблеми у загальному вигляді (вступ) – перший абзац або 5–10 рядків.

У першій частині статті дається оцінка тих досліджень і публікацій, що використовує автор, виділяються непорушені питання, що містяться в наукових джерелах, а також ті підходи, на які спирається автор у своєму дослідженні.

Вступ має охоплювати:

- рівень актуальності цієї теми;
- зв'язок із найважливішими завданнями науки й народного господарства України,
- значення для розвитку певної галузі науки або практичної діяльності
- визначення наукової гіпотези;
- причини, за якими було почато дослідження

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на яке спирається автор.

У цій частині розглядаються наявні погляди на проблему; останні за часом дослідження й публікації, на які спирається автор, виділення невирішених питань у межах загальної проблеми, яким присвячено статтю (0,5–2 сторінки друкованого тексту через 1,5 інтервали). Основне завдання такого короткого тематико-змістовного аналізу полягає в тому, щоб дати характеристику проблемного поля науки й показати місце в ньому дослідження автора наукової статті.

3. Формулювання мети статті.

Мета статті – це те, що формується з проблематики, яка, у свою чергу, відтворена в темі. Мета повинна розкривати новизну роботи, її актуальність. Ця частина повинна бути з однієї, максимум із двох частин, оскільки в науковій статті для вивчення береться вузька проблема. Обов'язково висловлюється головна ідея публікації, яка суттєво відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює вже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Отже, це певна межа між вже дослідженим і тим, що ще потребує вивчення. Мета статті впливає з постановки наукової проблеми та огляду основних публікацій з теми. Вона повинна бути зрозумілою не тільки авторові, але й читачам, тому не можна формулюючи, використовуючи абстрактні міркування або загальні фрази. Обсяг – 1 абзац, або 5-10 рядків.

4. Постановка завдань.

Завдання – це шляхи для досягнення мети. Якщо мета повинна складатися з однієї частини або двох, то завдань потрібно вивести 2-5. Завдання можна порівняти з окремими сходинками до досягнення поставленої мети. Для того, щоб їх сформулювати, авторові бажано поставити перед собою питання: «Як я досягну мети, яку позначив у статті?». Формулюючи завдання, можна вживати дієслова: «вивчити», «спостерігати», «виявити», «оцінити», «визначити», «обґрунтувати», «досліджувати». Завдання повинні обов'язково відповідати меті, не відхилятися від неї й не виходити за її межі.

5. Виклад змісту власного дослідження – основна частина статті.

У ній висвітлюються основні положення й результати наукового дослідження, особисті ідеї, думки, отримані наукові факти, виявлені закономірності, зв'язки, тенденції, програма експерименту, методика отримання та аналіз фактичного матеріалу, особистий внесок автора в досягнення й реалізацію основних висновків (5 – 8 сторінок).

6. Висновок.

Тут формулюється основний умовивід автора (1/3 сторінки). Автор звертає увагу на те, як ці результати сприяли розширенню й поглибленню наукового розуміння проблеми. Важливо, щоб висновки відповідали меті й наприкінці статті були сформульовані практичні рекомендації з використання отриманих ідей в науці й практичному житті в аспекті вирішення сформульованих раніше проблем.

7. Бібліографічний список використаної й цитованої літератури.

8. Анотації та ключові слова додають до статей українською, російською та англійською мовами. Текст анотації містить не менше 250 слів (не менше 2000 знаків без пропусків).

Оформлення наукової статті залежить переважно від вимог друкованого органу, куди її подано. Але існують певні державні стандарти.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

Технічні вимоги:

Стаття пишеться в текстовому редакторі Word. Параметри тексту задаються відповідними функціями редактора:

- тип файлу статті – (.doc);
- шрифт – Times New Roman;
- розмір шрифту (кегель) – 14;
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- абзац – 1,25 см;
- вирівнювання тексту – по ширині.

Сторінка:

- Формат – А4;
- Орієнтація – книжкова.
- Поля: верхнє, нижнє, праве – 20 мм, ліве – 30 мм.
- Сторінки нумеруються автоматично в текстовому редакторі, колонтитули не робляться.

Спеціальні символи:

- лапки використовуються лише друкарські (« »), не можна використовувати (“ ”);
- апостроф має відповідати шрифту Times New Roman, а саме (’);
- для тире використовується знак короткого тире (–), а не дефісу (-) й не довгого тире (—);
- перед та після короткого тире (–) робиться пробіл;
- між словами ставиться лише один пробіл (для контролю можна користуватись функцією Word: ¶ – недруковані знаки);
- між прізвищем та ініціалами в тексті статті обов’язково ставиться пробіл: *наприклад*, правильно: В. А. Кашина; Кашина В. А.,
неправильно: В.А.Кашина; В.А. Кашина.

Нумеровані та марковані списки:

Для підбиття підсумків у статті, збільшення її наочності та систематизації потрібно застосовувати нумеровані та марковані списки:

- для оформлення послідовної інформації, краще викласти її у вигляді нумерованого списку;
- якщо послідовність не є обов’язковою, маркований список може виявитися доцільнішим;
- не можна проставляти нумерацію та маркери в ручному режимі;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- для маркування нумерованого списку використовуються літери того алфавіту, мовою якого написана стаття.

Виноски:

- виноски подаються внизу сторінки;
- обов'язковим є використання функції: «Виноски», шлях у Word: вставка/посилання/виноска;
- не можна проставляти виноски в ручному режимі;
- виноски подаються в цифровому вигляді послідовно, починаючи з 1.

Графіки, діаграми:

- рисунки, графіки, діаграми мають бути читабельними, контрастними;
- оскільки друк статті чорно-білий, краще робити графіки, діаграми чорно-білими або з відтінками сірого кольору;
- всі символи та скорочення, які використані на графіках, діаграмах, необхідно пояснювати;
- назви графіків, діаграм наводяться під ними окремим текстовим рядком.

Таблиці:

- таблиці пишуться в програмі Excel шрифтом Times New Roman, розміром (кеглем) 12, великих таблицях допускається застосування шрифту розміром 10-11;
- ширина таблиці має бути не більше 16 см;
- у таблицях потрібно формувати: відступи тексту від границь таблиці, розташування тексту в строках та стовпчиках по горизонталі та по вертикалі, ширину та висоту строк, розміри комірок;
- верхній рядок у таблицях виділяється жирним шрифтом;
- кожна таблиця статті зберігається в окремому файлі, а готові таблиці з Excel переносяться в основний текст статті у Word;
- у тексті спочатку йде посилання на таблицю, а потім сама таблиця;
- факти, представлені в таблицях, не повинні дублювати результати, описані в статті.

Цитування:

- посилання подаються у квадратних дужках із вказуванням сторінок, на яких розміщений цитований матеріал, *наприклад:*

[7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка, на якій розміщена цитата,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

[7, с. 123-124], де 7 – номер джерела за списком, 123-129 – сторінки, на яких розміщена цитата,

[2, с. 32-33; 9, с. 48; 11, с. 257] – посилання на декілька джерел одночасно.

Список використаної літератури:

- список розташовується наприкінці статті окремим блоком;
- список формується одним із трьох способів: у порядку появи посилань у тексті; в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або назв джерел; у хронологічному порядку;
- використана література вказується мовою оригіналу;
- використовуючи алфавітний порядок формування списку, спочатку вказуються українські видання, потім іноземні та електронні ресурси;
- окремо складається транслітерований список використаної літератури англійськими літерами;
- власні публікації й неопубліковані результати особистих досліджень до списку використаної літератури включати не рекомендується, але їх можна згадати в тексті статті, якщо саме там було започатковано розв'язання проблемних положень статті;
- у списку використаної літератури має бути 8-25 назв;
- нумерація списку робиться за допомогою функції «список», шлях у Word: формат/список → нумерований;
- не допускається нумерація використаних джерел у ручному режимі.
- бібліографічний опис використаної літератури складається відповідно до чинних стандартів.

ПОСЛІДОВНІСТЬ РОЗМІЩЕННЯ МАТЕРІАЛІВ У НАУКОВІЙ СТАТТІ

№	Елемент	Розміщення	Шрифт (тип, розмір)	Зміст	Примітка
Основний блок – пишеться українською або англійською мовами					
1.	Індекс УДК,	Ліворуч, без абзацу	Прямий, 14		
2.	Назва статті	Ліворуч, без абзацу, нижче індексу УДК	Прямий, жирний, прописні літери, 14		
3.	Прізвище та ім'я	Ліворуч, нижче	Прямий, жирний,	Приклад: Петренко	Між ініціалами ставиться крапка з

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

	(ініціали) автора (авторів)	назви статті з відступом 1-го рядка	14	Матвій Петренко М. С.	пробілом. Прізвища з ініціалами (власним іменем) співавторів розділяються комами
4.	Відомості про автора (авторів)	Ліворуч, нижче прізвища з ініціалами автора /авторів	Прямий, 12	Науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи автора/авторів, – без скорочень	Відомості про кожного співавтора подаються окремими рядками
5.	Анотація	Ліворуч, нижче відомосте й про автора (авторів), з відступом 1-го рядка	Курсив, жирний, 14	Узагальнений короткий виклад змісту із зазначенням новизни та практичного значення	Починається з абзацу, обсяг 100–250 слів, вирівнювання – по ширині
6.	Ключові слова	Ліворуч, після анотації	Прямий, 14	Сукупність повинна відповідати змісту й забезпечувати тематичний пошук роботи. Кількість – від 5 до 15	Слова (а не речення) подають у називному відмінку, в рядок через кому
7.	Основний текст статті	Після ключових слів із відступом 1-го рядка	Прямий, 14		Починається з абзацу. Вирівнювання тексту – по ширині
8.	Список джерел	Після основного тексту, зліва, з відступом 1-го рядка після заголовку	Прямий, 14		Нумеруються послідовно за допомогою функції «нумеровані списки»

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Англомовний блок – пишеться англійською мовою					
9.	Назва статті	Ліворуч, нижче списку використаних джерел із відступом 1-го рядка	Прямий, жирний, прописні літери, 14		
10.	Прізвище та ім'я (ініціали) автора (авторів)	Ліворуч, нижче назви статті з відступом 1-го рядка	Прямий, жирний, 14	<i>Приклад:</i> Petrenko M. S.	Між ініціалами ставиться крапка з пробілом. Прізвища з ініціалами (власним іменем) співавторів розділяються комами
11.	Відомості про автора (авторів)	Ліворуч, нижче прізвища з ініціалами автора (авторів)	Прямий, 12	Науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи автора/авторів без скорочень	Відомості про кожного співавтора подаються окремими рядками
12.	Анотація (abstract)	Ліворуч, нижче відомостей про автора/авторів із відступом 1-го рядка	Жирний, 14		Починається з абзацу. Вирівнювання тексту – по ширині.
13.	Ключові слова (Key words)	Ліворуч, після анотації	Прямий, 14		Слова, а не речення!
14.	Список джерел (References)	Ліворуч, із відступом 1-го рядка після заголовку	Прямий, 14		Нумеруються послідовно за допомогою функції «нумеровані списки»

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ, ФОРМИ ТА МОВИ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Готуючи наукову статтю, варто звернути увагу на *основні вимоги до її змісту, форми, мови*:

- ✓ стаття – це не науковий звіт, її призначення – забезпечення наукової комунікації, тому автор повинен уникати елементів офіційно-ділового стилю;
- ✓ назва наукової статті повинна стисло відбивати її головну ідею, думку (5-7 слів);
- ✓ кожна структурна частина наукової статті повинна нести максимум інформаційного навантаження, але всі аргументи й факти повинні міцно стояти на науковій платформі й бути доказаними;
- ✓ текст статті повинен відповідати розробленій структурі;
- ✓ стаття має завершуватися конкретними висновками й рекомендаціями;
- ✓ стаття не повинна бути як занадто загальною, так і надмірно деталізованою;
- ✓ усі спеціальні наукові терміни мають бути обов'язково розшифровані, щоб термінологічна позиція автора була чіткою й однозначною;
- ✓ правильний переклад з інших мов;
- ✓ цитати й посилання треба використовувати вкрай рідко й доречно;
- ✓ усі посилання на наукові авторитети подаються на початку статті, основний же її обсяг присвячують викладу власних думок; не варто наводити для підтвердження правдивості своїх висновків і рекомендацій висловлювання інших учених, оскільки це свідчить, що ідея автора статті не нова, бо була відома раніше й не підлягає сумніву;
- ✓ усі використані літературні джерела повинні бути міцно пов'язані з досліджуваною проблемою, а їх кількість – достатньою;
- ✓ стиль статті має бути науковим, а не публіцистичним;
- ✓ у тексті статті доречним є використання різних видів переліку: *спочатку, на початку, спершу, потім, далі, нарешті, насамперед, по-перше, по-друге, по-третє*;
- ✓ недоцільно у тексті наукової статті ставити риторичні запитання, мають переважати розповідні речення тощо.

Отже, сформовані в українському науковому товаристві вимоги до

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

наукової статті не є жорсткими й однозначними, можна сказати, що вони лише фіксують мінімально достатній рівень загальних вимог.

МОВНІ КЛІШЕ В НАУКОВІЙ СТАТТІ

Як зазначалось вище, науковий стиль представляє розгалужену площину жанрово-стильових різновидів. Розвиток наукового стилю характеризується процесом стандартизації, відбору мовних засобів, які залежать від мети наукової інформації й від змісту наукової праці. Вагому частину наукових текстів становлять саме статті зі своїми регламентованими правилами викладу. Зважаючи на це, можна виокремити специфічні мовні кліше для написання наукової статті, які не привносять у її текст нового знання та актуальної інформації, проте використовуються для вираження частотних смислів, для формування єдиного фонду наукового знання.

МОВНІ СТАНДАРТИ-КЛІШЕ ДЛЯ НАПИСАННЯ СТАТТІ

1	Мотивація актуальності теми й важливості дослідження	– Проблема... <ul style="list-style-type: none"> • перебуває в центрі уваги... • заслуговує на особливу увагу... • посідає важливе місце... • є актуальною... • давно є на часі... • належить до найактуальніших... • не є цілком вирішеною... • є малорозробленою, недослідженою... • є дискусійною, не досить розробленою... • фрагментарно висвітлювалася в... • не була об'єктом спеціального вивчення... – Важливо ... <ul style="list-style-type: none"> • дослідити... • описати (здійснити опис) • узагальнити... • вивчити... • встановити... • пояснити... • систематизувати... • класифікувати... • визначити... • проаналізувати... • з'ясувати... • розробити... • здійснити експеримент...
---	---	--

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

		<ul style="list-style-type: none"> • простежити... • укласти... • виявити... • експериментально перевірити...
2	Історія сучасний розробки проблеми науковій літературі	<ul style="list-style-type: none"> • Прийнято вважати, що... • Загальновідомо, що... • Є думка, що... • На думку (кого?)... , ... • Згідно з точкою зору..., ... • Відповідно до концепції... • Як вважає (вважають)..., ... • Найявні точки зору з цього питання можна класифікувати в такий спосіб... • Дослідженням цієї проблеми займалися... • Цих поглядів дотримується (дотримуються)... • Гіпотезу (передбачення) про... висунув (розробив) • Початок напрямку (тенденції) покладено... • Нову концепцію (ідею, гіпотезу, теорію) розроблено...
3	Мета завдання статті	<ul style="list-style-type: none"> • Статтю присвячено такому питанню, як ... • Мета статті полягає в тому, щоб... • Завдання дослідження формулюється ... • Метою є встановити (встановлення)... • Метою є визначити (визначення)... • У статті порівнюється (порівнюються)... • У статті виявляється (виявляються)... • У статті вивчається (вивчаються)... • У статті з'ясовується (з'ясовуються)... • Автор розв'язує низку завдань, а саме: • Мета статті – проаналізувати (описати, схарактеризувати) ... • Метою роботи є дослідження...
4	Виклад суті дослідження в статті	<ul style="list-style-type: none"> • Є підстави вважати... • Умови та хід експерименту дозволяють висунути гіпотезу... • Гіпотетично можна стверджувати... • Перевіримо запропоновану гіпотезу... • Виходячи з передбачення..., ... • Однією з найважливіших особливостей (чого?) є • Об'єкт дослідження характеризується такими особливостями: ... • Об'єкт аналізу має такі специфічні якості, як...

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

		<ul style="list-style-type: none"> • Зібраний матеріал підлягає структуруванню... • Матеріали здійсненого обстеження дозволяють згрупувати (класифікувати, узагальнити, уточнити, конкретизувати)... • За структурою можна виокремити... • Нами зафіксовано (виявлено, з'ясовано, описано)...
5	Висновки, рекомендації, пропозиції	<ul style="list-style-type: none"> • Отже, проведене дослідження (аналіз) підтверджує, що... • Отже, є всі підстави зробити такий висновок:... • Як підсумок зазначимо, що... • Дані здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про... • Відтак, можна впевнено стверджувати, що... • Сформулюємо основні висновки та рекомендації... • Описана в статті методика проведення експерименту представляє собою... • Нарешті, зробимо висновок про... • Підсумовуючи все сказане, відзначимо, що... • Підбиваючи підсумки, сформулюємо... • Можна зробити низку висновків... • Здійснене дослідження дозволяє зробити такі висновки:... • Дослідження дало можливість сформулювати такі висновки: ... • Під час експерименту розв'язано порушені питання й підтверджено основні положення запропонованої гіпотези, а саме: ...

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке стаття як жанр?
2. Які види статей існують у науковому стилі? Що лежить в основі їх класифікації?
3. Які особливості має аналітична стаття?
4. Назвіть особливості структури наукової статті.
5. Які функції виконує наукова стаття?
6. У чому суть категорії інформативності?
7. Які є етапи роботи над статтею?
8. Назвіть й охарактеризуйте основні вимоги до наукової статті.
9. Чи існує послідовність розміщення матеріалів у науковій статті?

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

10. Назвіть мовні кліше, які використовуються в науковій статті.
11. Які мовні огріхи трапляються в наукових статтях?
12. Як здійснюється самоконтроль виконаної роботи на змістовному, логічному, мовностилістичному рівнях?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горошкіна О. М., Шутова Л. І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник для аспірантів. Луганськ : Світанок, 2013. 138 с.
2. Гуроров О. І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник. Харків : ХНАУ, 2017. 272 с.
3. Дороз В. Ф. Методика викладання української мови у вищій школі : навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
4. Зелінська Н. В. Стаття у фаховому виданні: комунікація, імітація, профанація? [Електронний ресурс]. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 8. Київ : Академперіодика, 2013. С. 54-60. Режим доступу: http://akademperiodyka.org.ua/docs/science_ukr8/NU-8-Zelinska.pdf.
5. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. 2-ге видання перероблене та доповнене. навчальний посібник з алгоритмічними приписами. Київ : «Центр учбової літератури», 2009. 392 с.
6. Основи наукового мовлення /за ред. І. М. Плотницької, Р. І. Ленди. Київ : НАДУ, 2012. 48 с.
7. Селігей П. О. Український науковий текст : проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості : автореф. дис ... д-ра філол. наук. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 36 с.
8. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. 2-ге видання. Київ : Академія, 2010. 213 с.
9. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація. Київ : НАДУ, 2008. 184 с.
10. Шулінова Л. В. Жанрова диференціація наукового стилю сучасної української літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2005. Вип. 11. С. 79-84. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apyl_2005_11_14.pdf.
11. Яхонтова Т. В. Жанри первинної наукової комунікації: сучасні тенденції розвитку. *Наук. вісник Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім.*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

І. Франка. Сер.: Філол. науки (мовознавство). 2014. № 2. С. 135-140.
Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvddpufm_2014_2_26.pdf.

РОЗДІЛ 8 ОСНОВИ КОМПРЕСІЇ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

План

1. Поняття «компресії». План наукового тексту
2. Реферування як поширений жанр опрацювання наукової літератури
3. Особливості конспектування
4. Анотування наукового джерела
5. Тезування наукових текстів
6. Рецензія та відгук

ПОНЯТТЯ «КОМПРЕСІЇ» ПЛАН НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Наукові дослідження здійснюються з метою одержання наукових результатів, які повинні бути належним чином оформлені. Будь-яке наукове дослідження спирається на роботу з джерелами наукової інформації, що вимагає володіння методами компресії. Сьогодні компресія здатна зіграти важливу роль в організації наукової діяльності. Це пов'язано з тим, що великі обсяги інформації важко сприймати без скорочення й структурування.

Компресія – це основний вид трансформації тексту, у результаті якого із вихідних текстів за допомогою вилучення надлишкових елементів висловлювання, елементів, що можна відновити із контексту та позамовної ситуації, а також шляхом використання більш компактних конструкцій можна побудувати наукові тексти нових жанрів. Для цього необхідно чітко розуміння змісту наукового тексту й технології змістовного зв'язку частин тексту між собою (*див. розділ 6*).

Отже, компресія базується на виділенні основної інформації в змісті. Для цього використовуються ключові слова й спеціальні стандартні вирази (кліше), вибір яких розкриває й відображає структуру першоджерела (*див. Таблиці «Мовні засоби організації інформації наукового тексту», «Мовні стандарти-кліше для написання статті»*).

Фахівці використовують поняття «компресія» як синонім до поняття «мовна економія», тобто максимальне досягнення мети за допомогою

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

мінімального використання мовних засобів. Її результатом виступає поява згорнутої конструкції зі збереженням обсягу необхідної інформації.

Для цього *необхідно*:

- ✓ вилучити найменш інформативні частини тексту;
- ✓ трансформувати решту тексту за допомогою:
  - вилучення засобів «текстової ілюстрації»: прикладів, аналогій, уточнень, пояснень;
  - заміни наявних у першоджерелі мовних засобів більш «компактними», синонімічними: замість кількох простих речень – одне складне; замість низки однорідних членів – узагальнююче слово.

Найпоширенішими *різновидами компресії* є: план, реферат, конспект, анотація, тези.

План наукового тексту – це короткий запис, що окреслює послідовність викладу думки, розкриває зміст тексту й відновлює його в пам'яті. За допомогою плану узагальнюють і «згортають» інформацію наукового джерела, розкривають, про що написано, яка основна думка, яким чином доведено її істинність, якого висновку доходить автор тексту.

Важливі **ознаки плану** – чіткість, логічність, наочність і лаконічність у формулюванні пунктів. Складають план наукового тексту з урахуванням таких загальноприйнятих **принципів**:

- ✓ встановлення структури тексту (вступ, основна частина, висновки, додатки);
- ✓ з'ясування важливих питань у межах кожної частини (виокремлювати в тексті головні думки);
- ✓ формулювання пунктів і підпунктів плану (перший і останній пункти логічно розпочинають і завершують виклад основних питань тексту).

Плани бувають декількох типів:

- ✓ за *інформаційною наповнюваністю*:
  - **простий** (перелічують основні мікротеми тексту);
  - **складний** (поруч з основними є додаткові запитання);
- ✓ за *мовним оформленням*:
  - **питальний** (складають за допомогою питальних речень, які розкривають проблематику тексту в логічній послідовності);
  - **номінативний** (послугуються називними реченнями, у яких головний член, виражений іменником або субстантивованою частиною

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

мови (прикметником, дієприкметником) тільки у формі називного відмінка);

- **цитатний** (як пункти плану використовують речення з тексту);
- **тезовий** (сформульоване основне положення абзацу, його мікротема).

Оформлення результатів наукової діяльності у вигляді плану надзвичайно важливе для розвитку навичок чіткого формулювання думок. Тут потрібна виняткова точність, дуже вдумливий підхід до підбору кожного слова. Вдало складений план говорить про вміння аналізувати текст.

ЗАГАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ ДО СКЛАДАННЯ ПЛАНУ НАУКОВОГО ДЖЕРЕЛА

1. Прочитайте заголовок і спрогнозуйте за ним проблему тексту. Акцентуйте увагу на початковій і фінальній частинах абзаців.
Пам'ятаймо! Початок і кінець абзаців у науковому тексті – це найбільш інформативні місця; інші речення лише розкривають, деталізують, обґрунтовують, конкретизують головну думку або є сполучними елементами.
  2. Прочитайте весь текст, визначаючи ключові слова та словосполучення, тобто ті, що містять основну інформацію.
  3. Розподіліть текст на структурно-змістовні частини (фрагменти).
Пам'ятаймо! Структурно-змістовна частина може бути еквівалентною абзацу, кільком абзацам, частині абзацу, окремому реченню.
  4. Знайдіть головну інформацію в кожному фрагменті тексту.
  5. Поставте питання, які виявляють проблематику кожного фрагмента (*орієнтовний питальний план*).
  6. Перевірте, чи пов'язане кожне наступне запитання з попереднім.
  7. Сформулюйте відповіді на всі питання плану (*тезовий план*).
- Пам'ятаймо!* Тезовий план найчастіше містить 5-6 тез: 1 – вступна теза; 2-4 – основний тезовий зміст джерела; 5 (6) – прикінцева теза.
8. Трансформуйте двоскладні (підмет і присудок) речення тезового плану в односкладні (підмет) (*номінативний план*).
  9. Відредагуйте номінативний план. Перевірте:
    - а) чи всі пункти плану є рівнозначними за обсягом думки?
Пам'ятаймо! Якщо один із пунктів плану є більшим за обсягом, поділіть його ще на кілька підпунктів.
    - б) чи всі головні проблеми тексту джерела відбито у плані?

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Пам'ятаймо! Якщо необхідно виокремити додаткову інформацію, бажано оформити її у вигляді підпункту плану (*складний розгорнутий план*).

Отже, цінність плану полягає в тому, що він допомагає найбільш стисло відтворити зміст наукового дослідження, зосереджуючи увагу лише на найсуттєвішій його інформації.

РЕФЕРУВАННЯ ЯК ПОШИРЕНИЙ ЖАНР ОПРАЦЮВАННЯ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Реферат – це стислий виклад (перед аудиторією або в письмовій формі) результатів самостійно проведених наукових досліджень.

Реферат як жанр наукової літератури має свої *особливості*:

- ✓ інформативність;
- ✓ зрозумілість;
- ✓ стислість;
- ✓ відсутність розгорнутих міркувань та суб'єктивних оцінок;
- ✓ новизна;
- ✓ конкретність;
- ✓ чіткість;
- ✓ проблемно-пошуковий характер;
- ✓ використання основних *способів реферативного викладу тексту*:
  - *цитування* – дослівне відтворення фрагментів першоджерела;
  - *перефразування* – часткова зміна (скорочення, об'єднання, заміна) окремих фрагментів тексту першоджерела;
  - *пропущення* (слова/словосполучення, наприклад: *ця стаття, таким чином, відповідно, наприклад, зокрема* без спотворення змісту);
  - *заміщення* – заміна фрагмента тексту (речення, його частини, слова), якщо це не спотворює зміст документа. Цей спосіб використовується, якщо в реферат вставляються речення зі словами: *такі, подібні, вищезазначені, розглянуті раніше* тощо, значення яких необхідно розкрити, інакше зміст не буде зрозумілим читачеві.

Для *мовних особливостей наукового реферату* характерними є:

- ✓ переважне використання простих речень;
- ✓ вживання прикметникових і дієприкметникових зворотів, однорідних членів речення;
- ✓ широке використання пасивних конструкцій.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

У мові реферату максимально виражена тенденція (взагалі властива мові всіх жанрів наукової літератури) до переважного використання іменників, а також зростання числа дієслів із загальним значенням, наприклад, *вважати, розглядати, описувати, аналізувати*.

Синтаксис реферату характеризується одноманітністю. Матеріал подається не в розвитку, а в статичності. Тому в його тексті переважають узагальнення й перерахування, яке пов'язане з наявністю паралельних конструкцій й однорідних членів речення. У рефераті точні дати замінюють на періоди, конкретні імена – на назви наукових шкіл і напрямів тощо. Інформативність такого тексту набагато вище, ніж інформативність першоджерела. Зважаючи на це, можна виокремити специфічні мовні кліше, які доречно використовувати під час наукового реферування.

МОВНІ СТАНДАРТИ-КЛІШЕ ДЛЯ НАПИСАННЯ РЕФЕРАТУ

1. Вступна частина реферату:	
Робота	• присвячена (присвячений) актуальній проблемі...
Книга	• становить, являє собою виклад (опис, аналіз, огляд...) (чого?)...
Стаття	• представляє собою (що?)...
Монографія	• є результатом (чого?)...
2. Основна частина реферату:	
Аналізується /Аналізуються	<ul style="list-style-type: none"> • актуальна (нова, важлива...) проблема • система (чого?)... • сутність та форми (чого?)... • роль (чого в чому?)... • структура та зміст (чого?)... • різні точки зору (на що?)... • результати (чого?)... • (які?) ... протиріччя (в чому?)... • механізми (чого?)... • природа (чого?)... • (яка?) ... природа... • коло проблем (чого?)...
Викладається / Викладаються	<ul style="list-style-type: none"> • (яка?) ... теорія... • концепція (чого?)... • проблеми (чого?)... • загальні норми (чого?)... • підходи до розв'язання (чого?)... • суть (чого?)... • принципи (чого?)... • правила (чого?)...

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

	<ul style="list-style-type: none"> • погляди (на що? кого?)... • аргументи на користь (чого?)...
Встановлюється / Встановлюються	<ul style="list-style-type: none"> • нове поняття (чого?)... • тенденція (чого? до чого?)... • основні закони (чого?)... • принципи (чого?)... • необ'єктивність (чого?)... • неправомірність (чого?)... • системні ознаки (чого?)...
Досліджується / Досліджуються	<ul style="list-style-type: none"> • (яка?) ... проблема ... • проблема (чого?)... • процес (чого?)... • (які?) ... функції... • зміст і форми (чого?)... • такі проблеми, як... • застосування (чого в чому?)... • чинне законодавство... • форми і методи (чого?)... • (які?) ... питання... • (які?) ... категорії ... • (яка?) ... парадигма ... • стан (чого?) ...
Доводиться / Доводяться	<ul style="list-style-type: none"> • актуальність (чого?)... • гіпотеза (про що?)... • припущення стосовно (чого?)... • реальність розв'язання проблеми щодо (чого?)...
Зіставляється / Зіставляються	<ul style="list-style-type: none"> • наукові концепції (кого? чого?)... • результати (чий? чого?) ... • погляди (кого? на що?)... • (які?) ... якості... • (які?) ... ознаки... • ознаки (чого?)... • (які?) ... функції... • особливості (чого?)... • дефініції (чого?)... • різні підходи до розв'язання (чого?)...
Ілюструється / Ілюструються	<ul style="list-style-type: none"> • (які?) ... висновки... • тенденція (до чого?)... • позиція автора стосовно (чого?)... • авторські погляди (на що?)... • способи розв'язання (чого?)...
Обґрунтовується / Обґрунтовуються	<ul style="list-style-type: none"> • (яка?) ... теорія • теза (про що?)... • погляди науковців (на що? стосовно)

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

	<ul style="list-style-type: none"> • чого?)... • (яка?) ... доктрина... • точка зору практиків (на що?)... • (яка?) ... концепція... • (яка?) ... позиція законодавця... • позиція законодавця (на що? стосовно чого?)... • перспективи (чого?)... • авторське розуміння (чого?)... • система (чого?)... • шляхи розв'язання (чого?)...
Узагальнюється / Узагальнюються	<ul style="list-style-type: none"> • (який?) ... досвід... • висновки (кого? про що?)... • результати (якого?) ... дослідження... • експериментальні дані ...
Характеризується / Характеризуються	<ul style="list-style-type: none"> • сутність (чого?)... • сучасний етап (чого?)... • значення (чого?)... • основні напрямки (чого?)... • особливості (чого?)... • передумови (чого?)... • попередні етапи (чого?)... • принципи (чого?)...
Спростовується / Спростовуються	<ul style="list-style-type: none"> • теза (про що?)... • погляди (на що?)... • точка зору (кого? на що?)... • висновок (про що?)... • гіпотеза щодо (чого?)...
Підкреслюється / Підкреслюються	<ul style="list-style-type: none"> • актуальність (чого?)... • важливість (чого?)... • дискусійність (якого?) ... питання... • складність розв'язання (чого?)... • необхідність (чого?)... • (які?) ... питання ... • протизаконність (чого?)... • суперечливість (чого?)... • перспективність (чого?)...

Наукові реферати розподіляють за кількома параметрами:

- ✓ за кількістю реферованих джерел:
  - **монографічні** (складені за одним науковим джерелом);
  - **оглядові** (підготовлені за кількома науковими джерелами однієї тематики);
- ✓ за читацьким призначенням:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- *загальні* (містять виклад змісту джерела загалом та розраховані на широке коло читачів);
- *спеціалізовані* (містять виклад змісту джерела, орієнтованого на фахівців відповідної галузі знань);
- ✓ *за кількістю укладачів:*
- *автореферати* (готуються самим автором);
- *галузеві* (складені спеціалістами тієї галузі знань, до якої належить рефероване наукове джерело);
- *рекомендаційні* (підготовлені професійними референтами, зокрема перекладачами-референтами).

Композиційно текст наукового реферату переважно складається з таких логічно пов'язаних *структурних елементів*:

1. титульний лист;
2. вступ (доводить актуальність теми/проблеми);
3. основна частина (містить короткий огляд і критичну оцінку наукових праць, їхнє порівняння, аргументацію найвагоміших положень);
4. висновки про можливість використання розглянутих результатів у фундаментальних чи прикладних дослідженнях;
5. список використаної літератури;
6. додатки, якщо вони полегшують розуміння роботи.

Рекомендований *обсяг* реферату – 10-12 друкованих сторінок (0,5 друкованого аркуша).

ЗАГАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ ДО НАПИСАННЯ НАУКОВОГО РЕФЕРАТУ

1. Визначте, над якою проблемою хотіли б попрацювати, більш глибоко її вивчити.

Пам'ятаймо, що на підготовку реферату відводиться не багато часу, тому бажано мати загальне уявлення про суть проблеми.

2. Виберіть тему.

Пам'ятаймо, тема реферату повинна бути не тільки актуальною за своїм значенням, але й оригінальною, цікавою за змістом.

3. Визначте мету та вид реферату.
4. Підберіть і вивчіть основні джерела за темою.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Пам'ятаймо, використання готових робіт, завантажених з Інтернету, вважається плагіатом. Використання цитат у рефераті дозволяється, але обов'язково з посиланням на джерело.

5. Складіть бібліографію.
6. Систематизуйте знайдену й вивчену інформацію.
7. Розробіть план реферату (простий або розгорнутий, це залежить від конкретної теми, глибини її викладення, кількості джерел). Потрібно визначитися, з яких розділів буде складатися робота і про що буде зміст кожного з них.

Пам'ятаймо, у рефераті обов'язково повинен бути вступ і висновок.

8. Запишіть текст реферату відповідно до складеного плану.
9. Прочитайте вголос текст, зверніть увагу на логічний зв'язок між частинами реферату, визначте місця, які можуть здатися незрозумілими слухачеві або читачеві, і внесіть необхідні виправлення.
10. Оформіть реферат відповідно до чинних норм.

Автореферат – короткий письмовий виклад наукового твору самим автором, найчастіше – автореферат дисертації. Призначення автореферату – ознайомити наукових працівників із методикою дослідження, результатами й основними висновками дисертації. Автореферат виступає також предметом реакції фахівців певної галузі знання, підготовки ними відгуків, у яких визначено оцінку роботи.

Автореферат має *три частини*: загальну характеристику наукового дослідження, виклад змісту розділів роботи, висновки.

У *загальній характеристиці* роботи з абзаців зазначають:

- ✓ актуальність теми дослідження;
- ✓ зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами;
- ✓ мету й завдання дослідження;
- ✓ об'єкт дослідження;
- ✓ предмет дисертаційної роботи;
- ✓ методи досліджень, вірогідність і обґрунтованість результатів;
- ✓ наукову новизну дисертації;
- ✓ практичну значимість роботи;
- ✓ особистий внесок автора;
- ✓ апробацію результатів дисертації;
- ✓ публікації;
- ✓ структуру дисертації.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Короткий зміст роботи часто викладають за розділами дисертації. В основній частині автореферату доцільно виділити й докладно подати зміст теоретичної (аналітичної), методологічної (методичної), прикладної (практичної, експериментальної) частин дисертаційної роботи. В авторефераті дають коротку оцінку новизни результатів, отриманих у дисертаційній роботі. *Висновки* містять 7-9 докладних загальних висновків за результатами роботи.

Наприкінці автореферату наводять опубліковані в наукових виданнях роботи здобувача за темою дисертації, що відбивають основні наукові результати дисертаційної роботи.

Вимоги до автореферату

- ✓ має розкривати зміст дисертації й не повинен містити інформацію, що не стосується дисертації;
- ✓ повинен відбивати найістотніше, уникати деталей, що можуть скласти неправильне уявлення про зміст дисертаційної роботи;
- ✓ повинен відповідати прийнятій в науковому товаристві структурі викладення, а текст має бути написаний зрозуміло;
- ✓ обсяг автореферату має бути не менше 1,3 авторського аркуша й не перевищувати 1,9 авторського аркуша для докторської дисертації і, відповідно, 0,7-0,9 авторського аркуша для кандидатської дисертації (друк через 1,5 інтервали з розміщенням до 40 рядків на сторінці);
- ✓ повинен бути виготовлений друкованим способом у вигляді брошури тиражем 100 екземплярів, форматом 145x215 мм із друком тексту на обох боках аркуша.

Структура автореферату повинна відповідати вступу дисертації, її кваліфікаційним ознакам.

ОСОБЛИВОСТІ КОНСПЕКТУВАННЯ

У роботі з текстами досить часто дослідникові треба вдаватися до конспектування, яке акцентує увагу на короткому, але точному відбитті тексту. *Конспектування* – універсальна форма запису першоджерела, що допомагає відпрацювати уміння лаконічно й чітко викласти зміст власними словами, у разі потреби його відновити, доповнити, аргументувати, вибрати лаконічну форму, обдумати прочитаний матеріал.

Отже, конспект – це самостійний вторинний текст, що слугує для збереження основного змісту роботи.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Характерними *ознаками конспекту* наукового тексту є:

- ✓ чіткість;
- ✓ стислість;
- ✓ суб'єктивність (індивідуальний відбір інформації);
- ✓ внутрішня логіка викладення;
- ✓ переконливість;
- ✓ наявність прикладів, фактів, доказів;
- ✓ використання скорочених слів, аббревіатур;
- ✓ змістовна й структурна цілісність.

Види конспекту:

- ✓ *за обсягом*: стислий, докладний, змішаний;
- ✓ *за ступенем відповідності* першоджерелу: інтегральний та вибірковий;
- ✓ *за кількістю* опрацьованих джерел: монографічний або оглядовий;
- ✓ *залежно від ступеня компресії*: конспект-план, вільний конспект, текстуальний конспект.

Стислий конспект передає в узагальненому вигляді найсуттєвішу інформацію тексту, а **докладний** (розгорнутий) – містить відомості, які конкретизують, мотивують, деталізують основні положення тексту у вигляді доведень, пояснень, аргументів, ілюстрацій.

Конспект-план записується за попередньо складеним планом статті, книжки, лекції. Кожному питанню такого плану відповідає певна частина конспекту, але якщо пункт зрозумілий, то він детально не розкривається. Якість такого конспекту цілком залежить від якості складеного плану. Він лаконічний, простий за своєю формою, але за ним не завжди легко вдається відтворити прочитане, почуте.

Текстуальний конспект – це конспект, створений переважно з цитат, це джерело дослівних висловлювань автора. Текстуальні виписки можуть бути пов'язані між собою низкою логічних переходів, супроводжуватися планом і включати окремі тези у викладі особи, що конспектує. Цей конспект доцільно використовувати під час опрацювання наукових праць.

Вільний конспект – це поєднання виписок, цитат, тез. Він вимагає вміння самостійно чітко й лаконічно формулювати основні положення, для нього необхідне глибоке осмислення матеріалу, великий і активний запас слів, вміння використовувати всі типи запису: плани, тези, виписки, цитати.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Тематичний конспект укладається на одну тему, але за декількома джерелами. Специфіка такого конспекту полягає в тому, що, розробляючи певну тему за низкою праць, він може не показувати зміст кожного з них загалом. Тематичне конспектування дозволяє всебічно розглянути й проаналізувати різні точки зору на одне й теж питання.

Під *опорним конспектом* розуміють систему опорних сигналів, що мають структурний зв'язок, це наочна конструкція, яка заміщає систему значень, понять, ідей як взаємозалежних елементів.

Для конспектування, як і реферування, доречно використовувати такі способи викладу матеріалу, як опис, оповідь, міркування.

Опис використовується, коли необхідно описати певне явище або процес, викласти нову інформацію.

Розповідь доречно застосовувати, звертаючись до хронологічного викладу фактів.

Міркування передбачає залучення до конспекту власних роздумів із питань, які розглядаються. Особлива увага у такому конспекті приділяється структуруванню обробленого матеріалу, побудові логічних схем, за якими чітко виступають набуті дослідником знання. Такий конспект слугує фундаментом для підготовки наукової доповіді, написання статей тощо.

За своїм обсягом будь-який конспект не перевищує 1/3 всього первинного тексту. Правильно написаний конспект складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що в сукупності являє собою короткий письмовий виклад змісту наукового джерела.

Зазвичай *процес конспектування* складається з двох етапів:

1. змістовна орієнтація й планування:
  - а) структурно-змістовний аналіз тексту джерела;
  - б) визначення й фіксація на папері плану/програми розроблюваного конспекту;
2. реалізація розробленого плану/програми:
  - а) відбір інформації для конспекту в суворій відповідності до визначеного плану;
  - б) коректна компресія відібраної інформації;
  - в) запис опрацьованої інформації в лаконічній та зручній формі.

Пам'ятаймо, не варто конспектувати під час першого прочитання наукового тексту. Доцільніше спочатку одержати загальне уявлення про твір загалом.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Після цього (під час повторного читання) конспектувати, головну увагу звертаючи на ключові слова, так звані інформаційно-сміслові центри.

У конспекті наукового тексту використовують умовні позначення. **Умовні позначення** – це специфічна термінологія, вживана в науковій роботі, певні скорочення. Якщо такі терміни в науковому тексті повторюються менше ніж три рази, їх пояснення подають під час першого згадування. Якщо ж повторюються частіше, аніж тричі, варто подавати пояснення їх значення перед вступом наукової роботи. Перелік умовних позначень доречно друкувати у вигляді двох колонок, де ліворуч за алфавітом подається скорочення, а праворуч – його детальне пояснення.

Пам'ятаймо!

- ✓ графічні скорочення пишуться з крапкою на місці скорочення, до того ж зберігається написання великих і малих літер та дефісів, як і в повних назвах: *півн.-сх. (північно-східний), Півд.-Зах. залізниця (Південно-Західна залізниця), Півн.-Крим. канал (Північно-Кримський канал);*
- ✓ слова не скорочуються на літеру, що позначає голосний, якщо вона не початкова в слові, і на ь. *Наприклад, слово селянський може бути скорочене: сел., селян., селянськ.;*
- ✓ у разі збігу двох однакових приголосних скорочення треба робити після першого приголосного: *півден. вітер, багатогран. поверхня;*
- ✓ у разі збігу двох різних приголосних скорочення можна робити як після першого, так і після останнього приголосного, залежно від структури слова: *власноруч. або власноручн. (власноручний), але тільки власт. (властивий), державн. (державний).*

ЗАГАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ

ДО НАПИСАННЯ КОНСПЕКТУ НАУКОВОГО ДЖЕРЕЛА

1. З'ясуйте загальну мету конспектування, а саме: який різновид конспекту потрібний?
2. Пригадайте, роботу над складанням плану. Ці ж дії допоможуть зрозуміти основний зміст тексту й становитимуть підготовчий етап для складання конспекту:
  - а) прочитайте заголовок та спрогнозуйте за ним проблематику й ключові поняття тексту;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

б) уважно прочитайте текст, запишіть паспортні дані джерела, над яким працюєте (бібліографічний опис);

в) поділіть текст на логічно-сміслові частини.

3. Складіть і запишіть план-програму розроблюваного конспекту.

4. Відберіть інформацію, звернувши увагу тільки на основне.

5. Здійсніть, опрацьовуючи відібрану інформацію, її комплексну компресію, паралельно використовуючи для цього різноманітні способи концентрації змісту й мовних засобів тексту:

а) об'єднайте прості речення в складні;

б) коректно спростіть складні (довгі) конструкції;

в) вилучіть із речень дієприкметникові та дієприслівникові звороти;

г) вилучіть речення з надлишковою інформацією, а також побіжні висловлювання та міркування.

Пам'ятаймо, аби записи були чіткими, змістовними й лаконічними, доречно використовувати схеми, таблиці, графіки тощо.

6. Логічно об'єднавши трансформований матеріал (за допомогою різних засобів організації зв'язного тексту), запишіть його й переконайтесь, що підготували саме конспект.

Пам'ятаймо, доцільно скористатися загальноприйнятими скороченими записами слів.

7. Зазначте в конспекті основну, найважливішу та найціннішу інформацію, використовуючи такі способи, як підкреслювання, позначки (окличні й питальні знаки) на берегах (полях) тощо.

8. Здійсніть самоконтроль, з'ясувавши:

а) чи всю головну інформацію першоджерела відбито в конспекті;

б) чи є логічним за побудовою конспект;

в) чи точно наведено цитати, цифрові й фактичні дані;

г) чи є нормативним за мовним оформленням текст (відсутні орфографічні, лексичні, граматичні та стилістичні помилки).

9. Відредагуйте за результатами здійсненого самоконтролю зміст, структуру та мовне оформлення одержаного конспекту.

Пам'ятаймо! Конспектуючи, доцільно використовувати достатні береги в зошиті для фіксації власної думки з приводу прочитаного, певних позначок, подальших міркувань, запитань, зауважень тощо.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

АНОТУВАННЯ НАУКОВОГО ДЖЕРЕЛА

Анотація – це коротка характеристика змісту тексту. Анотація подає загальне уявлення про зміст першоджерела, не розкриваючи подробиць змісту. У ній наводяться найважливіші питання роботи, викладається її зміст і дається оцінка.

Від інших різновидів компресії анотацію відрізняють такі *ознаки*:

- ✓ максимальна компактність (до 500 друкованих знаків);
- ✓ логічний і максимально об'єктивний виклад матеріалу;
- ✓ високий рівень узагальнення інформації, яка представлена в першоджерелі;
- ✓ конкретність, у разі необхідності – з посиланням на факти, імена, дати тощо;
- ✓ повнота й стереотипність синтаксичної структури;
- ✓ наявність книжкової лексики й велика кількість термінів;
- ✓ наявність внутрішньо логічної композиції, що може відрізнитися від композиції анотованого першоджерела.

Найпоширенішою *помилкою під час складання наукової анотації* є її надлишковість, що виникає переважно у разі повторення інформації, використанні зайвих фраз, вставних слів, складних підрядних конструкцій.

Отже, анотація наукової літератури є специфічним синкретичним текстом, що дозволяє дослідникові скласти достатнє й досить об'єктивне попереднє уявлення про незнайому для нього наукову публікацію й у такий спосіб допомагає знайти та відібрати необхідне.

Анотація виконує три основні *функції*: *сигнальну* (подається важлива інформація про джерело, що дає можливість встановити основний його зміст і призначення, вирішити, чи варто звертатися до повного тексту праці); *пошукову* (анотація використовується в інформаційно-пошукових, зокрема, автоматизованих системах, для пошуку конкретних документів); *інформативну* (допомагає зорієнтуватися в безперервному потоці публікацій й отримати можливість усвідомити свої інформаційні потреби).

За різними параметрами виокремлюються декілька *видів анотацій*:

- ✓ *за змістом і цільовим призначенням*: довідкові (описові, інформаційні) й рекомендаційні;
- ✓ *за повнотою охоплення змісту анотованого першоджерела*: загальні й спеціалізовані (аналітичні);
- ✓ *за кількістю анотованих джерел*: монографічні й групові;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

✓ *за обсягом та глибиною*: пояснювальні, описові та реферативні.

Довідкова анотація уточнює заголовок (якщо він нечіткий /неконкретний) і повідомляє відомості про автора, зміст, жанр та особливості документа, що відсутні в бібліографічному описі. Така анотація не критикує, не оцінює, проте надає необхідну інформацію.

Рекомендаційна анотація покликана активно пропагувати, зацікавлювати, переконувати в доцільності прочитання документа, тому в ній є дидактична спрямованість, методичні рекомендації й поради. Зазвичай рекомендаційна анотація містить досить критичну оцінку. В ній йде мова про наукову значущість твору. Це незвичайна оцінка. Це пошук аргументів, які повинні переконати читачів ознайомитися з роботою, або навпаки. Рекомендаційна анотація набагато складніше, ніж довідкова.

Загальна анотація характеризує наукову роботу загалом й зазвичай укладається для широкої аудиторії. Вона фокусується на презентації певної наукової ідеї й основних способів її реалізації в тексті.

Аналітична анотація розкриває лише окремих фрагмент (частину) змісту наукового тексту.

Монографічна анотація складається на одне джерело. **Групова** – об'єднує кілька близьких за змістом (або жанром) джерел, що дає змогу показати в них загальне й особливе.

Пояснювальні анотації лише розкривають недостатньо інформативний заголовок наукового джерела.

Описові анотації дають узагальнену характеристику змісту первинного документа й подають перелік основних тем, що в ньому відзеркалено.

Реферативні анотації не тільки подають перелік основних тем, а й розкривають їх зміст. Вони відповідають на два запитання: «*Про що повідомляється в тексті?*» і «*Що саме з цього приводу повідомляється?*».

Принципи **композиційного рішення** мають уніфікований характер для усього корпусу анотацій наукових видань.

Так, першим обов'язковим елементом тексту анотації наукової літератури є **заголовок**, який є обов'язковим для 100% текстів. Заголовком виступає назва конкретного видання. Цей елемент анотації є основним засобом привертання уваги, а також виконує **рестриктивну функцію**, дозволяючи якнайточніше адресувати текст анотації дослідникові, зацікавленому в конкретному джерелі.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Підзаголовки, що також є обов'язковим структурним елементом для анотацій, можна розділити на дві *змістовно-функціональні категорії*:

1. Імена авторів/укладачів. Ім'я автора наукової роботи в поєднанні з вказівкою на заклад вищої освіти, у якому цей учений працює, несе конкретний прагматичний заряд, дозволяючи потенційному споживачеві визначити, в напрямі якої наукової традиції або школи виконана конкретна робота. Ім'я відомого в наукових колах дослідника, а також згадка про авторитетний університет підвищують наукову вагу джерела.
2. Уточнювальні, додаткові одиниці, що певним чином звужують зміст заголовка й вміщують: а) вказівку на наукові принципи й підходи, які застосовані в анованій роботі; б) концентрований опис змісту видання. Підзаголовок дозволяє науковцеві отримати загальне уявлення про видання за допомогою перегляду анотації й заощадити час на читанні усього тексту.

Отже, *текст анотації* складається з таких відомостей:

- ✓ науковий жанр джерела (підручник, монографія, дисертація, стаття);
- ✓ призначення джерела;
- ✓ завдання, які розв'язує автор джерела;
- ✓ метод, яким користувався автор (експеримент, порівняльний аналіз, історичний, порівняння, дедукція);
- ✓ структура анованого джерела;
- ✓ предмет і тема джерела,
- ✓ основні положення й висновки;
- ✓ допоміжний та ілюстративний матеріал, додатки;
- ✓ відомості про автора (у разі необхідності).

Отже, у тексті анотації будь-якого наукового джерела повинні бути зазначені змістовно-цільові характеристики видання й опис аудиторії, якій його призначено. Комбінація цих аргументів у межах кожної конкретної анотації варіюється.

Найбільш типовим є текст анотації, побудований за *схемою послідовного викладу*. Наприклад, «У цьому дослідженні аналізується тема свободи у філософії Гегеля й Ніцше. Об'єднавши Гегеля й Ніцше, Уїлл Дадлі розробив досить оригінальні інтерпретації, які матимуть велике значення для послідовників ідей цих філософів, а також для політичних теоретиків й істориків. Предметні області дослідження: філософія, політична теорія,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

історія ринкової економіки».

Як бачимо, основні аргументи: точний опис передбачуваного адресата, цільова характеристика видання й опис змісту джерела зосереджені в перших двох реченнях тексту; проте третє речення, реалізуючи принцип редуплікації, містить максимально узагальнену й конденсовану інформацію про тематичну спрямованість видання.

Наступною розповсюдженою стратегією організації змісту анотації є *схема перевернутої піраміди*, де найбільш загальна інформація про видання описується в першому реченні (вступ), а далі йде перерахування специфічних аспектів, які, зазвичай, оформлюють у вигляді маркованого списку. Наприклад, *«Остання книга Мінцберга базується на його репутації спеціаліста світового рівня зі стратегічного управління. Автор «Стратегічного сафарі» прагне вивчити всі напрямки стратегічної управлінської думки. У книзі описані десять різних шкіл менеджменту. Особливості: ґрунтовне дослідження основних положень, сильних і слабких сторін кожної зі шкіл стратегії; розглядається питання про те, чому організаціям так необхідні стратегії; формується системний погляд на стратегічне управління в організаціях».*

Не менш поширеною є схема, організована за зворотним принципом – *принципом піраміди*: на початку тексту наводяться авторські аргументи, за якими далі йде узагальнювальний абзац (речення). Наприклад, *«Стаття поглиблює розуміння виконавчої влади й змін у системі управління. На підставі емпіричного матеріалу з різних країн – як європейських, так і неєвропейських – розглядає вирішальні елементи взаємовідносин між держслужбовцями й політичною системою. У роботі, що містить новаторську аналітичну точку зору на проблему виконавчого управління, міститься аналіз останніх стратегій реформування державного сектора в певних країнах. У статті освітлюються ключові аспекти стосунків між державними службовцями й розвинутою політичною системою».*

Від інших різновидів наукової компресії анотацію відрізняють:

- по-перше, обов'язкова вказівка на новизну анованого джерела в порівнянні з іншими, близькими за тематикою й цільовим призначенням;
- по-друге, відсутність цитування й будь-яких змістовних фрагментів оригіналу;
- по-третє, використання стандартних формулювань та мовних кліше.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

МОВНІ СТАНДАРТИ ДЛЯ СКЛАДАННЯ АНОТАЦІЇ

1	Вступна частина анотації (бібліографічний опис)	<ul style="list-style-type: none"> • Робота, що анотується, має назву «...». • Роботу під назвою «...» опубліковано в журналі «...» за ... р., № (число) ... • Стаття (монографія) відомого вченого (дослідника)... • Автори посібника – висококваліфіковані фахівці в галузі... • Робота містить таблиці... , схеми... • Автор, відомий український журналіст... • Книга видатного американського дослідника...
2	Тематика статті	<ul style="list-style-type: none"> • Статтю присвячено актуальній проблемі... • Тема статті — ... • Автор статті висвітлює теоретично значуще питання... • Стаття являє собою узагальнення (огляд, виклад, аналіз)... • У статті йдеться про... • Автор статті «...» здійснює ґрунтовний аналіз...
3	Проблематика статті	<ul style="list-style-type: none"> • У статті розв'язуються (висвітлюються, досліджуються, ставляться, порушуються) проблеми... • Автор формулює... • Автор визначає сутність поняття... • Хронологічні межі дослідження – ... • Аналізована праця наводить дані за час (період з...до...). • Автор досліджує такі актуальні питання, як... • У роботі узагальнюються результати дослідження... • Автор пропонує науково-ґрунтовний аналіз...
4	Ілюстрування думок прикладами	<ul style="list-style-type: none"> • Автор наводить переконливі приклади... • Автор ілюструє прикладами... • Автор цитує... • У статті наведено статистичні дані... • Для переконливої ілюстрації автор використовує...
5	Підсумок (висновки)	<ul style="list-style-type: none"> • Уперше введено в науковий обіг ... • Збірник присвячено маловивченій проблемі... • У монографії вперше подано... • Автор наводить висновки... • Автор підбиває підсумки... • Автором стверджується, що... • Завершуючи дослідження, автор формулює висновки: ... • Автор переконує, що...

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

6	Адресат (у разі необхідності)	<ul style="list-style-type: none"> • У розвідці наведено професійно значущий матеріал... • Стаття розрахована на (широке коло читачів, фахівців)... • Книга адресована науковцям (викладачам, студентам)... • Підручник адресований (розрахований, орієнтований ..., призначений ...) • Видання може зацікавити... • Стаття корисна для ... • Варто рекомендувати посібник...
----------	-------------------------------------	--

ЗАГАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ

ДО АНОТУВАННЯ НАУКОВОГО ДЖЕРЕЛА

1. Ознайомтесь із вихідними даними наукового джерела (назва, жанр, автор, рік і місце видання, структура, обсяг, ілюстрації тощо).
2. Прочитайте уважно текст, усвідомлюючи його загальний зміст.
3. Визначте *логічний суб'єкт* (те, про що розповідається в тексті) і *логічний предикат* (те, що про це говориться).
4. З'ясуйте актуальність і адресат джерела (статті, книги тощо).
5. Проаналізуйте структуру тексту (книги), визначивши вступну, основну та кінцеву частини.
6. Встановіть цільове й читацьке призначення документа (для самоосвіти, підвищення кваліфікації, на допомогу науковцям, для популяризації знань).
7. Визначте головну інформацію основної частини тексту, відповівши для цього на такі питання:
  - а) які проблеми висвітлюються?
  - б) що констатує автор?
  - в) як розглядаються й розв'язуються порушені проблеми?
  - г) яких висновків доходить автор?
8. Оформіть письмово текст анотації, використовуючи необхідні лексико-граматичні конструкції.
9. Здійсніть самоконтроль виконаної роботи.
10. Відредагуйте текст анотації, зіставивши його з науковим джерелом і перевіривши за правописними нормами.

Пам'ятаймо! У тексті анотації треба уникати повторів, штампів, громіздких словосполучень, складних підрядних речень тощо. Бажано, аби в тексті анотації існувала часова відповідність та однотипність дієслівних форм.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Терміни, що використовується, мають бути загальноприйнятими, відповідати сучасному рівню знань.

11.Зверніть увагу на обсяг анотації (не більше 8% тексту-джерела), її структурну організацію й логіко-граматичні зв'язки між реченнями та їх частинами.

Пам'ятаймо! Показниками рівня анотації є: якість і точність інформації про першоджерело; логічне її оформлення; відповідність чинним мовним нормам; обмежений обсяг.

ТЕЗУВАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Тези – це короткий науковий текст, у якому викладені основні результати дослідницької роботи (ті результати, про які автор хоче повідомити науковому товариству, тобто найяскравіші, найістотніші), а також методологія (шляхи й способи) їх отримання. Кожна монографія, наукова стаття, доповідь являють собою логічно пов'язані твердження, які в тексті зазвичай супроводжуються обґрунтуваннями, доказами, поясненнями, описами. Якщо ж вичленувати з тексту основні твердження або положення, ми отримаємо те, що називають тезами. Іншими словами, тези мають характер короткої стверджувальної думки або висновку виявлених наукових фактів.

Від інших різновидів наукової компресії тези відрізняють такі *ознаки*:

- ✓ актуальність (відповідність сучасним вимогам науки, чинному законодавству);
- ✓ інноваційність та проблемність тематики;
- ✓ стислість;
- ✓ інформативність (максимальна насиченість змістом, що дає уявлення про результати дослідження й не містить загальних міркувань);
- ✓ комунікативна доступність;
- ✓ логічність і чіткість формулювань (автор не повинен допускати двозначності);
- ✓ максимальна узагальненість;
- ✓ комбінування в тексті послідовного причинно-наслідкового з'єднання з індуктивною або дедуктивною підрядністю;
- ✓ наявність нормативної змістовно-композиційної структури;
- ✓ відсутність у тексті деталей, пояснень, цитат, ілюстрацій.

Функціональне призначення тез досить багатозначне.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Насамперед вони виступають *засобами презентації результатів наукового дослідження*, покликані допомогти іншим дослідникам краще зрозуміти зміст вашого дослідження, оцінити науковість і правдивість отриманих результатів

По-друге, завдяки своїй стислості тези допомагають у процесі побудови теорії, оскільки є *узагальненням певного наукового дослідження*.

Також тези можуть відігравати роль засобів *своєрідної інституціоналізації* отриманого знання, оскільки в їхньому змісті дається оцінка того, що вже зроблено, і того, що ще треба зробити.

Нарешті, виступ із тезами на конференції являє собою процес не тільки оповіщення наукового товариства про нові отримані результати, а й перевірки їх якості й корисності *колективним інтелектом*.

Наукові тези поділяють за кількома параметрами:

- ✓ *за формою твердження* (прості, складні, розгорнуті);
- ✓ *за авторством* (написані з використанням публікацій іншого автора, написані на підставі власних наукових праць);
- ✓ *за формою презентації* (тези з доповіддю, тези з публікацією);
- ✓ *за місцем презентації* (міжнародні конференції, семінари, журнали);
- ✓ *за процедурою написання* (написані до підготовки основної наукової роботи, написані після підготовки основної наукової роботи);
- ✓ *за структурою* (експериментальні, оглядові, підсумкові);
- ✓ *за стилем викладання* (дієслівні та номінативні);
- ✓ *за змістом* (первинні (оригінальні) й вторинні).

Прості тези відбивають зміст основних частин роботи й містять лише категоричні твердження або заперечення її положень.

Складні тези містять не лише твердження, але й коротке пояснення висунутих автором положень, обґрунтування висловлюваних думок.

Розгорнуті тези містять аналіз причин досліджуваних процесів і явищ.

Основна складність у написанні тез, написаних *за вже наявним матеріалом* (стаття чи доповідь), полягає в необхідності значного зменшення обсягу друкованого тексту з максимальним збереженням його змісту. Читаючи текст, його необхідно розбити на декілька уривків, з кожного виділяючи найважливіше за змістом. Якщо ж автор спочатку пише тези, а згодом розширює їх до розмірів статті, він не має до кінця сформованого уявлення про питання чи проблему, яким присвячені тези. Опрацювання ідеї починається вже під час написання тез. Через це авторові

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

слід довести до наукової спільноти різні аспекти своєї роботи, послідовно вводячи її в суть проблеми.

Оглядові тези окреслюють актуальність теми та деякі власні думки автора на зазначену проблему. **Підсумкові тези** стисло описують зміст проведених досліджень та отримані результати. **Експериментальні** – зазвичай присвячують порівнянню нової методики з уже наявними, обов'язково аналізуючи її переваги та обмеження.

Тези дієслівної структури найбільш популярні серед науковців. Вони виглядають як короткий науковий опис і складаються переважно з дієслівних присудків.

Номінативні тези характеризуються відсутністю дієслівних присудків, відрізняються лаконічною фіксацією наукової інформації. Тези номінативного типу можуть починатися такими мовними формами: *відомо, що; слід зазначити, що; передбачається, що; фахівці ставлять своїм завданням...*

Оригінальні тези створюють як первинний текст. Вони можуть бути ключовими елементами майбутньої наукової розвідки або стислою формою презентації результатів наукових досліджень під час виступу на науковій конференції. Отже, їх призначення – зорієнтувати читача у змісті наукового тексту. **Вторинні тези** слугують для виділення основної інформації під час читання; їх призначення – створити модель змісту наукового тексту, яку можна було б осмислювати далі, а обсяг таких тез відповідає кількості інформаційних центрів тексту, зазвичай їх складають мовою автора.

Тези мають чітко **регламентовану структуру**, у якій виокремлюють такі складові:

1. преамбула (1-2 тези);
2. основний виклад (3-6 тез);
3. висновок (1-2 тези).

Нормою тез, на відміну від інших різновидів наукової компресії, є максимальна стислість **преамбули**. Преамбула вводить у проблематику, містить обґрунтування її актуальності, певні факти про предмет дослідження. Зазвичай у преамбулі тез треба відповісти на питання: *«Що досліджувалось автором?»*

Якщо об'єкт дослідження – це загальновідоме явище, то можна безпосередньо окреслити актуальність досліджуваної проблеми. Наприклад:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

«Комп'ютерна залежність є однією з найважливіших проблем сучасного суспільства».

Якщо ж у тезах досліджується не широковідомий феномен, необхідно в першому ж реченні дати його визначення, а у наступному – позначити актуальність цієї проблеми для сучасної науки. Наприклад: *«Кіберспорт – це ... Сьогодні кіберспорт поширений як у підлітковому середовищі, так і серед дорослих».*

Також необхідно позначити в преамбулі наукову новизну дослідження, проте розписувати важливість і значущість проблеми в тезах не потрібно.

Отже, уся викладена у вступі інформація зазвичай не має істотної наукової валентності, і її презентація здійснюється за принципом мінімальної відповідності.

Основний виклад містить декілька тез, які складають предметно-логічне ціле, об'єднане загальною ідеєю. Ця ідея має бути заздалегідь відбита вже в заголовку. Вимоги до **заголовка** тез: стислість, місткість, закінченість. Типовими помилками під час формулювання заголовків тез є:

- ✓ зайва деталізація у характеристиці об'єкту дослідження;
- ✓ відсутність інформації про сферу застосування описаного дослідження;
- ✓ наявність етимологічних або змістовних помилок;
- ✓ використання багатозначних слів, слів-омонімів.

Отже, позначивши актуальність дослідження, об'єкт дослідження, сутність дослідження (методи, вибірку, етапи дослідження) можна переходити безпосередньо до результатів проведеної роботи. Цей пункт повинен бути об'ємним і займати понад 50% тексту тез.

Усі речення об'єднуються в єдиний текст, що повинен дати відповідь на питання – *«Як проблема досліджувалась?»* Тези основної частини іноді можна залишити у вигляді окремих пунктів, але найчастіше – їх редагують і надають цілісності. Взаємозв'язки в межах основної частини тез можуть здійснюватись за принципом причинно-наслідкової послідовності. Проте в тезах має чітко простежуватись чітка логіка викладення інформації, їм не властива варіативність, яка ускладнює мислення.

Закінчити тези потрібно узагальненою характеристикою результатів дослідження. Тобто, підсумовуючи все написане, автор повинен відповісти на питання – *«Які результати отримано?»*. Якщо обсяг тез – 2-3 сторінки, то бібліографія не повинна перевищувати 5 пунктів.

Отже, схематично *структура* наукових тез має такий вигляд:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

«теза – обґрунтування – доказ – аргумент – результат – перспективи».

До тез більше, ніж до інших жанрів наукового стилю, застосовуються суворі **вимоги** стилістичної чистоти й однорідності мовлення:

- ✓ у тезах неприпустимо використання емоційно-експресивних епітетів, метафор, перифрази, інверсій;
- ✓ термінологічна однозначність;
- ✓ відсутність розмовних слів і словосполук, що використовуються в усній мові;
- ✓ перевага вставних конструкцій замість прямих тверджень.

Вимоги щодо **оформлення тез** виконувати потрібно точно, порушення в оформленні суттєво ускладнюють роботу над збірником тез і можуть бути підставою для відмови в публікації. Обов'язковими *елементами* тез є заголовки, прізвища авторів, назви та адреси організацій, де вони працюють.

За результатами розгляду тез доповідей організаційний комітет ухвалює рішення про їх внесення в програму роботи конференції та публікацію у збірнику матеріалів конференції.

ЗАГАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ ДО НАПИСАННЯ ТЕЗ

1. Визначте, до якого типу належатимуть тези, виберіть відповідну структуру.
2. Продумайте, що є основним результатом чи висновком вашого наукового дослідження.
3. З урахуванням вибраного типу, основного результату наукового дослідження, назви й профілю конференції підберіть робочу назву.

Пам'ятаймо! Назва тез повинна містити ключові слова тематики конференції чи її підсекцій. У випадку невідповідності тез тематиці конференції можлива відмова в участі в її роботі.

4. Складіть детальний план тез. Для цього до кожного обов'язкового структурного елемента чи розділу продумайте та запишіть хоча б одним реченням його основну ідею.

Пам'ятаймо! Кожна з цих ідей буде розкрита окремим абзацом тексту в майбутніх тезах.

5. Перечитайте написаний план та проаналізуйте, чи достатньо перелічених пунктів для повного розкриття теми тез.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Пам'ятаймо! Записані ідеї мають складати логічну послідовність для доведення основної ідеї, результатів та висновків, в іншому випадку потрібно змінити розташування абзаців, уточнити формулювання.

6. Ознайомтеся з вимогами щодо оформлення тез, зокрема їхній об'єм, шрифт, інтервал, береги, необхідність в оформленні списку літературних джерел.
7. Коротко формулюйте свої думки, відповідно до відведеного обсягу.
8. Уважно перечитайте весь текст, звертаючи особливу увагу на логічність переходу між абзацами.

Пам'ятаймо! У роботі має простежуватись чітка структура й послідовність викладу.

9. Перевірте відповідність загального обсягу тез до вимог видання чи конференції.
10. Знайдіть і скоротіть другорядні деталі тексту, замініть фрази, аби позбутися неповних рядків.
11. Зробіть оформлення всіх складових тез згідно з вимогами оргкомітету конференції. Здійсніть самоконтроль виконаної роботи.
12. Відредагуйте текст тез, перевіривши за лексичними та граматичними нормами чинного правопису.

РЕЦЕНЗІЯ ТА ВІДГУК

Одним із різновидів наукової компресії є *рецензія* – відгук, критична оцінка наукового твору або дисертаційного дослідження. Рецензія належить до вторинних наукових текстів, що поширюють серед науковців інформацію про нові досягнення.

До того ж рецензія – науково-критичний текст. Її завдання як критичного тексту визначається двома основними змістовними компонентами:

- ✓ обговорення, критичний огляд;
- ✓ оцінка первинного тексту, спрямована на досягнення його правильної інтерпретації.

Текстові функції рецензії:

- ✓ *інформативна*, тобто ознайомлення з новим науковим твором;
- ✓ *оцінна* (автор оцінює первинний документ, висуває свої зауваження, подає поради, рекомендації, пропонує імпульси до наукового діалогу);

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ **комунікативно-посередницька** (організація наукового спілкування та вироблення вербальних форм наукового етикету);
- ✓ **рекламна** (зацікавлення потенційних читачів рецензованим твором).
Отже, сучасна наукова рецензія *базується* на двох основних ідеях:
  1. визнання індивідуальності та свободи творчості як автора роботи, яку рецензують, так і рецензента;
  2. дотримання високих наукових вимог та критеріїв науковості.

Вимоги до рецензії

- ✓ повнота та високий ступінь опрацювання наукової літератури з порушеної проблеми;
- ✓ мовна культура та термінологічна коректність;
- ✓ логічність, послідовність викладу думок;
- ✓ лаконізм викладу, однозначність, відсутність емоціно-зabarвлених суб'єктивних суджень автора рецензії;
- ✓ обґрунтованість висновків і сумлінність дослідження;
- ✓ уникнення панегіричної тональності, повчань та поблажливості до некомпетентності;
- ✓ толерантність до розмаїття підходів, гіпотез, концепцій
Рецензія має два *композиційні елементи*: інформаційний та оцінний.

Інформаційна частина зазвичай реалізується у вигляді мовної форми «опис» або «повідомлення».

Оцінна частина реалізується в мовній формі «міркування». Широке використання міркування пов'язане з типовими рисами наукового стилю – аргументованістю й логічністю. Зазвичай в науковій рецензії використовуються такі *типи міркування*:

- ✓ у міркування надається пропозиція (посилання);
- ✓ у міркування констатуються певні факти (резюме);
- ✓ міркування складається з низки оцінних і теоретичних висловлювань, що знаходяться в причинно-наслідковій послідовності.

Оцінна частина наукової рецензії має такі *структурні компоненти*, як оцінка стилю автора, композиції, ілюстративного матеріалу. Для оцінки мови й стилю автора першоджерела характерне оцінювання ясності, доступності, логічності, точності, повноти/стислості, експресивності. Незалежно від того, у якій формі виражена оцінка (окремі слова, прикметники, прислівники, висловлювання, емоційна лексика, метафори, висловлювання-заперечення, висловлювання-рекомендації, висловлювання-побажання), саме лексичні

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

засоби дають можливість виконувати основну прагматичну функцію рецензії – вплив на читача.

Отже, рецензія передбачає коментування основних положень рецензованої праці (тлумачення думки автора, висловлення особистого ставлення до поставленої проблеми); узагальнену аргументовану оцінку; висновки про значення аналізованої праці. Для цього доречно використовувати стандартні формулювання та мовні кліше.

МОВНІ КЛІШЕ ДЛЯ НАПИСАННЯ РЕЦЕНЗІЇ

Об'єкт аналізу	Рукопис книги, стаття, дисертація, автореферат, диплом (праця автора, рецензована робота...)
Актуальність теми	<ul style="list-style-type: none"> • Актуальність теми обумовлена... • Дослідження присвячене актуальній темі... • Автор розглядає важливі питання сучасності...
Короткий зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Дослідження складається зі вступу, ... розділів, висновків, ... додатків (<i>вказується загальна кількість сторінок, позицій у списку використаних джерел, наявність ілюстрацій, таблиць, графіків</i>). • На початку дослідження (статті) автор указує на... • Автор аналізує наявні джерела з цієї проблеми... • Дослідник розглядає питання... • Автор (учений, науковець) доводить, що... • Аргументовано стверджується думка, що...
Формулювання основної тези	<ul style="list-style-type: none"> • Основна проблема дослідження полягає у... • У статті на перше місце висувається питання про...
Загальна оцінка: позитивна	<ul style="list-style-type: none"> • Робота вирізняється ... значним фактичним матеріалом, ... оригінальним підходом до аналізу та вирішення поставлених завдань, ... високою інформативністю. • Автор доводить (підтверджує) свою думку значним ілюстративним матеріалом... • Автор справедливо (слухно) зазначає ... обґрунтовує, ... детально аналізує, ... уважно простежує • Як переконливо свідчить автор, не всі попередні ідеї витримали випробування часом... • Є впевненість у тому, що... • Автор уважно аналізує погляди опонентів...

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

	<ul style="list-style-type: none"> • Ідея автора ... досить продуктивна (новаторська)... • Праця становить інтерес з огляду на нестандартні підходи до вирішення... • Думка автора ... (про що?) видається перспективною... • Доведено, що... • Загальновідомо, що... • Автор переконливо доводить, що... • Результати дослідження підтверджують справедливість (чого?)... • Важко не погодитись з... • Думки автора про ... сформульовані чітко (доказово, переконливо)... • Висновки автора правдиві й результативні. • Висновки ґрунтуються на аналізі значного фактичного матеріалу... • Безперечною заслугою автора варто вважати новий підхід до вирішення...
Неоднозначна	<ul style="list-style-type: none"> • Варто вказати на певні дискусійні моменти... • Така постановка питання не є однозначною. • Проте цікаві думки не підкріплені фактами..., роздуми автора здаються декларативними..., все ж робота заслуговує позитивної оцінки. • Автор досить цікаво проаналізував сучасний стан проблеми. • Водночас, на нашу думку, аналіз міг бути глибшим і змістовнішим. • Справедливо вказуючи на..., автор помилково вважає... • Деякі положення автора залишаються бездоказовими, зокрема й такі... • У роботі (статті, дослідженні, монографії) відчутно не вистачає ілюстративного та фактичного матеріалу. • Тому висновки автора здаються дещо некоректними... • На підтвердження цієї тези автор наводить кілька аргументів (прикладів, даних), які не завжди переконливі. • Незважаючи на дискусійність (неоднозначність) основної концепції (положень) цієї праці, варто вказувати на її значення та актуальність для...
Недоліки, прорахунки	<ul style="list-style-type: none"> • Сумнів викликає доцільність (коректність, продуктивність) такого підходу... • Серед недоліків дослідження – надмірна (невиправдана) категоричність висновків автора. • Суттєвий недолік роботи полягає у (непереконливості доказів, відсутності критичної оцінки...) • До прорахунків роботи належать...

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

	<ul style="list-style-type: none"> • Методично робота побудована нераціонально, варто б скоротити... • Поза розглядом дослідження залишилися питання... • Автор не розглянув питання, що безпосередньо стосуються теми дослідження... • Зазначені недоліки мають суто локальний (рекомендаційний) характер і не впливають на остаточні результати дослідження. • Указані зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку роботи • Не можна погодитися... • Є серйозні розбіжності в поглядах на... • Авторська позиція суперечить (чому?)... • Висновки не підтверджуються фактами... • Не зрозуміло, що автор має на увазі, стверджуючи (що?)
Висновки	<ul style="list-style-type: none"> • Загалом це цікава й корисна робота. • Отже, розглянуте дослідження заслуговує на позитивну (високу) оцінку. • Робота відповідає всім вимогам, може бути оцінена позитивно, а її автор заслуговує на присудження ... (наукового ступеня...)

Варто зазначити, що наукова рецензія – це специфічна репліка інтерпретатора-науковця в діалозі з іншим автором-дослідником. З одного боку, в ній обговорюються питання, що порушені у первинному тексті, а з іншого – вона сама ставить нові й чекає на них відгук. Її автор – фахівець, учений тієї ж галузі або спорідненої, до якої належить і рецензована стаття, монографія, підручник чи дисертація. Проте *рецензент* відрізняється від будь-якого іншого потенційного читача наукового тексту своєю творчою активністю, бо він як суб'єкт, що творить, перетворює процес сприйняття наукових ідей на створення нового самостійного наукового тексту.

ЗАГАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ ДО НАПИСАННЯ РЕЦЕНЗІЇ

1. Визначте предмет наукового аналізу (реферат, стаття, автореферат, дисертація).
2. З'ясуйте ступінь актуальності теми дослідження (для науки загалом, певної галузі знань, розв'язання практичних завдань тощо).
3. Проаналізуйте зміст наукової роботи й з'ясуйте ступінь її новизни й оригінальності в розв'язанні певних питань, проблем тощо.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

4. Встановіть цінність рецензованої роботи в контексті її теоретичного й практичного значення та зазначте конкретні сфери доцільного використання її матеріалів і результатів.
5. Схарактеризуйте виявлені недоліки та прорахунки в рецензованій роботі за обов'язкової умови – аргументуйте свої зауваження.
6. Подайте об'єктивно, ясно й чітко загальну оцінку роботи.
7. Сформулюйте висновки з урахуванням виду та жанру рецензованого наукового джерела, його мети й поставлених автором завдань.
8. Перевірте текст рецензії на узгодженість між змістом і формою та на відповідність чинним граматичним і стилістичним нормам.
9. Здійсніть самоконтроль виконаної роботи.
10. Відредагуйте (у разі потреби) текст рецензії.

Окрім рецензій, рефератів, анотацій, складаються відгуки про наукові роботи (статті, збірки, монографії).

Відгук – стисла форма письмової оцінки виконаної роботи. Особливість відгуку, зазвичай, наукового керівника чи консультанта, полягає у підтвердженні готовності виконаної роботи до захисту, зосередженні уваги на найважливіших моментах та якості дослідження.

Відгук, на відміну від рецензії, реалізується через *міркування-пояснення*. Обсяг відгуку невеликий – 1-3 сторінки (3-5 сторінок для кандидатських дисертацій).

Усі відгуки, які надходять на дисертацію, за ступенем їхньої значущості поділяються на кілька різновидів:

- ✓ відгуки офіційних опонентів;
- ✓ відгуки від окремої особи або організації;
- ✓ відгук на автореферат дисертації;
- ✓ відгук наукового керівника.

Відгуки офіційних опонентів – компетентних фахівців у відповідній галузі науки, що призначаються спеціалізованою радою з захисту дисертацій. Мета цих відгуків полягає в тому, щоб дати об'єктивну і вичерпну експертизу проведеного дослідження, представленого в дисертації. Відгук опонента складається на підставі вивчення дисертації та праць здобувача, опублікованих за темою дисертації.

У відгуку мають знайти місце відповіді на такі питання:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ актуальність обраної теми з урахуванням її тісного зв'язку із державними та галузевими науковими програмами, передовими напрямками розвитку науки;
- ✓ ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації;
- ✓ ключові проблеми дослідження;
- ✓ значення рецензованого дослідження для науки й практики;
- ✓ правдивість основних результатів, новизна, повнота їх викладу у фахових виданнях;
- ✓ можливі конкретні шляхи використання результатів дослідження;
- ✓ дотримання вимог щодо мовного оформлення дисертації;
- ✓ відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подана до захисту;
- ✓ ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Головний критерій відгуку – критичний підхід до дисертації. Від ретельності, аргументованості й повноти висновків опонента значною мірою залежить оцінка дисертації спеціалізованою вченою радою, об'єктивність рішення щодо присудження наукового ступеня.

Якщо оцінка дисертації позитивна, відгук опонента подається до спеціалізованої вченої ради у двох примірниках, якщо негативна – у трьох примірниках. Термін подання відгуку до спеціалізованої вченої ради – один місяць із дня одержання опонентом дисертації та автореферату. Копії письмових відгуків офіційних опонентів видають здобувачеві не пізніше як за 10 днів до захисту дисертації.

Відгуки на дисертацію від окремої особи або організації не призначаються спеціалізованою радою, а визначаються самостійно. Ці відгуки забезпечують публічність обговорення дисертації. Якщо відгук від організації, то він зазвичай дається після обговорення дисертації на науковому семінарі або засіданні цієї організації. Цей відгук не має жорстких вимог і готується у вільній формі.

Відгук на автореферат дисертації від окремої особи або від організації з-поміж організацій, представлених у списку розсилання автореферату дисертації, характеризує якість проведеного дисертантом дослідження виходячи не з дисертації, а з автореферату.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Відгук наукового керівника дисертанта, а для докторської дисертації – консультанта. Його призначення полягає в загальній оцінці того, що зробив дисертант, і в аналізі його особистісних якостей.

У відгуку наукового керівника повинні знайти відбиток такі елементи:

- ✓ зв'язок теми з актуальними науковими проблемами сьогодення; теоретичне і практичне значення розробки теми;
- ✓ композиційна структура роботи;
- ✓ творче використання наукової й методичної літератури із зазначеної проблеми;
- ✓ якісна й кількісна характеристика зібраного матеріалу;
- ✓ ступінь новизни у виконаному дослідженні;
- ✓ характеристика висновків й узагальнень;
- ✓ повнота списку використаної літератури й культура цитування;
- ✓ стан грамотності та якість оформлення;
- ✓ позитивні якості та недоліки роботи.

Поряд із зазначенням позитивного в роботі керівник обов'язково вказує на недоліки. Наприкінці відгуку формулюються пропозиція стосовно допуску наукової роботи до захисту.

Отже, за допомогою певних операцій з текстом-джерелом можна побудувати тексти нових жанрів – конспекти, анотації, тези, реферати, рецензії. Для цього потрібне чітке розуміння змісту тексту, розуміння зв'язку частин тексту між собою. Робота над компресією тексту сприяє глибшому його розумінню усіх можливостей наукового тексту: його жанрова структура зазнає істотних змін, з'являються нові жанри та жанрові різновиди, натомість інші жанри трансформуються або зникають.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке «мовна економія»? За яких умов вона відбувається?
2. Поясніть цілі складання плану джерела наукової інформації.
3. З'ясуйте, який вид плану в науковій роботі домінує і чому.
4. Що таке реферат? Назвіть основні функції реферування.
5. Що має відображати зміст реферату? З чого складається структура реферату?
6. У чому міститься відмінність безпосереднього конспектування від опосередкованого?
7. Що таке анотація? Які функції виконує анотація?

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

8. Які мовні засоби характерні для анотації?
9. Яка структура анотації? Які існують види анотації?
10. Поясніть відмінність довідкової анотації від рекомендаційної.
11. Чим тези відрізняються від плану і конспекту?
12. Які є види тезування?
13. У чому функціональне призначення тезування наукових джерел?
14. Дайте порівняльну характеристику реферату і автореферату.
15. Відтворіть по пам'яті алгоритм до:
  - а) анотування наукового джерела;
  - б) реферування наукового джерела;
  - в) рецензування наукового джерела.
16. У чому відмінність між оригінальними та вторинними тезами?
17. Які існують різновиди відгуків на дисертаційне дослідження?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горошкіна О. М., Шутова Л. І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник для аспірантів. Луганськ : Світанок, 2013. 138 с.
2. Дороз В. Ф. Методика викладання української мови у вищій школі : навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
3. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
4. Краус Н. М. Методологія та організація наукових досліджень : навчально-методичний посібник. Полтава : Оріяна, 2012. 183 с.
5. Культура наукової мови, основні категорії та поняття. Режим доступу: <http://library.gnpu.edu.ua/books/Scientific%20language/Content.htm>.
6. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. 2-ге видання перероблене та доповнене. навчальний посібник з алгоритмічними приписами. Київ : «Центр учбової літератури», 2009. 392 с.
7. Основи наукового мовлення / за ред. І. М. Плотницької, Р. І. Ленди. Київ : НАДУ, 2012. 48 с.
8. Селігей П. О. Український науковий текст : проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості : автореф. дис ... д-ра філол. наук. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 36 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

9. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. 2-ге видання. Київ : Академія, 2010. 213 с.
10. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація. Київ : НАДУ, 2008. 184 с.

РОЗДІЛ 9

МОРФОЛОГІЧНІ ТА СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

План

1. Морфологічні особливості наукового стилю
2. Синтаксичні особливості наукового стилю
3. Типові помилки у наукових текстах

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Морфологічні особливості наукового стилю української мови полягають у деякій обмеженості граматичних форм, що використовується, і частій повторюваності деяких частин мови. Так, у мові науки переважають *іменники* (*тема, гіпотеза, проблема*), *прикметники* (*крива, шиплячі*), *дієприкметники* (*зазначений, залежний, описуваний*). Уживання цих частин мови складає понад половину слів наукового тексту.

Вживання іменників

Високий відсоток вживання в наукових текстах іменників обумовлений тим, що наука передусім розглядає й пояснює сутність речей, предметів і явищ, які позначаються іменниками.

Часто вживаються:

- ✓ *іменники, що означають неістоти й абстрактні поняття;*
- ✓ *іменники у поєднанні з прикметниками у функції визначення (з метою стислості й високої інформативності, яку утворюють іменні форми);*
- ✓ *іменники, які не мають в загальнолітературній мові форм множини, але набувають їх у науковому тексті (маршрути, потужності, щільності, місткості)*
- ✓ *різні види скорочень: графічно (під-тво), літерні аббревіатури (ДСТ), складноскорочені слова (Держплан), скорочення без голосних (млрд), скорочення змішаної форми.*
- ✓ *Рідко вживаються іменники-істоти.*

Вживання прикметників

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Велика кількість *прикметників* і дієприкметників вживається для описування й характеристики аналізованих об'єктів.

Найширше в текстах наукового стилю представлені *відносні прикметники*, оскільки саме вони на відміну від якісних здатні найбільш точно виражати необхідні ознаки понять (*злочинні угруповання, кваліфікуюча ознака, організована злочинність, кримінологічне визначення поняття*). Під час використання *якісних прикметників* перевага віддається аналітичним формам вищого й найвищого ступенів (*більш м'яке покарання*). Однослівні форми ступенів прикметників використовуються зрідка, переважно, якщо вони входять до складу термінологічних виразів (*найдрібніші частки речовини*).

Вживання дієслів

Застосування *дієслів* у науковому стилі так само має певні особливості. Найбільш уживаними є:

- ✓ *дієслівні форми 3-ої особи однини*. Наприклад: *Кожний склад злочину обов'язково складається з наступних елементів...*;
- ✓ *дієслова теперішнього часу* з наданням їм *абстрагованого позачасового значення*. Дієслова в такій формі фактично не виражають часових відношень, а позначають дію й стан як властиві предметам чи явищам їх постійні ознаки. Наприклад: *відповідальність за готування до злочину чи замах на злочин - встановлюється лише щодо умисних злочинів*;
- ✓ *форми майбутнього часу дієслова*, що вживаються як засіб зв'язку мікротем тексту, логічного переходу в розгортанні думок: *Звернемося до поняття складу злочину*;
- ✓ *форми недоконаного виду дієслова і форми теперішнього часу*, оскільки вони не виражають відношення описуваної дії до моменту повідомлення;
- ✓ *дієслова дійсного способу*, рідше – *умовного*;
- ✓ *зворотні дієслова, пасивні конструкції*, що обумовлено необхідністю підкреслити об'єкт дії, предмет дослідження. Наприклад: *У статті розглядаються... або У статті розглянуто...*

Не вживаються:

- ✓ майже зовсім не вживаються дієслова *наказового способу*
- ✓ форми дієслова 1-ої та 2-ої особи однини

Вживання займенників

У текстах наукового стилю **вживаються:**

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ *вказівні займенники*: *цей, той, такий* (конкретизують предмет і виражають логічні зв'язки між частинами тексту. Наприклад: *На підставі зазначеного вище ми можемо зробити такі висновки...*
- ✓ займенник *ми* та його присвійний варіант *наш*, які застосовуються в науковому стилі для позначення так званого «авторського ми», що виконує такі специфічні функції:
  - підкреслення *скромності автора*, апелювання до досвіду своїх наукових попередників та керівника роботи. Наприклад: *Ми дійшли висновку...; Ми погоджуємося з нашим опонентом...; Ми пропонуємо таке розв'язання проблеми...;*
  - вираження *спільної дії*: автор разом із читачем або слухачем досліджує проблему, активно залучає його до роздумів, система доказів розгортається автором і його уявним опонентом чи одностороннім ніби спільно, і в цьому процесі читачеві пропонується активна роль. Наприклад: *Ми отримуємо такі результати шляхом...;*
  - *забезпечення об'єктивності наукового повідомлення*, що дає можливість відобразити свою думку як думку певної групи людей, наукової школи або наукового напрямку, оскільки сучасну науку характеризують такі тенденції, як інтеграція, колективність творчості, комплексний підхід до розв'язання проблем. Займенник *ми* і його похідні найкраще передають і відтіняють ці тенденції.

Від займенника *ми* утворилась низка похідних від нього варіантів, зокрема з присвійним займенником *наш* (*на нашу думку, у нашому дослідженні* тощо).

Проте треба пам'ятати, що надуживання в тексті займенником *ми* також є недоречним. З метою уникнення надмірного вживання цього займенника авторам наукових робіт радять віддавати перевагу синтаксичним конструкціям, які не потребують уведення займенника:

- ✓ неозначено-особові речення (наприклад: *Спочатку проводять судово-медичну експертизу...*);
- ✓ виклад від третьої особи (наприклад: *Автор вважає...*);
- ✓ конструкції з пасивними дієприкметниками (наприклад: *Розроблено комплексний підхід до дослідження*).

«Відсторонення» автора або «зниження» його активності з метою надати повідомленню більш об'єктивного характеру досягається також широким вживанням пасивних дієприкметників (*виявлено, доведено, знайдено*); безособових конструкцій (*Можна стверджувати...; Не можна не*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

визнати...); опущенням особових займенників (*У першому розділі (нами) розглянуто...*).

Не вживаються:

- ✓ *неозначені займенники* (*щось, дещо, що-небудь*) через невизначеність їх значення в тексті наукових робіт;
- ✓ *особові займенники* (*я, ти*);
- ✓ *присвійний займенник* (*мій*).

Вживання сполучників:

Більшість сполучників належить до стилістично нейтральних: *або, оскільки, якщо, проте, поки, для того щоб*. Однак є сполучники, які вживаються переважно у книжному мовленні, як-от: *внаслідок того що, завдяки тому що, оскільки, зважаючи на те що, з того часу як*.

Урізноманітнює мовлення вживання синонімічних сполучників *і, та, але, та, проте, однак, однак (розм.); або, чи; ніби, наче, неначе, як, мов, мовби, немов; коли, якщо, раз (розм.); бо, тому що, через те що; поки, доки; зважаючи на те що, з огляду на те що; щоб, для того щоб, з тим щоб* та ін.

У науковому стилі перевага віддається словам *який, що*. Також необхідно приділяти увагу правилам щодо чергування сполучників *і, й, та* в реченнях.

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Побудова словосполучень і речень у наукових текстах якнайбільше відображає зв'язок із мисленням. Сучасний науковий стиль прагне до збільшення обсягу інформації і скорочення обсягу тексту. Це відбивається на його синтаксичних особливостях.

Так, для наукового стилю є характерним вживання словосполучень іменників, у яких у функції визначення виконують іменники родового відмінку, часто з прийменником *для* (*заходи для забезпечення охорони порядку*).

Прикметники в ролі визначення широко вживаються в термінологічному значенні: *умовний термін, кримінальний кодекс* тощо.

Для наукового стилю типовим є вживання *іменного присудка* (замість дієслівного), що сприяє створенню іменного характеру наукового стилю. Найчастіше іменні присудки зустрічаються у визначеннях і міркуваннях, до того ж зв'язка нерідко відсутня. Широко вживаними в науковому стилі є *іменні складені присудки з короткими дієприкметниками* (*може бути використаний*).

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

На *рівні речення* також виявляється специфіка наукового стилю. Логічність є однією з основних стильових рис наукового тексту, для його синтаксису характерні структури, які виражають суто понятійний зміст. Основною структурою вважається повнозмістовне розповідне речення з нейтральною лексикою, з логічно правильним прямим порядком слів і сполучниковим зв'язком між частинами речень.

Середній розмір простого речення – близько 20 слів, складного – близько 30. Серед складнопідрядних переважають речення з одним підрядним.

Питальні речення виконують у науковій мові специфічні функції, пов'язані з прагненням лише повернути увагу до розповіді. У такій же ролі вживаються і *спонукальні* (для вираження припущень і пропозицій) речення.

Для наукового стилю характерним є вживання *безособових речень* різних типів, тому що в сучасній науковій мові особова манера викладу поступилася місцем безособовій, що обумовлено прагненням до об'єктивної узагальненості й абстрагованості.

Широко вживані в науковому тексті *пасивні конструкції*, у яких часто не вказується виконавець дії. Для наукової мови характерне з'ясування причинно-наслідкових відносин між явищами, тому тут переважають *складні речення зі сполучниковим зв'язком*.

Текстам наукового стилю притаманна граматична й смислова повнота та висока інформативна насиченість. Для досягнення об'єктивності викладення в наукових текстах використовують *пасивні конструкції*. У таких конструкціях реальний виконавець дії не позначається граматичною формою підмета, він виражається другорядним членом речення у формі орудного відмінка чи взагалі опускається.

Наприклад:

- *Науковці провели експеримент* (активна конструкція: дійова особа виражена називним відмінком і виконує роль присудка);
- *Науковцями проведений експеримент* (пасивна конструкція: дійова особа виражена формою орудного відмінка й виконує функцію додатка);
- *Проведений експеримент* (пасивна конструкція: виконавець дії не вказаний).

Завдяки застосуванню пасивних конструкцій основна увага зосереджується на дії, а виконавець лишається поза увагою. У пасивних конструкціях присудок найчастіше виражається дієсловами зі зворотною

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

часткою *-ся/-сь*, наприклад, *Такий підхід вважається найбільш раціональним*», а також пасивними дієприкметниками: *Зазначено таке...*».

Прагнення до точності й логічності викладу обумовлює широке розповсюдження в науковому стилі *конструкцій з однорідними членами речення й вставними словами*.

З-поміж вставних слів найуживанішими є ті, які вказують на порядок називання (*по-перше, по-друге, отже*), позначають ступінь ймовірності (*звичайно, очевидно*) і джерело інформації (*згідно з, на думку*).

Наприклад: *Отже, законом передбачено, що, по-перше, електронний носій інформації повинен мати експертний висновок; по-друге, не повинен надавати можливості безпосереднього доступу до ключів*.

У науковому стилі важливу роль відіграють *дієприслівникові та дієприкметникові звороти*, які додатково характеризують дії, предмети і явища, надають науковим текстам стислості, позбавляють речення нагромадження зайвих підрядних частин.

Наприклад: *Кодекс законів про працю України регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва й піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини*.

Також домінуючими є *складнопідрядні речення*. Перше місце з-поміж них посідають підрядні *означальні*, що обумовлено завданням виявлення ознак описуваного об'єкту.

Наприклад: *Трудове законодавство України – це система нормативно-правових актів, які ухвалюють уповноважені органи державної влади, місцевого самоврядування, посадові особи відповідно до закріплених за ними повноважень задля правового регулювання суспільно-трудових відносин, встановлюючи правила поведінки їх учасників*».

Розповсюдженими є й підрядні речення *причини*, оскільки наука розкриває причиннові зв'язки явищ дійсності.

Наприклад: *Закон про ЖКГ необхідно прописати чітко, щоб він міг реально діяти*.

Часто вживаються підрядні *умови*.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Наприклад: *Суд може звільнити особу від покарання, якщо завершився строк давності.*

Складнопідрядні речення з підрядними *з'ясувальними* в науковому стилі найчастіше виражають узагальнення, розкривають типові явища, ту або іншу закономірність. Особливістю їх є те, що головна частина складного речення слугує переважно для зв'язку з контекстом, а основну інформацію передає підрядна частина.

Наприклад: *Специфіка законодавчої влади полягає в тому, що прийняті парламентом закони мають вищу юридичну силу, ніж нормативні чи інші акти виконавчої та судової гілок влади.*

Загалом, у науковому стилі переважають речення складної будови доволі часто з кількома підрядними, що відображають логіку розгортання розумових процесів і перебігу думок.

У науковому стилі переважає *прямий порядок слів у реченнях*, де інформація розгортається від «даного» до «нового», та містить провідну думку висловлювання. Підмет знаходиться перед присудком, узгоджуваний компонент стоїть перед означуваним словом (*тяжкий злочин, кримінальне право*); неузгоджений – одразу після означуваного слова (*намагання описати*); додаток йде відразу за головним словом *результати досліджу, мати вплив*); прислівники на *-о, -е* мають стояти перед дієсловом і прикметником (*бурхливо протікає, дуже небезпечний*); обставини ближче до слова, якого вони стосуються.

Типовим для наукового стилю є вживання *однорідних членів речення*, які містять у собі логічно однорідні поняття. Використовується в науковій мові й група *вставних слів і словосполучень*, що містять вказівку на те, ким висловлена та або інша думка, кому належить те чи інше висловлювання, яке джерело повідомлення (*на нашу думку, на наше переконання, за повідомленням, з точки зору, відповідно до гіпотези, визначення та ін.*)

Для наукових творів характерною є *композиційна зв'язність* викладу. Окремі частини наукового висловлювання поєднуються за допомогою певних сполучних слів чи груп слів, що відображають етапи логічного викладу і є засобом зв'язку думок у процесі логічного міркування.

На *структурному рівні* науковому тексту притаманна чітка членованість на розділи, підрозділи, параграфи, пункти, підпункти; широке вживання схем, діаграм, графіків, таблиць, формул, цитат, посилань, виносков, ілюстрацій.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Отже, науковий стиль має цілу низку властивих йому мовних засобів. Проте науковий виклад може змінюватися під час застосування його у сфері різних наук, а також у різних жанрах тієї ж науки.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ У НАУКОВИХ ТЕКСТАХ

Науковий стиль вимагає ретельної лінгвістичної підготовки. Праця над науковим текстом потребує виправлень, уточнень, скептичного ставлення до написаного. З огляду на це одним із важливих етапів підготовки наукових робіт має бути *саморедагування*, мета якого полягає в усуненні помилок, у розвитку критичного ставлення авторів до результатів власної праці. Наукове мовлення залежить від двох чинників: норм сучасної наукової мови і норм, продиктованих логікою конкретної науки.

У результаті невмотивованого порушення літературної норми виникають *ненормативні лінгвоутворення* (помилки).

Класифікація мовних норм відповідно до рівня мовної системи дозволяє виділити такі *різновиди помилок*: орфографічні, лексичні, фразеологічні, морфологічні, стилістичні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні, орфоепічні, акцентуаційні аномативи. Розглянемо найтипівіші аномативи.

1. Лексичні помилки

Лексичні норми – це розрізнення значень і семантичних відтінків слів, а також закономірності лексичної сполучуваності. У наукових текстах трапляються такі різновиди лексичних аномативів: семантична модифікація лексем; плеоназм, тавтологія; помилки, зумовлені нерозрізненням значень паронімів і сплутуванням семантики міжмовних омонімів; інтерференци та росіянізми.

Семантична модифікація слів – це лексико-семантичний процес, у результаті якого слово частково або повністю втрачає своє значення й набуває властивостей, що нормативно йому не притаманні, наприклад:

- *Надійності дослідів добиваються* (нормативно: *домагаються*) їх ретельною підготовкою;
- *Студенти дістають* (нормативно: *отримують*) знання, спостерігаючи за науковими експериментами;
- *Найбільш розповсюдженими* (нормативно: *поширеними*) в наукових текстах є схеми, таблиці, діаграми;
- *Ефективність навчання залежить від степені* (нормативно: *ступеня, рівня*) підготовленості студентів;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- Як вже відмічалось (нормативно: як було зазначено).

Розглянемо деякі приклади детальніше.

Наукові тексти рясніють «присвятами», наприклад, *Цій темі автор присвятив монографію, над якою працював протягом трьох років.* Традиційно в українській мові слово *присвятити* (*присвячувати*) має такі значення: 1) призначати, адресувати, підносити в дар щось кому-, чому-небудь (про твір літератури чи мистецтва); 2) витратити на кого-, що-небудь; приділяти. Наприклад: *Багато праць присвячено творчості видатного поета Тараса Шевченка.* Напевно, йдеться про те, що дослідники у своїх наукових працях розглядають творчість поета.

Або науковці постійно «зустрічаються» з певними явищами, об'єктами. Відомо, що *зустрічатися*: 1) зближатися, сходитися один з одним, рухаючись навпроти; 2) сходитися разом, бачитися де-небудь. Отже, *зустрічаються колеги, друзі, однодумці чи вороги.* Як підсумок, дієслово *зустрічатися* поєднується з іменниками (назвами істот).

На жаль, науковці постійно послуговуються пасивним дієприкметником минулого часу *даний*, утвореним від дієслова *давати/дати*. Тому вирази «дану проблему розробляли такі науковці, у даній роботі розглядається» є неправильними, бо виходить, що наукова робота, проблема не вивчалися науковцями, а були їм нав'язані або вручені як готове дослідження. Отже, уживаймо вирази *цю (названу, означену) проблему розробляли, у роботі (дослідженні) розглянуто.*

У науковому стилі часто вживаною є лексема *слід*. Наприклад, *Слід відзначити, що дослідники до цього часу не мають єдиного погляду на критерії визначення «історичних назв».* Слово *слід* має омонімічні значення, але в обох випадках переважає значення «відбиток». Якщо метою тексту є необхідність наголосити на доцільності, доречності якоїсь дії, то в реченнях із подібним значенням краще вжити синоніми *варто, доречно, доцільно, не зайво, не шкодить*. Якщо ж йдеться про потребу в якійсь дії, краще використовувати слова синонімічного ряду *треба, потрібно, необхідно, належить*, у яких спільним значеннєвим компонентом є «вимога до дії».

Учені роблять *наступні висновки, висувають наступні пропозиції*. Слово *наступний* має значення «який наступає, розташовується або з'являється слідом за ким-, чим-небудь», тому краще вживати вирази *такі висновки, такі пропозиції*.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Плеоназми – введення в мовну тканину висловлювання зайвих, надлишкових слів, які структурно обтяжують фразу, оскільки є семантично порожніми. У науковому стилі, який передбачає точність і стислість вислову, не може бути плеоназму.

Плеоназм	Нормативне вживання
<i>головний пріоритет</i>	<i>пріоритет</i>
<i>статистичні підрахунки</i>	<i>статистика</i> або <i>підрахунки</i>
<i>переважна більшість</i>	<i>більшість</i>
<i>всі решта</i>	<i>решта</i>
<i>чинний на сьогодні</i>	<i>чинний</i>
<i>свій авторський</i>	<i>свій</i> або <i>авторський</i>
<i>рік тому назад</i>	<i>рік тому</i> або <i>рік назад</i>
<i>останнім часом у сучасній науці</i>	<i>останнім часом у науці</i> або <i>в сучасній науці</i>
<i>наукова монографія</i>	<i>монографія</i>
<i>своя власна держава</i>	<i>своя держава, або власна держава</i>

Тавтологія – змістове дублювання, повторення тих самих або однокореневих слів, що є порушенням чистоти мови. З-поміж особливо частотних — тавтологічні словосполучення, як-от:

- **відшкодувати шкоду** (правильно: *відшкодувати збитки* або *компенсувати шкоду*),
- **внести внесок** (зробити внесок),
- **забезпечити безпеку** (*гарантувати безпеку*, а краще *убезпечити*),
- **корисне використання** (*корисне застосування* або *вигідне використання*),
- **широко поширений** (*значно поширений*).

Аналіз наукових текстів виявляє чимало випадків тавтології. Повторювання тих самих слів або коренів провокують написання довжелезних речень, які є властивими прихильникам наукового жаргону. До того ж, такі речення суперечать законам людського сприйняття й нормам мовної естетики. Від багатократних повторювань однакових слів виклад стає громіздким, плутаним, а зміст – малозрозумілим. Тавтологія й плеоназм виникають, зазвичай, через незнання семантики слів іншомовного походження або ж у зв'язку з концентрацією уваги мовця на однакових ознаках предмета, явища.

Пароніми, здебільшого кореневі та суфіксальні, наприклад: **чисельні** випадки (*чисельні – численні*); **природніми** й кліматичними умовами (*природній – природний*); **територіальні індекси дають уяву про відмінності у вартості життя** (*уява – уявлення*). Сплутування семантики паронімів

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

зумовлено, по-перше, структурною та фонетичною подібністю таких лексем, яка, однак, не допускає повного або часткового ототожнення лексичних значень; по-друге, незнанням семантики одного чи обох компонентів паронімічної пари. Так, у наукових роботах натрапляємо на вираз *об'єм наукової роботи*. Слова *об'єм* і *обсяг* мають різницю у значеннях:

Об'єм – величина чогось у довжину, висоту й ширину, вимірювана в кубічних одиницях. Вживається зі словами: *вагона, кімнати, колби, куба, мозку, печі, повітря, посудом, приміщення, рідини, серця, тіла, циліндра, великий, невеликий, значний, малий, повний, середній*.

Обсяг – взагалі розмір, величина, кількість, значення, важливість, межі чогось. Вживається зі словами: *брошури, будівництва, бюджету, виробництва, заготівель, знань, інформації, капіталовкладень, книжки, поняття, послуг, програми, промислової продукції, роботи, рукопису, слова, тренувальних навантажень, величезний, невеликий, значний, середній*. Також, лексеми *напря́м і напра́мок* в усіх значеннях уживаються паралельно, однак, коли йдеться про лінію фізичного руху на невеликих відстанях, частіше вживається слово *напря́мок* (*вітер змінних напра́мків*), в інших значеннях переважає *напря́м*.

Омоніми можуть спричиняти невмотивоване ототожнення *інтерслів*, яке веде до змін у значенні. Міжмовні омоніми відрізняються семантикою, особливостями сполучуваності та стилістичними характеристиками. Наприклад, ненормативне вживання в писемній науковій комунікації слова *область*: *Поняття відсотка широко використовують як у практичній діяльності, так і в різних областях науки*.

Міжмовні омоніми рос. *область* і укр. *область* мають спільну семантику «*частина країни, край, регіон*», проте українське слово *область* на відміну від російського не може вживатися в значенні «*галузь, сфера, царина*».

Вживання *інтерферем* та *росіянізмів* у текстах суперечить лексичним нормам.

Інтерферемі – слова, що утворились шляхом буквального перекладу з урахуванням фонетико-вимовних норм мови. Вони функціонують паралельно, а не синонімічно до певних лексем і не мотивовані номінативно. Наприклад:

- *не співпадає* (нормативно: *не збігається*) *із центром ваги*;
- *вірне* (нормативно: *правильне*) *рішення*;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- *усі без виключення* (нормативно: без винятку);
- *відноситися* (нормативно: належати) до покоління;
- *автор відноситься* (нормативно: ставиться) до героя твору.

Росіянізми – це слова чи мовні звороти, утворені за зразком російських мовних форм, що можуть зазнавати часткової адаптації до фонетичного складу чи словотворчих особливостей української мови. Наприклад, таке не виправдане калькування з російської мови, як-от:

- *у випадку необхідності* – правильний варіант: *у(в) разі потреби, якщо є потреба*;
- *являти собою* – правильний варіант: *становити*;
- *залишитися без змін* – правильний варіант: *не зазнати змін*;
- *наносити* (нормативно: *здавати*) *збитків сільському та лісовому господарству*;
- *думка суспільства на протязі* (нормативно: *протягом*) *багатьох років змінюється*.

Отже, створюючи науковий текст, потрібно ретельно перевіряти лексичні значення слів, що використовуються, щоб уникнути двозначності, викривлення інформації й досягти максимальної однозначності та лаконічності висловлення.

Морфологічні помилки

Пошуковці мають дотримуватися морфологічних норм наукового стилю. Морфологічні помилки – це ненормативні словоутворення, що не відповідають формальному вираженню однієї з граматичних категорій (роду, числа, відмінка, ступеня порівняння, особи, часу, способу, стану, виду).

Типи морфологічних помилок:

1. Порушення норм у межах лексико-граматичного класу іменників:

- неправильне визначення граматичного роду (наприклад, *кандидатська ступінь* (ж. р) – нормативно: *кандидатський ступінь* (ч. р.);
- порушення категорії числа: *у Миколаївській, Черкаській області* – нормативно: *у Миколаївській, Черкаській областях; в емоційній, інтелектуальній і вольовій сфері* – нормативно: *в емоційній, інтелектуальній і вольовій сферах*;
- порушення категорії відмінка: *феномена, аналіза, метода, сезону, графіку* – нормативно: *феномену, аналізу, методу, сезона, графіка*.

Пам'ятаймо, що деякі іменники чоловічого роду другої відміни мають і закінчення *-а*, і закінчення *-у*. Наприклад, *термін* у значенні «слово» – *терміна*, у значенні «строк» – *терміну, елементу* (абстрактне) – *елемента*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

(конкретне), *рахунка* (документ) – *рахунку* (дія). У давальному відмінку можуть уживатися паралельні закінчення іменників: *декану й деканові, ректору та ректорові*.

2. Порушення норм щодо вживання *прикметників*:

- під час утворення ступенів порівняння прикметників: *уживання в більш вужчому значенні* – нормативно: *вживання у вужчому значенні*.

У наукових текстах доцільно надавати перевагу аналітичним формам вищого та найвищого ступенів. Для утворення найвищого ступеня варто послуговуватися словами *найбільш, найменш*.

3. Порушення морфологічних норм щодо вживання *займенників*:

- *саме завдяки ньому* – нормативно: *саме завдяки йому*;
- *їх науковий керівник* — нормативно: *їхній науковий керівник*;
- *із других джерел* – нормативно: *з інших джерел*.

У науковому стилі послуговуються вказівними займенниками *цей, той, такий* з прийменниками, що визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання: *у тому випадку, із цією метою*. Уживаються також означальні займенники *інший, увесь*, заперечний займенник *жоден*, натомість не доречними в науковому стилі є неозначені займенники *щось, дещо, що-небудь*.

Щодо займенників *їх і їхній*, то щоб уникнути зайвого паралелізму, що створює плутанину, науковці радять в усному й писемному мовленні використовувати присвійний займенник *їхній*.

4. Ненормативні утворення форм *числівника*:

Порушення норми	Нормативно
<i>від п'ятидесяти до шестидесяти відсотків</i>	<i>від п'ятдесяти до шістдесяти відсотків</i>
<i>п'ятьмома</i>	<i>п'ятьома або п'ятьма</i>
<i>трьом четвертих</i>	<i>трьом четвертим</i>
<i>сімдесят одному</i>	<i>сімдесяти одному</i>
<i>більше ста опитаних</i>	<i>понад сто опитаних</i>
<i>одна третина студентів</i>	<i>третина студентів</i>
<i>двохрічна перерва</i>	<i>дворічна перерва</i>

Пам'ятаймо, що із числівниками *два, три, чотири* вживаються іменники у називному відмінку множини (*три студенти, чотири учні*), із числівниками *п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять* – іменники у формі родового відмінка множини: *шість монографій, вісім зошитів*.

5. Помилки в системі *дієслівних форм*, зокрема у вживанні *дієприкметників*:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- з урахуванням внесених до конституції змін, – нормативно: з урахуванням змін, що були внесені до конституції;
- **починаючий** дослідник – нормативно: дослідник-початківець;
- *однією із постійно повторюючихся помилок* – нормативно: *однією з помилок, що постійно повторюється.*

Вживання активних дієприкметників теперішнього часу для наукового стилю української літературної мови не властиве. Варто уникати ненормативних форм або замінювати їх іменниками, прикметниками, підрядними означальними реченнями. Наприклад:

- *виступаючий на конференції науковець* – нормативно: *науковець, що виступає на конференції;*
- *головуючий на засіданні спеціалізованої вченої ради* – нормативно: *голова засідання спеціалізованої вченої ради;*
- *відповідаючий на запитання дисертант* – нормативно: *дисертант, який відповідає на запитання.*

Отже, варто уникати вживання активних дієприкметників теперішнього часу на *-ачий (-ячий), -учий, (-ючий).*

Натомість їх можна замінити:

прикметниками з іншою твірною основою:

- *панівна ідея* (а не «пануюча»);
- *прийдешиє свято* (а не *наступаюче*);
- *вдумлива людина* (а не *думаюча*);
- *разючі результати* (а не *вражаючі*);
- *домінантний* (а не *домінуючий*);
- *навколишнє* або *довколишнє середовище* (а не *оточуюче середовище*);
- *керівна еліта* (а не *правляча*).

іменниками:

- *доповідач, промовець* (а не *виступаючий*);
- *відпочивальник* (а не *відпочиваючий*);
- *завідувач кафедри* (а не *завідуючий кафедрою*);
- *голова* (а не *головуючий*).

У науковому стилі помітна й тенденція до уникнення дієприкметникових форм на *-уч(-юч-)* теперішнього часу й заміна їх на *-увальн* (*констатувальний* замість *констатуючий*, *формувальний* замість *формууючий*, *об'єднувальний* замість *об'єднуючий*)

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Синтаксичні помилки

Порушення синтаксичних норм може з'являтися в різних за структурою реченнях. Наукове мовлення позначене вживанням безособових та неозначено-особових речень, які використовують для описування фактів, явищ, процесів.

Тексти сучасного українського наукового стилю суттєво перенасичені дієслівними формами на *-ся*. Групу зворотних дієслів в українському слововживанні використовують на позначення дії, спрямованої на самого її виконавця (*поліцейський вітається*), виконувану в інтересах особи, що здійснює дію (*людина розвивається*), означають дію двох і більше діячів, яка взаємоспрямована (*ректори листуються*). Як зауважують мовознавці дієслівні форми на *-ся* становлять від 40 до 50% від усіх використаних дієслівних форм: *звертається увага, вирішується проблема, висвітлюється думка, висувається гіпотеза* тощо.

Ненормативні трикомпонентні пасивні конструкції, що утворені дієсловом пасивного стану на *-ся*, іменником або займенником у формі орудного відмінка на позначення суб'єкта дії та іменником у називному відмінку, що позначає об'єкт дії, наприклад: *нами проводиться робота, текст визначається дослідниками*, треба замінювати органічною активною: *ми проводимо велику роботу, дослідники визначають текст*.

Отже, у науковому стилі пасивні конструкції треба замінити *питомими українськими моделями*:

- безособовими односкладними реченнями різних типів (із дієслівною формою на *-но, -то*; із модальними словами *треба, можна* в поєднанні з неозначеною формою дієслова): *нормативними актами передбачено; дослідникам треба аналізувати; на схемі показано;*
- неозначено-особовими реченнями, у яких виконавець не називається, але його можна сприйняти як певне коло людей: *одержані знання використовують на практиці;*
- узагальнено-особовими реченнями, які виражають широкі узагальнення, загальні судження або через форму множини виявляють відтінок співпраці із читачем; активні конструкції з різними формами дієслівних утворень, які передають динаміку думки, точно й влучно відтворюють живе мовлення: *одержані знання використовуємо на практиці.*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Українському науковому стилю не властиві розщеплені присудки, утворені дієсловом та іменником, наприклад: рос. *предъявить требование – вимагати*, рос. *подвергать критике – критикувати*, рос. *находиться в противоречии с чем-то – суперечити чомусь*.

Є багато випадків ненормативного вживання *прийменників* у сфері синтаксичних конструкцій. Прикладами таких порушень є неправильне вживання форми залежного слова у словосполученнях, наприклад:

Неправильно	Правильно
<i>властивий для нього</i>	<i>властивий йому</i>
<i>характерний йому</i>	<i>характерний для нього</i>
<i>відзначати про необхідність</i>	<i>відзначати необхідність</i>
<i>при вивченні цієї теми</i>	<i>під час вивчення цієї теми</i>
<i>із-за несприятливих умов</i>	<i>через несприятливі умови</i>
<i>у місті Києві</i>	<i>у місті Київ</i>
<i>при пануванні</i>	<i>за часів панування</i>
<i>згідно фактів</i>	<i>згідно з фактами</i>
<i>відповідно з правилами</i>	<i>відповідно до правил</i>

Типовою синтаксичною помилкою є ненормативна побудова речень з *відокремленими обставинами*, вираженими дієприслівниковими зворотами:

- *Визначивши напрями застосування правових моделей в законодавстві, було розроблено проєкт закону;*
- *Вирішуючи поставлені завдання в державних установах, функція органів влади буде полягати в адміністративному управлінні.*

Варто пам'ятати, що в таких реченнях іменник-підмет має називати того діяча, якого стосується дія в дієприслівниковому звороті. Такі речення можна відредагувати, замінивши дієприслівниковий зворот підрядним реченням або трансформували його з метою заміни підмета:

- *Визначивши напрями застосування правових моделей в законодавстві, депутати почали розробляти проєкт закону;*
- *Вирішуючи поставлені завдання в державних установах, органи влади виконуватимуть свою функцію щодо адміністративного управління.*

Отже, якщо правильність утворення тієї чи іншої морфологічної форми можна перевірити за словником, то, будуючи речення чи словосполучення, автор змушений здебільшого покладатися на свій мовний досвід та практику використання таких синтаксичних конструкцій у текстах.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Порушення стилістичних норм

Власне стилістичними вважають ті помилки, які порушують стиль викладу матеріалу, регулюють доцільність використання мовно-виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні.

Так, у науковому стилі не варто вживати зменшено-пестливі форми, синоніми емоційно-зниженого забарвлення, розмовну лексику тощо (*вплив науки є величезним; прийнятий закон мав грандіозний успіх; бюджет прожиткового мінімуму є межею крайньої убогості; дивовижно, але автори закону...*).

Молоді науковці повинні усвідомлювати, що літературну обробку великих робіт (дисертаційних, кваліфікаційних) краще виконувати в кілька етапів: спочатку підготувати попередній виклад, а потім скласти стислий варіант, який містить суть роботи, після цього подати розгорнутий виклад. Після завершення кожного розділу (підрозділу) необхідно уважно перечитати його, а після закінчення всієї роботи доцільно прочитати її ще раз. Під час повторного читання часто виявляються помилки, повторення, суперечності, невдало дібрані мовні елементи.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть мовні особливості наукового стилю.
2. Які іменники вживаються в науковому стилі найчастіше?
3. Вкажіть особливості вживання займенників у науковому стилі.
4. З якою метою вживаються прикметники?
5. Охарактеризуйте особливості вживання дієслів.
6. Яку функцію виконують питальні й спонукальні речення в науковому стилі?
7. Назвіть особливості вживання простих і складних речень.
8. Наведіть приклади семантичної модифікації слів у науковому стилі.
9. Наведіть приклади плеоназмів та вкажіть правильні варіанти вживання.
10. У чому полягає порушення стилістичних норм наукових текстів?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови // *Українська термінологія і сучасність* : збірник наук. праць. Вип. IV. Київ : КНЕУ, 2001. 368 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

2. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: монографія. Київ : Видавництво Київського державного університету, 1969. 304 с.
3. Культура наукової мови Режим доступу: <http://library.gnpu.edu.ua/books/Scientific%20language/Introduction/foreword.htm>
4. Моргунюк В. Застандартовані правила ділового та наукового стилю // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. № 503, 2004. С. 75–81.
5. Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ : ТОВ «Міжнар. фін. Агенція», 1997. 303 с.
6. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. 2-ге видання перероблене та доповнене. навчальний посібник з алгоритмічними приписами. Київ : «Центр учбової літератури», 2009. 392 с.
7. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. Київ. : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
8. Типологія помилок у науковому тексті [Електронний ресурс] : збірник наукових праць / за ред. Т. В. Симоненко. Черкаси, 2011. 120 с.

РОЗДІЛ 10

ЛЕКСИКА НАУКОВОГО СТИЛЮ.

ЮРИДИЧНИЙ ТЕРМІН ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ

План

1. Термін: поняття, функції, склад
2. Юридична термінологія: класифікація та способи творення термінів
3. Термінологічні проблеми законодавства
4. Юридичні лексикографічні джерела

ТЕРМІН: ПОНЯТТЯ, ФУНКЦІЇ, СКЛАД

Україна, як правова держава, перебуває в процесі постійного розвитку, що обумовлює появу нових термінів. Як наслідок, це вимагає більш глибокого вивчення фахової термінології, а також її правильного використання професійними юристами, які мають створювати більш досконалі нормативно-правові акти, що сприятимуть упорядкуванню й стабілізації суспільних відносин, а також запобіганню значного числа помилок у процесі реалізації права.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Слово – лінгвістична категорія, що означає найменшу самостійну, вільно відтворювану в мовленні й відокремлено оформлену значеннєву одиницю мови, яка співвідноситься з пізнаним й вичленованим окремим елементом дійсності (предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням) й основною функцією якого є позначення, знакова репрезентація цього елемента – його називання, вказування на нього або його вираження.

Поняття – це логічна категорія, думка, яка, вказуючи на певну ознаку, виокремлює й узагальнює в клас предмети, яким притаманна ця ознака. (*поняття – це форма мислення, яка відображає предмети у їх істотних ознаках*).

У понятті відображаються не всі якості та ознаки, що притаманні предмету, явищу або дійсності, а лише найбільш загальні, які дозволяють відрізнити один предмет або явище від іншого.

Поняття є вищою формою узагальнення як з боку об'єкта, так і з боку суб'єкта. З боку суб'єкта поняття досягають найвищого ступеня узагальнення тому, що вони виникають у процесі глибокого пізнання дійсності не однією людиною, а суспільством загалом. З боку об'єкта поняття виступає найвищою формою узагальнення, тому що воно відображає ознаки не лише одного предмета, а множинності проявів одного процесу.

Структура будь-якого поняття складається з двох компонентів – обсягу та змісту.

Зміст поняття – це сукупність суттєвих ознак предметів, на підставі яких їх узагальнюють та виокремлюють у класи.

Обсяг поняття – це сукупність предметів, які містяться в певному понятті й узагальнюють його.

Правові поняття, залежно від їхнього статусу, місця й ролі в юридичній науці та практиці, розподіляють на дві групи:

- ✓ **доктринальні** (*теоретико-правові поняття*), які є результатом пізнавальної діяльності, безпосередньо належать до сфери науки й за допомогою яких виражаються ті або інші «концепції», «теорії», «вчення» юридичної науки. Саме ці поняття несуть у собі первинну інформацію про відповідні державно-правові явища;
- ✓ **легальні** (*нормативно-правові поняття*), які мають особливе юридичне значення й виступають предметом правового регулювання, отримуючи офіційне закріплення в нормативно-правових актах; належать не лише

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

до юридичної науки, а й до позитивного права (вираженого в законах та інших джерелах).

Категорії – це загальні (широкі) поняття, що виражають універсальні характеристики й відношення матеріального та духовного світу, певної сфери життєдіяльності людини й галузі знань.

Поняття й категорії – це ідеальні образи, що відображають процеси і явища. Їх словесним виразом є *терміни*, які становлять поняття в знаковій формі, є їхнім символом, засобом, за допомогою якого здійснюється точне найменування понять. Співвідношення понять і відповідних їм термінів виражається співвідношенням *філософських категорій* «*зміст*» і «*форма*», «*сутність*» і «*явище*».

Фундаментом наукового стилю є фахова лексика, зокрема **юридична термінологія**, вивчення якої поглиблює не лише знання з мови, а і якість підготовки фахівців.

Юридична термінологія – історично сформована сукупність термінів, яка виражає систему правових понять і призначена забезпечувати специфічні потреби спілкування у сфері законодавства, юридичної науки й практики.

Ця сукупність є спеціальним об'єктом вивчення як у юриспруденції (зокрема в теорії держави й права), так і мовознавстві (насамперед у нових її галузях – термінознавстві (теоретичні основи вчення про термін і термінологічну систему права) і лексикографії (наука про теорію й практику укладання словників).

Сучасна українська юридична термінологія є складною, широко розгалуженою, відкритою, динамічною системою найменувань правових явищ, понять, інститутів, категорій. Вона поділяється на підсистеми (галузі, підгалузі) й групи термінів (родо-видові, синонімічні); має основний термінологічно-правовий фонд і суміжні з правом ділянки, у яких під впливом мовних чинників постійно відбуваються певні лексико-семантичні зміни, процеси термінологізації й детермінологізації.

Лексичний склад юридичних текстів складається з таких груп:

- ✓ власне терміни;
- ✓ терміновані слова й словосполучення;
- ✓ слова загальної мови, які вживаються в наукових текстах у звичних, загальноприйнятих значеннях.

За своєю суттю вони різні: терміни в усіх мовах означають однакове поняття, а загальноновживані слова в кожній мові мають свій набір значень.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Термін – це слово або словосполучення, яке вживається у вузькій сфері мовлення на позначення спеціальних понять і предметів. Терміни потребують спеціальної уваги, постійної перевірки за словниками, поновлення в пам'яті їх значення.

Термін	Слово
Виражає спеціальне професійне, наукове, технічне поняття	Виражає загальне чи побутове поняття
Базується на чіткому визначенні поняття, (дефініції)	Може мати декілька значень у тлумачному словнику
Є елементом терміносистеми	Належить до загального лексичного складу мови
Є стилістично нейтральним	Містить у собі експресивні відтінки значення

Характеризуючи термін, виділяють його *специфічні ознаки*:

- ✓ **Системність та чітка сфера застосування.** Кожний термін входить до певної галузевої термінології, де *логічно співіснує* з іншими родовими термінами цієї галузі та має певне значення, а за межами своєї терміносистеми може мати зовсім інше значення;
- ✓ **Точність.** Термін безпосередньо співвідноситься з поняттям, яке його позначає. Термін повинен вживатися лише в одній зафіксованій у словнику формі;
- ✓ **Наявність дефініції.** Термін називає поняття. А *дефініція* дає розгорнуте, логічне визначення зазначеного поняття через родові та видові суттєві ознаки;
- ✓ **Смислова однозначність.** Будь-який термін є словом, але не кожне слово є терміном. Те чи інше слово може виступати, залежно від контексту, і як термін, і як звичайне слово. Термін завжди однозначний, його зміст не повинен залежати від контексту. Без змістовної однозначності термін не може виконувати функцію позначення спеціального *поняття*;
- ✓ **Відсутність синонімів** (розвинена синонімія ускладнює наукове спілкування: *профіцит – прибуток – зиск – вигода*);
- ✓ **Унормованість**;
- ✓ **Зафіксованість** у державних стандартах і спеціальних словниках;
- ✓ **Стислість** (дуже зручно користуватися короткими термінами, але не завжди вдається утворити короткий термін, який би був ще й точним). Наприклад: *матеріальний збиток, карний розшук, виклик до органів попереднього розслідування*.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ *Стилістична нейтральність* (відсутність емоційно–експресивного забарвлення). Для терміна головне – логічна спрямованість, а не естетичні прикраси та суб'єктивні інтонації. Ця ознака також має певне значення для права, яке характеризується діловим стилем викладу.

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ:

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА СПОСОБИ ТВОРЕННЯ

Юридичний термін – слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) в юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях). Юридична термінологія виконує низку специфічних *функцій*:

- ✓ *Номінативну* (називну), що полягає у створенні термінологічного значення у формі дефініції, яка узагальнює найістотніші ознаки й взаємозв'язки правового явища;
- ✓ *Комунікативну*, що обслуговує потреби спілкування у сфері законодавства, юридичної науки і практики;
- ✓ *Гносеологічну*, як знаряддя й спосіб правового пізнання;
- ✓ *Естетичну*, що забезпечує якість, точність, однозначність, лаконічність, нормативність, мовностилістичну довершеність нормативно-правового акта;
- ✓ *Культуроносну*, яка полягає в збереженні й передачі юридичних знань і правової культури.

Правничий термін співвідноситься з правовим поняттям як першоелементом правового знання й слугує його знаковою (мовною) моделлю, представленою у звуковій і літерній формах. Поняття, його внутрішній зміст, обсяг і структура є логіко-змістовним підґрунтям для творення значення термінології (дефініції), що містить у собі найістотніші риси та взаємовідносини явища права.

Термін права формулюється як:

- ✓ *загальноюридичний* (поширений в усіх галузях права),
- ✓ *галузевий* (притаманний одній галузі права),
- ✓ *міжгалузевий* (актуальний для двох або кількох царин права),
- ✓ *суміжний* з іншими сферами діяльності.

Терміни, які творяться й функціонують у правознавстві мають ознаки власне наукового характеру, такі як: *нормотворчість, правосвідомість,*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

правова система, диспозиція правової норми. У науковій літературі, яка відображає процес творення правового знання, такий юридичний термін може мати кілька наукових формулювань, які представляють різні наукові підходи й школи, різні аспекти трактування одного правового поняття.

Кожен термін права характеризується за походженням, семантикою, системними зв'язками, граматичною структурою, способом термінотворення та функційними параметрами.

Для впорядкування наукової інформації та з метою її подальшої автоматизації в законодавстві використовується **класифікація термінів**.

Правничі терміни класифікують за **вертикальними й горизонтальними принципами**.

В основу **вертикального принципу** покладено поділ термінів залежно від юридичної сили нормативних актів, у яких вони містяться. Тобто мова йде про терміни, закріплені в Конституції, а також про терміни, що містяться в інших законах та підзаконних нормативно-правових актах.

Горизонтальна термінологія охоплює різні види галузевої, міжгалузевої та загальноправової термінології. Вона охоплює терміни, властиві багатьом галузям права й однаково ними застосовуються (права й обов'язки громадян, відповідальність, судочинство). Ці терміни мають універсальний характер, оскільки слугують мовним фундаментом усього законодавства.

Галузева термінологія відображає особливості конкретної сфери регульованих суспільних відносин. Вона притаманна конкретній галузі, становить єдину основу її мови та не збігається ні з загальноправовою, ні з міжгалузевою термінологією.

Виділяють декілька видів **галузевої термінології**: термінологію кримінального, цивільного, трудового, екологічного та іншого законодавства (*правочин, склад злочину, легат*).

Міжгалузева термінологія властива декільком галузям законодавства й має змішаний характер. Її застосовують у нормативних актах у процесі регламентації різного роду суспільних відносин (*дисциплінарна відповідальність, правопорушення, матеріальний збиток*).

Кожен із зазначених термінологічних різновидів повинен доносити однакове розуміння і єдність для різних галузей у межах окремого нормативного акта.

Також розрізняють терміни за ступенем соціальної спрямованості:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ загальноновживані;
- ✓ спеціально-юридичні;
- ✓ спеціально-технічні.

Загальноновживані терміни – це звичайні, поширені найменування предметів, ознак, дій, явищ, які використовуються й мають однакове значення в повсякденному мовленні, у науковій та художній літературі, у ділових документах, законодавстві. Це загальновідомі й широко вживані слова, які використовуються в законодавстві в загальноприйнятому значенні й не містять ніякого спеціального змісту (*будівля, дія, засідання* тощо). Варто зазначити, що використання таких термінів є доречним, якщо їх значення очевидне для всіх і не викликає сумнівів у контексті.

Якщо в загальному вжитку слово може позначати різні поняття, то вживаючи його в тексті нормативно-правового акта, з усіх можливих варіантів належить обирати лише один, який відповідає загальному змісту правової норми. За умови можливості різного трактування того чи іншого терміна або його неясності звертаються до його звичайного, найбільш поширеного в літературній мові значення, якщо інше не передбачено або не впливає із тексту цього акта. Так, у ч. 2 ст. 10 Конституції України записано: «Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України». Термін «*забезпечує*» тут означає, що держава надає чи створює необхідні умови (зокрема й матеріальні), засоби, охороняє від посягань на українську мову з боку будь-кого, виявляє постійну турботу, здійснює найвище піклування, догляд, опікування, кураторство, дбайливість, старанність тощо.

Спеціально-юридичні терміни – це слова й словосполучення, які належать юридичній науці й практиці та відбивають специфіку державно-правових явищ (*шлюб, позов, дієздатність, правоздатність, законність, юридична відповідальність, державний орган* тощо). Зазвичай спеціальний юридичний термін створюється законодавцем, коли в літературній мові немає слова, що підходить для позначення певного поняття.

Більшість термінів, створених законодавцями на первісному етапі, були спеціально-правничими, а в подальшому почали поширюватись у побуті, художній літературі, активно використовуватися за межами юриспруденції (*злочинець, закон, аліменти* тощо). Вони перестали бути лише суто юридичними. Часто спеціально-юридичні терміни запозичуються з римського права або з інших розвинутих правових систем (*акцепт, легат,*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

контрабанда тощо). Але в більшості випадків вони утворюються із коренів вітчизняної мови (*злочин, дізнання, закон*).

Спеціально-технічні терміни – це терміни, які вживаються в галузі спеціальних знань – техніки, медицини, економіки, соціології, біології (*депозит, безробітний, страйк*).

У сучасних умовах неможливо обійтися без використання спеціально-технічних термінів, через те, що до сфери правового регулювання все більше почала входити й технічна діяльність. Однак вживання таких термінів у текстах нормативних актів є доречним лише тоді, коли їх неможна замінити іншими, більш доступними для розуміння термінами. І ще однією необхідною вимогою до вживання таких термінів у тексті нормативно-правових актів є те, що вони мають розумітися в тому значенні, яке закріплено за ними у відповідній галузі знань.

У загальноправовій, галузевій та міжгалузевій термінології юридичні терміни класифікують за ознаками **родового й видового значення**. Наприклад, термін «*правопорушення*» – це термін родового значення, а термін «*адміністративне правопорушення*» – це термін видового значення.

Залежно від способу позначення відповідного поняття юридичні терміни поділяють на **терміни точного значення** й **терміни, що виражають оціночні поняття**.

Зміст перших повністю залежить від закону й визначається ним. Фактичні обставини справи, що розглядається, на їх зміст не впливають (*суддя, пенсія, розлучення*). Позначаючи те чи інше поняття, ці терміни відображають об'єктивні зв'язки дійсності. Роль органу, який застосовує норми права з такими термінами, полягає в тому, щоб зрозуміти їх зміст, констатувати відповідність ознак понять, що ними позначаються, певним фактам дійсності.

Значення термінів, які позначають **оціночні поняття**, пов'язане з конкретними обставинами справи, що розглядається, залежить від них. Правозастосовний орган повинен не просто констатувати, але й оцінити відповідність ознак того чи іншого факту, події ознакам відповідного оціночного поняття. Оціночні поняття допомагають правильно врахувати соціально-політичну ситуацію, конкретні обставини, створити ґрунт для правової ініціативи, самостійності; творчого підходу до: здійснення права.

Також мають місце **класифікації юридичних термінів** за іншими чинниками:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ за джерелом виникнення: російськомовні та іноземні;
- ✓ за ступенем конкретності: однозначні й ті, що потребують тлумачення;
- ✓ за ступенем складності: односкладні й багатоскладні.

Виділяють також *дефіновані* та *недефіновані* юридичні терміни.

До *дефінованих* термінів наукою сформульовано ряд вимог, зокрема, системність, стислість, чіткість, нормативність. У нормах-дефініціях стисло відображаються істотні риси відносин, що регламентуються. Їх розміщення в текстах нормативно-правових актів вважається доцільним, якщо:

- ті чи інші відносини раніше не охоплювалися законодавством;
- необхідно визначити чи обмежити сферу дії закону;
- виникла необхідність переосмислення спеціальних чи іншомовних слів;
- існує потреба в усуненні полісемантичності слів, що вживаються в нормативно-правових актах;
- поняття по-різному трактуються юридичною наукою та правозастосовною практикою.

За походженням юридичний термін може бути:

- ✓ питомим (*держава, відповідач, закон, заповіт, злочин, кара, право, правосуддя, суд, уряд*);
- ✓ запозиченим (*абандон (франц.), авізо (італ.), вексель (нім.), бюджет (англ.), евтаназія (грец.), омбудсмен (швед.), юриспруденція (лат.), гетьман (польс.)*).

На підставі поєднання національних та запозичених термінів і терміноелементів сформовано значну кількість термінологічних одиниць (*нормотворчість, кримінально-виконавче право, експертний висновок, імунітет свідка*).

Своєрідним різновидом запозичень є *інтернаціональні терміни*, що вживаються в багатьох мовах світу й мають спільне джерело походження. Наприклад, із *латинської* мови взято такі терміни, як *алібі, архів, агент, адвокат, референдум, акцепт, юриспруденція*; із *грецької* – *дактилоскопія, амністія*; із *французької* – *анкета, арбітраж, паспорт* тощо. Скопійовані засобами рідної мови іншомовні терміни права є *кальками* (демократія → народовладдя, інтернаціональний → міжнародний).

Значний сегмент термінології юридичної науки формують *власне українські лексеми*: *допит, злочин, свідок, позивач, позов, відповідач, очевидець* тощо. За семантикою правничий термін може бути однозначним

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

або багатозначним. Давні терміни права на різних етапах розвитку мови вживалися для найменування кількох, зазвичай, суміжних понять (*процес, судова справа, дізнання, закон, судовий орган, вирок, пеня, покарання*).

У межах терміносистеми права одиниці пов'язані певними системно-смысловими зв'язками:

- ✓ **родо-видові** (*юрист – адвокат; акт – акт законодавчої влади – акт органу виконавчої влади й управління*);
- ✓ **синонімічні** (*правознавство – юриспруденція; кримінальний – карний; правовий – правничий – правний – юридичний*);
- ✓ **антонімічні** (*обвинувачення – захист; законно – незаконно; об'єктивне право – суб'єктивне право*).

За структурою терміни можуть бути простими (слово) або **складеними** (словосполука).

Терміни-слова за лексико-граматичною належністю представлені іменниками (*право, суддя, усиновлення, делікт*), прикметниками (*правовий, законний, злочинний*), дієсловами (*апелювати, заарештовувати, ув'язнити*), прислівниками (*беззаконно, злочинно, неумисно, умовно*).

Терміносполучення діляться на:

1) двокомпонентні:

- прикметник + іменник (*криміналістична експертиза*);
- іменник + іменник (*права людини, позбавлення батьківства*);

2) трикомпонентні:

- прикметник + прикметник + іменник (*цивільні правові відносини*);
- іменник + іменник + іменник (*право володіння майном*);
- іменник + прикметник + іменник (*притягнення до кримінальної відповідальності*);
- дієслово + іменник (*віддавати під суд*);
- дієслово + прикметник + іменник (*порушувати судову справу*).

3) багатоконпонентні, які є нерозривною, достатньо мотивованою змістовною єдністю (*правове регулювання ринку цінних паперів, матеріальна відповідальність членів колективного сільськогосподарського підприємства*).

Традиційними **засобами українського термінотворення є:**

- ✓ афіксація (*заволодіння, правник, підсудність*),
- ✓ безсуфіксний (*розшук*),
- ✓ словоскладання (*судоустрій*),
- ✓ змішаний (*законодавство*),

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ спеціалізація загальноживаного слова: *відмивання брудних грошей, тіньовий ринок, легенда (опер.розш.)*.

Лаконічності термінології сприяють терміни, утворені за допомогою *субстантивациї* (прикметник → іменник): *затриманий, оперуповноважений, підсудний, потерпілий, слідчий*.

Словник правової науки еволюціонує синхронно з розвитком держави й права, тому вичленовуються історизми та архаїзми – одиниці, що вийшли з активного вжитку (*війт, віра, послух, прокуратор*), та неологізми – термінологічні одиниці на позначення нових правових понять і явищ (*міжнародний тероризм, євро, Євроюст, Європарламент*).

Поняття, категорії, терміни (термінологічні звороти) і слова тісно взаємодіють. Отже, **понятійний апарат права** характеризується відповідними *рисами*:

- ✓ понятійний апарат – це результат логічного та лінгвістичного аналізу правових норм: поняття та категорії нормативно-правових актів є засобом і результатом мислення, яке функціонує та розвивається в понятійній формі;
- ✓ понятійний апарат складається з правових понять та категорій, які об'єднується системними зв'язками законодавства;
- ✓ понятійний апарат права складається з понятійних апаратів окремих галузей права, які, з одного боку, мають певну автономність, оскільки оперують своїми галузевими термінами, а з іншого – взаємодіють між собою, залежать один від одного;
- ✓ понятійний апарат – це інформаційна система, призначення якої – передача адресату правової інформації, що вміщена в нормах права;
- ✓ понятійний апарат є знаряддям формування правових норм у нормативно-правових актах.

Отже, понятійний апарат права – це сукупність логічно пов'язаних і структурно впорядкованих понять і категорій, які є знаряддям формування норм права в нормативно-правових актах.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА

Термінологічні проблеми законодавства України виявляються в тих випадках, коли термінологія не відповідає основним вимогам, які до неї висуваються. Такими *вимогами* можна назвати:

- ✓ **Офіційність юридичної термінології**

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Перший аспект офіційного характеру полягає в *директивності тексту* нормативно-правового акта, оскільки сформульовані в ньому приписи є обов'язковими для всіх фахівців. По-іншому вирішується питання про обов'язковість термінології нормативно-правових актів у юридичній науці та правозастосовній діяльності. З одного боку, науковці повинні використовувати терміни нормативно-правових актів, а з іншого – вони можуть вдосконалювати відповідну термінологію, використовуючи й пропонуючи до закріплення в нормативно-правових актах більш точні терміни. Адже в багатьох випадках зміст певного кримінально-правового поняття розробляється, насамперед, у юридичній науці, підбирається відповідний термін або термінологічний зворот, а згодом він закріплюється в нормативно-правовому акті.

Другий аспект офіційного характеру передбачає *експресивну нейтральність* його стилю, емоційну виваженість. Нормативно-правовий акт створюється уповноваженим органом держави з використанням способів, які притаманні діловому мовленню. Стель будь-якого нормативно-правового акта повинен бути рівним, спокійним, стриманим, нейтральним до суб'єктивних переживань та емоцій осіб, які з ним знайомляться. Він виключає пишність, урочистість, пафос, риторичку, заземлену щоденність, а також використання гіпербол, метафор, алегорій.

✓ Чіткість юридичної термінології

Викладення юридичної термінології в текстах нормативно-правових актів повинно бути виразним, точним, зручним для читання, вичерпним. Водночас мають використовуватися терміни з точним значенням, кожному правовому поняттю повинен відповідати один термін і, навпаки, різні правові поняття доцільно позначати різними термінами, а сам текст нормативно-правового акта повинен бути логічно послідовним та змістовно завершеним.

Необхідно також зазначити, що юридична термінологія буде чіткою, якщо зміст кожного терміна впливатиме із самого нормативно-правового акта без будь-якого додаткового тлумачення. Нечіткі формулювання породжують дискусії в теорії, викликають помилки на практиці.

✓ Зрозумілість юридичної термінології

Головними критеріями зрозумілості термінології є простота, ясність і доступність. Зрозумілість юридичної термінології забезпечується завдяки відповідному добиранню термінів і термінологічних зворотів, дотриманню певних правил їх вживання. Насамперед, повинно бути зрозумілим кожне

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

слово, яке використовується в тексті нормативно-правового акта. Належить добирати загальновідомі терміни. У нормативно-правових актах не повинні використовуватись архаїзми, невиправдані неологізми, іншомовні слова, спеціалізовані терміни, які не стали загальнопоширеними, не можна допускати *тавтології*. Варто зазначити, що незрозумілий закон призводить до невизначеності в юридичній діяльності, непорозумінь і помилок.

✓ Єдність юридичної термінології

Ця вимога має два аспекти – змістовний та формальний. Змістовний аспект єдності юридичної термінології можна розглядати у вузькому та широкому розумінні.

У вузькому розумінні – це використання єдиної термінології в межах одного нормативно-правового акта, а в широкому – досягнення єдності термінологічної системи законодавства. У першому випадку досягти цього можна як у процесі кодифікації нормативно-правового акта, так і завдяки внесенню змін та доповнень до нього. Що ж до другого випадку, то необхідно зазначити, що досягти єдності у використанні термінів і термінологічних зворотів можна лише за кодифікації цілої системи законодавства, у процесі створення зведення законів. Формальний аспект виявляється в уніфікованому використанні цифр, дужок, скорочень тощо, а також в однотипному підході до визначення відповідних понять у законі.

✓ Стислість юридичної термінології

Нормативно-правовий акт має бути викладений лаконічно. Надмірна деталізація спричиняє невиправдане зростання обсягу нормативно-правового акта, що, у свою чергу, ускладнює користування нормативно-правовим актом, пошук у ньому необхідних положень. Великий обсяг тексту закону робить його малозрозумілим.

Стислий виклад тексту нормативно-правових актів свідчить про його досконалість, якщо це не шкодить змісту відповідних норм, оскільки вони мають бути викладені не лише коротко, але й достатньо повно і вичерпно.

Основними *термінологічними недоліками* чинного законодавства України можна назвати використання:

✓ архаїзмів (застарілих слів)

Наприклад, термінологічний зворот «електронно-обчислювальна машина», який широко використовується в законодавстві України, нагадує той час, коли зароджувалася кібернетика, і відповідні машини витрачали багато часу на обрахункові операції. На сьогодні для позначення

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

відповідного поняття широко використовується спеціалізований термін «комп'ютер». Саме його доцільно вживати в законодавстві України;

✓ жаргонної лексики та просторіччя

Наприклад, просторіччя «виручка» (ст. 207 КК України), «нажива», «звідництво» (ст. 302); жаргон «сходка» (ст. 255 КК України), «відмивання» (ст. 209, 2091 КК України).

✓ емоційно забарвлених епітетів

Наприклад, термінологічний зворот «погане поведження» (ч. 1 ст. 434 КК України).

✓ полісемантичних (багатозначних) слів

Зрозуміло, що значення більшості термінів визначається за допомогою контексту або уточненню, яке зроблено в тексті. Однак в окремих випадках вживання полісемантичного слова перешкоджає праворозумінню та правозастосуванню. Так, у Кодексі законів про працю України використовується багатозначне слово «робота» в різних значеннях – як виробнича діяльність (ст. 60, 66, 69), як трудова функція (ст. 46, 107), а також як місце праці (ст. 40, 118, 187). В окремих випадках досить складно визначити, що мав на увазі законодавець, використовуючи це слово.

✓ синонімів

Більшість дослідників визнає синонімію негативним явищем для законодавчої техніки, що є причиною порушення єдності термінологічної послідовності. Наприклад, таким термінологічним недоліком КК України вважається використання в різних статтях таких синонімів, як «спонукання» (ст. 323), «схиляння» (ст. 315, 324), «втягнення» (ст. 303, 304), «залучення» (ст. 307, 317 КК).

✓ термінології, яка не властива правовим актам, що безпосередньо регулюють відповідні суспільні відносини

Поняттевому апарату права притаманна ознака системності, яка впливає зі системності самого законодавства. Це означає, що в текстах нормативно-правових актів повинні використовуватися відповідні терміни інших галузей права. Якщо ж термін змінюється, то повинна відбутися така ж заміна і в усіх нормативно-правових актах, у яких попередній термін використовувався.

✓ вузькоспеціалізованих термінів

Наприклад, зараз неможливо обійтися без використання таких спеціалізованих термінів, як: «аварія», «банда», «банк», «валюта»,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

«документ», «катастрофа», «контрабанда», «прокурор», «референдум», «рецепт» тощо.

✓ *іншомовних термінів*, зміст яких потребує додаткового з'ясування

Поява в текстах нормативно-правових актів іншомовних термінів є закономірним явищем, оскільки, якщо без уживання іншомовних слів обійтися неможливо, зникає межа між українською та іншомовною юридичною термінологією. Завдяки поєднанню національних та запозичених термінів утворено значну кількість одиниць (*нормотворчість, кримінально-виконавче право, експертний висновок, імунітет свідка, латентна злочинність*). Особливий тип запозичень – *інтернаціоналізми* латинського й грецького походження (*адвокат, акт, алібі, делікт, екстрадиція, інавгурація, конституція, політика, факт, юстиція*), які були засвоєні багатьма мовами. Найбільш поширені терміни й усталені словосполучення не перекладаються, а передаються за допомогою транслітерації: *ад хок* (для цього, для конкретного випадку); *де-факто* (те, що відбувається насправді), *де-юре* (відповідно до закону), *еквітас* (богиня справедливості), *екс екво ет боно* (по добру й справедливості), *персона нон грата* (небажана персона).

Інтернаціоналізми треба відрізнити від *екзотизмів*, які означають специфічні явища правового побуту, звичаїв, державного устрою, назви органів, посад, законодавчих актів окремих країн: *альтинг* (ісланд. – загальне зібрання), *фолькетинг* (датськ. – народне зібрання, парламент), *кнесет* (зібрання, парламент, найвищий орган влади Ізраїлю), *кортес* (ісп. – станово-представницькі збори), *муфтій* (мусульманський богослов-правознавець), *шейх* (араб. – старійшина, пастир), *судебник* (рос. – збірник правних норм), *хурал* (монг. – законодавчий орган у монгольських і тюркських народів), *панчаят* (інд. – рада, що стоїть на чолі касты).

Особливого підходу вимагають *росіянізми*, тобто слова, які скальковані з російської мови. Таких термінів було надзвичайно багато у всій українській правовій лексиці, оскільки українське правознавство «підлаштовувалось» під російські правничі терміни, внаслідок чого відбулося збіднення власне української правничої лексики та фразеології.

✓ *невиправданої тавтології*

Тавтологія – це спеціальне або непередбачене повторення спільнокореневих або близьких за значенням слів. У нормативно-правових актах тавтологія з'являється внаслідок недостатньо сумлінного ставлення до формулювання тексту або прагнення повніше викласти зміст норми.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Тавтологія може бути як виправданою, так і невиправданою. Наприклад, у ст. 112, 344, 346 КК, перелічуючи потерпілих, вживаються поруч такі термінологічні звороти, як «*посягання на життя*», «*погроза вбивством*»; «*незаконний вплив у будь-які форми...*», «*погроза вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, знищенням або пошкодженням майна, а також викраденням або позбавленням волі...*».

✓ *оціночних понять*

Оціночні поняття – це поняття, які не конкретизуються законодавцем у тексті нормативно-правового акта, а їх зміст визначається компетентним органом у процесі правозастосування, тобто дається можливість вільного оцінювання фактів, дискреції. Надмірна кількість оціночної лексики створює перешкоди для адекватного розуміння та правильного застосування правових норм. Особливо неприйнятними є такі ситуації, коли в одній статті використовується водночас декілька оціночних понять. Отже, термінологія, як один з засобів юридичної техніки, має чи не вирішальне значення під час написання наукових текстів та нормативно-правових актів. Вживані терміни економлять мову останніх, зручні для оперування на практиці, надають інформацію для спеціалістів, містять великий узагальнювальний запас знань

ЮРИДИЧНІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

Маючи багатовікову історію, юридична термінологія посідає важливе місце в словниковому складі національної української мови. Оскільки мова є явищем суспільним, то вона відбиває конкретно-історичні особливості, властиві певному соціально-історичному періоду, де виникають нові слова й словесні конструкції, відбуваються запозичення з інших мов тощо.

Термінологічні словники є результатом узагальнення процесів розвитку й становлення певної галузі науки. Вони сприяють засвоєнню правильного слововживання, що є особливо важливим в юриспруденції, оскільки неточне або помилково вжите слово, логічні та граматичні помилки, неточності в змісті правових приписів і правових рішень призводять до неоднозначного їхнього тлумачення, що може спричинити негативні наслідки.

У сучасному термінознавстві виокремлюється самостійний науковий напрям – **юридична лексикографія**, що має на меті повну інвентаризацію, опис і впорядкування юридичної термінології. Під цим терміном також розуміють сукупність юридичних словників і наукових праць із цієї галузі. Значення термінів фіксуються в спеціальних словниках і довідниках, як-от:

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

словники терміносистем, затверджені у вигляді стандартів; словники термінології (універсальні енциклопедії, галузеві енциклопедії, галузеві термінологічні словники).

Перекладні словники – найпоширеніший тип сучасних термінологічних словників. Серед двомовних термінологічних словників поряд із російсько-українськими найчастотнішими є англійсько-українські, латинсько-українські тощо.

Енциклопедично-довідкові словники фіксують терміни, подають пояснення наукових понять. Словникова стаття в лексикографічних працях такого типу складається з двох частин – назви поняття і його означення (дефініції).

Тлумачно-перекладні словники – це праці змішаного типу, які перекладають термін іноземною мовою (або кількома мовами) і подають його тлумачення.

Кілька років тому з'явилися електронні словники.

Електронний словник – комп'ютерна база даних, що містить особливим чином закодовані словникові статті, які дозволяють добирати потрібні слова, часто з урахуванням морфологічних форм й особливостей поєднання слів.

Побудова правової держави в нових умовах передбачає перегляд старої та становлення нової законодавчої бази, ухвалення нових документів, які регламентують діяльність правоохоронних органів, що в свою чергу не може не позначитись на мові. Активізація мовної діяльності є природним наслідком перехідного стану. До словникарської роботи, координаційним центром якої є Інститут української мови НАН України, долучилися численні творчі колективи, окремі працівники вищих навчальних закладів. Результатом їхньої праці було видання понад 30 правничих термінологічних словників.

Існує нагальна потреба у виданні словників з усіх галузей сучасного права. На сьогодні відсутні словники термінів кримінального, адміністративного, банківського, трудового, сільськогосподарського, міжнародного, космічного, ядерного, сімейного, земельного та інших галузей права. Укладання термінологічних словників з усіх галузей сучасного права, і на підставі цього здійснення *генерального лексикографічного опису* української термінології права є надзвичайно важливим й актуальним

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

науково-прикладним завданням, яке визначатиме близькі й далекі перспективи розвитку юридичної термінографії.

СПИСОК ЮРИДИЧНИХ СЛОВНИКІВ

1. Адміністративне право України : законодавчі визначення: словник-довідник / уклад. В. А. Калюжний, С. В. Петков. Запоріжжя : КПУ, 2009. 220 с.
2. Англо-український географічний глосарій : навч. посіб. Київ : Центр навч. літератури, 2007. 390 с.
3. Англо-український словник міжнародного, порівняльного й європейського права. Київ : Арій, 2009. 608 с.
4. Англо-український юридичний словник: близько 75 000 термінів / уклад. С. М. Андріанов. Київ : Арій, 2008. 552 с.
5. Андерш Ф., Винник В., Красницька А. Словник юридичних термінів (російсько-український). Київ : Юрінком Інтер, 1994. 322 с.
6. Беліков О. О. Тлумачний словник найсучасніших юридичних термінів. Харків : Прапор, 2011. 320 с.
7. Бордюгова А. Ю. Словник термінів зі спортивного права. Київ : Юстініан, 2004, 144 с.
8. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 990 с.
9. Карабан В. І. Англо-український юридичний словник. English-Ukrainian law dictionary. Вінниця : Нова Книга, 2004. 1088 с.
10. Кучма Г. Я. Термінологічний словник із загальної теорії держави та права (для молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів). Львів : ЛІ МАУП, 2006. 45 с.
11. Навчальний російсько-український словник фахової термінологіки для правників (понад 2200 терміноодиниць) / уклад. Г. С. Онуфрієнко та ін. 2-е вид., доп. Запоріжжя : ЗЮІ МВС України, 2001. 124 с.
12. Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права / заг. ред. Б. Шлоера та Ю. Зайцева. Київ : Український центр правничих студій, 2003. 464 с.
13. Правознавство. Словник термінів : навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка. Київ: ТОВ «КНТ», 2007. 636 с.
14. Словник з аграрного права. / уклад.: В. П. Жушман, О. О. Погрібний, В. Ю. Уркевич / за ред. В. П. Жушмана. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2010. 164 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- 15.Словник латинських юридичних висловів / уклад. З. М. Хоміцька 3-е вид. Харків : Право, 2008. 272 с
- 16.Словник термінології Європейського Союзу англійсько-французько-німецько-український. Київ : К.І.С., 2007. 226 с.
- 17.Словник термінів з правової конфліктології / за ред. М. І. Панова, Ю. П. Битяка, Л. М. Герасіна та ін. Харків : Одиссей, 2006. 208 с.
- 18.Словник цивільного права / уклад. В. І. Борисова, С. Н. Приступа, В. С. Козадаєв Харків : Фактор, 2012. 167 с.
- 19.Юридичні терміни: Тлумачний словник / за ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Либідь, 2003. 320с.
- 20.Юридичні терміни: Тлумачний словник / уклад. В. Г. Гончаренко та ін. / за ред. В. Г. Гончаренка. 2-е вид. Київ : Либідь, 2004. 320 с.
- 21.Сучасний словник цивільно-правових термінів : містить терміни, введені оновленим цивільним законодавством України / І. В. Венедіктова. Харків : Страйд, 2005. 215 с.
- 22.Терміни і поняття в законодавстві України : наук.-практ. словник-довідник. Харків : Еспада, 2003. 512 с.
- 23.Бисага, Ю. М.Мала юридична енциклопедія з конституційного права : словник-довідник / уклад. Ю. М. Бисага. Ужгород : Ліра, 2003. 148 с.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Чим відрізняється слово від поняття?
2. Яке місце в науковій літературі посідають терміни?
3. Які функції виконують терміни?
4. Назвіть основні способи творення термінів.
5. Дайте визначення поняттю «юридичний термін».
6. Назвіть та проаналізуйте основні ознаки юридичних термінів.
7. На які групи, залежно від ступеня спеціалізації, поділяються терміни?
8. Назвіть основні термінологічні недоліки чинного законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. Наукові записки. Київ : Юридичні науки, 2009. Т. 90. С. 39.
2. Артикуца Н. В. Культура правотворчості і мова. Наукові записки. Київ : Юридичні науки. 2008. Т. 77. С. 44- 49.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

3. Артикуца Н. В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць КНЕУ. Вип. 6. Київ, 2005. С. 35-42.
4. Балтаджи П. Сучасний вимір держави та права : зб. наук. праць / за ред. В. І. Терентьєва, О. В. Козаченка. Миколаїв, 2008. С. 33–35.
5. Вербенєць М. Б. Юридична термінологія української мови : історія становлення і функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2004. 20 с.
6. Вісник Конституційного Суду України. № 3. 2002. С. 21-22.
7. Д'яков А. С. Основи термінотворення : семантичний та соціолінгвістичний аспекти. Київ, 2000. С. 218.
8. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. Киев : Знання, 2004. 327 с.
9. Чулінда Л. І. Українська правнича термінологія : навч. посіб. Київ, 2005. с.112.
10. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 4-е вид. Київ : Алерта, 2014. С. 515.

РОЗДІЛ 11

ОСОБЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

План

1. Основні різновиди перекладу та вимоги до них
2. Граматичні проблеми наукового перекладу
3. Використання словників і довідників
4. Особливості юридичного перекладу

ОСНОВНІ РІЗНОВИДИ ПЕРЕКЛАДУ ТА ВИМОГИ ДО НИХ

Однією з наймолодших наук мовознавства є наука про переклад, або перекладознавство. У світі постійно зростає необхідність у спілкуванні в таких сферах діяльності як наука, культура, право, політика тощо. У більшості випадків таке взаємне спілкування стає можливим тільки завдяки перекладу.

Переклад – це процес відтворення письмового тексту чи усного висловлення засобами іншої мови та результат цього процесу. Теорія

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

перекладу є наукою лінгвістичною й спирається на мовні закономірності, притаманні будь-якому процесу перекладу.

Виходячи із прагматичних, психологічних або лінгвістичних завдань, у теорії перекладу існує **класифікація видів перекладів**.

Прагматики виділяють переклади, які виконує людина, і машинні (автоматизовані) переклади; синхронні й послідовні. *Психологи* розділяють їх на письмові й усні; зорово-письмові й зорово-усні.

Лінгвісти розрізняють:

1. *За способом перекладу* (буквальний, адекватний, вільний).

Буквальний переклад називають також дослівним, коли розкривається зміст кожного речення, що допомагає правильно його зрозуміти. Під час дослівного перекладу, речення, що перекладається, залишає таку ж структуру й порядок слів, як і відповідне англійське (або російське, німецьке) речення.

Адекватний переклад передає точний зміст оригіналу зі всіма відтінками й особливостями стилю відповідно до норм рідної мови.

Вільний переклад, коли передається загальний зміст тексту (вживається у реферативній або анотаційній формі).

Реферативний переклад у 5-10 і більше разів коротший за оригінал. Він існує у двох різновидах.

Робота над *першим різновидом* реферативного перекладу, тобто заздалегідь відібраних частин оригіналу, передбачає такі *етапи*:

- ✓ ознайомлення з оригіналом;
- ✓ вивчення спеціальної літератури (за потреби);
- ✓ виділення в тексті основного й другорядного (відступи, повтори, багатослівність, екскурси в суміжні галузі тощо);
- ✓ перечитування основної частини та усунування можливих диспропорцій, нелогічності;
- ✓ переклад основної частини, зв'язне й логічне викладення змісту оригіналу.

Робота над *другим різновидом* реферативного перекладу, що передбачає викладення основних положень змісту першоджерела, відбувається за такою *схемою*:

- ✓ докладне вивчення оригіналу;
- ✓ стислий виклад змісту оригіналу за власним планом;
- ✓ формулювання висновків, можливе висловлення оцінки.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Анотаційний переклад – це стисла характеристика оригіналу, що дає фахівцеві уявлення про характер першоджерела (наукова стаття, технічний опис, науково-популярна книга), його структуру (які питання розглянуто, у якій послідовності, висновки автора), призначення, актуальність, обґрунтованість тощо. Його обсяг не може перевищувати 500 друкованих знаків.

2. *За змістом* (суспільно-політичний, художній, науковий).

Науковий переклад використовують для обміну науково-технічною інформацією між людьми, які спілкуються різними мовами. Особливістю наукового перекладу є те, що в центрі уваги опиняється цілісність наукового тексту. *Цілісність наукового тексту* – це внутрішня зв'язність, за допомогою якої жодне речення, що складає текст, не може бути «викинутим» без шкоди для усього тексту.

Стратегію перекладу визначає його концептуалізація як фундамент наукового тексту. Моделювання наукового перекладу початкового тексту залежить від правильного виявлення найважливіших змістовних компонентів тексту. Логічні зв'язки між ключовими (опорними) компонентами оригіналу є специфічними «позначками», сукупність яких відповідає ментальній моделі цього тексту. Зв'язок між ключовими (опорними) словами, вираженими в науковому тексті за допомогою загальноприйнятих слів, експлікацій (пояснень) й асоціацій, що реалізуються в родо-видових, видо-родових логічних стосунках та стосунках «процес-результат» і «причина-наслідок». Концептуальний простір початкового наукового тексту, організований за допомогою логічних зв'язків, має таку ознаку, як цілісність, трансляція якої є обов'язковою для наукового перекладу.

Повний і зв'язний переклад наукового тексту здійснюють за такими етапами:

1. читання всього тексту з метою усвідомлення змісту;
2. поділ тексту на завершені за змістом частини, їх переклад;
3. стилістичне редагування повного тексту

Пам'ятаймо! Оформлюючи текст відповідно до норм літературної мови, треба усунути повтори; усі терміни й назви мають бути однозначними; якщо думку можна висловити кількома способами, перевагу доцільно віддавати стислому, якщо іншомовне слово можна без шкоди для змісту замінити на українське, то варто це зробити.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

В окремий етап можна виділити *переклад заголовка*. Якщо в художній літературі заголовки не завжди дає достатню інформацію про зміст твору, то в науковій літературі призначення заголовків зовсім інше. Основними *рисами заголовків* наукових текстів є чіткість, лаконічність, ясність, зрозумілість. Заголовки можуть складатися із загального заголовка й одного чи більше підзаголовків. Якщо загальний заголовок не достатньо розкриває зміст тексту, варто звернутися до підзаголовків або прочитати весь текст, а потім знову повернутися до перекладу заголовка, оскільки важливу роль тут відіграє контекст.

Однією з характерних рис заголовків є різноманітні *скорочення*, які можуть бути визначені в самому контексті чи за допомогою словника. Перелік найбільш вживаних скорочень міститься майже у кожному словнику. За необхідності можна звернутися до спеціальних словників скорочень.

Загальні вимоги до адекватного перекладу та його оформлення

- ✓ Точне відтворення тексту оригіналу.
- ✓ Ясність викладення думки за умови максимальної стислості форми, яка притаманна українській науковій літературі.
- ✓ Відповідність загальноприйнятим нормам мови перекладу
- ✓ Дотримання вимог використання єдиної наукової термінології й стандартних позначень і скорочень.

Пам'ятаймо! Наукова термінологія постійно розвивається і навіть поширені терміни можуть набувати нових значень. Якщо в тексті оригіналу зустрічається термін, якого немає в словниках певної галузі, то доцільно підібрати (перекладний) еквівалент, скориставшись довідниками або спеціальною літературою цієї галузі.

ГРАМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Мова наукової літератури відрізняється від розмовної мови або мови художньої літератури певними лексичними, граматичними та стилістичними особливостями. Якщо лексичні відмінності є досить помітними навіть для нефахівця, то в граматичному аспекті вони менш виразні, однак не менш різноманітні.

Серед *лексичних труднощів наукового перекладу* виокремлюють:

- ✓ багатозначність термінів та вибір адекватного слова-відповідника або варіанту його перекладу;
- ✓ вживання загальнонародних слів, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ переклад термінів-неологізмів;
- ✓ переклад абревіатур;
- ✓ «псевдоінтернаціоналізми» (слова, що збігаються за формою й вимовою, але мають різний зміст);
- ✓ терміни-омоніми;
- ✓ етноспецифічна лексика й етнонаціональна варіантність термінів,;
- ✓ іншомовні слова й терміни в англійських (німецьких, французьких, польських) наукових текстах;
- ✓ власні імена й назви (фірм, установ, організацій).

Зрозуміло, що поділ складних випадків перекладу на граматичні й лексичні є досить умовним, оскільки в кожній мові граматичне тісно пов'язане з лексичним, і спосіб передавання в перекладі граматичних форм і конструкцій часто залежить від їх лексичного значення. Однакове граматичне явище залежно від конкретного лексичного вираження може перекладатися різними способами.

Між науковими текстами, що написані різними мовами, існують значні граматичні відмінності, зумовлені особливостями граматичної будови мови, нормами й традиціями писемного наукового мовлення. Так, в англійських фахових текстах частіше, ніж в українських, вживаються пасивні форми та безособові форми дієслів, дієприкметникові звороти, специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини, односкладні інфінітивні й номінативні речення тощо.

Варто підкреслити, що тут йдеться не про відмінності в складі синтаксичних конструкцій або морфологічних форм (які майже відсутні між текстами різних письмових стилів), а про відмінності у функціонуванні граматичних елементів. Однією з найпомітніших *граматичних особливостей наукових текстів* є велика кількість поширених складних (передусім – складнопідрядних) речень, що вживаються для передавання типових для наукового викладу логічних відношень між об'єктами, діями, подіями й фактами.

Обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень, правильно визначати граматичні труднощі перекладу й конструювати речення в перекладі відповідно до норм мови й жанру перекладу. Перекладач має бути добре обізнаним щодо граматичних особливостей мови першоджерела, знати основи теорії перекладу взагалі та наукового перекладу зокрема, доречно використовувати перекладні відповідники в галузі граматики й лексики,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

вдало послуговуватися перекладацькими трансформаціями й володіти способами перекладу різних мовних та мовленневих явищ.

Існують певні загальні закономірності співвідношення й відповідності граматичних форм та конструкцій мов оригіналу й перекладу, тому докладний опис таких співвідношень, орієнтований на переклад, видається не тільки доцільним, а й необхідним, аби достатньо чітко уявляти, які можливості має перекладач для адекватного передавання в перекладі граматичних форм оригіналу.

Коли говорять про граматичну перекладацьку трансформацію, то йдеться про зміну граматичних характеристик слова, словосполучення або речення в перекладі. Лінгвісти сьогодні розрізняють п'ять основних видів **граматичних трансформацій**:

- ✓ пермутація (переставлення),
- ✓ субституція (заміна),
- ✓ додавання,
- ✓ вилучення,
- ✓ комплексна трансформація.

Пермутація – це граматична трансформація, унаслідок якої змінюється порядок слів у словосполученні або реченні. *Наприклад*, в українському реченні сполучник «однак» зазвичай стоїть на початку речення, тоді як в англійській мові його відповідник «*however*» може вживатися в середині та в кінці речення; іменник-означення в англійській мові може перебувати в препозиції, перед означуваним іменником, тоді як в українській мові іменник-означення зазвичай стоїть після означуваного іменника.

Пермутація супроводжуються іншою граматичною трансформацією – **субституцією**, внаслідок якої змінюються граматичні ознаки словоформ. *Наприклад*, замість форми однини в перекладі вживається форма множини, інфінітив змінюється на іменник, додаток перетворюється на підмет, просте речення перетворюється на складне або навпаки.

Додавання – це граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі збільшується кількість слів, словоформ або членів речення.

Вилучення – це трансформація, унаслідок якої вилучається певний мовний елемент (плеоназм, член речення або його частина):

Зазвичай комплексна граматична трансформація містить дві або більше простих граматичних трансформацій, *наприклад*, коли під час перекладу водночас здійснюються переставлення та додавання: Оскільки граматики тісно пов'язана з лексикою, значна кількість перекладацьких трансформацій має змішаний характер.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Отже, під час перекладу відбуваються одночасно лексичні й граматичні зміни. Такі трансформації називаються змішаними й складаються з розглянутих вище граматичних трансформацій та різного роду лексичних трансформацій (*генералізація, специфікація, контекстуальна заміна* тощо).

ВИКОРИСТАННЯ СЛОВНИКІВ І ДОВІДНИКІВ

Під час перекладу наукової літератури обов'язковим довідковим матеріалом є словники. Для швидкого пошуку спеціальних термінів потрібно знати, якими джерелами інформації доречно користуватися.

Всі джерела інформації, якими користуються перекладачі, можна поділити на *загальні* й *спеціальні*. Загальні поділяються на *словники загального призначення* й *загальні енциклопедії*. Словники, у свою чергу, поділяються на *двомовні* (наприклад, англо-українські й українсько-англійські, неспеціальні словники й фразеологічні словники) й *одномовні*, куди входять *тлумачні* словники (наприклад, тлумачні словники української й англійської мов) і *словники слів іншомовного походження*; також є допоміжні одномовні словники (наприклад, *синонімів, антонімів і орфографічні*), та *енциклопедії загального призначення*.

Для успішного користування *загальними двомовними словниками* варто пам'ятати, що в будь-якому двомовному словнику подається не переклад слів, а тільки можливі їх еквіваленти. Для того, щоб швидко знайти слово в словнику необхідно добре *знати*:

- ✓ алфавіт;
- ✓ порядок розміщення слів на одну букву в словнику за принципом послідовності алфавіту аж до останніх букв слова;
- ✓ будову словника: умовні позначення, розміщення довідкового матеріалу, групування слів за значенням, різні позначки, скорочення, вихідні форми слова.

Одномовні словники пояснюють значення слів тією ж самою мовою.

Словники синонімів не тільки пояснюють значення слів подібних за смислом, а також подають набір лексичних засобів для більш точного вираження думки.

Словники антонімів пояснюють слова з протилежним значенням і надають можливість вибору слів і виразів за смислом.

Довідники призначені для спеціалістів різних галузей науки та містять різноманітні показники, цифрові відомості. У галузевому довіднику можна

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

знайти все, що потрібно для правильного розуміння оригіналу. Також у них подаються списки спеціальної літератури з окремих питань.

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Міжкультурна *правова комунікація* відбувається серед різних правових систем за допомогою різних мов, і саме тому потрібно враховувати певні вимоги, що застосовуються до перекладу юридичного тексту. Зважаючи на той факт, що правова комунікація зазвичай переслідує певні цілі, варто дотримуватися функціонального підходу. Необхідно визначити техніку та стратегію для представлення відповідного перекладу.

Якщо розглядати переклад як міжкультурну передачу, де і джерела, і мова вкорінені у відповідні культури, можна зробити висновок, що перекладач має бути експертом у галузі різних культурних середовищ. Тим не менш, застосування невибіркового принципу культурної вкоріненості, тобто зв'язку мови з відповідною культурою, може виявитися сумнівним. У міжкультурних правових угодах, а саме в міжнародних договорах, наприклад, там, де тільки одна правова система визначається як головна, цей принцип може бути застосований лише на лінгвістичному, а не на культурному (правовому) рівні. Більше того, *рівень перекладеності* правових концепцій залежить від спорідненості правових систем, а не залучених мов.

Процес перекладу юридичного тексту не можна назвати простим та прямолінійним. Яскравим прикладом важливості та складності може бути заснування Європейського Союзу (ЄС), де багатомовність та лінгвістична рівність усіх членів були одним із основоположних принципів практичного існування цієї організації. Саме лінгвістичне та культурне розмаїття надає ЄС його специфічного характеру.

З іншого боку, потреба в юридичному перекладі постійно зростає завдяки глобалізації та збільшенню контактів й обмінів між людьми, народами, державами. На сьогодні існує 20 офіційних мов у ЄС, і необхідність в перекладі в середині ЄС зростає з приєднанням та підготовкою до вступу нових членів. У країнах, де державною є лише одна мова (таких, як Україна, Угорщина, Польща), в останні десятиліття потреба в юридичному перекладі різко зросла завдяки євроінтеграції, приєднанню та вступу до міжнародних організацій.

Як уже зазначалося, загально визнаним є той факт, що переклад юридичного тексту є дуже складним процесом, який вимагає спеціальних

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

знань, навичок та досвіду перекладача з метою якомога точніше передати значення тексту, поданого мовою оригіналу.

Юридичний переклад, з одного боку, стримується природою права та юридичною мовою, мовою першоджерела та мовою перекладу. З іншого боку, юридичний переклад становить продукт діяльності людини, коли перекладач працює за певних ситуацій та обставин під впливом правових та інших обмежень. Незважаючи на різні внутрішні складності чи будь-які інші контраргументи, право й закон доступні для перекладу з урахуванням того факту, що всім цим навичкам можна навчитися та розвинути вже наявні.

Отже, можна стверджувати, що юридичний переклад належить до перекладу текстів у галузі права та правовому середовищі. Оскільки *мова права* є нормативною мовою, вона має розпорядчий, директивний чи імперативний характер.

Мова права є технічною мовою. Більше того, і найважливіше, вона не є універсальною технічною мовою, але лише такою, яка пов'язана з певною правовою системою, дуже відрізняється від тієї мови, яка використовується в науці, наприклад, біології чи хімії.

Кожне суспільство має різні культурні, соціальні, лінгвістичні структури, які розвивалися протягом всієї історії відповідно до власних умов. Юридичні поняття, правові норми та їх застосування різняться в залежності від того, в якому суспільстві відбувається цей процес, відображаючи особливості певного суспільства. Юридичний переклад містить переклад однієї правової системи на іншу зі своїм власним термінологічним апаратом, а також технікою для пояснення та перекладу правил.

Проте, незважаючи на розбіжності, не варто перебільшувати різницю чи вважати, що переклад юридичних текстів між різними правовими системами неможливий. Головною *лінгвістичною проблемою* юридичного перекладу є відсутність еквівалентної термінології в різних мовах. Це вимагає постійного порівняння правових систем. Якщо ж не існує еквівалентів, з'являється потреба у створенні неологізмів чи передачі цих термінів в оригіналі.

Отже, *рівень важкості перекладу* юридичного тексту залежить від ступеню спорідненості правових систем. Неточний, неадекватний переклад з однієї мови на іншу створює певні перешкоди у використанні іншомовних юридичних наукових текстів або документів. Тому переклад юридичного тексту викликає багато труднощів, пов'язаних зі специфікою юридичної

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

мови, лінгвокультурними розбіжностями мови оригіналу й мови перекладу, різницею в законодавчих системах та лінгвістичних традиціях країн.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які види наукового перекладу Ви знаєте?
2. Сформулюйте основні правила письмового перекладу.
3. У чому полягають особливості перекладу заголовка?
4. Які існують граматичні труднощі перекладу?
5. Якими чинниками спричиняються граматичні трансформації?
6. Унаслідок чого виникає пермутація?
7. Які словники використовують під час перекладу?
8. Поясніть, у чому полягають особливості перекладу юридичних текстів?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англо-український юридичний словник : Близько 75000 термінів / упоряд.: С. М. Андріанов та ін.; за ред. Л. І. Шевченко. Київ : Арій, 2007. 552 с.
2. Вагапов А. С. Выбор адекватного лексико-фразеологического соответствия при переводе английских правоведческих текстов. Режим доступу : http://zhurnal.lib.ru/w/wagapow_a_s/my-art.shtml
3. Дорда, С. В. Складності перекладу юридичної термінології. *Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Л. Українки. Серія Філологічні науки. Мовознавство. № 6 (Ч. 2). Луцьк, 2011. С. 39-43.* Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/50964/1/D>
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
5. Козачек О. Д. Особливості перекладу юридичних текстів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. 2016. Вип. 2. С. 22-28.* Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvxdupmk_2016_2_6
6. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення : дис... канд. юрид. наук : Одеса, 2000. 201 с.
7. Рибалко І. В., Ткач Л. М. Особливості перекладу наукових текстів : навч. посібник. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2013. 52 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

8. Склад і структура термінологічної лексики української мови. відп. ред. А. В. Крижанівська. Київ., 1984.
9. Шабуніна В. В. Переклад юридичного тексту в контексті міжкультурної правової комунікації. *Studia linguistica*. 2012. Вип. 6(2). С. 220-226. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2012_6\(2\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2012_6(2)_37)

РОЗДІЛ 12

ОСНОВНІ АСПЕКТИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

План

1. Поняття наукової комунікації
2. Основні аспекти наукової комунікації
3. Особливості сучасних форм наукової комунікації
4. Основні форми апробації отриманих наукових результатів

ПОНЯТТЯ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Комунікація – це найважливіший універсальний процес, на підставі якого здійснюється формування й розвиток соціальних і культурних явищ.

Зрозуміло, що роль комунікації в сучасному суспільстві неухильно зростає. Інформаційно-комунікативне середовище зазнало значних змін в останні десятиліття, охопивши, зокрема, і сферу науки. Пов'язано це з розвитком нових засобів інформації, насамперед, мережі Інтернет.

Фактично ми є свідками народження нової комунікативної реальності й нового типу комунікації – **мережевого спілкування**, для якого характерні віртуальність, інтерактивність, гіпертекстуальність, глобальність, креативність, анонімність тощо. У результаті комунікації між людьми утворюються різноманітні товариства, а кожне товариство формує власну культуру спілкування.

Отже, комунікація – це необхідна умова виникнення, функціонування й розвитку наукової спільноти.

Наукова комунікація розуміється як процес руху наукової інформації, яку можна виявити на всіх етапах пізнавального циклу (збір інформації – процес дослідження – отримання нової інформації).

Наукова комунікація – це специфічний вид соціальної комунікації, який характеризується певними *особливостями*.

- ✓ **Функціонує в науковому товаристві.**

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Наукова комунікація є засобом зв'язку й способом існування наукового товариства, яке об'єднує як індивідуальних, так і колективних суб'єктів наукової діяльності. Кожен дослідник у процесі своєї наукової діяльності спирається на результати своїх попередників і сучасників (це норма наукового дослідження). Сучасна наукова спільнота характеризується уніфікованими правилами, які регламентують наукову комунікацію. До них належать норми, цінності, традиції – культура науки, а також способи бачення, методика дослідження тощо. Наукове товариство суворо контролює й оцінює комунікативну діяльність учених і її результати з точки зору їх відповідності нормам наукового дослідження. Отже, наукова діяльність комунікативна за своєю природою й неможлива поза нею.

✓ *Діє в межах визначеної соціальної ролі.*

Набір ролей визначається конкретною ситуацією (лекція, семінар, виступ на конференції, захист дисертації тощо) або жанром наукового тексту (стаття, монографія, рецензія на книгу/статтю). Роль додає елемент ритуальності в наукову комунікацію й значною мірою визначає спектр можливих і необхідних мовних дій.

✓ *Вивчає специфічну наукову проблему.*

Наукова діяльність завжди спрямована на розв'язання наукової проблеми. Проте, щоб проблема була визнана науковою, вона повинна відповідати певним критеріям, виробленим науковою спільнотою в певний період. Критерії науковості дозволяють оцінити не лише результати дослідження з точки зору їх відповідності/невідповідності стандартам науки, але і якість проблематики. Виникнення нових наукових проблем і завдань обумовлене не лише станом і рівнем наукових знань, але й готовністю наукового товариства їх обговорювати й розв'язувати. Розв'язування ж наукових завдань починається з їх усвідомлення окремим суб'єктом наукової діяльності (дослідником), а закінчується визнанням результатів цього процесу усім науковим товариством.

✓ *Використовує спеціальну мову.*

Наукова комунікація – це особливий вид комунікації, засобом якого є специфічна мова. *Мова науки* – це мова для спеціальних цілей, яку використовують для опису й пояснення наукових фактів, явищ, теорій тощо.

✓ *Характеризується змагальністю.*

Жоден науковий текст не існує «у вакуумі»: так або інакше дослідник зобов'язаний «вписати» свою точку зору в наявну систему знань і показати

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

своє ставлення до попередніх досліджень у цій галузі. Змагальність у науковій комунікації не завжди виражається відкрито, навпаки, у певних випадках конкуренція точок зору проявляється імпліцитно.

Наукова комунікація виконує сьогодні низку важливих **функцій**:

- *презентаційну* (представлення науковому співтовариству результатів наукового дослідження);
- *експертну* (проведення експертної оцінки якості дослідження і його результатів);
- *кваліфікаційну* (присвоєння авторові або авторам дослідження відповідної кваліфікації);
- *практичну* (введення проведеного дослідження та його результатів у науку).

Отже, саме усвідомлення необхідності поширення наукових знань і поклало початок науковій комунікації в традиційному її розумінні.

Узагальнюючи численні наукові праці, присвячені дослідженню наукової комунікації, можна виділити такі **форми та засоби її організації**:

1. *документальні джерела* наукової інформації (наукова періодика, монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, рукописи, препринти, наукова, науково-технічна та інформаційна документація, приватне листування тощо);
2. *безпосереднє спілкування* між ученими (усні доповіді, бесіди, виступи на наукових нарадах: конференціях, симпозіумах, семінарах тощо);
3. *електронні засоби* передачі та отримання наукової інформації (електронна пошта, веб-форуми, чати, електронні журнали, телеконференції, веб-сайти наукових установ тощо);
4. *зразки нового обладнання* як об'єкти для ознайомлення під час відвідування спеціалістами виставок, організацій, дослідних установ.

Отже, засоби наукової комунікації мають певні **загальні властивості**:

- ✓ **корпоративність** (засоби наукової комунікації створюються та використовуються вченими для виробництва інформації «для внутрішніх потреб»);
- ✓ **інтегральність** та **компенсаторність** (органічна єдність усіх засобів наукової комунікації, тобто якщо в системі зникне хоча б один засіб, система не повинна зруйнуватися);
- ✓ **консервативність** (відмежованість від «ненаукових каналів», яка пояснюється тим, що загалом науковці діляться своїми доробками в

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

суто наукових джерелах (друкованих та електронних), сприяючи прогресу науки та захищаючи пріоритет ученого на зроблений ним внесок у цей прогрес;

- ✓ **ієрархічність** (будь-яка сукупність періодичних видань у будь-якій галузі в процесі свого функціонування, через деякий проміжок часу «самоорганізовується» навколо найбільш впливових фахових видань, за яким розташовуються більша кількість менш впливових, створюючи певну підпорядкованість);
- ✓ **цілісність системи** (засоби наукової комунікації динамічно взаємозв'язані одне з одним, забезпечуючи завдяки обміну науковою інформацією, стан загальної рівноваги наукової діяльності в певній галузі).

Розглядаючи неоднорідність наукової комунікації, фактично можна виокремити такі її основні види:

- **безпосередня – опосередкована** (інколи наукові тексти «говорять» про своїх авторів більше, ніж вербальний контакт із ними);
- **симетрична – асиметрична** (комунікація між колегами або між студентом та його науковим наставником);
- **внутрішня – міждисциплінарна** (часто непок'єднані на перший погляд сфери знань дають новий погляд дослідженням на перетині дисциплін);
- **первинна – вторинна – суміжна**;
- **запланована – спонтанна**;
- **аксиальна – ретинальна** (спрямована на окремого одержувача інформації, або має своїм адресатом багатьох реципієнтів);
- **власне наукова – особистісна**;
- **формальна – неформальна** (документально зафіксована в письмовій формі або виражена у формі бесід).

ОСНОВНІ АСПЕКТИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У сучасному науковому товаристві існують декілька **способів залучення вченого до наукової комунікації**, які також виконують функцію його соціалізації й інкультурації.

По-перше, процес оволодіння досвідом наукової комунікації розпочинається з системи освіти (особливо на стадії професійного утворення). У процесі освіти фундаментом наукової комунікації є стосунки

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

«викладач – студент» (особливо помітні на прикладі наукових шкіл) та «студент – студент» (багато дослідників плідно працюють із часів студентства).

По-друге, оскільки професійна діяльність ученого відбувається у межах певної організації (лабораторія, група, кафедра), а це завжди порівняно невелике коло осіб, залучених до специфічного виду діяльності й об'єднаних загальними цілями, завданнями, проблемами, у науковій комунікації з'являються стосунки, що складаються в науковому колективі: «начальник – підлеглий», «колега – колега».

По-третє, вчені свідомо шукають контакти й налагоджують стосунки з іншими фахівцями, що працюють у тому ж науковому напрямі, з метою пошуку й обміну корисною інформацією. Взаємний інтерес до наукової проблеми формує не просто колегіальні стосунки, але стосунки типу «вчений – вчений» або «фахівець – фахівець», в основі яких лежать особиста зацікавленість, високий ступінь мотивації, потреба у встановленні й підтримці комунікації.

Отже, нове знання проходить комунікаційний шлях від неформального до формального, від новації до інновації, від окремого вченого через наукову спільноту до суспільства загалом.

Така багатофункціональність комунікації в науці дозволяє виділити і відповідні її **аспекти**:

- ✓ *інформаційний*, у якому наукова комунікація розглядається як вид особистісної комунікації, що здійснює обмін науковою інформацією між комунікантами;
- ✓ *гносеологічний*, коли дослідник виступає як суб'єкт й об'єкт наукового пізнання;
- ✓ *практичний*, де процес наукової комунікації розглядається як обмін результатами наукової діяльності;
- ✓ *нормативний*, який виявляє місце й роль наукової комунікації в процесі нормативного регулювання поведінки окремих представників наукової спільноти, а також процес передавання та закріплення стереотипів поведінки.

Характеризуючи названі аспекти наукової комунікації, варто зазначити, важливість поняття **«етос науки»**, що означає сукупність моральних норм, чинних у науковому товаристві певної історичної епохи, яке ввів американський дослідник Роберт Мертон. Це поняття охоплює сукупність

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

таких норм наукової комунікації: 1) *комунізм* – результати досліджень належать усій науковій спільноті; 2) *універсалізм* – оцінка результатів досліджень повинна бути об'єктивною, попри особливості окремої особи; 3) *неупередженість* – дослідники мають бути зацікавленими лише в пізнанні істини й захищеними від позанаукових інтересів; 4) *організований скептицизм* – обов'язок кожного науковця критично оцінювати будь-яке судження (власне й чуже). Відхилення від цих норм призводить до деградації наукового товариства й зниження якості наукової комунікації.

Зрозуміло, що наукова комунікація здійснюється обов'язково з якогось приводу. Тому *предмет комунікації* характеризується інформаційною та мовною змістовністю.

З погляду інформаційної складової – *предметом наукової комунікації* є знання, що отримані суб'єктом комунікації в процесі наукового дослідження (узагальнення, аналіз, експеримент).

З погляду мовної складової – предметом наукової комунікації є *наукові тексти* (тези, повідомлення, доповідь, дисертація, стаття).

Виявлення перерахованих аспектів наукової комунікації відбувається за допомогою різних форм, жанрів та засобів.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ФОРМ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Наукова комунікація здійснюється за допомогою трьох *форм*: письмової, усної й через Інтернет.

Оскільки *письмова форма наукової комунікації* розглядалася в попередніх темах, то тепер зупинимося на характеристиці усної та Інтернет-комунікації.

Усна форма комунікації належить до найдавніших видів комунікації взагалі. Її перевага – в безпосередності контакту, в її насиченості не тільки раціональною, а й почуттєво-емоційною складовою. Усна форма комунікації розрахована на слухове сприйняття й конкретного адресата.

Ознаками усного наукового мовлення є:

- ✓ незворотність;
- ✓ поступальний і лінійний характер розгортання в часі;
- ✓ непідготовленість;
- ✓ невимушеність;
- ✓ експресивність;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ яскраво виражена модальність;
- ✓ відповідні міміка й жести;
- ✓ певний темп і ритм мовлення.

Усне наукове мовлення може бути як підготовленим наперед (доповідь, лекція), так і непідготовленим (розмова, бесіда).

Підготовлене усне наукове мовлення характеризується найбільш чіткою структурною організацією, натомість *непідготовленому* властива спонтанність: висловлювання формується зазвичай певними порціями, які поєднуються паузами для обдумування подальшого ходу висловлювання. Неможливість повернутися до вже промовленої фрази примушує мовця мислити й говорити одночасно, тому усному мовленню можуть бути властиві ознаки фрагментарності.

В останні роки у зв'язку з інтенсивним розвитком мережі Інтернет досить поширеною стала *наукова Інтернет-комунікація*. Без електронної пошти, електронних архівів і баз даних сучасне наукове дослідження взагалі неможливо уявити.

Інтернет становить всесвітню комп'ютерну мережу, що пов'язує між собою користувачів як великих, так і малих (локальних) комп'ютерних мереж, є наслідком розвитку комп'ютерної техніки. Інтернет, як сучасний засіб міжособистісної й міжсистемної комунікації та середовище інтерактивного спілкування, певною мірою являє собою систему, яка самоорганізовується й саморозвивається. Інтернет-простір – це найважливіший ресурс й унікальний спосіб наукової комунікації, що виконує різноманітні *функції*:

- ✓ *комунікативна* – забезпечує комунікацію між окремими науковцями, науковими школами, організаціями;
- ✓ *презентаційна* – дає можливість презентувати інтелектуальний продукт (наукові знання), дослідницькі товариства у світовому науковому просторі;
- ✓ *просування* – створює умови для розповсюдження інтелектуального продукту, популяризації дослідників і наукових колективів;
- ✓ *комерційна* – слугує засобом формування національного й міжнародного ринків інтелектуальної продукції, її купівлі-продажу;
- ✓ *довідково-консультаційна* – є засобом пошуку інформації, змістовною довідковою системою;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ *навчальна* – є засобом дистанційного навчання, одержання інформації тими соціальними прошарками науковців, що не можуть навчатися в реальних навчальних закладах;
- ✓ *дослідницька* – підвищує ефективність інформаційно-пошукових методів, дозволяє зробити повідомлення про науковий пріоритет і діагностику стану наукових досліджень.

Комунікація через Інтернет є одним із найшвидших і найзручніших способів наукової комунікації. На сьогодні немає розробленої концепції розвитку світової мережі, яка, за передбаченнями, буде поєднувати в собі стихію з елементами організованості, інтелектуальну демократію й цільове управління. Ефективність Інтернету в науці, як інструменту, зумовлена рівнем розвитку інформаційно-пошукових й аналітичних систем, методів контент-аналізу.

Для характеристики наукової комунікації сьогодні часто використовують термін «*науковий дискурс*», під яким розуміють не вільну розмову, під час якої співрозмовники не думають про дотримання правил спілкування, а діалог, що ведеться за допомогою аргументів та дає змогу виявити у висловлюваннях загальнозначуще, нормативне. Наукова комунікація – це діалог, який досяг стадії зрілості. *Ідеальний науковий дискурс* – це зразок, модель вироблення комунікативної компетентності. Він здійснюється лише в науковому співтоваристві, якому властиві відкритість і гласність.

Аналіз багатьох наукових джерел свідчить, що *комунікативна компетентність науковця* – це узагальнена комунікативна властивість особистості, що містить розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння й навички міжособистісного спілкування, знання про основні його закономірності та правила. Сформована комунікативна компетентність надає науковцеві можливість успішно вступати в різноманітні (вербальні та невербальні, усні й письмові) контакти для вирішення комунікативних задач (передавання інформації, участі в конференціях, встановлення та підтримки контактів).

До *комплексу комунікативних знань та вмінь*, що складають комунікативну компетентність науковця належать:

- ✓ знання норм та правил спілкування (ділового, повсякденного, академічного);

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ високий рівень мовленнєвого розвитку, що дозволяє вільно передавати й сприймати інформацію;
- ✓ розуміння невербальної мови спілкування;
- ✓ уміння вступати в контакт із людьми з урахуванням їх статевих, соціокультурних, статусних характеристик;
- ✓ уміння вибрати комунікативну стратегію відповідно до комунікативної мети;
- ✓ здатність викликати у співрозмовника позитивне сприйняття власної наукової позиції.

Серед *складових комунікативної компетентності* дослідники називають високий рівень володіння мовними засобами; знання риторичних правил і законів спілкування в різних ділових і професійних ситуаціях. Реалізація комунікативної компетентності науковця пов'язана з його особистісними якостями (емоційно-вольовими, креативними, перцептивними), з володінням технікою мовлення тощо.

Серед інших компонентів комунікативної компетентності дослідники називають лінгвістичний, соціолінгвістичний та прагматичний.

Лінгвістичні компетенції містять знання лексики, орфоєпії, синтаксису, а також знання, пов'язані з іншими аспектами мови.

Соціолінгвістичні компетенції пов'язані з соціокультурними умовами використання мови. Сюди належать поняття, пов'язані з культурою носія мови, наприклад, норми ввічливості.

Прагматичні компетенції пов'язані з функціональним використанням мовних засобів у мовленнєвій діяльності вченого.

ОСНОВНІ ФОРМИ АПРОБАЦІЇ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Однією з частин наукової роботи є *апробація* результатів наукового дослідження. Апробація – це критична оцінка з боку наукового товариства наукових досліджень здобувача. Треба зазначити, що такій оцінці піддаються не тільки кінцеві результати роботи, але й методики дослідження, і проміжні результати роботи. Апробація стимулює науковця до переосмислення своїх наукових досліджень, їх доопрацювання, допомагає авторові підтвердити або зрозуміти необхідність переглянути наукові завдання.

Зрозуміло, що апробацію роботи з метою своєчасного отримання об'єктивних оцінок етапів проведеного дослідження, висновків та

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

практичних рекомендацій необхідно починати з самого початку роботи над науковим дослідженням.

Найбільш поширеними формами доведення до наукової громадськості матеріалів наукової роботи є участь науковця в наукових конференціях, симпозіумах, дискусіях, виступи на засіданнях кафедри, участь у різних видах заходів наукової спільноти. Позитивним моментом апробації наукової роботи на різних наукових форумах є не тільки формування дослідника як науковця, але й одержання досвіду підготовки доповідей і виступів, ведення наукової дискусії, що дозволить впевнено провести захист дисертації на засіданні вченої ради.

Серед *форм усної наукової комунікації* найбільш популярними є семінари, конференції, симпозіуми.

Семінар – особлива форма групових занять з якого-небудь предмета або теми за активної участі слухачів. Між учасниками наукового семінару спостерігаються статусні розбіжності. Серед них виділяються керівник або керівники семінару й пересічні учасники. Головне *призначення наукового семінару* полягає в тому, щоб навчити пересічних учасників, ввести їх у ту чи іншу наукову проблему, теорію, метод дослідження.

Перед проведенням семінару розробляється програма, визначаються його тривалість, кількість занять та їхня тематика, яка обов'язково розсилається всім учасникам семінару. Учасники семінару ознайомлюються з програмою, визначають своє місце в ньому, готують виступи або доповіді.

Керівник семінару на його початку виступає зі вступним словом, у якому вводить учасників у курс справи, визначає план і правила обговорення. Особливість семінару в тому, що пересічні його учасники повинні активно брати участь в обговоренні теми під керівництвом ведучого, яким звичайно виступає відомий фахівець за темою семінару.

Форми прояву активності учасників можуть бути досить різноманітними. Серед них виступи, питання, коментарі, доповіді, читання рефератів, дискусії. Завдання семінарів полягає у формуванні активної дослідницької позиції вчених, опануванні досягненнями науки і їх застосуванні в діяльності наукових колективів.

Конференція в загальному вигляді – це збори для обговорення й розв'язання наукових проблем. Специфіка конференції, як різновиду зборів, полягає в тому, що на них виступають усі, внесені до програми.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Процес самої конференції містить пленарне засідання, на якому виступають із вітаннями організатори конференції, представники державних і наукових організацій, а також найбільш відомі вчені з доповідями по суті проблеми. Потім проводяться секційні засідання, у яких беруть участь усі інші учасники. Досить часто в структурі конференції застосовують й інші форми комунікації: круглі столи, прес-конференції, дискусії тощо, які додають дискусійності, забезпечують свободу висловлювань. Отже, конференція, з одного боку, представляє певний результат науки, а з іншого – форму презентації наукових досліджень.

Різновиди наукових конференцій

✓ за тематичною спрямованістю:

- конференція, що присвячується дослідницьким проблемам;
- конференція, спрямована на дослідницькі й практичні проблеми;
- конференція, на якій обговорюють питання теорії й методології.

✓ за тривалістю:

- тривала конференція, що займає кілька днів;
- коротка конференція, яка проводиться протягом одного дня.

✓ за способом проведення:

- очна конференція, що становить реальне засідання учасників;
- заочна (віртуальна) конференція, яка проводиться в Інтернеті.

✓ за публікацією наукових повідомлень:

- конференція з попередньою публікацією доповідей і повідомлень у спеціальних збірниках;
- конференція з публікацією доповідей і повідомлень після її проведення;
- конференція без публікації доповідей і повідомлень.

Симпозіум відрізняється більшою свободою в регламенті, що створює сприятливі умови для творчої імпровізації. Проведення симпозіумів ефективно у двох випадках:

- 1) коли предметом комунікації є досить цікава й недостатньо досліджена проблема, різноманітні підходи до вирішення якої в науці тільки плануються;
- 2) коли в комунікації беруть участь кілька відомих учених, що давно активно працюють над новою ідеєю й мають потребу в сприятливому неформальному середовищі для її оприлюднення.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Останнім часом стає популярною практика проведення *майстер-класу*. Ця форма наукової комунікації запозичена з художньої комунікації. Особливість її в тому, що вона зводиться до монологу провідного фахівця й відповіді його на питання учасників. Зазвичай майстер-клас ставить такі завдання:

- ✓ *перше* зводиться до презентації творчості майстра, ознайомлення з особливостями, методами, технологіями, досягненнями;
- ✓ *друге* орієнтоване на опанування учасниками певними аспектами наукової майстерності.

Тому форми й методи як презентації, так і навчання тут можуть бути різноманітними, оскільки визначаються самим майстром.

Диспут – це заздалегідь підготовлена й проведена в певний час на обрану наукову тему публічна суперечка між попередньо визначеними опонентами. Тема обирається така, яка містить у собі складну наукову проблему, різні тлумачення або різновекторні шляхи її розв'язання. Саме тому не менше двох промовців повинні опонувати один одному, щоб усебічно висвітлити проблему й знайти шляхи її розв'язання.

Дискусія – це обговорення будь-якого спірного питання. Залежно від мети суперечки розрізняють такі *види дискусій*:

- ✓ дискусія як засіб пошуку істини (приносить задоволення учасникам, розширює знання про предмет суперечки, зміцнює віру у власні інтелектуальні сили);
- ✓ дискусія як засіб переконання іншої сторони (з метою переконати опонента, схилити на свій бік, зробити одностороннім);
- ✓ дискусія заради перемоги (для самоствердження учасника суперечки);
- ✓ дискусія заради суперечки (для задоволення примхи, пиши одного з учасників).

Отже, *дискусія* призначена для досягнення трьох цілей: виправдання своїх думок; спростування думок опонента та одержання нової інформації. Дискусія часто розглядається як метод, який активізує процес вивчення складної теми, проблеми. Вона важлива й потрібна в різних видах діяльності, але особливо необхідна в науці, де розглядається як одна з форм обговорення, зіставлення різних точок зору з метою пошуку істини, отримання нового знання.

Мовно-жанрові ознаки дискусії добре простежуються у зіставленні її з полемікою. *Полеміка* – це також обговорення певної важливої наукової

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

проблеми чи окремого питання. Проте якщо для дискусії головним є пошук істини за допомогою зіставлення аргументів і контраргументів, то для полеміки головним є досягнення перемоги через зіткнення різних поглядів, утвердження власного погляду, хоч і на шкоду істині. У дискусії протилежні сторони називаються опонентами, у полеміці – супротивниками, суперниками, конкурентами. У дискусії опоненти шукають істину, компроміс, консенсус, угоду, злагоду; у полеміці – утвердження власного погляду, перемогу своєї позиції. Дискусія ведеться за певними правилами й за згодою її учасників. Тема дискусії формулюється заздалегідь або до початку дискусії. Учасники її по чергову висловлюють свої положення, думки, спростування, як наслідок, дискусія набуває логічного, зв'язного характеру.

Мовні засоби дискутування мають бути зрозумілими для всіх учасників дискусії, толерантними. Використання ненормативних засобів осуджується й може зупинити дискусію без висновків. Натомість у полеміці не дотримуються таких правил. У ній перемагає ініціатива суперників, ситуативність спілкування, непередбачувані й раптово знайдені засоби не завжди переконливої, але наполегливої аргументації.

АЛГОРИТМ ДЛЯ УЧАСНИКА НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ

1. Визначте для себе «межі теми» дискусії та переконайтеся, чи всі слова й поняття теми та проблеми дискусії ви чітко й повно розумієте (у разі потреби скористайтеся авторитетними науковими й словниково-довідковими виданнями).
2. З'ясуйте основні структурні компоненти дискусії та їх роль в обговоренні означеної теми:
  - початок (встановлення контакту зі співрозмовниками; визначення мети, проблем та актуальності дискусії; активізація уваги);
  - інформування (виклад інформації в обраний спосіб: повідомлення, пояснення, опис, характеристика);
  - власне дискусія: аргументація (коректне наведення доказів на захист сформульованих тез);
  - контраргументація (коректне наведення доказів для нейтралізації антитез, заперечень, непогоджень зі співрозмовником);
  - прийняття рішення;
  - підбиття підсумків.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

3. Визначте джерела інформації з теми дискусії, детально ознайомтеся з ними й зафіксуйте найважливішу інформацію (тези, аргументи) до кожного зі структурних компонентів дискусії.
4. Порівняйте точки зору різних авторів і вибудуйте свій погляд на проблему або приєднайтеся до певної тези чи позиції автора.
5. Спрогнозуйте вірогідні заперечення й зауваження співрозмовника та визначте можливі контраргументи й оптимальну форму реакції на них з метою переконання.
6. Оберіть коректні способи утримання уваги співрозмовників і дотримуйтесь правил цивілізованого спілкування.
7. Визначте можливі варіанти завершення дискусії та оберіть найдоцільніший із них.
8. Проаналізуйте свою мовленнєву діяльність під час дискусії, зробіть аргументовані висновки та сформулюйте стислі поради й рекомендації для себе як дискутанта на майбутнє.

Зазвичай загальна форма виступу в дискусії має чітку **будову**.

У **початкових пропозиціях** обов'язково має бути присутнім **суб'єктивно-оцінний момент**, до того ж обов'язково позитивного характеру.

Наприклад: *У цікавій (прекрасно побудованій, ідеально аргументованій) доповіді, що ми прослухали, міститься глибокий аналіз і наводяться досить переконливі докази, з якими не можна не погодитися; Ми познайомились із повідомленням про дослідження, результати якого базуються на достатній кількості ретельно проведених експериментів; Хоча ця робота, поза сумнівом, притягне до себе увагу багатьох, проте хотілося б зупинитися на одному аспекті, тлумачення якого викликає у нас певні сумніви.*

Об'єктивно-змістовна частина починається зазвичай словом «*проте*» або іншим протиставним сполучником. Важливу роль грає підкреслення доповідачем можливої суб'єктивності його критичних зауважень (навіть, якщо промовець стовідсотково впевнений у своїй правоті).

Наприклад: *Хоча автор наводить цікаві розрахунки, проте, на нашу думку, їх можна уявити й по-іншому; Не зважаючи на загалом вичерпні аргументи, презентовані автором, я дозволю собі низку критичних зауважень; Такий аналіз у межах однієї глави, на наш погляд, ускладнює розуміння особливостей кожного окремого процесу.*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Промовець часто особливо підкреслює неповну упевненість у своїй оцінці й можливість альтернативних рішень. Для цього використовуються поєднання, що містять сумнів, побоювання, підозру, роздум тощо (*сумніватися в чому-небудь, поставити питання, обдумати, зважити, або дискусійний, проблематичний, неоднозначний, можливо, ймовірно, мабуть*).

Наприклад: *Зміст першої глави викликав наші подальші роздуми; Хоча автор наводить переконливі аргументи на користь своєї інтерпретації отриманих даних, все ж його висновки наводять на роздуми (у деякій частині викликають сумнів); Проте викликає побоювання, що; Все ж окремі моменти можна визнати дискусійними.*

Для **зниження категоричності** часто використовується такий спосіб: опонент виправдовує зазначені ним недоліки посиланнями на складність або суперечливість проблеми, тобто вказує на об'єктивну причину їх появи.

Наприклад: *У цій парадигмі дослідник, як нам здається, використав не всі можливості зазначеної ним теми. Проте проблема настільки складна й багатоаспектна, що на сьогодні фактично не можна було б чекати інших, більш вичерпних результатів; Справді, ця тема через свою широту й недостатню вивченість не виключає й подібного підходу до розв'язання цієї проблеми.*

Поширеною формою вираження під час дискусій критичних зауважень є **форма рекомендацій**: *корисно, бажано, доречно, доцільно* тощо.

Наприклад: *Було б бажано, окрім перерахованих, врахувати і цей чинник; Можливо, було б корисніше детальніше зупинитися лише на одній із перерахованих властивостей; Хотілося б побажати авторові ретельніше проводити класифікацію. Як невелике зауваження хотілося б зазначити, що в тексті дослідження некоректно оформлено деякі посилання.*

Висновок також повинен містити позитивну оцінку, навіть, якщо об'єктивно-змістовна частина носила суто критичний характер.

Наприклад: *Наприкінці слід повторити, що висловлені у виступі міркування аж ніяк не знижують загальної високої оцінки доповіді й того значення, яке вона має для вирішення цієї складної й неоднозначної проблеми; Дисертаційна робота відрізняється зваженістю методик, структурованістю в поданні матеріалу, завдяки чому наукова концепція представлена досить виразно; Характер пропозицій до подальшого роздуму, висловлених у процесі обговорення роботи, свідчить про значущість і перспективність наукової роботи автора.*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

МОВНІ СТАНДАРТИ-КЛІШЕ ДЛЯ УЧАСТІ В ДИСКУСІЇ

№	Інтенція	Мовні стандарти
1	Презентація програми, мети, завдань, плану дискусії; характеристика актуальності проблеми	<ul style="list-style-type: none"> • Сьогодні нам належить обговорити актуальну й серйозну проблему, що має як теоретичне, так і практичне значення. • Дозвольте мені окреслити основні аспекти нашого сьогоднішнього обговорення. • Найбільш актуальними для обговорення видаються проблеми. • На початку обговорення варто сказати про... • Як ви пам'ятаєте, на обговорення винесено такі питання...
2	Стимулювання учасників до дискусії	<ul style="list-style-type: none"> • А у Вас, я вважаю, інша думка? • Дуже цікаво порівняти Вашу позицію з позицією колеги. • А як би Ви прокоментували це висловлювання? • А ось таке, конкретніше питання. • Хто хотів би що-небудь додати? • Не могли б Ви сказати.
3	Доповнення	<ul style="list-style-type: none"> • До речі, хотілося б доповнити... • Не можна не звернути увагу ще на один аспект... • На підтвердження думки ... є декілька цитат. • Повністю згоден із цим визначенням, проте...
4	Обмеження активності учасників дискусії	<ul style="list-style-type: none"> • Мені здається, ми дещо ухиляємося від теми. • Пробачте, що перебиваю Вас, але. • Даруйте, але ми дещо відійшли від заявлених питань обговорення. • Повернімось до проблеми...
5	Згода	<ul style="list-style-type: none"> • Я хочу приєднатися до думки колеги щодо... • Хочу підтримати думку колеги. • Мені близька позиція (кого?). • Важко не погодитися з тим, що... • Я з цим згоден, проте... • Безумовно, але... • З цим складно не погодитися, але...
6	Незгода/сумніви	<ul style="list-style-type: none"> • У мене є заперечення. • Це розходиться з моїм уявленням про... • Я дотримуюся протилежної думки... • Дозволю собі засумніватися в (абсолютній) справедливості Вашого висловлювання. • Сумніваюся, що це так, проте... • Наскільки я пам'ятаю цю роботу, в ній ці факти

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

		викладено трохи інакше.
7	Уточнення адекватності сприйняття	<ul style="list-style-type: none"> • Можливо, Ви праві, але я хотів би уточнити... • Якщо я правильно зрозумів... • На початку обговорення, можливо, має сенс уточнити, що ми розуміємо під терміном «»... • Вибачте, але я попросив би повернутися до початкової тези. • Хвилиночку, а чи не можна конкретніше?
8	Підбиття підсумків дискусії, визначення перспектив	<ul style="list-style-type: none"> • Наведені висловлювання – це цікавий матеріал для роздумів. • Підбиваючи підсумки нашого обговорення, хочу сказати... • Розбіжності опонентів полягають у ... • На жаль, іноді у висловлюваннях було не достатньо аргументів. • Спробуємо узагальнити... • Думаю, що ми ще не раз повернемося до обговорення цього питання. • Усі учасники висловили різні, але дуже цікаві думки.

Про поведінку під час дискусії, техніки, що застосовують у полеміці, реакцію на провокаційні виступи написано багато спеціальної літератури. Ми тут говоримо лише про наукову дискусію, метою якої є спільний пошук істини, хоча емоції часто вирують і під час наукових суперечок.

Практикою багатьох наукових форумів вироблено такі **основні рекомендації** щодо проведення дискусій і поведінки їх учасників:

- ✓ Вислуховуйте запитання до кінця – не починайте відповідати до того, як воно буде остаточно сформульоване. Між іншим, часто трапляється так, що той, хто запитує, практично сам відповідає на своє запитання.
- ✓ Відповідайте якомога лаконічніше. Коли запитання вимагає однозначної відповіді, прямо відповідайте «так» або «ні». Не доречно перетворювати відповідь на другу доповідь.
- ✓ Якщо ви не знаєте відповіді на поставлене запитання, не соромтеся це відверто визнати. Можливо, ви зможете відповісти на нього після додаткових досліджень. У будь-якому разі подякуйте вашому слухачеві за запитання, яке спонукає до нових роздумів.
- ✓ Якщо хтось поставить вам запитання в агресивній, провокаційній формі, не піддавайтеся на такий тон, відповідайте по суті справи й максимально коректно, в приязному тоні.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Інколи учасникам дискусії надають можливість виступити з короткими коментарями (не більше 3–5 хвилин). У таких виступах необхідно бути максимально конкретним і лаконічним. Не треба повторювати того, що вже говорили до вас. Достатньо сказати, погоджуєтеся ви з ним чи ні, і чітко сформулювати зміст ваших зауважень та пропозицій, що з них випливають.

Отже, від адекватності вибраних форм і різновидів наукової комунікації безпосередньо залежить якість отриманих результатів.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення поняттю «наукова комунікація».
2. Докажіть, що наукова діяльність комунікативна за своєю природою й неможлива поза нею
3. У чому різниця між формальною й неформальною науковою комунікацією?
4. Розкрийте зміст поняття «етос науки».
5. Які функції виконує наукова Інтернет-комунікація?
6. Які існують різновиди наукових конференцій?
7. Чим дискусія відрізняється від полеміки?
8. Які основні етапи проведення дискусії?
9. Назвіть та прокоментуйте основні рекомендації для проведення дискусії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дегтярьова К. В. Основи теорії мовної комунікації: навчально-методичний посібник. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. 70 с.
2. Заремба Д. Що таке наукова комунікація? Режим доступу: <https://locusplace.org/naukova-komunikaciya-zaremba>
3. Литвинова Л. Наукова комунікація як складова науки державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. Вип. 4. С. 26-30. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2012_4_10
4. Можарова Т. М. Культура наукового мовлення. *Вісник КДУ імені Михайла Остроградського*. Ч. 1. Гуманітарні науки. Випуск 5/2010 (64). С.169-173.
5. Наумовець А. Г. Віч-на-віч з аудиторією : дещо про «технологію» підготовки наукових доповідей, популярних лекцій, дисертаційних промов. Київ, 2003. 55 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

6. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. 2-ге видання перероблене та доповнене. навчальний посібник з алгоритмічними приписами. Київ : «Центр учбової літератури», 2009. 392 с.
7. Павленко О. О. Теорія і практика навчання ділової комунікації : монографія. Дніпропетровськ : АМСУ, 2003. 261 с.

РОЗДІЛ 13

КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ ДОПОВІДІ

План

1. Поняття усного наукового мовлення
2. Лекція як основний монологічний жанр усного наукового мовлення
3. Підготовка публічного виступу
4. Принципи побудови наукової доповіді
5. Мовна майстерність доповідача
6. Мовний етикет української науки

ПОНЯТТЯ УСНОГО НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ

Культура наукового мовлення – це дотримання норм мови на усіх її рівнях і творчий підхід до цих норм у процесі наукової комунікації.

Аспекти культури наукового мовлення:

- ✓ нормативний (володіння нормами літературного мови);
- ✓ комунікативний (відповідність таким комунікативним якостям мови, як точність, зрозумілість, лаконічність і виразність);
- ✓ етикетний (дотримання етичних норм).

Метою забезпечення культури наукового мовлення є максимально можливе виконання науковими текстами функцій, які властиві науковому стилю: *когнітивної* (пізнавальної), *епистемічної* (репрезентація наукової інформації), *комунікативної*. Для того, щоб опанувати культуру наукового мовлення, варто розуміти й аналізувати наукові тексти певної наукової галузі й професійної сфери та створювати їх.

Отже, особливим функціональним різновидом сучасної літературної мови є *усна (публічна) наукова мова* – інтелектуалізоване спілкування з широкою аудиторією на наукову тематику.

Розмаїття цього типу усної літературної мови пояснюється відмінностями в темах і жанрах повідомлень, рівнем ораторського мистецтва, загальною мовною культурою доповідача, умовами, у яких вона

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

здійснюється, та завданнями, які повинна розв'язувати наукова комунікація. Справді, це й власне наукове спілкування, і спілкування з широкою аудиторією на теми науки, і популяризація різного роду спеціальних ідей і фактів.

До основних *жанрів* усного наукового мовлення належать: доповідь, лекція, короткий виступ під час дискусії, наукове повідомлення. Кожен жанр усного наукового мовлення має специфічні мовні риси з однаковим стилістичним забарвленням.

Наприклад, *академічне красномовство*, яке допомагає у формуванні наукового світогляду, відрізняється науковим викладом, чіткою аргументованістю й логічною структурою. До нього належать лекція, наукова доповідь, науковий огляд, наукове повідомлення.

Специфіка академічних жанрів наукового мовлення обумовлена, з одного боку, усною формою, що зближує їх із розмовним стилем. З іншого боку, особливий зміст зближує ці жанри з відповідними письмовими науковими текстами, які відбивають кодифіковану літературну мову. До того ж чітка адресація до певної аудиторії й значущість тематики уподібнює названі жанри з усною публічною промовою.

Жанри усного наукового мовлення зазвичай є *ситуативно зафіксованими*. Так, лекція – це й назва жанру, і ситуація здійснення цього типу мови. Найбільш розповсюдженими *ситуаціями наукового спілкування* в усній формі є: лекція, конференція, семінар, симпозіум, нарада, засідання. Для цих ситуацій, що мають високий рівень публічності, типовими є жанри монологічного характеру, хоча можливі потенційно діалогічні жанри: виступ, повідомлення, які можуть спричинити власне діалогічну мову (полілог) – обговорення, дискусію, полеміку.

Інші ситуації з менш помітною ознакою публічності мови (і часто меншою кількістю учасників спілкування, меншим рівнем офіційності ситуації чи стосунків комунікантів) – ситуація «круглого столу», засідання кафедри й консультація – співвідносяться з потенційно-діалогічними жанрами та жанрами обговорення, дискусії.

Особливості цих жанрів наукового спілкування залежать від ситуативно-тематичних характеристик і комунікативних цілей. Такі показники, як форма мови, комунікативна сфера, мовна інтенція, ситуація й загальна тематика, утворюють складну систему взаємозв'язків і впливають на вибір жанру усного наукового спілкування.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Вибір мовного жанру значною мірою обумовлений і рівнем поінформованості адресата. Так, в усному науковому спілкуванні складна спеціальна інформація зазвичай презентується у формі доповіді, загальновідомі, але незнайомі слухачеві факти – у формі лекції.

Враховуючи, що існує деяке співвідношення основних чинників, що впливають на створення наукових жанрів (обсяг тексту, його структурування, спосіб викладення інформації), можна створити відповідні пари усних наукових жанрів за схожою характеристикою, наприклад: *монографія, підручник – цикл лекцій, розділ монографії, підручника – лекція, стаття – доповідь, рецензія – виступ (дискусійний, полемічний), анотація – повідомлення, інструкція – консультація, бесіда.*

Схожість об'єднаних у пари жанрів має досить приблизний характер: писемна або усна форма визначають істотні обмеження.

ЛЕКЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ МОНОЛОГІЧНИЙ ЖАНР УСНОГО НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ

Найбільш поширеними у сфері усного наукового спілкування є такі жанри, як лекція, доповідь, повідомлення. *Лекція* – це монологічний мовний акт, який здійснюється публічно. Мета лекції – популяризація знань у певній галузі науки. Ролі адресата й адресанта тут чітко зафіксовані й не змінюються. Колективний адресат (аудиторія) зазвичай відрізняється від адресанта (лектора) рівнем обізнаності про предмет, який вивчається. Значна тривалість лекції (45-90 хвилин) потребує попередньої підготовки тексту. Проте специфіка лекцій вимагає, щоб лектор не читав написаний задалегідь текст. Це призводить до того, що завдяки усній формі мовні засоби відбираються в процесі мовлення. Тому лекція – це демонстрація спонтанного мовлення.

Лекція має відносну змістовно-логічну завершеність. У ній виокремлюються вступ, у якому автор (лектор) знайомить адресата з темою, вводить його в проблематику; основна частина – розвиток думки, аналіз проблеми; висновок, що містить узагальнення, підсумок.

Композиційне розгортання теми може здійснюватися по-різному, але воно обов'язково будується, спираючись на такі *категорії*, як теза, аргументація, ілюстрація-приклад, доказ, посилання, цитата, повідомлення.

Авторська індивідуальність у науковому спілкуванні виявляється:

- ✓ у структурі лекції;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ у використанні розмовних елементів та засобів переконання;
- ✓ у значній кількості повторень інформативно значущих частин;
- ✓ у повільному темпі викладання;
- ✓ у використанні парцельованих синтаксичних конструкцій, які виконують у тексті змістовно підсилювальну й ритмомелодійну функції.

Усний науковий монолог під час лекції за своїм змістом – перетворюється на діалог, оскільки він звернений до аудиторії й припускає емоційний відгук тих, хто слухає, тобто зворотний зв'язок із ними. Чим більше публічному виступу властиві усі характеристики живої розмови, тим сильніше його дія на слухачів.

Ознаками лекції є цілісність, структурованість, взаємопов'язаність між питаннями, що розглядаються, завершеність, результативність, відкритість, динамічність, зв'язок із майбутньою професійною діяльністю. Характерною особливістю лекції є те, що вона відбувається в ситуації живого спілкування. Звідси впливає інша її особливість – це жива інтонація розмовного мовлення, можливість в усному монолозі виразити своє ставлення до інформації не лише словами, але й інтонаційними засобами: тоном, тембром, темпом, логічними наголосами й паузами, а також невербальними засобами: мімікою, жестами.

Інтонаційно-змістовні орієнтири лекції, як основного монологічного жанру усного наукового мовлення містять:

- ✓ конструкції, що виконують функцію мовного контакту з адресатом (**сигнали адресації**), наприклад: *Але якщо б ви запитали сьогодні будь-якого вченого, що таке «право»; Я на це питання спробую відповісти з різних точок зору; Ми вже з вами напевне знаємо. Ось якщо ми на це питання дамо відповідь ясно й чітко, нам відразу стане зрозуміло...*
- ✓ конструкції, що акцентують увагу адресата на певному аспекті повідомлення (**сигнали важливості**), наприклад: *Передусім я хотів би звернути вашу увагу на одну обставину;*
- ✓ конструкції, що посиляють адресата до тих або інших компонентів композиційної структури тексту (**сигнали орієнтації**), наприклад: *Що ж таке право? Це питання надзвичайно змістовне; Чому ж йде мова тільки про право?*

Перераховані змістовні орієнтири беруть участь у розчленуванні лекційної інформації й зображенні семантичних зв'язків між її компонентами.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Вони забезпечують структурну цілісність усного наукового тексту лекції і її особливої спрямованості (переконання й вплив на адресата).

Типовими *недоліками* логіко-композиційної структури лекції є:

- ✓ нерівномірність складових;
- ✓ порушення логічної послідовності у викладі;
- ✓ декларативність і бездоказовість положень;
- ✓ інформативна перенасиченість;
- ✓ відсутність прикладів та відповідних ілюстрацій;
- ✓ наявність зайвих деталей, що ускладнюють розуміння теми;
- ✓ відсутність чітких висновків.

Отже, головна мета лекції – спонукати слухача до подальшого занурення в науковий текст.

ПІДГОТОВКА ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ

Однією з найпоширеніших форм оприлюднення результатів наукової роботи, яка надає можливість дослідникові за короткий термін «увійти» в наукове товариство є публічний виступ.

Публічний виступ – це одна з форм усного публічного наукового спілкування, під час якої відбувається виголошення певної інформації з відповідною метою перед аудиторією слухачів.

Виступ подібний науковому дослідженню. Отже, потребує попередньої підготовки. Чим ґрунтовнішою є підготовка над ним, тим вагомішим буде виглядати виклад. Оскільки, чим більше людина знає чужих думок, тим більш самостійним стає її власне мислення, тим більш оригінальними стають її погляди, а значить – цікавими для інших. До того ж, якщо ми говоримо про усну наукову мову, то треба враховувати й навчання культурі наукового виступу.

Класична *схема підготовки* публічного виступу охоплює такі етапи:

1. інтенція (винайдення);
2. диспозиція (розташування);
3. елокуція (словесне оформлення думки);
4. меморія (запам'ятовування);
5. акція (публічне виголошення виступу);
6. релаксація (ослаблення напруження).

На етапі *інтенції* формують задум і визначають мотивацію виступу (чого автор очікує від цього заходу), тему, мету, ідею, обсяг інформації,

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

виробляють концепцію. Доповідачеві важливо опрацювати значну кількість матеріалу з різних джерел (монографій, наукових журналів, інтернетджерел), перш ніж використати його у виступі. Тема наукового виступу має бути зрозумілою, водночас неперенавантаженою й відбивати зміст промови, зацікавлювати й активізувати увагу слухачів. Треба враховувати також характер аудиторії (вік, стать, кількість слухачів, рід занять, коло наукових зацікавлень), мету й місце проведення наукового заходу.

На етапі *диспозиції* складають план виступу, у якому чітко визначають порядок і розташування частин виступу. Вступ має пробуджувати інтерес слухачів, основна частина є логічним продовженням питань вступу, презентує авторське бачення проблеми, у висновках узагальнюють основні думки та ідеї виступу.

На етапі *елокуції* здійснюють стилістичне оформлення наукової доповіді (виступу), перевіряють матеріали на відповідність логіці викладу, точності інформації, чинним мовним (мовленнєвим) нормам. Залежно від індивідуальних особливостей доповідача, досвіду й рівня ораторської майстерності він пише текст або лише план до нього. Досвід показує: краще виступати, орієнтуючись на текст. Це справляє враження вільного володіння матеріалом і додає впевненості. До того ж написаний текст можна заздалегідь перевірити, виправити, покращити.

Виступ має вирізнятися точністю, простотою, доречністю й зв'язністю. Зв'язність тісно переплітається із психологічними процесами розуміння. На перший план виступає чітка структура тексту й «ланцюгові» прийоми: формулювання завдання (*зупинимося на таких аспектах...*); резюме (*Отже, я розповів про три аспекти...*); переходи від однієї частини до іншої (*ще більш важливим..., Тепер розглянемо це в іншій площині, Отже, доходимо висновку*).

Текст треба опановувати також риторично, тобто виділити місця, де необхідні психологічні або логічні паузи. Уміння користуватися паузами – один зі складників мистецтва мовлення. Насамперед важливо навчитися робити паузи після риторичного запитання, завершення теми, щоб перевести подих.

Наступний етап підготовки наукового виступу – це *меморія*. Читання вголос допоможе перевірити написаний матеріал, провести хронометраж, внести необхідні уточнення й виправлення. Варто позначити ключові слова, цифри записати буквами, перебудувати за потреби складні синтаксичні

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

конструкції на прості речення, увести дієслова *з'ясуємо, простежимо, розглянемо, схарактеризувати, уточнимо, пояснимо, відзначимо, порівняємо, зіставимо; розмежуємо, продемонструємо*, що виконують функції контакту. До того ж варто враховувати рівень підготовки аудиторії, обізнаності слухачів із предметом виступу.

Акція (публічне виголошення) доповіді відзначається контактом з аудиторією. Виступ доцільно почати із встановлення зорового контакту з присутніми, перші фрази промовити, звертаючись до залу, а не читаючи текст. Виступаючи, потрібно говорити впевнено й зрозуміло, відчуваючи аудиторію. Для досягнення ефекту індивідуального спілкування (безпосереднього спілкування з присутніми) фахівці з риторики радять уникати мовленнєвих штампів, властивих офіційно-діловому стилю, водночас працювати над мовними зворотами, які увиразнять інформацію.

Якщо з'являється відчуття втрати уваги слухачів, доцільно змінити темп мовлення, навести цікавий приклад. Однак не бажано привертати увагу незвичайною манерою говорити, особливими жестами, мімікою чи екстравагантним одягом. Зловживати увагою також недоцільно. Виступ має тривати чітко визначений час (за 10 хвилин можна прочитати матеріал, розміщений на чотирьох сторінках друкованого тексту через два інтервали) або на одну – дві хвилини менше за регламентований.

Після виголошення наукової доповіді (*етап релаксації*) корисно проаналізувати змістовий і композиційний аспекти наукового тексту крізь призму спілкування з аудиторією, сприйняття адресатом, характер концентрації уваги; з'ясувати причини ослаблення уваги слухачів, ефективність прийомів контакту з аудиторією.

Мовленнєва практика свідчить: важливо не лише вміти готувати виступи, а й слухати наукові доповіді. Під час аудіювання доповіді необхідно визначити в ній головне за зміною інтонації, темпу, голосу, паузами, які завжди передують висновкам, риторичними й проблемними питаннями; усвідомити зміст почутого, максимально лаконізуючи інформацію, але без втрати головного й цінного в ній; відкидати другорядне, надлишкове.

Композиція наукового публічного виступу має такі ж логічні елементи, як і будь-який письмовий текст: *вступ, основна частина, висновок*.

Мета вступу :

- ✓ викликати інтерес, опанувати увагу аудиторії;
- ✓ встановити контакт з аудиторією;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ підготувати аудиторію до сприйняття мови.

Традиційно на вступ планується близько 10 % усього обсягу виступу.

Вступ виконує кілька **функцій**: *психологічну* – закріплення контакту, уваги й зацікавленості, які були викликані зачином, створення необхідного настрою; *змістовну* – опис цільової настанови промови, повідомлення теми, перелік і коротка характеристика проблем, які аналізуються в основній частині; *концептуальну* – наголошення на специфіці теми, визначення її актуальності й суспільної значущості.

Мета основної частини виступу :

- ✓ сформулювати загальні положення;
- ✓ повідомити слухачам нову інформацію;
- ✓ послідовно роз'яснити висунені положення;
- ✓ довести правильність висунених положень;
- ✓ підготувати слухачів до необхідних висновків та узагальнень.

В **основній частині**, на яку відводиться зазвичай 80-85% усього змісту й часу промови, має підтвердитися все заявлене у вступі. Викладається погляд автора на проблему, думки відомих учених, наводяться докази, приклади. Повинна бути сувора логічна послідовність частин, їх доказовість. Такий виклад досягається різними способами впорядкування думок:

- ✓ побудова основної частини від простого до складного;
- ✓ перелік усіх пунктів, характеристика прикладів застосування;
- ✓ хронологічна побудова матеріалу.

Впорядковуючи зміст основної частини виступу, необхідно скласти *робочий план*, у якому варто визначити послідовність викладу основних питань, тобто композицію тексту. Важливо розташувати матеріал таким чином, щоб він допомагав розкрити головну думку виступу.

Робочий план виступу може мати два варіанти: *перший* – зберегти композицію першоджерела, якщо виступ є переказом якої-небудь однієї статті, книги тощо; *другий* – змінити композицію початкового тексту (текстів), вибравши спосіб викладання матеріалу, який найбільшою мірою відповідає меті виступу, аудиторії, перед якою доповідач виступатимете, тривалості виступу й іншим чинникам.

Існує декілька *способів викладання матеріалу* в основній частини:

- 1. індуктивний спосіб** – викладання матеріалу від часткового до загального;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- 2. дедуктивний спосіб** – викладання від загального до часткового (від тези до її доказів);
- 3. метод аналогії** – викладання від відомого до нового на підставі зіставлення різних явищ, подій;
- 4. ланцюговий спосіб** – послідовне викладання однієї теми за іншою без повернення до попередньої;
- 5. історичний спосіб** – викладання матеріалу в хронологічній послідовності (різновид ступінчастого способу);
- 6. концентричний спосіб** – розташування матеріалу навколо головної проблеми, перехід від загального розгляду центрального питання до конкретнішому його розгляду.

Використання різних способів викладання матеріалу в одному і тому ж виступі дозволяє зробити структуру головної частини оригінальнішою, нестандартною.

ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ГОЛОВНОЇ ЧАСТИНИ ВИСТУПУ

<i>уникайте формулювань:</i>	<i>послугуйтеся формулюваннями:</i>
Я дійшов такого висновку...	Вам буде цікаво дізнатися...
Колись, може, ви це зрозумієте...	Чи згодні ви з тим, що...
Я вважаю...	Чи не погодитесь ви, що...
Ви, звісно, ще про це не думали...	Вам, безперечно, цікаво дізнатись про...
Хоч вам це й невідомо...	Як ви знаєте...
Тепер я вам, зрештою, доведу й це...	Тепер ви зможете переконатися в тому, що
Мабуть, ви про це не чули	Ви, напевно, вже про це чули...
Я вам допоможу...	Ви зможете з'ясувати...
Я хотів би...	Ви хочете...

Найважливішою ознакою ефективності публічного виступу є її логічність і доказовість. Необхідно опанувати логічні закони доказовості, аргументованості; ці закони поширюються на словесне визначення понять, логічні висновки, докази своєї точки зору в процесі ведення полеміки.

Чим більше доказів містить мова оратора, тим ефективніше сприйняття слухачів, тим більше створюється упевненість у надійності й правдивості почутої інформації. Відомо, хто логічно мислить, той і логічно говорить. Тому головне завдання оратора ще в процесі підготовки до виступу – продумати до найдрібніших подробиць логіку свого виступу, аргументацію своїх висновків й узагальнень.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Логічна *схема доказу* найчастіше складається з трьох елементів: тези, аргументів і доказу або спростування.

Теза – це початкова думка, істинність якої прагне довести дослідник. Особливо важливо, щоб в істинності тези був упевнений сам доповідач. І навпаки, якщо істинність тези сумнівна для доповідача, то навряд чи теза буде переконлива для інших. Формулюючи тезу, треба пам'ятати, що вона має бути ясною й чіткою, не містити в собі протиріччя. Невизначеність тези або її підміна є найбільш типовими помилками в мовленні недостатньо досвідченого доповідача.

Успіх доказу залежить від виконання таких *правил*:

- ✓ теза має бути судженням ясним і точно визначеним;
- ✓ теза повинна залишатися тотожною, тобто одним і тим же упродовж усього доказу;
- ✓ теза не повинна містити в собі логічну неузгодженість;
- ✓ теза не повинна знаходитися в логічних суперечностях із висловленими раніше судженнями з цього питання;
- ✓ теза має бути обґрунтованою фактами;
- ✓ тезою не має бути очевидне судження, оскільки воно не потребує доказів;
- ✓ теза повинна визначити весь хід доказу так, щоб те, що в результаті буде доведено, було саме тим, що вимагалось довести.

Аргумент – це логічне підтвердження, істинність якого перевірена й доведена практикою. Аргумент є необхідною складовою будь-якого доказу. Аргументи бувають сильні, слабкі й непереконливі. Сильні аргументи не викликають критики, їх неможливо спростувати, зруйнувати, не взяти до уваги. Слабкі аргументи можуть викликати сумніви опонентів. Непереконливі – дозволяють викрити, дискредитувати суперника, що застосував їх. Сила й слабкість аргументів повинна визначатися не з точки зору промовця, а з точки зору слухача (опонента).

Без *доказу* будь-яке висловлювання – це набір загальних декларацій і повчань, що апелюють до віри й почуттів. Але спосіб їх отримання не завжди очевидний. Доказ може бути прямим або непрямим.

Спростування – це встановлення хибності або необґрунтованості тези (положення). Спростовуючи тезу, треба обов'язково пам'ятати про *культуру критики*. Культура критики потрібна для того, щоб критичні висловлювання не зіпсували стосунків із співрозмовником і дозволили б роз'яснити йому

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

його помилки. Для цього варто критикувати не особу і якості співрозмовника, а конкретні помилки в його роботі, недоліки його пропозицій, неточність висновків. Для цього бажано формулювати зауваження у вигляді міркувань, звертаючи увагу на розбіжності між завданнями роботи й отриманими результатами. Корисно будувати критичне обговорення роботи як спільний пошук рішення складних проблем.

У процесі логічно правильних, доказових міркувань, обов'язково досягається визначеність, ясність й обґрунтованість висновків.

Мета висновків:

- ✓ підсумовувати сказане, зробити узагальнення;
- ✓ посилити інтерес до предмета виступу;
- ✓ зафіксувати враження від виступу;
- ✓ надати рекомендації щодо подальших дій.

Висновки, на які дається приблизно 5% від загального часу й обсягу матеріалу виступу, містять у собі підсумки, звертання до слухачів і стосуються суті всього виступу.

Висновки мають бути обґрунтованими й чітко сформульованими. Психологи стверджують, що останні слова доповідача запам'ятовуються найкраще. Це зобов'язує ретельно продумувати закінчення свого виступу, оскільки в ньому зосереджена вся сила могутнього емоційного впливу.

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ НАУКОВОЇ ДОПОВІДІ

Більш розгорнутий виступ, який посів центральне місце на семінарах або конференціях, називається доповіддю. **Доповідь** – це публічне повідомлення на задану тему, призначене для усного виголошення, яке обов'язково містить певні висновки й пропозиції. У доповіді наявний значний фактичний матеріал (тому її тези часто пропонують слухачам заздалегідь); вона, зазвичай, розрахована на підготовлену аудиторію. Текст доповіді може бути предметом обговорення, зазнавати критики, доповнюватися новими положеннями тощо.

Доповідь характеризується глибиною викладання й інтеграцією основної проблематики обговорення. Традиційно доповіді доручають готувати найбільш досвідченим фахівцям, визнаним авторитетами у науці, що дозволяє істотно підвищити рівень компетентності учасників конференції, симпозіуму, семінару.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Доповіді бувають кількох *типів*: ділова, звітна, політична, наукова. **Наукова доповідь** – це публічне повідомлення, розгорнутий виклад певної наукової проблеми. Серед науковців поширеними є декілька її різновидів:

- ✓ **Звітна доповідь**, у якій узагальнюються стан справ і хід роботи за певний час, виділяються досягнення й недоліки. Звітні доповіді на семінарах, симпозіумах і конференціях забезпечують презентацію науково-дослідних колективів, шкіл, суспільних наукових організацій.
- ✓ **Тематична доповідь** присвячена розгорнутому викладанню певної теми або проблеми. Значну роль у ній відіграють думки і позиція автора.
- ✓ **Інформаційна доповідь** являє собою інформування присутніх про стан справ у галузі діяльності. Завдання цієї доповіді – максимально об'єктивно й всебічно подати інформацію без викладання позиції автора

Методика підготовки наукової доповіді дещо інша, ніж статті. Існують два *методи підготовки* наукової доповіді.

Перший полягає в тому, що дослідник спочатку готує тези свого виступу, на підставі тез пише доповідь на семінар або конференцію, редагує її й готує до опублікування в науковому збірнику у вигляді доповіді чи статті.

Другий, навпаки, передбачає спочатку повне написання доповіді, а потім у скороченому вигляді ознайомлення з нею аудиторії.

Вибір способу підготовки доповіді залежить від змісту матеріалу та індивідуальних особливостей науковця.

Структура тексту наукової доповіді практично аналогічна плану статті й може складатися із вступу, основної й підсумкової частин. Втім успіх наукової доповіді залежить від певних *факторів*:

- ✓ стрункої логіко-композиційної побудови мовлення;
- ✓ доказовості й аргументованості;
- ✓ уміння взаємодіяти з аудиторією;
- ✓ використовувати різні прийоми активізації уваги;
- ✓ високої мовної культури доповідача;
- ✓ мовних (метафори, тропи, фігури, фразеологізми, приказки) і позамовних (поза, манери, жести, міміка) засобів виразності;
- ✓ техніки мовлення.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Наукова доповідь повинна характеризуватися такими основними **критеріями**: правильність мовних норм, смислова адекватність, відповідність змісту виступу – реальності, досягнутих результатів – поставленій меті, комунікативна адекватність (ефективність).

На зміст і форму наукової доповіді накладає суттєвий відбиток **специфіка усного виступу**. Під час написання доповіді варто зважати, що суттєва частина матеріалу опублікована в її тезах. Крім того, частина матеріалу подається на плакатах (слайдах, моніторі комп'ютера, схемах, діаграмах, таблицях). Обсяг стандартної доповіді становить 8-12 сторінок (до 30 хвилин).

Коротко розглянемо *основні правила публічного виступу*:

Вимога 1. Рішучий початок виступу. Заздалегідь підготуйте, продумайте й вивчіть початок доповіді – паузи й помилки тут неприпустимі.

Вимога 2. Драматизм. У тексті виступу спеціально створюється певна напруга для створення подальшої полеміки між промовцем й аудиторією.

Вимога 3. Стримана емоційність. Емоції повинні супроводжувати публічний виступ. Коли аудиторія бачить натхнення, схвильованість доповідача, вона йому довіряє.

Вимога 4. Стислість. Серед публіки завжди цінувалася стислість публічних виступів, які несуть у собі справжню інформативність.

Вимога 5. Діалогічність. Ораторові краще дотримуватися діалогу з аудиторією – розмовляйте з публікою, спостерігайте за її реакцією. Бесіда у формі питання-відповіді підвищить результативність виступу.

Вимога 6. Розмовність. У мовленні дотримуйтеся розмовного жанру, ведіть бесіду з публікою, інакше монолог оратора буде нудним і нецікавим.

Вимога 7. Встановлення й підтримка контакту з аудиторією. Підтримуйте контакт зі своїми слухачами: дивіться на аудиторію, відстежуйте її реакцію, ставте риторичні питання, із зацікавленістю відповідайте, будьте доброзичливими й привітними. Подумки розбийте публіку на сектори і під час виступу звертайтеся то до одного, то до іншого.

Вимога 8. Зрозумілість головної думки. Готуючись до публічного виступу, виділіть первинну думку вашого звернення до аудиторії і доносьте її до слухачів кілька разів.

Вимога 9. Рішуче закінчення. Висновок публічної доповіді, як і початок, має бути лаконічним і зрозумілим. Закінчіть своє повідомлення емоційно, уповільнюючи мовлення, щоб слухачі зорієнтувалися.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Тепер коротко поговоримо про *стилістику доповіді*.

У тексті, призначеному для усного проголошення, необхідно враховувати психофізіологічні особливості сприймання інформації на слух. Німецькі вчені експериментально встановили: якщо речення містить більше 14 слів і промовляється без паузи, то близько 1/3 слухачів наприкінці такого речення забуває його початок. Тому треба робити фрази в доповіді достатньо короткими, дотримуючись принципу «одне речення – одна думка». Повторення найважливіших моментів промови вводяться свідомо (зрозуміло, з певними варіаціями). Необхідно також внести в текст всі пояснення ілюстрацій і рівнянь саме в такій формі, у якій це зроблено під час виступу.

З-поміж *принципів побудови наукової доповіді* українська філологиня Любов Спанатій виділяє:

- ✓ *принцип стислості*, компактності (прагнення виразити максимальну за обсягом інформацію мінімальною кількістю усіх мовних засобів);
- ✓ *принцип послідовності* (передбачає послідовний виклад матеріалу);
- ✓ *принцип цілеспрямованості* (побудова композиції за схемою «проблема – тема – теза – аргумент – мета»);
- ✓ *принцип нарощування зусилля* (темп мовленнєвого впливу на слухачів зростає поступово шляхом наведення аргументів і фактів);
- ✓ *принцип результативності* (виступ повинен мати висновок, певні рекомендації).

Науковці справедливо звертають увагу на типові *недоліки доповідей*:

- невідповідність темі обговорення, що призводить до відсутності інтересу слухачів до питань, що викладаються;
- недотримання регламенту, що забезпечує появу роздратування слухачів стосовно доповідача;
- невиразність викладу, що спричиняє втрату інтересу у слухачів;
- зловживання іноземною термінологією, що ускладнює сприйняття головної думки.

АЛГОРИТМ ПІДГОТОВКИ НАУКОВОЇ ДОПОВІДІ

1. З'ясуйте мету й завдання своєї доповіді з урахуванням складу слухацької аудиторії.
2. Спробуйте відповісти на такі питання:
  - які інтереси та запити слухачів?
  - чому слухачам потрібна доповідь за даною темою?

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- які наукові знання і яку корисну для них інформацію має дати ця доповідь?
3. Уточніть тему доповіді та визначте її змістовні межі.
4. Доберіть і ретельно опрацюйте наукову літературу.
5. Складіть деталізований план доповіді.
6. Визначте проблеми дискусійного характеру та принципи їх презентації.
7. Доберіть фактичний матеріал (зокрема, можливі таблиці, діаграми, графіки, схеми) до кожного пункту плану.
8. Спрогнозуйте можливі запитання слухачів і підготуйтеся до їх висвітлення під час доповіді чи обговорення.
9. Продумайте оригінальну вступну частину доповіді.
10. Лаконічно й однозначно сформулюйте висновки.
11. Оформіть у письмовому вигляді матеріали доповіді.
12. Перевірте матеріали на відповідність основним вимогам: логіці викладення, точності інформації, чинним мовним/мовленнєвим нормам.
13. Виголосіть, не спираючись на текст, окрім плану й цитат, доповідь перед уявними (диктофон) чи реальними слухачами.
14. Відредагуйте (у разі потреби) текст підготовленої доповіді.

МОВНА МАЙСТЕРНІСТЬ ДОПОВІДАЧА

Кожна мовленнєва дія вирішує певні комунікативні завдання. Для досягнення мети наукової комунікації важливу роль має культура комунікантів, їхня ерудиція, мислення, мовленнєва культура, комунікабельність. Уміння добре орієнтуватися в комунікативній ситуації, попереджувати конфлікти має вирішальне значення, оскільки неможливо запрограмувати всі варіанти спілкування.

Однак *володіння комунікативними вміннями* дає можливість вільно реалізувати свої знання як у стандартних, так і нестандартних ситуаціях. Такими *вміннями* є:

- ✓ вміння планувати спілкування та визначати стратегію поведінки;
- ✓ вміння входити/виходити у ситуацію;
- ✓ вміння орієнтуватися в певній комунікативній ситуації;
- ✓ уміння зважувати індивідуальні та вікові особливості комунікантів;
- ✓ уміння обирати комунікативні засоби для конкретної ситуації;
- ✓ уміння використовувати вербальні та невербальні засоби;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- ✓ уміння слухати співрозмовника.

Вказані вміння повинні базуватися на відчутті мови. *Чуття мови* – це здатність людини відчувати належність того чи іншого слова до певного стилю, доречність вживання певного слова в тій чи іншій ситуації. Воно виробляється поступово та зростає з науковим і професійним досвідом. Загальна мовна культура науковця визначається не лише знанням норм літературної мови, а й ерудицією й світоглядом особи, культурою мислення, ступенем оволодіння технікою мовлення, психологічною й комунікативною культурою.

Власне, *мета наукової комунікації* – вплинути на адресата. Мовлення – це засіб для висловлювання власних думок, але водночас – і засіб впливати на інших, регулювати їхню поведінку. Хоча в науковому стилі цей вплив не такий помітний, як у публіцистичному чи художньому, його наявність незаперечна. Готуючи наукову доповідь, дослідник певною мірою «копіює» власні думки й «перекладає» їх зі своєї голови в голови слухачів. Виникає прихований зв'язок автора з аудиторією, під час якого остання отримує певну дозу інформації. І якщо виступ підготовлено майстерно, інформація стає духовним надбанням або й переконанням слухачів.

На думку науковців, образ кожного конкретного оратора/доповідача *формують такі ресурси*, як харизма (особисті якості), експертність (обізнаність) і залученість (відданість та захопленість науковою роботою). Доповідачеві важливо розуміти свою сильну сторону й максимально її використовувати.

Тому високі *вимоги* ставляться й до *мовлення доповідача*:

- ✓ точність формулювань;
- ✓ нормативність;
- ✓ стислість, небагатослівність (відсутність слів, не викликаних безпосередньою потребою висловлення);
- ✓ доречність (мовлення не може бути «хорошим» чи «поганим»; воно оцінюється залежно від свого конкретного призначення);
- ✓ доступність, зрозумілість;
- ✓ виразність;
- ✓ індивідуальність, оригінальність;
- ✓ короткі «свіжі» відступи, цікаві приклади;
- ✓ спокійне сприймання критичних зауважень.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Порівняно з писемним мовленням, усне є *мовною імпровізацією*, у ньому значно більша емоційна й експресивна безпосередність, яка досягається завдяки використанню невербальних елементів передачі інформації, мовленнєвих засобів виразності та різноманітних прийомів для активізації уваги слухачів.

Щодо специфіки поведінки науковця під час публічного спілкування пропонуються декілька *основних порад*:

По-перше, що стосується мови жестів і поз, то доповідачеві варто виступати стоячи й використовувати *жести відкритості* (жести з розкритими руками в напрямку до слухачів, горизонтальна жестикуляція). Вони сприймаються аудиторією (здебільшого підсвідомо) як такі, що свідчать про намір і бажання спілкуватися.

Відповідно, треба уникати *закритих жестів*, які можуть сприйматися не тільки як свідчення небажання спілкуватися, а й агресії (стиснуті кулаки, схрещені руки, схрещені ноги). Жести підкреслюють, посилюють, або, навпаки, пом'якшують сказане, але не можуть і не повинні підмінити (або навіть лише дублювати) мову слів. Рухи не повинні заважати слухачам зосередитись. Доповідач повинен триматися якомога простіше й природніше.

Також варто пам'ятати про так звані *«жести-поплавки»*, які є ознакою нервування, невпевненості в собі, хвилювання: ручка в руках, аркуші паперу, особливо, коли з ними роблять певні маніпуляції; часте прокручування окулярів, волосся, обручок, ланцюжків, годинників, комірців, краваток. Аудиторія сприймає позитивно впевненого в собі оратора, тому таких жестів теж бажано уникати.

По-друге, що стосується мови міміки, то важливим є *зоровий контакт* з аудиторією протягом усієї промови. Доповідач повинен дивитися на всіх слухачів таким чином, щоб не виділяти когось персонально. У великій аудиторії варто розбити зал на сектори й у процесі виступу переводити погляд повільно по черзі з одного сектора на інший. Не слід дивитись і повз слухачів (у простір), на підлогу, ноги, стелю, у вікно, розглядати сторонні предмети. У таких випадках саме ці предмети, а не слухачі будуть «поглинати» промову. Якщо доповідач не дивиться в аудиторію, він не підтримує з нею контакт. З іншого боку, довгий пильний серйозний погляд в очі може викликати серед слухачів відчуття тиску, неспокою. Тому впродовж тривалого часу краще дивитись в обличчя, а не прямо в очі.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Насамперед доповідачеві необхідно навчитися розрізняти знаки зосередженості, активної роботи думки, втоми, втрати зацікавленості. Серед *мімічних ознак уваги* вчені, насамперед, виділяють фіксований зацікавлений погляд, напруженість м'язів обличчя, дещо зсунуті до перенісся брови, нерідко пошуки зорового контакту. Головним критерієм зосередженості вважається стійкість погляду в напрямку мовця чи предметного джерела інформації (книги, наочності). Блиск очей і виразність погляду свідчать про зацікавленість співрозмовником, предметом обговорення. Такий партнер за спілкуванням охоче відгукується на звертання, на питання, навіть риторичне, він готовий вступити в діалог, підтримати розвиток теми обговорення.

По-третє, що стосується *парамовленнєвих* характеристик, то доповідачеві варто звернути увагу на інтонацію.

Інтонація (сила голосу, темп говоріння, паузи, тембр) повинна бути природньою, відтворюючи душевний стан і уникаючи надуманості й перебільшення. Протягом усього спілкування інтонацію треба змінювати, а не говорити монотонно. Треба також пам'ятати, що інтонація має узгоджуватись зі змістом промови.

Стосовно гучності, то в аудиторії слід говорити голосніше, ніж він говорить у побуті. *Тон* мовлення під час виступу слід змінювати – підвищувати й знижувати залежно від змісту і значення конкретної фрази, але він не повинен втомлювати доповідача: постійне його підвищення може призвести до часткової втрати голосу.

Оптимальним темпом вважається промовляння не більше 120 слів за хвилину. Текст доповіді необхідно не читати, а виголошувати. І тому *темп* мовлення (швидкість вимовляння) не повинен бути ані надто млявим, повільним, ані надто темпераментним, жвавим, важливо зберігати міру. Щоб домогтися цього, необхідно звернути увагу на нормальну динаміку. Занадто швидка мова (160-180 слів на хвилину) може розцінюватися як невпевненість у собі або незібраність, а занадто повільна мова (60-80 слів на хвилину) – як відсутність інтересу, зарозумілість, поверховість знань, невпевненість і навіть як поганий стан здоров'я. Оптимальне мовлення повинно перебувати в діапазоні 100-130 слів на хвилину.

Досить важливим ораторським прийомом є *пауза*. Вона вимагає певного тренування. Насамперед, не слід заповнювати паузу різноманітними вигуками («м-м-м», «е-е-е», «ну»). Зазвичай пауза здається довшою тому, хто говорить, ніж тому, хто слухає. Вона може тривати до чотирьох секунд, перш

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

ніж аудиторія почне думати, що у виступі щось не так, як планувалось. Доповідач повинен робити невеликі паузи до та після важливих думок, щоб слухачі могли їх осмислити. Крім того, перед важливою думкою потрібно також трохи знизити голос. Паузи повинні відповідати розділовим знакам тексту, створювати ритм виступу, що позитивно впливає на слухацьку аудиторію. Починати та завершувати публічний виступ доповідачеві варто з погляду на слухачів та паузи.

Публічний виступ – це підготовлене мовлення, фундаментом для нього є письмовий текст. Але щоб вплив на слухачів був сильнішим, необхідно надати йому характеристик живої розмови.

Для цього існують різноманітні *мовленнєві засоби виразності*:

- ✓ заміна складних речень простими;
- ✓ використання звертань до слухачів для привернення уваги, підкреслення важливої думки: *Шановні колеги! Дорогі друзі! Шановні панове! Вельмишановна аудиторіє! Шановні слухачі;*
- ✓ вживання вставних слів: *по-перше, по-друге, нарешті, наприклад, на нашу думку, як бачимо, можна сказати, на жаль, отже, таким чином, можна зробити висновок, загалом;*
- ✓ уникнення надмірного вживання слів іншомовного походження, вузькоспеціальних слів-термінів;
- ✓ заміна дієприслівникових зворотів окремими реченнями;
- ✓ спрощення формулювань;
- ✓ обмежене використання цифрових даних (у разі необхідності – у формі називного відмінка й на початку речення);
- ✓ використання речень, у яких автор висловлює власну оцінку, емоції;
- ✓ використання вдало підібраних цитат, афоризмів, історичних епізодів, посилань на авторитети, прикладів;
- ✓ використання відкритих питань, які дадуть можливість слухачеві розміркувати, висловити й аргументувати свою позицію;
- ✓ залучення слухачів до виступу за допомогою зворотів: *Зараз ми з вами. Давайте розмірковувати разом. Ви можете заперечити.... Звернімо увагу на...*
- ✓ дотримання форм мовленнєвого етикету.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

МОВНИЙ ЕТИКЕТ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

Мовний етикет – невіддільний складник різних ситуацій спілкування, зокрема й тих, що виникають у науковому середовищі. Загально визнано, що мовний етикет – це система словесних форм увічливості, узвичаєних у суспільстві, стійкі мовні формули (штампи, фразеологічні одиниці), що мають змістову й етикетну цінність. *Науковий мовний етикет* допомагає встановлювати й підтримувати міжособистісні контакти, опосередковано передає інформацію про соціальний статус мовця, характер (офіційний чи неофіційний) спілкування, наявність чи відсутність вікової різниці, зрештою, свідчить про виховання учасника комунікації. Іншими словами, у науковій сфері він є одним із способів самопрезентації дослідника, важливим складником створення сприятливого клімату наукового спілкування.

У структурі наукового мовного етикету виокремлюють *загальноприйняті формули* звертання, привітання, подяки, прощання, побажання:

- *Добрий день!*
- *До побачення!*
- *Вітаємо Вас!*
- *До наступної зустрічі!*
- *Моє шанування!*
- *Вітаю!*
- *Дякуємо за увагу!*

Уживання спеціальних формул мовного етикету зумовлене ситуацією та жанровою формою спілкування. Порівняно із загальнонародною мовою в науковому дискурсі *вживання етикетних формул залежить* від:

- ✓ жанру наукової комунікації;
- ✓ структури усного чи писемного наукового тексту;
- ✓ загальної та мовної культури особистості;
- ✓ віку, характеру взаємин науковців;
- ✓ місця й часу спілкування.

Типові ситуації вимагають застосування типових формул мовного етикету. Так, захищаючи наукову роботу, проводячи наукову конференцію, круглий стіл, читаючи лекцію, науковці традиційно використовують відповідні етикетні формули.

Усталеними мовними висловами нейтральної тональності традиційно *вітають* студентів чи колег: *Доброго ранку!; Добрий день!* Високий реєстр

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

(на конференції, симпозіумі) передбачає привітання: *Радий(и) вас вітати в нашому університеті (місті, країні);* Дозвольте привітати учасників конференції!

Наукове спілкування неможливе без діалогу, отже, і без *звертань*. Їхня тональність залежить від рівня офіційності події. Обговорюючи в особистій бесіді наукову проблему, добре знайомі колеги можуть звертатися один до одного на ім'я, ім'я та по батькові або *Друзе! Колего!* Між малознайомими людьми доречні звертання на ім'я та по батькові, які можуть поєднуватися зі словами, що називають посаду, учене звання: *Іване Сергійовичу, шановний колего.* Узвичаєними в науковій сфері стали й формули *пане доповідачу, пані професорко, пані голово.* Щоб уникнути невиправданої фамільярності у звертаннях до колег, старших за віком чи статусом, не використовують вислови на зразок *пане Георгію, пані Катерино,* а доречними в такому випадку будуть звертання *Георгію Михайловичу, пане співголово.* Так само актуальні не тільки в розмовній неофіційній мові, а й у науковому спілкуванні слова *добродій, добродійка.* Якщо етикетні форми *шановний добродію; шановна добродійко* використовують, наприклад, звертаючись до малознайомих учасників наукового зібрання, то етикетний вираз *шановні добродії* сприймають як узвичаєну форму, синонімічну до поширених звертань *шановне зібрання; шановна аудиторіє.* Звертання, що містять прізвища (*пане Прокопчук*), надають спілкуванню відчуженої, сухої тональності, а звертання *Сергійовичу, Максимівно* мають розмовний характер.

Масові наукові заходи (конференція, публічний захист роботи) вимагають звертання як до широкого загалу (*шановні колеги; шановні присутні*), так і до його конкретного сегмента (*шановна комісіє; вельмишановні члени комісії; вельмишановна радо; глибоко/високоповажний голово (комісії, ученої ради); глибоко/високоповажні члени спеціалізованої вченої ради*). Зауважимо, що емоційні за своїм змістом прикметники *шановний, вельмишановний, високоповажний,* поєднуючись зі **словами-регулятивами**, надають офіційності, урочистості конкретному науковому заходу: *Вельмишановні гості нашого форуму! Високоповажний пане голово!*

Як граматично незалежний компонент у реченні звертання можна вживати в будь-якій позиції. Проте найчастіше в науковому стилі з нього починають інформаційний лист, запрошення, усний виступ. Звертання, вжите

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

в середині речення додатково наголошує на повазі до адресата: *Вітаємо Вас, високоповажний Сергію Васильовичу, на відкритті нашої конференції!*

У науковій сфері звертання часто поширюють інші висловлювання-стереотипи, спрямовані на **активізацію уваги учасників**:

- *Шановні колеги! Дозвольте звернути Вашу увагу на...*
- *Вельмишановна комісіє! Вашій увазі пропонуємо...*
- *Шановна аудиторіє! Зверніть увагу на...*
- *Шановні студенти! Дозвольте повідомити Вам про...*

Обов'язковим елементом публічного наукового спілкування є висловлення **подяки** за слушне запитання, конструктивну критику після обговорення та захисту наукової роботи, закінчення лекції і т. ін. Її формальне вираження може бути різним, проте значеннєвим центром будуть слова *подяка/дяка, подякувати, удячний, удячність*:

- *Автор висловлює подяку (кому) за допомогу...*
- *Автори висловлюють удячність (кому і за що).*
- *Дякую за цікаві запитання.*
- *Дякуємо за слушні зауваження та побажання.*

У науковому середовищі зазвичай висловлюють подяку від третьої особи однини чи множини (адже над науковою роботою працюють студент/аспірант і його науковий керівник, авторами статей можуть бути кілька осіб) і зрідка – від першої особи однини. У нейтральній тональності вираження вдячності матиме таку форму:

- *Автори висловлюють подяку (кому) за критичні зауваження та слушні поради...*
- *Автор вдячний (кому) за цікаву пропозицію...*
- *Висловлюю подяку А. П. Петренкові (за що).*

Високої, вишуканої тональності спілкуванню надають подяки, які створюють додатковий емоційний контекст, на зразок:

- *Уважаємо за приємний обов'язок подякувати (кому й за що).*
- *Автор щиро (глибоко) вдячний докторові юридичних наук, професорові А. П. Петренку (за що).*

Уміння ввічливо висловити **прохання** – це не тільки ознака виховання, а й показник зацікавленості науковця в подальшій співпраці. Оскільки наукова робота передбачає колегіальність, спільне прийняття рішень, обговорення проблем, то недоречним, навіть зі словами *будь ласка, дуже*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

прошу, є вираження імперативності дієсловами наказового способу: *організуйте, будь ласка, обговорення...* Більш поширені вислови:

- *Чи не могли б Ви доопрацювати розділ...*
- *Маю до Вас прохання виконати роботу до...*

Висловлюючи **відповідь-згоду**, використовують вислови *звичайно, намагатимуся/намагатимемося це зробити*, а у **відповіді-незгоді** – *пробачте (вибачте, даруйте), не маю можливості цього зробити..., мені прикро, але це не в моїй компетенції!*

Традиційно етикетними формулами **прощання** завершують будь-який захід. Проте в науковій сфері вміння правильно попроситися – це запорука не просто перспективної й плідної співпраці в майбутньому:

- *Сподіваємося на подальшу співпрацю.*
- *Маємо надію на подальшу співпрацю.*

Увічлива, пошанна тональність повинна бути обов'язковою ознакою наукового спілкування, і її не обмежують уживанням тільки традиційних формул етикету. Висловлюючи незгоду щодо поглядів співрозмовника чи побажання вдосконалити окремі частини дослідження, схвалюючи позицію автора чи заперечуючи її, мовець може використати фрази, які в певній ситуації набувають етикетного характеру:

- *Авторка слушно зауважує...*
- *Як справедливо вважає дослідник...*
- *Без сумніву/безперечно, автор має рацію...*
- *Погоджуємося з твердженням дослідниці...*
- *Заслугою автора є...*
- *Вагомим науковим здобутком (кого) є...*
- *Краще було б...*
- *Ми дотримуємося іншого погляду...*
- *Дозволимо собі висловити сумнів...*

Так, укладаючи й озвучуючи текст відгуку, рецензії, використовують вислови, що містять **оцінку наукових досягнень** автора:

- *дисертаційна робота є першою спробою ґрунтовно дослідити...*
- *авторка ґрунтовно проаналізувала і систематизувала матеріал...*
- *вдале використання методів дослідження забезпечило...*
- *проте, на наш погляд, робота виграла б, якби автор...*
- *очевидно, дослідникові потрібно було глибше проаналізувати...*
- *загалом робота заслуговує на позитивну (високу) оцінку...*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- висловлені зауваження не знижують наукової вартості дослідження...
- у дослідженні зроблено ґрунтовні теоретичні висновки...
- очевидне практичне значення роботи...

У науковому спілкуванні (особливо це стосується дискусії, полеміки, дебатів) науковий етикет передбачає вміння вислухати співрозмовника до кінця, проте актуальність обговорюваного питання може викликати **загострення емоцій** учасників наукових зібрань. Етика наукової дискусії вимагає вислухати опонента повністю, а своє ставлення (підтримку чи спростування) почати з етикетних формул:

- *Висловлена (щодо) думка є слушною...*
- *Ваша позиція є обґрунтованою...*
- *Поділяючи ваші погляди, дозволю собі/хочу додати...*
- *Дозвольте висловити свою незгоду з ідеєю...*
- *Я не зовсім погоджуюся з тим...*
- *Навряд чи можна погодитися з думкою, що...*
- *Без сумніву, ви маєте рацію, але...*

У науковому спілкуванні використовують емоційно нейтральні формули **вибачення**:

- *Даруйте; прийміть мої вибачення...*
- *Я не можу не вибачитися перед вами...*
- *Пробачте, це сталося ненавмисне.*
- *Мені прикро, що так трапилося.*
- *Вибачте/пробачте/даруйте на слові.*

Запрошення та нагадування мають свої усталені форми. Так, запрошуючи колег до участі в науковому заході, уживають етикетні вислови:

- *Ласкаво просимо на зустріч.*
- *Запрошуємо вас взяти участь в обговоренні.*
- *Дозвольте запросити вас до конференц-залу.*
- *Будемо раді бачити вас і наступного разу.*
- *Чекаємо на ваш виступ і на наступній конференції.*

У **відповідь на запрошення** використовують формульні вислови:

- *Вдячний/а за запрошення...*
- *Обов'язково братиму участь у...*
- *Зворушений вашою увагою, намагатимуся бути на засіданні...*
- *Мені дуже шкода, але я не зможу взяти участь в обговоренні....*
- *На превеликий жаль, ми не зможемо бути на конференції тощо.*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Залежно від ситуації в науковому спілкуванні використовують і *непрямі способи вираження* комунікативних намірів її учасників. До таких способів зараховують натяки, комунікативно вагоме мовчання, ухиляння від прямої відповіді, зміну теми розмови та невербальні засоби спілкування, які помітно розширюють межі мовного етикету.

Отже, мовні етикетні висловлювання сприяють ефективності наукової комунікації, налагодженню наукових та ділових контактів, дають змогу тактовно оцінити наукову роботу, висловити зауваження щодо можливих недоліків, рекомендації щодо уникнення їх у подальшій роботі. Мовний етикет тісно пов'язаний з культурою мови: чим вищий її рівень, тим активніше учасник комунікації послуговується етикетними формулами, перетворюючи наукове спілкування на творчий діалог.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть основні аспекти культури наукового мовлення.
2. Назвіть особливості, що відрізняють жанри академічного красномовства.
3. Розкрийте зміст поняття «ситуативність наукового спілкування».
4. У чому різниця між лекцією та іншими жанрами усного наукового спілкування?
5. Доведіть, що науковий виступ – це наукове дослідження.
6. Які основні етапи підготовки публічного виступу?
7. Які функції виконує кожна з частин наукового публічного виступу?
8. Які існують різновиди наукових доповідей?
9. Назвіть та прокоментуйте основні принципи побудови доповіді.
10. Як ви розумієте поняття «чуття мови»?
11. Які жести доречно використовувати під час наукового виступу?
12. Назвіть та прокоментуйте поширені формули наукового етикету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Мовленнєва комунікація : підручник. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 464 с.
2. Дегтярьова К. В. Основи теорії мовної комунікації: навчально-методичний посібник. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. 70 с.
3. Заремба Д. Що таке наукова комунікація? Режим доступу: <https://locusplace.org/naukova-komunikaciya-zaremba>.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

4. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. Київ : «Освіта України», 2014. 289 с.
5. Литвинова Л. Наукова комунікація як складова науки державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. Вип. 4. С. 26-30. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2012_4_10
6. Можарова Т. М. Культура наукового мовлення. *Вісник КДУ імені Михайла Остроградського*. Ч. 1. Гуманітарні науки. Випуск 5/2010 (64). С.169-173.
7. Наумовець А. Г. Віч-на-віч з аудиторією : дещо про «технологію» підготовки наукових доповідей, популярних лекцій, дисертаційних промов. Київ, 2003. 55 с.
8. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. 2-ге видання перероблене та доповнене. навчальний посібник з алгоритмічними приписами. Київ : «Центр учбової літератури», 2009. 392 с.
9. Павленко О. О. Теорія і практика навчання ділової комунікації : монографія. Дніпропетровськ : АМСУ, 2003. 261 с.
10. Спанатій Л. С. Ораторське мистецтво. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 144 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

ДОДАТКИ

(із посиланнями на інформаційні джерела)

1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
2. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/>.
3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>.

2. ОСНОВНІ МАТЕРІАЛИ

1. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання. [чинний від 2007-07-01]. Київ: Держспоживстандарт України, 2007. 47 с. URL: <http://www.ukrbook.net/biblzak.html>) та приклади оформлення. URL: [http://library2.stu.cn.ua/Files/downloadcenter/Приклади%20опису%20ДСТУ%20ГОСТ%207.12006\).pdf](http://library2.stu.cn.ua/Files/downloadcenter/Приклади%20опису%20ДСТУ%20ГОСТ%207.12006).pdf).
2. ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. [чинний від 2016-07-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2015. 27 с. URL: <http://library2.stu.cn.ua/Files/downloadcenter/dstuposилання.pdf>) та приклади його оформлення. URL: <http://library2.stu.cn.ua/Files/downloadcenter/Приклади%20посилань%20ДСТУ%2083022015-ilovepdf-compressed.pdf>.
3. Етичний кодекс ученого України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09>.
4. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. URL: (<https://stu.cn.ua/media/files/pdf/akd-medod.pdf>).
5. Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах. URL: https://ula.org.ua/images/uba_document/programs/academ_integrety/Academ_4_12_red1.pdf.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

6. Наказ МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації». URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#n13>.
7. Наказ МОН України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34057.html
8. Наукові бібліотеки України. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/suak/corp.exe?C21COM=F&I21DBN=SUA&P21DBN=SUA>.
9. Науковці України. URL: <http://nbuv.gov.ua/eform/submit/ua-scientist>.
10. Нормативна база ВАК України. URL: <http://vak.org.ua/vak/>.
11. Перелік наукових фахових видань України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/atestaciya-kadriv-vishoyi-kvalifikaciyi/naukovi-fahovi-vidannya>.
12. Постанова КМ України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів ступеня доктора філософії та доктора наук у ЗВО (наукових установах)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п/>.
13. Постанова КМ України «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-п>

3. КОРИСНІ МАТЕРІАЛИ

1. Автоматичне оформлення літературних джерел. URL: <https://vak.in.ua/>.
2. Колекція цифрових інструментів для дослідників. URL: <http://connectedresearchers.com/online-tools-for-researchers/>.
3. Наукометричні бази даних:
  - 3.1. Scopus:
    - URL: <https://www.scopus.com/home.uri>;
    - URL: http://elsevierscience.ru/files/pdf/SC_FAQ-content-selection-process-22092014_RUS_online.pdf;
    - URL: <https://www.facebook.com/notes/elsevier-ukraine/навчальні-посібники-по-роботі-зі-scopus/1882401891847377/>;
    - URL: <https://www.elsevier.com/solutions/scopus/how-scopus-works/content/content-policy-and-selection>
    - URL: https://www.elsevier.com/_data/assets/pdf_file/0007/69451/0597-Scopus-Content-Coverage-Guide-US-LETTER-v4-HI-singles-no-ticks.pdf
  - 3.2. Web of Science:
    - URL: <https://clarivate.com/products/web-of-science/>;

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

- URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pteOLDqqviE&feature=youtu.be&fbclid=IwAR03dpqYA2cF40FIx4FaRUxwwR4NIQkrrbdreqA6iYORnwoK2Np38ITD6QM>;
- 3.3. Академія Google:
- URL: <http://library2.stu.cn.ua/Files/downloads/Академія%20Google%20coздание%20пр.рd%20f.pdf>;
  - URL: <https://scholar.google.com.ua/>.
4. Он-лайн-інструменти для роботи з текстом:
- Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua>.
  - Великий тлумачний словник української мови – <http://slovopedia.org.ua>
  - Довідник «Неправильно–правильно» URL: <http://nepravylno-pravylny.wikidot.com>.
  - Нова редакція «Українського правопису» (2019). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>
  - Офіційний сайт української мови. URL: <https://ukrainskamova.com>.
  - Перевірка тексту (Мова – ДНК нації). URL: <https://ukr-mova.in.ua/perevirka-tekstu>.
  - Словники України он-лайн. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>.
  - Словник сталих словосполучень. URL: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..**
  - Словник скорочень української мови. URL: <http://abbrs.info>.
  - Словник «Велика чи мала літера?». URL: <http://velyka-chy-mala-litera.wikidot.com>.
5. Перелік українських наукових журналів у базі DOAJ (Directory of Open Access Journals). URL: https://openscience.in.ua/doaj-ua-journals.html?fbclid=IwAR1ySj8et791N9wBODGiBbO229xaE1LD6DedgR91tnOJlxLN2rZXTCmD_w8#.XHvR4ttF6-w.facebook.
6. Перелік українських наукових журналів у базі Scopus и Web of Science. URL: <https://openscience.in.ua/ua-journals>.
7. Програми пошуку плагіату:
- eTXT Антиплагиат. URL: <https://www.etxt.ru/antiplagiat/>;
  - Advego Plagiatus. URL: <https://advego.com/plagiatus/>;
  - Плагиата.НЕТ. URL: <https://mywebs.ru/plagiatanet.html>;
  - Viper. URL: <https://www.scanmyessay.com/> (для текстів англ. мовою).
8. Транслітерація он-лайн. URL: <http://ukrlit.org/transliteratsiia>.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Абстрагування – 24, 26
Автореферат – 70-73, 116, 143-146, 163, 165, 167
Авторське право – 94
Актуальність – 21, 44, 45, 61, 67, 106, 124, 143, 156, 158, 159
Алгоритм – 30, 63, 68, 70, 138, 143, 148, 155, 160, 165, 228, 247
Анотація – 37, 58, 59, 87, 89, 129, 137, 150-151
Апробація – 18, 61, 224
Аргумент – 31-32, 61, 89, 108-109, 152, 228
Бібліографічний опис – 84, 95, 128
Бібліографічний пошук – 74, 76
Бібліотека – 73, 76-79
Відгук – 164, 166-167
Вторинна інформація – 69
Гіпотеза – 6, 41, 142
Дедукція – 18, 24, 98, 152
Дисертація – 37, 44, 57-58, 71-72, 152, 163
Дискусія – 98, 225, 227-228
Диспут – 227
Довідково-пошуковий апарат – 69
Документальний фонд – 69, 73
Доповідь – 33, 156, 157, 221, 222, 231, 235, 244-245
Емпіричне дослідження – 25, 26
Етапи наукового пошуку – 39
Етика – 9-10, 12
Жанри наукового спілкування – 31, 36, 168, 235
Жести – 222, 245, 250
Завдання дослідження – 41, 53, 55, 61, 133, 144
Заголовок – 104, 105, 112, 122, 138, 140, 151, 160, 209
Індукція – 24, 26, 27, 98
Інтернет – 113, 144, 216, 221-223, 226
Інформаційний пошук – 67, 80, 84
Інформація – 37, 63, 66, 68, 69, 71, 78, 83, 114, 117
Категорія – 9, 10, 34, 99, 117, 168
Класифікація – 7, 8, 25, 26, 50, 54, 97, 106, 116, 118, 177
Ключові слова – 59, 60, 83, 125, 130, 136, 148, 160

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Композиція – 97, 109, 240
Компресія – 136, 147
Комунікативна компетентність – 223
Конспект – 90, 107, 146-149, 168
Конференція – 18, 19, 218, 223, 225-226, 235, 244
Лексика – 36, 162, 187, 189, 210
Лексичний склад – 189
Логіка наукового дослідження – 39, 56
Мета дослідження – 6, 8, 11, 16, 22, 39, 43, 48, 103
Метод – 6, 7, 15, 17, 19-29, 61. 98, 119
Методологічний апарат – 6, 21
Методологія – 6, 7, 15, 17, 19-29, 61. 98, 119
Мова – 31, 202, 209, 214
Мова права – 214, 215
Мовні засоби – 48, 54, 100, 102, 105, 110, 111, 136, 236
Мовні кліше – 103, 116, 132, 163
Монографія – 33, 36-38, 43,71, 72, 154, 156
Морфологічні помилки – 181
Наука – 5, 6, 12, 31
Наукова доповідь – 235, 245, 246, 247
Наукова комунікація – 216, 217, 220, 221, 233
Наукова проблема – 42, 43, 71
Наукова стаття – 116, 117, 119, 134, 156, 208
Наукове дослідження – 15, 17, 42, 92, 136, 222
Наукове спілкування – 161, 235, 236, 238, 253, 255, 256
Науковий дискурс – 223
Науковий переклад – 208
Науковий пошук – 3, 38, 49
Науковий стиль – 31-33, 132, 173,177
Науковий текст – 3, 97-104, 113, 217
Науковий факт – 14,19, 69
Новизна – 46, 61, 75, 112, 139, 167, 213
Об'єкт – 5, 15, 16, 48-53
Огляд літератури – 59, 60, 61, 65, 90-93
Ознаки наукового тексту – 97, 99
Первинна інформація – 68

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Пермутація – 211
Пізнання – 6, 13, 14, 17, 19, 27, 31
Плагіат – 12, 65, 92-95
План – 87, 119, 137-139
Плеоназм – 177, 179, 186, 211
Полеміка – 227
Понятійний апарат права – 197
Поняття – 5, 8, 20, 48, 51, 102, 108, 188-190
Пошукові системи наукової інформації – 79
Практична значущість – 6, 47, 72
Предмет – 5, 15, 16, 49-53
Публікація – 71, 74, 91, 116, 120, 123
Публічний виступ – 238, 246, 252
Редагування – 177, 206, 208
Рецензія – 37, 105, 161-162, 165
Реферат – 18, 139-143, 145
Робочі записи – 85, 86
Росіянізми – 177, 181, 201
Семінар – 19, 57, 61, 225
Синтаксичні помилки – 184
Словник – 36, 48, 204-209, 213, 214
Соціальні мережі – 79
Структура дисертації – 57, 61
Суб'єкт науки – 5
Тавтологія – 177, 179, 201, 202
Тези – 33, 109, 156-159
Тема дослідження – 44, 46, 55, 74, 82
Теоретичне дослідження – 26, 27
Термін – 9, 10, 187-190, 193, 195-199, 208
Усна форма – 221, 236
Цитування – 80, 81, 92, 93, 127, 139
Швидкочитання – 84
Юридична лексикографія – 202
Юридичний термін – 187, 191, 192, 193

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Мовленнева комунікація : підручник. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 464 с.
2. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених. : кол. моногр. /за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
3. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. Наукові записки. Київ : Юридичні науки, 2009. Т. 90. С. 39.
4. Артикуца Н. В. Культура правотворчості і мова. *Наукові записки*. Київ : Юридичні науки. 2008. Т. 77. С. 44- 49.
5. Артикуца Н. В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць КНЕУ. Вип. 6. Київ, 2005. С. 35-42.
6. Балтаджи П. Сучасний вимір держави та права : зб. наук. праць / за ред. В. І. Терентьева, О. В. Козаченка. Миколаїв, 2008. С. 33–35.
7. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
8. Вербенєць М. Б. Юридична термінологія української мови : історія становлення і функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2004. 20 с.
9. Вісник Конституційного Суду України. № 3. 2002. С. 21-22.
10. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови // *Українська термінологія і сучасність* : збірник наук. праць. Вип. IV. Київ : КНЕУ, 2001. 368 с.
11. Горошкіна О. М., Шугова Л. І. Науковий текст: особливості мови та стилю: навчально-методичний посібник для аспірантів. Луганськ : Світанок, 2013. 138 с.
12. Гуторов О. І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Харків : ХНАУ, 2017. 272 с.
13. Дегтярьова К. В. Основи теорії мовної комунікації: навчально-методичний посібник. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. 70 с.
14. Дороз В. Ф. Методика викладання української мови у вищій школі : навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

15. ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. [чинний від 2016-07-01]. Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2015. 27 с.
16. ДСТУ 3017:2017. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять [На заміну ДСТУ 3017-95; чинний від 2016-07-01]. Вид. офіц. Київ : Державна наукова установа «Книжкова палата», 2015. 42 с.
17. Д'яков А. С. Основи термінотворення : семантичний та соціолінгвістичний аспекти. Київ, 2000. С. 218.
18. Заремба Д. Що таке наукова комунікація? Режим доступу: <https://locusplace.org/naukova-komunikaciya-zaremba>.
19. Зелінська Н. В. Стаття у фаховому виданні: комунікація, імітація, профанація? [Електронний ресурс]. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 8. Київ : Академперіодика, 2013. С. 54-60. Режим доступу: http://akademperiodyka.org.ua/docs/science_ukr8/NU-8-Zelinska.pdf.
20. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
21. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. Київ : «Освіта України», 2014. 289 с.
22. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: монографія. Київ : Видавництво Київського державного університету, 1969. 304 с.
23. Краус Н. М. Методологія та організація наукових досліджень : навчально-методичний посібник. Полтава : Оріяна, 2012. 183 с.
24. Культура наукової мови Режим доступу: <http://library.gnpu.edu.ua/books/Scientific%20language/Introduction/foreword.htm>
25. Литвинова Л. Наукова комунікація як складова науки державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. Вип. 4. С. 26-30. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2012_4_10
26. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. Киев : Знання, 2004. 327 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

27. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / За ред. В. М. Русанівського. Київ : Наук. думка, 1977. 235 с.
28. Можарова Т. М. Культура наукового мовлення. *Вісник КДУ імені Михайла Остроградського*. Ч. 1. Гуманітарні науки. Випуск 5/2010 (64). С.169-173.
29. Моргунюк В. Застандартовані правила ділового та наукового стилю // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. № 503, 2004. С. 75–81.
30. Наказ МОН України від 12 січня 2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».
31. Наумовець А. Г. Віч-на-віч з аудиторією : дещо про «технологію» підготовки наукових доповідей, популярних лекцій, дисертаційних промов. Київ, 2003. 55 с.
32. Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ : ТОВ «Міжнар. фін. Агенція», 1997. 303 с.
33. Овсієнко Л. М. Науковий текст як лінгвістична одиниця і комунікативний феномен. *Педагогічні науки*. Випуск 60. Херсон : ХДУ, 2011. С.125-128.
34. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. 2-ге видання перероблене та доповнене. навчальний посібник з алгоритмічними приписами. Київ : «Центр учбової літератури», 2009. 392 с.
35. Основи методології та організації наукових досліджень. : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
36. Павленко О. О. Теорія і практика навчання ділової комунікації : монографія. Дніпропетровськ : АМСУ, 2003. 261 с.
37. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи. : навч. посібник. Київ : Каравела, 2008. 336 с.
38. Рассоха І. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Харків : ХНАМГ, 2011. 76 с.
39. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
40. Селігей П. О. Український науковий текст : проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості : автореф. дис ... д-ра філол. наук. Київ :Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 36 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

---

41. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. 2-ге видання. Київ : Академія, 2010. 213 с.
42. Сопова К. А. Методи виявлення плагіату в наукових публікаціях. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. №4. С. 31-37.
43. Спанатій Л. С. Ораторське мистецтво. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 144 с.
44. Струнгар А. В. Пертинентність і релевантність інформаційних ресурсів при пошуку інформації в електронних бібліотеках. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2014. Вип. 39. С. 407-416.
45. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація. Київ : НАДУ, 2008. 184 с.
46. Типологія помилок у науковому тексті [Електронний ресурс] : збірник наукових праць / за ред. Т. В. Симоненко. Черкаси, 2011. 120 с.
47. Храмцов П. О поисковых системах, доменных именах и поисковой оптимизации. *Агентство корпоративных коммуникаций OSPCon*. Режим доступу: <https://www.osp.ru/os/2005/11/380556/>
48. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2003. 240 с.
49. Чулінда Л. І. Українська правнича термінологія : навч. посіб. Київ, 2005. с.112.
50. Швець Ф. Д. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2016. 151 с.
51. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 4-е вид. Київ : Алерта, 2014. С. 515.
52. Штефан А. С. Науковий плагіат: співвідношення використання ідеї та форми вираження твору. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. №4. С. 68-79.
53. Шулінова Л. В. Жанрова диференціація наукового стилю сучасної української літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2005. Вип. 11. С. 79-84. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apyl_2005_11_14.pdf.
54. Яхонтова Т. В. Жанри первинної наукової комунікації: сучасні тенденції розвитку. *Наук. вісник Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка*. Сер.: Філол. науки (мовознавство). 2014. № 2. С. 135-140. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvddpufm_2014_2_26.pdf.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

ЗМІСТ

Передмова	3
1. Поняття наукового дослідження та вимоги до нього	
1.1. Наука як система знань. Основні поняття науки.....	5
1.2. Роль особистості вченого в науці.	9
1.3. Поняття дослідження: основні ознаки й характеристики.....	14
1.4. Методологія й методи наукових досліджень.....	19
Запитання для самоконтролю	30
Список використаних джерел	30
2. Науковий стиль сучасної української літературної мови	
2.1. Визначення та особливості наукового стилю літературної мови.....	31
2.2. Загальні риси наукового стилю.....	33
2.3. Види і жанри наукового стилю.....	36
Запитання для самоконтролю	38
Список використаних джерел	38
3. Структура й логіка наукового дослідження	
3.1. Загальна логіка наукового дослідження.....	39
3.2. Загальне ознайомлення з проблемою дослідження.....	42
3.3. Формулювання теми дослідження.....	44
3.4. Визначення об'єкта й предмета дослідження.....	48
3.5. Формулювання мети дослідження.....	52
3.6. Постановка завдань дослідження.....	54
Запитання для самоконтролю	56
Список використаних джерел	57
4. Виклад змісту й структура дисертації	
4.1. Загальні положення та структура дисертації.....	57
4.2. Вимоги до структурних елементів дисертації.....	59
4.3. Оформлення основної частини дисертації.....	60
4.4. Список використаних джерел та додатки.....	63
Запитання для самоконтролю	64
Список використаних джерел	64
5. Інформаційне забезпечення наукового дослідження	
5.1. Наукова інформація: її роль та значення.....	65
5.2. Інформаційний пошук.....	67
5.3. Основні джерела наукової інформації. Види наукових документів.....	69
5.4. Організація інформаційно-бібліографічної діяльності.....	74

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

5.5. Пошукові системи наукової інформації.....	79
5.6. Бібліографічна культура дослідника.....	83
5.7. Огляд літератури.....	90
5.8. Академічний плагіат та методи його виявлення.....	92
Запитання для самоконтролю.....	95
Список використаних джерел.....	95
6. Науковий текст як форма існування наукових знань	
6.1. Поняття наукового тексту.....	97
6.2. Ознаки наукового тексту.....	99
6.3. Класифікація наукових текстів.....	106
6.4. Композиція наукового тексту та принципи його укладання.....	109
Запитання для самоконтролю.....	114
Список використаних джерел.....	115
7. Стаття як самостійний науковий твір	
7.1. Наукова стаття як жанр наукової літератури.....	116
7.2. Класифікація наукових статей.....	118
7.3. Етапи роботи над науковою статтею.....	121
7.4. Структура та правила оформлення наукової статті.....	123
7.5. Вимоги до змісту, форми, мови наукової статті.....	131
7.6. Мовні кліше в науковій статті.....	132
Запитання для самоконтролю.....	134
Список використаних джерел.....	135
8. Основи компресії наукового тексту	
8.1. Поняття «компресії». План наукового тексту.....	136
8.2. Реферування як поширений жанр опрацювання наукової літератури..	139
8.3. Особливості конспектування.....	145
8.4. Анотування наукового джерела.....	150
8.5. Тезування наукових текстів.....	156
8.6. Рецензія та відгук.....	161
Запитання для самоконтролю.....	168
Список використаних джерел.....	169
9. Морфологічні та синтаксичні особливості наукового стилю	
9.1. Морфологічні особливості наукового стилю.....	170
9.2. Синтаксичні особливості наукового стилю.....	173
9.3. Типові помилки у наукових текстах.....	177
Запитання для самоконтролю.....	186

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Список використаних джерел	186
10. Лексика наукового стилю. Юридичний термін як мовне явище	
10.1. Термін: поняття, ознаки, склад.....	187
10.2. Юридична термінологія: класифікація, способи творення термінів...	191
10.3. Термінологічні проблеми законодавства.....	197
10.4. Юридичні лексикографічні джерела.....	202
Запитання для самоконтролю	205
Список використаних джерел	205
11. Особливості редагування та перекладу наукових текстів	
11.1. Основні різновиди перекладу та вимоги до них.....	206
11.2. Граматичні проблеми наукового перекладу.....	209
11.3. Використання словників і довідників.....	212
11.4. Особливості юридичного перекладу.....	213
Запитання для самоконтролю	215
Список використаних джерел	215
12. Основні аспекти наукової комунікації	
12.1. Поняття наукової комунікації.....	216
12.2. Основні аспекти наукової комунікації.....	219
12.3. Особливості сучасних форм наукової комунікації.....	221
12.4. Основні форми апробації отриманих наукових результатів.....	224
Запитання для самоконтролю	233
Список використаних джерел	233
13. Культура наукової доповіді	
13.1. Поняття усного наукового мовлення.....	234
13.2. Лекція як основний монологічний жанр усного наукового мовлення.....	236
13.3. Підготовка публічного виступу	238
13.4. Принципи побудови наукової доповіді.....	244
13.5. Мовна майстерність доповідача.....	248
13.6. Мовний етикет української науки.....	253
Запитання для самоконтролю	258
Список використаних джерел	258
Додатки (із посиланнями на інформаційні джерела)	260
Предметний покажчик	263
Список використаних джерел	266
Зміст	270